I (1-3)

Sholem Asch
The Little Town
translated by Meyer Levin

דאָס שטעטל

בלאָטיק איז דער וועג, וואָס פֿירט אין שטעטל אַריין. עס איז אַ פֿאַר פּורים־טאָג, דער שניי אויף די פֿעלדער צעלאָזט זיך און צעגייט, און איבער דער אויבערדעק פֿון דער ווייסער שניי־וועלט ווייזן זיך שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד־פֿלעקן אַרויס. דער זאָמען, וואָס האָט דעם גאַנצן ווינטער הינטער דער שניי־דעק אין דער ערד זיך אויפֿגעהאַלטן, איז ווייך געוואָרן, צעשפּאָלטן און זיינע שפּראָצנדיקע וואָרצלען הויבן אָן נאָגן חיונה פֿון דער מאַמע־ערד. און אין די שוואַרצע ערד־פֿלעקן איז עס צו דערקענען, אַז די מאַמע ערד איז טראָגעדיק... ווייט אויף ביידע זייטן וועג, צווישן די ליפּע־ביימער, גייט אַן איינזאַמער וואַנדערער מיטן פּעקל אויף דער פּלייצע און מיטן שטעקן אין דער האַנט. שוואַרצע קראָען פֿליען דאָרט ווייט איבערן וועג, פֿון בוים צו בוים. און שאַרן אָפּ מיט זייערע גרויע פֿיסלעך די ווייסע, לאַנגע שניי־שנירלעך, וואָס זיינען אויף די צווייגן פֿון די ביימער. דעם וואַנדערערס וועג פֿירט אין שטעטל אַריין. קום־מיט מיט אים, און וואָס מיר וועלן זען און וואָס מיר וועלן הערן, וועלן מיר אין דעם בוך באַשרייבן:

קאַפּיטל איינס

די שטוב

די טיר פֿון דער שטוב איז אָפֿן אַ גאַנצן טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז דרייט מען זיך דאָרט תמיד אַריין און אַרויס. איזן איז עס ר' יחזקאל גאַמבינערס שטוב, נאָר דאָך — אַ שטאָט־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי אַז אַ ווילד־פֿרעמדער קומט אַריין און זעצט זיך אַנידער, גייט ניט אָן די קשיא: „וואָס וועט איר זאָגן, ר' ייד?" דאָ זיינען אַלע אין דער היים. פֿאַרלאָזט אַ שטאָט־באַלעבאָס זיין היים אין דער פֿרי אָן אַ גלאָז וואַרעמס, גייט ער זיך פּראָסט מיט טלית און תּפֿילין אַריבער צו ר' יחזקאלן אין שטוב אַריין, און ווי אַ היימישער, הייבט ער איינער פֿון די דינסטן, אַז זי זאָל אים אַ גלאָז טיי דערלאַנגען. מער איז מסוגל די שטוב צו אַ גלעזל באָרשטש; נאָך דעם קומט מען אַריין אין אַ ווינטערדיקן נאָכן־אָנבייסן, אַז דער פֿראָסט קנאַקט, און מען וויל זיך די גלידער אָנוואַרעמען. און ווער שמועסט נאָך, אַז מען קאָכט ביי מלכּה־לען, ר' יחזקאלס ווייב, דעם קנאָבל־באָרשטש. צו נעמען אין שטוב איז ניט קיין חרפּה, דער מנהג איז שוין אַזוי: אַ גלעזל באָרשטש, אַ טרונק וואַסער. פֿוילט זיך נאָר אַ שטאָט־באַלעבאָסטע די הרובע אונטערצוהייצן, נעמט זי איר טעפּל און טראָגט עס צו מלכּהלעס קיך אַריבער. און אין מלכּהלעס קיך געפֿינען זיך די גאַנצע שטאָט טעפּלעך. טייל מאָל פֿאַרטוישן זיך די באַלעבאָסטעס מיט די טעפּלעך, ווערט דאָרט אַ לעבן. מאַכט זיך אַ יונג אַ ברוגז אין דער היים, האַלט ער זיך אויף אין ר' יחזקאלס שטאַלן. צו זאָרגן איז נישטאָ וואָס, ברויט און זעמל ווערן ביי ר' יחזקאלן נישט פֿאַרשלאָסן — אַלץ איז אין דער קיך פֿריי ווי וואַסער. פּוטער און רעטעכער זיינען שטענדיק דאָ אין קעלער, דער שליסל פֿון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאָס דינסט־מיידל), אַ „וואוילע טאָכטער", ברודער, אַז נישט קריגט זי קלעפּ, ר' יחזקאל הייסט אַליין.

*

די נאַכט האָט דאָס שטעטל אונטער איר שוץ אַרונטערגענומען, און די גאַנצע וועלט אַרום און אַרום האָט זי אין זיך באַהאַלטן. אין מיטן דער נאַכט האָט זיך אַ רעשדיק קלאַפּן פֿון פֿערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאָס רעשן איז פֿאַרשטומט געוואָרן ביי דעם שטראַל שיין, וואָס האָט פֿון אַ לאָדן אַרויסגעדרונגען, און פֿון וואָגן איז ווער אַראָפּ... שווערע באַלעבאַטישע טריט האָבן איבערן קאָרידאָר זיך געלאָזט הערן. דאָס האָבן געמוזט קומען היימישע, וואָרעם זיי האָבן באַלד די קליאַמקע פֿון טיר געפֿונען, אויפֿגעעפֿנט, און אין שטוב אַריין.

אין דער ברייטער, לאַנגער שטוב איז קיינער ניטאָ. זי איז פֿול מיט שאָטנס; דער גרויסער ווינטער־לאָמפּ מיטן ברייטן שיין, ווי אַ באָבע אין אַ ברייטן פֿאַרטוך, ברענט זיך איינער אַליין צווישן די שאָטנס אין מיטן שטוב. די אָנגעקומענע יידן זיינען אין לאַנגע ברייטע שאָפּן־פּעלצן, די ברייטע קאָלנערס זיינען ביזן האַלבן רוקן פֿאַרוואָרפֿן און ביים האַלדז מיט אַ ברייטן, רויטן שאַל פֿאַרבונדן. צווישן די טונקעלע פאַלדן, וואָס פֿאַרוואָרפֿן זיך אין די פּעלצן, האַלט זיך נאָך אויף דער טונקעלער סוד פֿון דער נאַכט, וואָס זיי האָבן פֿון דרויסן מיטגעבראַכט... אויף די קעפּ האָבן זיי שאָפּענע היטלען מיט לאָפּן איבער די אויערן פֿאַרבונדן, און אַן אייז־הויך איז איבער די היטלען און קעלנער פֿאַרפֿרוירן. דער אייז־הויך ווערט פֿון דער שטוב־וואַרעמקייט צעגאַנגען, און טראָפּן וואַסער רינען פֿון די היטלען, פֿון די פּעלצן; און ביים דרייען זיך איבער דער שטוב לאָזן זיי נאָך זיך שפּורן וואַסער איבער. זיי זיינען צו צום גרויסן אויוון, וואָס איז אין אַ ווינקל פֿון שטוב געשטאַנען. דער אויוון האָט זיין היץ פֿאַרויס פֿאַר זיך געשיקט און נישט צוגעלאָזט צו זיך. די וואַרעמקייט האָט זיי

A MUDDY road leads into the village. This is the day before Purim, and the snow melts and dissolves over the fields. One can already see patches of the dark earth through the threadbare blanket of snow. The seeds that lay under cover all winter long have softened; they've spiit op n, and their sprouting little roots have begun to suck the juice of life from Mother Earth. In these dark patches, through the snow, one may well perceive that Mother Earth is pregnant.

Far along between the linden trees that line both sides of the road, a lone wayfarer goes, with his pack on his back and his stick in his hand. Above, black crows fly from tree to tree, and their little gray feet break the threads of snow upon the branches.

The wayfarer's path leads him into the village. Let us go along with him, and whatever we see and whatever we hear shall be written in this book.

1. *Reb Yechezkiel's Place*

The door of the house is open day and night. People are forever coming in and out, just as if it were an inn. Actually, this is Reb Yechezkiel Gumbiner's house, but at the same time it is a gathering place open to one and all. If a complete stranger were to come in and sit down, the villagers might not even ask him what he had to say for himself. For here everyone is at home.

If a man leaves his house in the morning without having swallowed something to warm his insides, he simply walks into Reb Yechezkiel's, still wrapped in his praying shawl and phylacteries, and just as if he were one of the family, he calls to the servant to fetch him a glass of tea. Or, more frequently, it's a cup of borsch for which people are indebted to the house. For not long after breakfast, on a wintry morning in a cracking frost, one feels the need for something warm again, and word soon gets around that Reb Yechezkiel's wife Malka is brewing a garlic borsch in her kitchen. There's nothing evil about taking a sip of something there—actually it's the custom—a cup of borsch, a glass of water....

If a village housewife is too lazy to build a fire in her oven, she takes up her pot and carries it over to Malka's kitchen. And in that kitchen, the cooking pots of the entire town may be found. Sometimes the good housewives become confused as to whose pot is whose. Then things are lively.

And if a lad has trouble at home, he betakes himself to Reb Yechezkiel's stable. He has nothing to worry about. Bread and rolls are never locked up in Reb Yechezkiel's house. In the kitchen everything is as free as water, and butter and radishes are always to be found in the cellar. The key to the cellar hangs by the stove in the care of Yente, the servant girl. But she's a good enough girl, and if she doesn't do as she's told—a little beating helps. Reb Yechezkiel says so himself.

Night takes the village under her wing, and within the night all the surrounding world is hidden. In the midst of the night the noisy beat of horses' hoofs and the rattle of wagon wheels on stone is heard. The noise ceases as a light shines forth from a window; then people are heard getting down from a wagon.

Heavy manly steps make themselves heard down the corridor. These must be habitual guests for they find the lock immediately, open it, and come into the big room.

There is no one in the long wide chamber; it is filled with shadows. Only one light burns among the shadows—the great winter lamp, with its wide shining arc like a grandmother's broad apron.

The Jews coming into the room wear long full sheepskin coats with broad collars that hang halfway down their backs and have red shawls wrapped around their throats. In the dark folds of their coats there still seem to linger the dark secrets of the night, which they have carried in with them from outdoors. On their heads they wear sheepskin caps with earlaps, and there are icicles on their hats and collars. The icicles melt in the warmth of the room, and drops of water fall from their sheepskin caps and coats so that they leave little trails of water behind them as they move about the room.

They approach the great stove that stands in a corner of the room. A blast of heat from the stove keeps them from coming too close. The warmth embraces them. They remove their sheepskins and remain standing in their thick red-belted jackets, and only now their beards appear. Some white, some black, some short, some long.

ארומגעבומען. זיי האבן זיך די פעלצן אויסגעטאן און זיינען געבליבן שטיין אין די דיקע מאנטלען, ארומגעגארטלט מיט רויטע גארטלען. ערשט דאן האבן זיך אנגעהויבן די בערד צו ווייזן. טייל ווייסע, טייל שווארצע, טייל קורצע, טייל לאנגע. די יינגערע האבן דעם ארט ביים אויוון פאר די אלטע אפגעלאזט און אליין זיינען זיי געפאלן ווער אויף א באנק, ווער אויף א טיש, און האבן אנגעהויבן צו דרעמלען. די אלטע זיינען שטילשווייגנדיק ארום אויוון געזעסן, און צו מאל האט איינער דעם אנדערן א קשיא פון געשעפט געפרעגט, און נאך א לאנגער ווילע האט יענער אים א תירוץ אפגעענטפערט.

די נאכט האט ערשט איצט אנגעהויבן דורכן פענצטער אריינצוקוקן דורך גרויע ברילן, און עס האט זיך געדאכט, אזוי ווי מען וואלט א פאר טונען ליכטיקייט אין א פינצטערן נאכט־ים אריינגעגאסן. און דאס ליכטיקייט האט דאס פינצטערניש קוים מיט עפעס־וואס נאך גרויער געמאכט. פון ערגעץ־וואו האט זיך א לאנגער, אויסגעצויגענער קוקורעקו פון אן אויפגעכאפטן האן געלאזט הערן; רעדער קלאפן אויף שטיינער און זיי שלאגן אפ איינזאם אין דער שטילער נאכט. די נאכט קוקט אלץ מער מיט גרויע ברילן דורכן פענצטער אריין, אפנים, מען גיסט אלץ מער טונען ליכט אין דער פינצטערניש... פון א צווייטער שטוב הערט זיך א רודערן, א וואסער־גיסן, דערנאך טריט אויף און אפ. באלד דער־הערט זיך פון דער צווייטער שטוב אן אלט קול, וואס זאגט מיט א זייער וויינענדיקן ניגון תהילים. און דאס קול גייט זיך פאר זיך אין א וויטן וועג. באלד מישט זיך אריין א דרייסט דין־יונג קולכעל, וואס איילט זיך און ווי עפעס מיט א פרעטענציע מישט עס זיך אריין אין דעם אלטן טרויעריקן ניגון: „אמר אביי", און וויל עס פארטומלען. דאס אלטע ערנסטע קול, ווי פאר זיך, מיידט אויס דאס יונגע קולכל און וויינט אין דער וועלט אריין. די ידן ביים אויוון אין דער שטוב, דערהערנדיק קול־תורה, כאפן זיך אויף, רייבן זיך די אויגן. איינער וואשט זיך די הענט אן פענצטער, מען נעמט באלד ארויס א סידורל פון קעשענע, און מען ענטפערט אפ מיט א שארפן, האלב־ליטווישן אקצענט: „למה רגשו גויים", און עס דאכט זיך, אז די קולות גיבן זיך אפ איינער דעם צווייטן א שלום־עליכם אידער מען זעט זיך נאך...

און גרויער קוקט אלץ די נאכט אריין דורכן פענצטער, אזוי אז מען הייבט שוין אן צווייפלען אויב עס איז פאר טאג, אדער פאר נאכט...

פון דער קיך הערט זיך א האקן פון האלץ, א קנאקן פון פייער, מען גיסט עפעס איבער פון איין כלי אין דער צווייטער. די טיר עפנט זיך, מענטשן דרייען זיך, מען קומט אריין, מען גיסט עפעס אן, אדער מען לייגט עפעס אנידער און מען גייט זיך זיין וועג... פון א וויטער שטוב הערט זיך א קינד וויינען... און עס דאכט זיך, אז די קולות מישן זיך אלע צוזאמען: דעם ידנס טרויעריק תהילים־זאגן, דאס דינע גמרא־ניגונדל, דער דינסטס האלץ־האקן, דאס קנאקן פון פייער און די קולות גריסן און זאגן דעם ניי־געבוירענעם טאג, וואס קוקט דורכן פענצטער אריין: גוט מארגן!

אין דער שטוב איז שוין האלב ליכטיק. אויפן טיש זיינען אנגעלייגט פעלצן, קאפאטעס און שאלן. א הויכער יונג שלאפט אויף דער קאנאפע און שפארט זיינע לאנגע פיס אין דער וועלט אריין...

טיר און טויערן זיינען שוין אפן, און מען דרייט זיך אריין און ארויס. ידן קומען אן פון פארשיידענעם עלטער, נידעריקע און הויכע, מיט לאנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אפ שלום־עליכם, און תוך כדי דיבור איז מען שוין אין מיטן געשעפט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אויף טייל פראגן ענטפערט מען גארנישט און אויף טייל — צופיל תירוצים. אט האלט שוין איין ייד דעם צווייטן אונטערן ארעם און פירט אים אין א ווינקל אריין און רוימט אים עפעס אין אויער אריין. א צווייטער שטייט ביים טישל, קוקט אין א סידור אריין און ווארפט אן אויג דארט אהין, און פלוצלינג כאפט ער אויף א ידן אונטערן ארעם און פירט אים אויך אין א ווינקל אריין. ווי ער וואלט יענעם די אויגן געוואלט אויסשטעכן, ווייזט ער, אז ער האט א סוד. דערווייל כאפט זיך נאך איינער אויף און טוט זיך אן טלית־און־תפילין און שטעלט זיך אנידער אפדאווענען, א צווייטער ייד גייט אים שוין אין וועג אריין. אין דער זעלבער צייט רעכענען צוויי ידן מיט א שטיקל קרייד אויפן טיש, איינער, מיט א נאסן פינגער, מעקט, וואס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט ווידער, וואס דער צווייטער מעקט. אין צווייטן ווינקל שטייען צוויי יידן, און איינער, מיט א געל בערדל און א רונדיק בייכל, ציילט דעם צווייטן געלט אויפן טיש. ער ציילט ערנסט ווי איינער דאוונט פרום: 74, 75, 76, ווי ער וואלט וועלן דערמיט דעם אנדערן זאגן: זע, וואס געלט באטייט.

אין דעם עפנט זיך די טיר, און עס קומט אריינ׳מיט א געלויף א הויכער ייד, א בלינדער אויף אן אויג, מיט א לאנגער, רויטלעכער בארד, און ער הייבט אן, אן שום טענות און מענות, צו שילטן דעם געלן, וואס ציילט דאס געלט: „רויטער הונט, 250 רובל גיסטו? וואס, ביסט משוגע געווארן?" דאס געלע יידל ציילט ווייטער דאס געלט — 101, 102. „וואס האסטו צו מיין געלט?" טענהט אלץ דער צווייטער. נאר קוים האט יענער די פאר גילדן צוגענומען, שטייט שוין דער רויטער מיטן געלן און זיי סודן זיך, שלום געמאכט. אויפן טיש ליגן פראבן ווייץ און רויטע שנופ־טיכלעך, און יעדער ייד, וואס קומט אריין, כאפט א פאר קערנדלעך, באקוקט זיי צוערשט, כאפט זיי אין מויל אריין און פרעגט אין דער וועלט אריין:

The younger men leave the places near the stove to the elders and seek out havens for themselves. One stretches out on a bench, another on a table. They are soon asleep. The old ones sit quietly around the stove, and occasionally one asks a question of another, about business, and after a long while the other gives him an excuse for an answer.

Now the night comes through the window as though peering through gray glasses. One may imagine that a few barrels of light have been emptied into the black ocean of night, making it just a shade grayer. From somewhere the long-drawn-out crowing of a waking rooster is heard. Wheels rattle over stones, making a forlorn sound in the quiet night.

With ever grayer spectacles the night peers through the window. More and more barrels of light are stirred into the sea of darkness. From another house a rattling is heard and the sound of water pouring. Then there are steps moving about and away. And soon from the other house one hears an old man's voice repeating the morning prayer in a tearful singsong. The voice carries a long way. Then a bold young voice mingles with it. The young voice is hurried, joining almost pretentiously in the ancient, tearful chant. *"Thus saith the Lord . . ."* It rattles against the elder voice, but the aged one continues solemnly, as though for itself alone, avoiding and disdaining the bright young intrusion and pouring forth its lamentation into the world.

The Jews huddled around Reb Yechezkiel's oven hear the voice of prayer as they awake, rubbing their eyes. One washes his hands by rubbing them against the window. Each soon draws a prayer from his pocket, and they repeat the responses with a sharp, half-Litvak accent. *"Why hast Thou forsaken us? . . ."*

One might imagine that the voices are merely exchanging greetings with each other in the dim light, before the men can see each other.

And through the window the night peers, a paler gray, until one cannot tell whether this is the hour of daybreak or of nightfall. Wood chopping is heard from the kitchen, and the crackling of fire. Someone pours something from one pail into another. The door opens; people move about; people come in; somebody puts something down and goes on his way. A child's cry is heard from a house nearby. Now all of the sounds seem to merge—the mournful praying of the old man, the high-pitched singsong of the young boy at his devotions, the servant's wood chopping, the crackling of the fire, and the scattered voices greeting each other and saluting the newborn day that peers in through the windows.

It is already half light in the room. On the great table, there lies a heap of fur coats, greatcoats, and shawls. A tall young man is stretched on the sofa with his long legs extending into space. Doors and gates are open. People are coming in and going out; Jews of all sorts and all ages are arriving. They are tall and they are short; they have long beards and short beards. They say good morning to one another, and without wasting a word they are in the midst of bargaining. They talk and argue. To some questions there is no answer, and to other questions there are too many answers. Already one sees a good Jew taking another by the arm, steering him into a corner where he buzzes something into his ear. A third person stands by a table with his little prayer book open while his eye wanders to that corner, and suddenly he too seizes someone by the arm and walks him to another corner, showing that he too has a secret business—and let his competitor's eyes pop out of his head!

Meanwhile there is yet another who wakes, and winding himself in his prayer shawl and his phylacteries, he stands and prays, and there is even another who is already off on his way. At the table two businessmen are adding up their account with a bit of chalk. One of them wets his finger and rubs out what the other writes, and the other writes again what the first has rubbed out. In another corner stand two good Jews occupied in a further stage of business. One of them, with a little yellow beard and a round little belly, counts out money on the table. He counts solemnly, like someone piously praying—seventy-four, seventy-five, seventy-six—and as though he wishes to emphasize to the other, "You see what money means?"

Now the door opens, and in bursts a huge fellow, blind in one eye and with a long reddish beard. Without a why or wherefore he begins to curse the yellow beard who is counting out money. "You yellow dog! Paying two hundred and fifty rubles! Have you gone crazy?" The yellow beard keeps on counting out the money, one hundred and one, one hundred and two. . . . "What are you doing with my money?" the one eye shouts. Yet scarcely has the recipient picked up the money before the red beard and the yellow beard are off whispering together, and all is peaceful between them.

On the table there are samples of grain heaped in red handkerchiefs, and every Jew who comes into the room picks up a few

[illegible]
[illegible]
דעם תירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט [illegible]

די שטוב אין די שטאָט־בערגן, קליינע סוחרימלעך קויפן איין ביי די פויערים די תבואה און מען פאַרקויפט זי אין ר׳ יחזקאלס שפּייכלער. אין דער שטוב ווערן אָפּגעמאַכט אַלע געשעפטן, נישט זחקא די, וואָס זיינען נוגע ר׳ יחזקאלס געשעפט, נאָר אַפילו דאָס, וואָס איינער האָט עפּעס מיטן צווייטן; אָדער גלאָט אַזוי, אַז אַ ייד וויל זיך דרייען אין אַ געשעפט; אָדער אַז אַ יונגערמאַן גייט דעם ערשטן טריט פון קעסט אַראָפּ און וויל אַריינטרעטן אין האַנדל, דרייט מען זיך צוערשט אין שטוב. דאָס איז דאָס בית־המדרש פון האַנדל.

ביי דער שטוב איז אָפּגעזונדערט אַ שטיבל, דאָס קאַבינעטל, הייסט עס, פאַר ר׳ יחזקאלן אַליין. ביי אַ פיר־עקיקן שרייב־טיש זיצט ר׳ יחזקאל אויף זיין פאָטער־שטול. ר׳ יחזקאל, אַ נידעריק, נאָר אַ דיק יידל מיט אַ רונדיק ווייס בערדל, האַלט זיך אָן מיט איין האַנט די ברילן ביי דער נאָז. איין גלעזל פאַלט אים אַלע מאָל אַרויס, און ר׳ יחזקאל הייבט עס אויף, רייבט עס איבער מיטן טיכל, זעצט עס ווייטער אויף דער נאָז, פרעגנדיק עפּעס אָדער אָפּענטפערנדיק ר׳ טוביהן, זיין „מענטש״. ר׳ טוביה, אַ הויכער ייד, מיט אַ דאַרן געזיכט, ענטפערט־אָפּ ר׳ יחזקאלן מיט איילעניש און מיט אַ געלעכטערל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגן: „אַלץ איז גוט, אַלץ איז גוט״.

ר׳ יחזקאל, איינגעוויקלט אין זיין לאַנגן ברייטן שלאָפראָק און אין דעם פיר־קאַנטיקן היטל, קנעטנדיק אַ שטיקל ברויט צווישן די פינגער, האָרכט אויס זיין מענטש. אַ מינוט בייזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווייטער גוט, וועלנדיק מיט זיין מענטשן אָן עצה האַלטן.

ר׳ יחזקאל רוקט אויף אַ שופלאָדל, נעמט אַרויס אַ פּאַפּיר און זאָגט צו ר׳ טוביהן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציק שרייבן, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפנט זיך די טיר און צו ערשט שטעקט זיך אַ קאָפּ אַריין, זאָגנדיק: גוט מאָרגן! דערנאָך פאַרשווינדט דער קאָפּ און עס באַווייזט זיך אַ הויכער פויער מיט לאַנגע, פאַרבלאָטיקטע שטיוול, וואָס לאָזן נאָך זיך אַ קענטלעכן צייכן. דאָס פּנים איז ביי אים רויט פון היץ, טראָפּנס שווייס רינען פון די פייכטע האָר, און ניט אויסצורידן קיין וואָרט, קנעפּלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דערנאָך דעם זשילעט און שלעפּט פון דאָרט אַרויס און גיט איבער אַ בריוול ר׳ יחזקאלן.

בעת ר׳ יחזקאל לייענט, ווענדט זיך דערווייל ר׳ טוביה צום פויער. ר׳ טוביה רעדט צו אים, דער פויער ענטפערט אים אָבער נישט. ער קוקט אויף ר׳ יחזקאלן, וואַרטנדיק אויף עפּעס.

— דעם וואָגן שפּאַנען! איך אַליין פאָר קיין טריסק.

— איך האָב דעמאָלט באַלד נישט געהייסן גיין מיט וואַסער. צוויי וואָכן פאַר די ימים טובים. ווער ווייסט וואָס ס׳קען זיך מאַכן? ביי די ערשטע פרעסט, אַז עס נעמט געזונט... — זאָגט ר׳ טוביה צו ר׳ יחזקאלן מיט אַ מין ווייכן געבייזער, אַליין שוין פאַרשטייענדיק אין וואָס עס האַנדלט זיך.

— פאַרפאַלן, דאָס האָלץ שטעלן האָב איך געמוזט, די טראַטוועס זיינען געווען געבונדן גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שיין, גיי רעכן זיך! וואָס קען מען מאַכן, עס איז געווען מן־השמים, גיי רעכן, אַז פאַר חנוכה וועט זיך די ווייסל שטעלן.

— מען דאַרף אַנטעקן און סאָקאָלסקין מיטנעמען, אויפן בוידעם ליגן עטלעכע הונדערט שאָק פרישע „סטראַנקעס״. די האַקעס, די שטריק — גיט אַן עצה ר׳ טוביה.

— דאָס איז הייבט אָן זיך רירן, שרייבט מען מיר. גאָט זאָל געבן, אַז די קראַכעס זאָלן נישט זיין גרויס. נאָר טריסק, דאַכט זיך, איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראָמיק, און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איז זאָל נאָר נישט מיט אַ מאָל ברעכן, וועט מען קענען דאָס האָלץ ראַטעווען — זאָגט צום סוף ר׳ יחזקאל.

— מיט גאָטס הילף.

— קיין גאָמבין דאַרף מען די גאָמבינער צוויי הונדערט רובל שיקן. און בצלאל צו ר׳ אַברהם פּלאָצקער, זאָל ער אין שעמעניץ קויפן. איך האָב מורא, אַז די שעמעניצער זאָלן נישט די שעפּסן אויסכאַפּן, לאָזן טאָר מען זיך נישט.

און ריידנדיק, זיינען זיי בידע אין דער צווייטער שטוב אַריין.

דער עולם איז האַלבלעך געווען אין הויף ביים שפּייכלער די תבואה אָפּוועגן, אין דער שטוב זיינען נאָר געווען די אורחים, וואָס זיינען גע־קומען ביי נאַכט מיט תבואה אין שטוב אַריין. און נאָך צוויי שטאָטישע מעקלערס, איינער אַ ייד אין אַ גויִיש היטל, מיט אַ קראַגנדל און אַ קורץ רעקל און מיט אַ שטעקן אין דער האַנט — דאָס איז געווען „קאַזעק״, דער פּריצישער מעקלער. ער איז געווען געשיקט פון דער צוקערניע פון אַ פּריץ צו ר׳ יחזקאלן, ביי יעדן וואָרט, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער דערמאָנט דעם פּריץ מיט דער צוקערניע. דער צווייטער איז געווען ר׳ כאַצקל עפּשטיין, אַ ייד אַ חסיד, אַ מאָל אַליין אַ סוחר, היינט אַן אָפּגע־קומענער, אַ מעקלער איז ער געוואָרן נאָר איבערן נאָמען עפּשטיין; עפּעס דער נאָמען פּאַסט צום געשעפט. ער טראָגט אַ שטענדיק באַפלעקטע און צעריסענע קאַם־זיידענע קאַפּאָטע, וואָס האָט נאָך נישט דעם נגידישן גלאַנץ אָנגעוואָרן.

ר׳ יחזקאל האָט די יידן שלום־עליכם אָפּגעגעבן, און אײדער זיי האָבן נאָך אָנגעהויבן אַ וואָרט אויסריידן, האָט ער זיי צום כיור געשטופּט נאָך זיך, אַז זיי זאָלן זיך וואַשן צום עסן. דעמאָלט איז אין שטוב אַריין אַ הויכע, דיקע יידענע אין אַ ברייטער שירץ. דער דיקער באַנד פון אירע שליסעלעך קלינגען און זאָגן־אָן, אַז זי קומט. און די בריליאַנטענע אוירינגלעך בלאַנקען אין אירע אויערן. זי האָט אַ רייך, ווייס טישטוך איבערן פאַרשריבענעם טיש געלייגט, און זאָגנדיק צו די מאַנספּערשוינען מיט אַ ברייט באַלעבאַטיש קול: ר׳ טוביה, וואַשן, ר׳ נאָטע שאָבלינער, וואַשן — האָט זי צום טיש געגרייט.

kernels and examines them; he pops one into his mouth and asks of no one in particular, "What's the market today?" He gets no answer, so he cracks the kernel in his teeth and creases his brow as though he would discover by himself the answer that no one has offered.

This room is the village market place. Little merchants go around buying grain from the peasants, and they sell it here in "Reb Yechezkiel's granary." In this room all sorts of affairs are arranged, not only matters of business with Reb Yechezkiel but all sorts of side affairs between one customer and another. For if a Jew has a little private business to negotiate, or if a young man wants to take his first step away from the study table and get into business, he will come and pass his time in this room.

In the house there is a special little room known as the office for Reb Yechezkiel himself. In front of a square desk sits Reb Yechezkiel—a short, thickset patriarch, with a round white beard, holding his glasses on his nose with one hand. A lens is always falling out, and Reb Yechezkiel picks it up, cleans it with his kerchief, and sets it back in place on his nose while he's asking something or answering something in his endless discussions with his man, Reb Toby. Reb Toby, a tall fellow with a thin face, replies to Reb Yechezkiel with alacrity, and with a little cackle as if to say, "Everything is fine; everything is going fine."

Wrapped in his long, ample sleeping coat, with his four-pointed hat on his head, Reb Yechezkiel sits there rolling a bit of bread dough between his fingers, giving ear to his man. For a moment he frowns, then he smiles again, as one who is ready to advise his helper. He pulls open a drawer, takes out a document, and instructs Reb Toby, "Wolf had better write to Danzig that the first transport has gone off."

A door opens, and at first a head appears, saying, "Good morning," then it disappears, and then a tall peasant comes into the room, his high muddy boots leaving a distinct track behind him. His face is red with heat, drops of sweat run from his damp hair, and without a word he flings open his coat, and then his vest, pulling out a letter, which he hands to Reb Yechezkiel. While Reb Yechezkiel is reading, Reb Toby goes over to the messenger, plying him with questions. But the peasant stands dumbly. He keeps his eyes on Reb Yechezkiel as though waiting for a signal.

"Hitch up the wagon! I'll go myself to Trisk!"

"I said from the first—you can't trust the water! Even then. Two weeks before the holiday—who knows what can happen! If the first frosts are strong . . ." Reb Toby drums to Reb Yechezkiel with a sort of soft insistence, for he already understands what has happened.

"It's lost! I had to have the lumber in readiness there. The rafts were strongly tied. The rope was thick. And the weather was good. How can you know what will happen? What is there to do? It's an act of God. How could anyone predict that before Hanukkah the river Vistula would break and—"

"We have to take along Antek and Sokolofsky—and axes and plenty of rope," Reb Toby advises.

"That goes without saying. They write to me that God should only grant that the storm may not be too violent. And Trisk, it seems to me, is a sheltered spot. It's not windy. And with God's help, if only there shouldn't be a sudden storm, we may yet be able to save the logs," Reb Yechezkiel concludes. "With God's help."

"We have to send two hundred rubles to the squire. And Reb Abraham Plotsker had better buy what he needs in Shaminitz. I am afraid the Shaminitzers will buy up all the sheep before we know it. We can't let them do that to us." And still talking, they go into the other room.

About half of the dealers were already in the yard, clustered around the scales where the grain was being weighed. In the house there remained only a few of the last arrivals who had brought their wagons of grain during the night. There were also two traders from the city—one fine Jew in a goyish hat, wearing a collar and a short coat and carrying a stick in his hand. This was Kazak, the trader for the big landlord, the Paaritz. He had been sent from the big landlord's sugar refinery to Reb Yechezkiel. With every second word, he brought in the landlord and his sugar refinery. The other was Reb Zekiel Epstein, a Chassid, who had himself once been a grain dealer, buying produce directly from the farms. Now he was above all that. He had become a broker in his own name. He wore a long imitation-silk coat always torn and spotted; however, it had not yet lost the silken shimmer of its earlier days.

Reb Yechezkiel greeted all the good Jews with a hearty *"sholem aleichem"* and herded them over to the washbasin before they could utter a word, so they could wash before eating. Then a tall heavy woman in a broad apron came into the room. Her heavy rattling bunch of keys heralded her arrival; her diamond earrings

די אורחים האבן זיך געלאזט שטופן צום כיור. פון הינטן איז געגאנגען דער מעקלער עפשטיין. מלכהלע האט ברויט אויפן טיש אויפגעלייגט, דער עולם האט זיך ארום טיש געזעצט. פון דער קיך האט זיך געטראגן דער ריח פון געפרעגלטע ציבעלעס און די פארע פון רויטן בארשטש, וואס האט דערמאנט אן פסח און האט געוועקט די תאווה צום עסן. עפשטיין איז געזעסן ביים טיש, ווי איינער פון די אורחים, האט געגעסן און געזאגט גלייכווערטלעך. דער צווייטער מעקלער, קאזעק, איז געזעסן אין א ווינקל אויף דעם אנלייך פון שטול און זיך די וואנצעס געדרייט. ער איז געזעסן אויף אזא שטייגער, אז מען וויל האט מען געקענט מיינען, אז ער זיצט ביים טיש, און אז מען וויל, קען מען מיינען, אז ער זיצט נישט ביים טיש. ער האט געקוקט אויף עפשטיינען פון דער הייך. נאר די דינסט, ווייזט אויס, האט זיך טועה געווען און אים געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך ביים טיש, ווארעם זי האט פאר אים אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען און צוגערוקט זיך צום טיש, עסנדיק אויך אויף אזא שטייגער, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פארזוכט נאר...

*

אין הויף איז איצט גאר אן אנדער לעבן. א פאר־פורים־טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פרילינג שמייכלט שוין פון הימל אראפ, און פון אלע פיר זייטן וועלט. דער לאנג־געפרוירענער שניי, וואס איז דורכן ווינטער א צווייטע ערד געווארן, צערינט און צעגייט ווי שניי אין וואסער. דער זונס ליכטיקע טעכטער — די שטראלן — בלאנדזשען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליען טויבן אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראפ, כאפן א קערנדל האבער און מיט א גדולה פארשפרייטן זיי זייערע ווייסע פליגל און מאכן פליטה. אין הויף זיינען קערנער האבער פארווארפן, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און הינער דרייען זיך, פיקן די קערנדלעך און ווארפן זיך יעדערן פאר די פיס. ביי דער שטאל אויף א קייט, אונטער א בידל ליגט בורעק, א גרויסער קודלעוואטער הונט. ער שטעקט זיין דיקן קאפ ארויס און ווארט אויף א באפעל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביאס צייטן, דרייען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרייטע הערנער און א נידעריקער שעפס, וואס זיי האבן צוזאמען שותפות געמאכט און ציפן צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגן אויף דער פור אין מיטן הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגן איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, האלב איינגעזונקען אין שניי. יונגען קריכן איבער די קלעצער, דערגרייכן ביזן שפייכלער. די טירן פון שפייכלער שטייען אפן, און פאר די טירן שטייט א גרויסע וואג. איינער לייגט ארויף געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער" (א יונגערמאן אין א פעלצל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכל אין דער האנט און שרייבט דאס געוויכט אין ביכל אריין. דורך דער אפענער פארטקע קומען אריין צו פארן איין פור נאך דער צווייטער, מען נעמט זעקלעך אראפ, מען וועגט אפ, און מען טראגט זיי אין שפייכלער אריין.

נאטע דער יונג ביי די פערד, א הויכער ברייט־ביינעקער, פון ר' יחזקאלס „גווארדיע", מיט א שווארץ, אפגעברענט געזיכט, מיט ליכטיקע צוויי גרויסע אויגן, וואס קוקן פון דער ווייטנס ווי צוויי שטורקאצן, פירט ארויס פון שטאל צוויי הויכע פערד, בולאנעס. איינס פון די פערד האט אויפן שטערן א שווארצן רונדיקן פלעק, וואס האט פון צווישן זיין גרויען שאקאלאד־קאליר ווי א שווארץ אויג געשיינט. די האר ביים האלדז זיינען ביי ביידע פערד געווען צעקעמט און איינגעפלאכטן אין פלעכטלעך. די האבער־קינדער זיינען געווען ר' יחזקאלס ליבלינגען. זיי האבן אים פארשטאנען, האבן געוואוסט, ווען דער וועג איז נייטיק. די בייטש האט מען נאר פאר פאראד געהאלטן. עס איז נאך נישט געווען דער פאל, אז זיי זאלן אים שבת אין וועג איבערלאזן. זיי האבן עפעס ווי געפילט, ווען עס איז פרייטאג און מען דארף זיך אויף שבת אהיים איילן. ער האט זיך געקענט אויף זיי פארלאזן. און ווען זיי פלעגן אזא שטיקל ווייזן, האט ער זיי אליין מיט זיין האנט געגלעט...

געזאגט האט מען, אז ר' יחזקאלס פערד זיינען נשמות פון אלטע בעלי־חובות, וואס זייערע וועקסלען ליגן נאך ביי אים אין שאנק, און זיי קענען נישט קיין רו אין קבר האבן, ביז זיי וועלן אים דעם חוב נישט אפצאלן...

נאטע האט געטראגן זיין ווינטערדיק קורץ פעלצל מיט לאנגע לעדערנע שטיוול און אויפן קאפ דאס זעלנערישע רונדיקע פוטערן היטל, אויף וועלכן עס האט נאר דאס בלעכל געפעלט. און מיט א מין רחבותדיקייט האט ער זיינע חברים צוגעפירט צום וואגן, זיי די כאמעטעס מיט די מעשענע קאנטן אויף די העלדזער אנגעטאן, און מיט דעם נייעם געשפאן אויסגעצירט. דערנאך האט ער די בלויע בענדערנע לייצעס ביים דישל פארבונדן און ער האט זיך גענומען צום געזעס. אנטעק האט פון בוידעם די האקעס מיט די שטריק אראפגענומען און זיי אונטערן געזעס פארפאקט. אריינגייענדיק אין שטאל, האט דערווייל נאטע אין פענצטער פון דער קיך אן אויג געווארפן, זיין אויג האט זיין שליחות דערפילט, און באלד נאך אים האט זיך נאכגעלאזט יענטע דאס דינסט־מיידל. דאס רויטע, געזונטע בלוט, וואס האט אין אירע דיקע, פליישיקע הענט גערונען, האט דורך דעם צעריסענעם קאפטן ארויסגעשפראצט. אירע שווארצע לאקן איבערן רויטן געזיכט און די שווארצע אויגן מיט די שווארצע, שארפע ברעמען אין איר יונג־בלוטיק געזיכט האבן ווערטער גערעדט — פייער און פלאם. זי איז פלינק אריין אין שטאל נאך נאטען, און נישט רײדנדיק קיין ווארט, האט זי פון אונטערן קאפטן א האלבע געקאכטע הון ארויסגענומען און אים דערלאנגט.

נאטע האט עס צוגענומען, עפעס ווי עס קומט אים דאס.

זי האט נאך געווארט...

ער האט געוואוסט אויף וואס...

און ווייל זי האט געוואלט, וויל ער דווקא נישט. זי הייבט אויף א שטרוי און מאכט זיך ארויסגייענדיק.

איצט וויל ער. ער כאפט זי אן, נעמט זי פעסט ארום מיט ביידע הענט, און האלטנדיק אין די ארעמס די בייטש, זאטלט ער איר אן א גראבן קוש אויף דער באק.

flashed. She placed a clean white tablecloth upon the chalked-up table, and in a solid housewifely voice, she commanded the men, "Reb Toby, wash your hands. Reb Nota, go wash." Then she set the table.

The guests permitted themselves to be hustled to the washroom. Epstein, the broker, was the last. Malka set bread on the table, and everyone sat down. From the kitchen came the odor of frying onions and the steaming aroma of red borsch, which brought memories of Passover and awakened everyone's appetite. Epstein sat at the table in full equality with the other guests; he traded witticisms from the Torah as he ate. The other broker, Kazak, sat in a corner on the edge of the bench and twirled his whiskers. He sat in such a way that if one wished one could believe that he was sitting at the table, and if one wished one could believe that he was not sitting at the table. He looked down upon Epstein from his height. But the serving girl, it seemed, made a little error and counted him as a guest at the table, for she put a plate before him. He too, it seemed, made an error and turned toward the table, partaking of the food in such a way that if one wished one could consider that he was eating, and if one wished one might consider that he was merely tasting.

In the yard, there was altogether a new life. Just before Purim, winter still lies on the earth, but spring already smiles down from heaven and approaches from all four corners of the world. The long-frozen snow, which formed a second surface over the earth during the winter, now melts and dissolves. The sun's bright daughters, the warm rays, flicker in the mud. Pigeons fly back and forth over the yard. They descend and light on the ground, snatch up a kernel of oats, proudly spread their white wings, and are off. Grains of oats are scattered over the yard. Hens wander about, pick up the grains, and get underfoot. Chained in the stable to his kennel lies Borak, a large shepherd dog. He sticks out his thick head and waits his chance. As if in fulfillment of the prophecies, a white goat with twisted horns wanders around the yard with a little sheep. They have formed a partnership and sport together in the bundles of hay lying on a wagon in the middle of the yard. On the other side of the yard frozen boards and planks lie half buried in the snow. Children swarm along the boards, heading for the granary. The doors of the granary are open; in front of them stands a huge scale. One man piles sacks on the scales, and the record keeper, a young man in a fur-collared coat, holds a notebook in his hand and writes down the weight. Through the open gates one team after another drives into the yard. The drivers unload their sacks, weigh them off, and carry them into the granary. Nutta, the young stableman, a tall broad-boned fellow from Reb Yechezkiel's establishment, with a dark sunburned face and large bright eyes that look from the distance like two storm lanterns, leads a pair of tall horses out of their stalls. One of the horses has a round black mark on his forehead that shines like a dark eye out of his chocolate-colored coat. The manes of both horses are combed and braided. This pair is the favorite treasure of Reb Yechezkiel. They understand him and they know when his journey is urgent. The whip is carried only for show. There has never yet been a time when these horses have left him stranded on the road over Sabbath. They seemed to sense the coming of evening on Fridays so as to race home before Sabbath fell. He could rely on them. And when they showed their mettle, he stroked them with his own hands.

It was said that Reb Yechezkiel's horses were the souls of one-time debtors whose signatures still lay in his keeping and who could not rest in their graves until they had worked out their debts to him.

Nutta was dressed in his short winter jacket with high leather boots. On his head he wore a round military fur hat; only the insignia was missing. And with a friendly air he led his companions in labor to the wagon, placed the halters around their necks, and hooked them up in their new harness. Then he tied the blue reins to the whip and took his place on the driver's seat. Antek picked up the weight and the rope from the ground and shoved them under the seat.

While going into the stables, Nutta threw a glance into the window of the kitchen. It was successful, for he was almost immediately followed by Yente, the serving girl. The glow of her healthy red blood in her thick fleshy arms was visible through her torn smock. Black locks framed her sooty young face, and her black eyes under the sharp black brows spoke fire and flame. She slipped into the stable after Nutta, and without saying a word, she brought a half a roast chicken from under her smock and handed it to him. Nutta accepted it as a matter of course. She waited. He

— נו, [illegible] — זאָגט זי צו אים, [illegible].

— פלינקער, די באַלעבאָסטע גייט, כאַפּ... — מאַכט ער צו איר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, כאַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָפּגענאַרט, בלייבט זי שטיין ביי דער שוועל פון שטאַל:

— צעברעכן זאָלסטו די הענט און די פיס אויפן וועג! —זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטערל אַרויסלויפנדיק.

— דו, סוקע אײנע — לאָזט ער זיך נאָך איר.

דאָס שרייבערל ביי דער וואָג, באַמערקנדיק ווי זי לויפט אַרויס פון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטעקן דעם הויף־וועכטער.

— פשאָ קרעוו — לאָזט זיך אַנטעק נאָך איר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פאַרשוואונדן אין פירהויז פון דער קיך.

אַ קנאַק פון נאָטעס בייטש און אַן עזותדיק רעשן פון רעדער האָבן צו וויסן געגעבן, אַז די פור שטייט שוין פאַר דער טיר געשפּאַנט.

און באַלד האָט מען אָנגעהויבן טראָגן פון שטוב אויפן וואָגן פעקלעך און פעקלעך. ר׳ יחזקאל רירט זיך נישט אין וועג אַריין אָן צדה־לדרך. ר׳ יחזקאל האָט זיך געוויזן אין גרויסן, ברייטן שאָפּן־פעלץ, דעם ווינטער־דיקן פאַלטאָ מיט די ברייטע אַרבל האָט מען איבערן געזעס געלייגט (וואָרעם אַ טאָג איז געווען אַ שיינער, דער פראָסט האָט געלאָזט, און די זון האָט אין הימל געלאַכט), נאָך אים זיין ווייב מלכהלע — מיט אַ ברכה אויף די ליפּן, און חברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טייל האַלטנדיק אין די הענט גמרות — מיטגענומען אין חדר אַריין נאָכן אָנבייסן, קלע־נערע — בייגל מיט פּוטער, נאָך טייל האָט דער באַהעלפער אונטער־געשטופּט: „אין חדר אַריין״. די קינדער אָבער, מערסטנטייל אין פעלצלעך אָנגעטאָן, וואַרטן אַרום דער פור.

— זיידעשי, זאָל דער זיידעשי פאָרן געזונטערהייט!

— בלייבט געזונט און לערנט מיט חשק! — האָט זיי דער זיידע איטלעכן באַזונדער די האַנט געגעבן, פון דער הויזן־קעשענע אַ גרויסן בייטל אַרויסגענומען און די קינדער לעצט־געלט געטיילט.

פון דעם פענצטער פון צווישן די צוויי געהאַפּטענע גאַרדינען האָט אַ מיידלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אַן אידל גע־רייטלטע באַק מיט אַ שוואַרצן זיידענעם לאָק און מיט אַ בלויען באַנד פאַרבונדן, האָט אידל און אַריסטאָקראַטיש פון דער ווייטן צום פאָטער אַהין געשאָקלט:

— פאָר געזונטערהייט, טאַטעשי!

ר׳ יחזקאל איז אויפן וואָגן אַרויף. זיצנדיק אויפן וואָגן, האָט ער נאָך עפּעס מיט ר׳ טוביהן, זיין מענטש, גערעדט, געזעגנט זיך, און אַהין געשאָקלט צו מלכהלען: בלייב געזונט, בלייב געזונט! דערנאָך צום מיידלס ליכטיקן געזיכט: בלייב געזונט, לאהלע! און צו די איניקלעך פון וואָגן אָנגעזאָגט:

— איר זאָלט באַגערן צו לערנען!

אין אַ ווינקל איז יענטע געשטאַנען. אירע הענט האָט זי אויפן האַרץ פאַרלייגט און געקוקט אויף נאָטען, ווי ער זיצט זיך שטייף און שטאַרק אויף דעם קאַרשל אין זיין קורץ פעלצל, און דאָס ממזרישע וואָרליינגערישע היטעלע ווינקט אַראָפּ צו איר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנט, גרייט אין דער וועלט זיך צו לאָזן, ווי זיינע פערד, די חברים, וואָס קענען נישט איינשטיין און האַקן מיט די פּאַדקאָוועס אויף די שטיינער.

יענטע האָט געשמייכלט.

נאָטעס אַ קנאַל פון דער בייטש האָט איר אַ גרוס אָפּגעגעבן: בלייב געזונט, יענטע!

די סאָפּנדיקע פערד האָבן זיך אין דער וועלט געלאָזט, אויסמיידנ־דיק דאָס שטילע, רואיקע, פרימאָרגנדיקע שטאָט־געסל — און נאָטע מיטן זעלנערישן היטל איז ערגעץ־וואו פאַרשוואונדן געוואָרן...

אין דער שטוב ביי ר׳ יחזקאלן איז איצט שטיל. דער עולם האָט די געשעפטן אָפּגעמאַכט. די פרעמדע, וואָס זיינען ביי נאַכט געקומען, האָבן זייערס פאַרקויפט, איינגעשפּאַנט און אָפּגעלאָזט זייער אָרט אַנדערע סוחרים, וואָס וועלן קומען ביי דער נאַכט. די גרויסע קאַנאַפּע זעט זיך ערשט איצט אַרויס מיט איר לעדערנעם, אַלט־מאָדישן איבערציער און מיט אַלע אירע גריבער און בערגער, וואָס זיינען אין איר. דער לאַנגער טיש אין מיטן שטוב איז באַשריבן מיט קרייד, דער שוואַרצער אויוון איז באַשריבן, די הויכע שאַנק איז באַשריבן און אַלע שטולן און בענק זיינען „אָנגערעכנט״, און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראַנקען און ווענט זעען אויס ווי כלי־זיין, וואָס די זעלנער האָבן זיי איבערגעלאָזט אויפן שלאַכט־פעלד און זיינען אַנטלאָפן פון זיי. און די רעכענונגען קוקן איינע די צווייטע אָן, און קריגן זיך, און שטעכן איינע דער צווייטער די אויגן אויס...

באַלד זיינען אַריינגעקומען צוויי נידעריקע, פעטע יונגעמאַנטשיקלעך: כאַצקל און בערל, מיט נידעריקע, רונדיקע בייכלעך. די משפחה־גריבעלעך ביי זייערע נאָז־ווינקלען זאָגן אויס, אַז זיי זיינען ברידער. זיי זיינען ר׳ יחזקאלס שוועסטער־קינדער. אַ מאָל זיינען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זיינען זיי אויך נאָך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאָר זיי דרייען זיך שוין אין שטוב אַרום. משפחה מיט דער שטוב, קומען זיי נאָכן אָנבייסן צולייגן זיך אויף דער קאַנאַפּע, פאַר מיטאָג.

בידע מיט אַ מאָל, ווי עס פּאַסט פאַר צוויי ברידער, האָבן זיי זיך ביינאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפגעלייגט. די פאַלטנס אויסגעטאָן, קונציק זיי פאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלייגט. צו ערשט האָבן זיי אין דער שטיל, אַזוי ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד זיין אויף דעם אַ וואָרט אויסצוניצן: געשטופּט זיך, געשטויסן זיך. יעדערער האָט פאַר זיך דעם אַנלענער געוואָלט. נאָר ווי זיי האָבן אַן ווערטער זיך גע־קריגט, אַזוי האָבן זיי אויך אָן ווערטער צווישן זיך שלום געמאַכט. איינער האָט דעם אַנלענער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צופוסנס געלייגט.

knew what she was waiting for. And contrariwise, since she wanted, he didn't. He picked up a bit of straw and seemed to be on his way out. And now he wanted. He seized her and imprisoned her in both his arms, still holding the whip in his hand. He paid her with a fat kiss on the cheek.

"You think I believe you'll marry me? You should live so!" she said, pulling away.

"Quick, the mistress is coming. Run!" He gave her a little push. She became frightened and started away, but in a moment she realized he was teasing her. The girl paused at the stable door. "I hope you break your arms and legs on the way!" she flung at him with a laugh as she ran off.

"You witch!" he called after her. The weighman, seeing her running out of the stables, winked to Antek, the yardmaster. "Goddam!" Antek called after her. She stuck out her tongue to him and disappeared in the cooking shed.

The snap of Nutta's whip and the growl of whirling wheels announced to the world that the wagon was waiting in front of the gate. Immediately a procession of people, carrying all sorts of packages, moved from the house to the wagon. For Reb Yechezkiel never started on the way without a few items to sustain him on his journey.

Then Reb Yechezkiel appeared, carrying his ample sheepskin. The wide-sleeved winter coat was spread over the seat since it was a nice day and the frost was melting and the sun was laughing in heaven. After him came his wife, Malka, with a blessing on her lips, and a flock of children, small and large. Some of the children had their study books in their hands as they had already been in the schoolroom—and there were toddlers clutching buttered bagels, whom a servant was still urging toward the schoolroom. But the children—most of them in their fur jackets—clustered around the wagon.

"Grandpa!" they called. "Have a good trip. Go in the best of health."

"Good health to you, children. Study well!" their grandfather called, giving his hand to one after another. Then he pulled a huge purse out of his trouser pocket and handed out spending money to the children.

From a window between two open shutters, a young woman's face peered out. One could see part of a tender blooming cheek and a black silken braid tied with a blue ribbon, the whole making a delicate picture in the distance, as she called out, shaking her head to her father, "Good health, Papa!"

Reb Yechezkiel mounted the wagon. Sitting there, he gave last-minute instructions to his man, Reb Toby. He said his farewells and called out to Malka, "The best of health, the best of health!" And then called to his sweet-faced daughter, "The best of health, Leabeh!" and to his grandchildren he called out from the wagon, "Don't forget, study well!"

Yente was standing to one side. She held her hand over her heart and peered out after Nutta as he sat proud and powerful on the driver's seat. There he was in his short coat, with his rascally cap, winking down at her. He held the reins in his hands, ready to go forth into the world with the same impatience as his team of horses, who were rattling their hoofs on the stones. Yente smiled. The snap of Nutta's whip was a greeting for her. "In the best of health, Yente." The team turned out of the little lane into the early morning quiet of the village and went forth into the world, and Nutta with his military cap disappeared in the distance.

In Reb Yechezkiel's house all is now peaceful. Business has been finished. The guests who came during the night have sold their wares, hitched up their horses, and left their places to other merchants who will arrive in the coming night. Only now can one see the old-fashioned leather cover of the big sofa, with all of its hills and vales. The long table in the middle of the room is scribbled over with chalk reckonings. The black stove is bescribbled, the high cupboard is bescribbled, and every chair and bench is covered with calculations. And the calculations on tables and benches, on the cupboard and on the walls, look like weapons left by soldiers who have fled from the field of battle. The calculations confront each other, contradict each other, glare across at each other.

Soon there enter two short, pot-bellied, fat young men, Chezkel and Berel. One may see by the family characteristic, the creases beside their nostrils, that they are brothers. They are, indeed, the nephews of Reb Yechezkiel.

Not long ago they were only two young students given their keep by the family, according to custom. And even today they are really still only guests of the family, but they are already in the habit of busying themselves in the big room. Since they are part of the family, they come in after breakfast to stretch out on the big

באַנקע, דער עלטערער ברודער, האָט שטאַרק זיך געקראַצט מיט איין פינגער אין זיין געל בערדל און האָט זיך פאַרטראַכט איף א רעכענונג, וואָס איז אים קעגנאיבער פאַר די אויגן געשטאַנען:

7 מאָל 38 וויפל האָבן מיר, האַ, בערל?

נאָר בערל האָט אים מיט דער נאָז אָפּגעענטפערט. האָט זיך כאַצקל מישב געווען, זיך צו דער וואַנט אויסגעדרייט, און עפּעס ווי וועלנדיק אָפּטאָן בערלן, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטאָן...

קאַפּיטל צווי

אַ הייזל ביי דער ווייסל

איינס אַליין און פאַר זיך אַליין שטייט זיך אַ הייזל אין טאָל צווישן צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזן זיך הויך און ווייט אין דער וועלט אַריין, ביים ברעג פון טייך ווייסל. ווינטער איז עס. גאָטס וועלט איז אין גאַנצן אין שניי פאַרטרונקען. אונדזער הייזל, ווי אַן אַלטער באַלעבאָס אין תכריכים, שטייט זיך ביים ברעג, קוקט זיך צו צום פאַרפרוירענעם טייך, זיין שכן, און עס שוויגט, ביז דער טייך וועט צו תחית־המתים אויפשטיין. דערווייל איז דער טייך געשטאָרבן, געפרוירן און אין אַ ווייסן קיטל איינגעהילט. ראָבן פליען אויף זיין ברייט און לענג, שטעלן זיך אויף דעם טייכס רוקן און לעכערן זיין אָפּגעטאָקטע דעק. טייל מאָל גייט אַ מענטש איבערן טייך, און דעם מענטשנס פיס טוקן אין דעם ווייסן, טיפן שניי. און פוןביידע זייטן הייזל זעען אויס די הויכע בערג, ווי שטיקער געפאַלענע פליגל פון אַן אַדלער, וואָס ליגן איינער אויפן צווייטן, אָדער ווי שטיקער געפרוירענע וואָלקן וואָלטן געפאַלן איינס אויפס צווייטע. אויף די רוקנס בערג קריכן נידעריקע שניי־ביימלעך; איין ביימל, באַדעקט פון קאָפּ ביז די פיס אין שניי, האָט זיך אויפן שפּיץ באַרג אַרויפגעכאַפּט. עס שטייט איינס אַליין אין דער הייך און עס קוקט זיך ווייט און ברייט אין דער ווייסער וועלט... ביים ברעג טייך, צופוסנס דעם באַרג און צו־קאָפּנס דעם טייך, שטייט אַ שרענגע ביימער, איינס נאָכן אַנדערן מיט שניי באַדעקט, וואָס זיי זעען אויס ווי ווייסע עדות, וואָס שטייען און היטן דעם ריזיקן מת, דעם טייך...

אין דעם הייזל זיצט אַ משפּחה פון יאָרנלאַנג. דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיטן טייך, דעם שכן. „חיים איבערפירערס" הייסט דאָס הייזל היינט. אַמאָל מיט אַ דרייסיק יאָר צוריק האָט עס געהייסן „משה איבער־פירערס", און אפשר אין צוואַנציק יאָר אַרום וועט עס גאָר הייסן „דוד איבערפירערס". נאָר עס איז נישט קיין חילוק, דער נאָמען טוישט זיך נאָר מיט די יאָרן. אָבער דאָס הייזל, דאָס וואַסער און דער נאָמען „איבער־פירער" בלייבן ביז איצט. דער היינטיקער „איבערפירער" הייסט חיים און איז אַ ייד פון אַ יאָר פופציק, אַ הויכער און אַ דאַרער. דאָס פּנים אויסגעצויגן און די ווייסע באָרד אויסגעצויגן, און דער הויכער געקנייטש־טער שטערן איז אויסגעצויגן. אַ וואַסער־קינד, אויפגעצויגן געוואָרן ביים וואַסער, און ווער ווייסט. אויב זיין קבר וועט נישט זיין אין וואַסער. נו, וועט עס אין וואַסער גופא נישט זיין, על־כל־פּנים וועט עס זיין ביים וואַסער. און וועט אַ געוויטער קומען, וועט אים דאָס וואַסער פון קבר אַרויסנעמען און מיטפירן אים מיט זיך קיין דאַנציג, אַזוי ווי עס האָט מיט זיין פאָטער און מיט זיין זיידן געטאָן... און וואָס איז דער אונטער־שייד, צי מיט דער ערד, אָדער מיטן וואַסער אויסגעמישט צו ווערן? די ערד איז טויט, זי שווייגט תמיד און שטייט תמיד אויף איין אָרט, דאָס וואַסער לויפט, אײַלט זיך אין דער וועלט אַריין, עס לעבט כאָטש...

משפּחה מיטן וואַסער איז ער שוין פון לאַנג. דאָס וואַסער דאַרף יעדן יאָר אַ מענטשן, און זיין משהלע איז שוין פון לאַנג מיטן וואַסער געוואָרן אויסגעמישט, און דרעמלט דער „איבערפירער" אַ מאָל שבת נאָכן מיטאָג ביים ברעג איין, און אַ כוואַליע קומט צו לויפן און רוישט, דאַכט זיך אים, אַז משהלע מיט זיינע חברים, די כוואַליעס, זיינען אים געקומען וועקן...

זומער ציט ער די פּרנסה פון וואַסער. אַ גאַנצע וואָך איז ער אויף דעם שיפל, און זיין לייוונט שפּאַלט און שיידט אָפּ איין הימל פון צווייטן... שבת. דאָס וואַסער פירט זיך ידישלעך, עס האַלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט איין כוואַליע די צווייטע, און ער מיטן ווייב זיצן פאַר דער טיר. ער זאָגט פּרק, דאָס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה", און זיי דערציילן די כוואַליעס גאָטס וואונדער, און יעדער כוואַליע כאַפּט אַ וואָרט און מאַכט פּליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוירן, צו־געדעקט אין זיין שיד. דאָס הייזל איז פאַרשנייט, פאַרשאָטן פון קאָפּ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פאַרקאַווטן פענצטערל שטאַרט אַרויס דעם איבערפירערס אַן אויג און באַטראַכט דעם שותּף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוירן. דער איבערפירער קוקט און קרעכצט. צוויי זיינען פאַרפרוירן: דער טייך אונטערן אייז און דער איבערפירער אין זיין הייזל. און ווען דאָס וואַסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעק אַרויס און לעבט אויף, דעמאָלט קריכט פון זיין ווינטערדיקן קבר אויך דער איבערפירער אַרויס, האָט הנאה פון זיין שותּף, וואָס איז צו תחית־המתים אויפגעשטאַנען, און ער שמידט אויס זיין שיפל מיט סמאָלע.

ביי נאַכט. די געגנט איז אַרום שטיל. דער הימל קוקט מיט ליבשאַפט אויף דער וועלט, ווי אַ טאַטע אויף זיין הויז־געזינט. די פעלדער זיינען מיט שניי באַדעקט, און די בערג זיינען ווי טויטע ריזן אין זייערע תּכריכים. דעמאָלט שימערט פון איבערפירערס פאַרקאַוועטן פענצטערל אַ שטראַל

Vistula Judaized

couch. They stretch out on the couch together, as is appropriate for two brothers. First they take off their coats and fold them and place them for pillows under their heads. They do all this in silence as though it would be a pity to waste a word. They shove each other a little, kick each other a little, as they stretch out in opposite directions. Each would have liked the headpiece for himself. But just as they have conducted their struggle in silence, so they now silently make peace. One takes the headpiece, and the other arranges himself against his feet. Chezkel, the older brother, scratches his little yellow beard and falls into thought over an account that stares at him from across the wall. "Seven times thirty-eight. How much does that make us, huh, Berel?" Berel answers only with a snore. So Chezkel gives up the question, turns to the wall, and, as though in imitation of Berel, he too begins to snore.

2. *The River*

All by itself there stands a little house in the gap between two high hills that rise into the world, tall and far, near the edge of the river Vistula. It is winter. God's world is entirely drowned in snow. Our cottage, like an old family man in his white sacramental undervest, stands at the riverbank, peering down at his frozen old neighbor, the river, and everything is still, awaiting the resurrection of the river. In the meantime the river lies there frozen and dead, wrapped in a white winding sheet. Ravens fly along the length and breadth of the river, alighting and picking little holes in its back. Occasionally a man passes over the river, leaving tracks in the deep white snow.

On both sides of the house the hills look like the broken wings of a fallen eagle, folded one over the other. Scrubby little snow-covered trees creep up along the shoulders of the hills, and one little tree, covered from head to foot with snow, has managed to scramble up to the top of the hill. It stands all by itself on the summit and looks out far and wide over the white world. At the edge of the river, along the foot of the hill, stands a row of trees, one beside the other, snow-covered, looking like a row of white-clad attendants standing watch over a patient who is in danger of death —the river.

In the house, the same family has lived year after year. They live by themselves and with their neighbor, the river. Today the house is called Chaim the Ferryman's. About thirty years ago, it was called Mosheh the Ferryman's, and perhaps, in about twenty years from now, it will be called Daavid the Ferryman's. But this is no sign of change. Only the name may change with the years. But the house, the river, and the name Ferryman's remain forever. The eldest ferryman, named Chaim, is a Jew of some fifty years. He is tall and thin, with a drawn-out face and a drawn-out beard and a high, creased, drawn-out forehead. He is a child of the water, brought up along the water's edge, and—who can tell—his grave will probably be in the water. And if not actually in the water, in any case alongside the water. And if a great storm comes, the roaring river will tear him out of his grave and carry him off to Danzig, as it did with his father and his grandfather. And in the end, what difference does it make whether one is mingled with the earth or dissolved in the sea? The earth is dead. She is forever silent and forever motionless. But the water at least is in continual movement, rushing, hurrying into the world, bubbling with life. For a long time he has been kin with the sea. Every year the river demands a human sacrifice, and it is already a long time since his little son Mosheleh became one with the river. And if the ferryman drowses by the shore sometime of a Sabbath afternoon, and a wave comes along with a roar, he might well imagine that the waves are Mosheleh and his playmates, who have come to wake him.

In the summer, he earns his living from the river. All week long he is in his little boat with the sail that cuts the sky in two. On the Sabbath, the river behaves like a good Jew. The river observes the Sabbath and the holy days. She is quiet. One wave gently kisses the other, and the ferryman and his wife sit by their door. He recites the Sabbath prayer, and his wife reads from the women's portion, and they speak of God's wonders to the waves. And each wave picks up a word and says amen.

In winter the river is frozen under her blanket of snow. The little house is covered with snow, poured over it from head to feet. From the flower-frosted windowpane, the eye of the ferryman peers out at his neighbor the river, all covered over and frozen. The ferryman studies the river, groaning. Both are frozen in, the river under the ice and the ferryman in his cottage. And when the water

ליכטיקייט אריין און דערזעט שטענדיק אין דער וועלט אריין. ... בלאנדזשעט א פארשייער, ער דערזעט דעם שטראל, וועלכער פירט אים גלייך צום פענצטער פון הייזל די נאכט איבערצונעכטיקן.

*

עס איז נאך ווינטער. מיט שניי ארום איז אלץ נאך באדעקט. נאר דאך קוקט שוין גאט פון דער הייך מיט קלארע אויגן אראפ. די זון איז איבער די גרויע ווינטערדיקע וואלקנס פארשפרייט, און אירע שטראלן לעכערן די ווינטערדיקע דעק. אויף די ארומיקע בערג צעגייט דער שניי קלאר, ריין; קיין מענטשנס פוס האט נאך נישט זייער ריינע ווייסקייט באריהרט, און גאנצע שטראמען צעגאנגענער שניי לאזן זיך גלעטנדיק פון די בערג אראפ און פאלן אין דעם האלב-געפרוירענעם טייך אריין. דאס אייז איבערן וואסער איז ריין און דורכזיכטיק, און דאס וואסער קוקט דורך אים, ווי דורך א קלארער שויב ארויס. טייל מאלווארפט זיך א פיש ארויף, האקט אויף די שויב מיטן וויידל, ווארפט א בליק אויף גאטס פרייער וועלט און פאר גרויס גדולה, אז די מאמע, דאס וואסער, וועט באלד פון זיך די שויב אראפווארפן, לאזט ער זיך טיף-נארקענדיק אין וואסער אריין די בשורה די חברים אנצוזאגן. און אלץ ארום איז באהאפטן איינס מיטן צווייטן. אלץ האט דער שניי צוזאמענגעגאסן. קלאר, ריין, העל, נאר איין שווארצער פלעק שטערט די ווייסע שניי-וועלט — דאס הייזל, וואס עס שטייט זיך איינס אליין אין טאל.

די חיימטע גייט מיטן עמער צום ברונעם, וואס איז הינטער דעם הייזל, מיט א מאל דערזעט זי פון דער ווייטנס ר׳ יחזקאלס פור. זי האט באלד די פערד דערקענט, און זי האט צום מאן דורכן פענצטער אריינגעקלאפט.

— חיים, דער סוחר פון די טראטעס פארט.

— געמאכט ווי א חכם, אין א פאר שעה ארום וואלט פונעם האלץ קיין לעק ניט געבליבן — האט חיים אפגענטפערט, ארויסגייענדיק אויף דער שוועל פון דער טיר.

און ווער איז עס, צווישן די ווייסע פעלד׳ער שווארצט זיך דער וועג און אויפן וועג לויפן צוויי פערד, וואס קומען וואס א מאל נעענטער.

באלד איז נאטע מיט א קנאל פון דער בייטש צום הייזל צוגעפארן. די פערד זיינען געווען צעהיצט, פארסאפעט. ר׳ יחזקאל, אנגעטאן אין זיין דיקן שאפן-פעלץ, איז פון דער פור אראפ פרעגנדיק:

— נו, וואס מאכן דארט מיינע העלצלעך?

— מיר האבן געטאן וואס מיר האבן געקאנט. מען האט נאך א מאל מיט שטריקאוועס געבונדן, מיט ברעטער צוזאמענגעקלאפט און מיט גראבע שטריק צום ברעג פארפעסטיקט, אבער ווער ווייסט? שפיל דיך מיט איר — האט חיים אויסגעלאזט מאכנדיק מיט דער האנט, ווי ער וואלט דערמיט געוואלט געבן צו פארשטיין די גבורות פון איר, פון זיין ווייסל.

ר׳ חיים איז צוגעגאנגען צו ר׳ יחזקאלן און האט אים אפגעשטעקט שלום-עליכם, און ר׳ יחזקאל איז מיט אן אראפגעלאזענעם קאפ אין שטיבל אריין.

אין דעם קליינעם רואיקן שטיבל זיינען געשטאנען צוויי הויכע בעטן, פול אנגעלייגט ביז אין האלבן באלקן מיט דעקן, אין וועלכע עס האבן זיך אויפגעהאלטן די פעדערן פון די אלע גענדז און קאטשקעס, וואס די ידענע האט צייט נאך איר חתונה יעדן פרייטאג געשאכטן — אויף אויסשטייער פאר שוועסטערקינדער אויף חתונה. פון דעם קליינעם שויבן-שענקל, וואס איז געשטאנען אין א ווינקל שטוב, האבן רויטע עפל ארויסגעקוקט, געשפרייט אן עפל-געשמאק אין דעם קליינעם דארפישן שטיבל.

ר׳ יחזקאל האט זיךביים טיש אוועקגעזעצט. פאר עגמת-נפש האט ער דעם שאפן-פעלץ נישט אויסגעטאן און האט צום פענצטערל ארויסגעקוקט. ארום איז נאך שטיל, נאר פון גאנץ ווייט הערט זיך א מין גיסן. דאס זאגט קיין גוטס נישט אן, און פון ר׳ יחזקאלס ברוסט האט זיך אויס געוואוינהייט א „רבונו-של-עולם" ארויסגעריסן.

נאטע איז אריין אין שטוב און האט עפעס דארט ביי דער טיר געזוכט. די חיימטע האט זיך מיט אים געקריגט, וועגן האלץ האקן. באלד האט א פייערל געקנאקט אין קיך — א יאיכל פארן סוחר אפצוקאכן. די חיימטע ביי דער קיך זעט, אז דער סוחר זיצט פארקלערט ביים טיש, הייבט זי אים אן טרייסטן:

— זארגט נישט, סוחר, וועגן די טראטעס, גאט וועט העלפן און וועט אייער סחורה פון וואסער ראטעווען.

ר׳ יחזקאל האט זיך אומגעקוקט און דערזען די חיימטע. זי, א ידענע, טרייסט אים, האט ער זיך פאר זיך אליין פארשעמט, און איז ארויס אין הויף.

— פירט מיך, ר׳ חיים, צום געהילץ — האט ער צו חיימען געזאגט, טרעפנדיק יענעם צוויי עמער וואסער טראגן. — נאטע, קום מיט.

חיים האט די עמער אין שטאל געטראגן. אלע דריי זיינען הינטערן הייזל צום געהילץ ארונטער.

אז מען האט נישט געוואוסט, האט מען נישט געקענט באמערקן, אז דארט ליגט האלץ. האלבלעך איז עס אין אייז איינגעפרוירן, און פון אויבן איז עס מיט וואס צוגעדעקט. נאר לאנגע ברעטער זעען זיך וואר-ניט-וואו ארויס, און לאנגע דיקע שטריק זיינען אנגעבונדן אן דיקע ביימער, וואס שטייען ביים ברעג.

— א שלעכט, א שלעכט געשעפט — ברומט ר׳ יחזקאל פאר זיך און מעסט מיט דעם שטעקן אין דער לופט לויט דעם אויג, וויפל איל ווייט קען דאס געהילץ ליגן פון ברעג.

— מען מוז קיין יאנאשעץ גיין פויערים שאפן, וואס מער פויערים, און אזוי ווי דאס אייז וועט נאר אנהייבן זיך רירן, מוז מען דאס געהילץ פון וואסער ארויסנעמען. וויפיל עס זאל קאסטן, פארפאלן.

— וואס דען? אז דאס אייז וועט אנהייבן זיך רירן, וועט עס דאס געהילץ ווי א פעדערל מיטנעמען — שטימט ר׳ חיים מיט מיט א מין באהאלטענער גאווה אויף זיין וואסער.

shows again, coming to life from under the winter cover, then the ferryman also crawls out from his wintry grave, taking joy in the resurrection of his neighbor. And he smears his boat with tar.

At night all the surroundings are quiet. The moon gazes lovingly down upon the earth, like a father upon his household. The fields are covered with snow, and the hills are like corpses, peaceful in their shrouds. Then a strand of light shines out from the frosted window of the ferryman's house, blinking to the world. Somewhere, far away, a wayfarer wanders. He catches sight of the strand of light, and it draws him directly to the window of the little house wherein he may pass the night.

It is still winter. And all around everything is still covered with snow. But God already looks down from above with clear eyes. The sun falls upon the gray wintry clouds, and her rays pierce the earth's wintry grave. On the naked hills the snow melts clear and clean. Their pure whiteness has remained unsullied by a human foot, and now entire walls of melting snow slide from the hill and fall into the half-frozen river. The ice over the water is clean and transparent; the water may be seen as through a clean window. Occasionally, a fish leaps up; breaking through the window with his tail, he glances at God's free world and realizes with joy that his mother, the river, will soon uncover the window from herself; the fish dives back deep into the water to tell the good news to his comrades. Clear, clean, and white, the world of snow is marred by only one dark spot, the cabin that stands isolated in the vale.

Chaim's wife goes out to the well behind the house with a pail, and all at once she notices Reb Yechezkiel's wagon in the distance. She recognizes the horses immediately and taps on the window to her husband. "Chaim, the owner of the log rafts is coming."

"There is a wise one! In another few hours there wouldn't be a stick left of his timber!" Chaim answers, coming out to the threshold of the cabin.

The black line of the road lay over the white fields, and on the road two horses galloped, coming ever closer. Soon Nutta arrived before the cabin, drawing up with a flourish of his whip. The horses were steaming.

Reb Yechezkiel, wearing his heavy sheepskin, jumped from the wagon, asking, "Well, how are my logs back there?"

"We did what we could. We roped them up again. We nailed the rafts together with boards. And then we tied them to the shore with heavy ropes. But who knows; when you are dealing with her—" Chaim waved his hand, as though he would indicate the power of his neighbor, the river Vistula.

Reb Chaim approached Reb Yechezkiel, gave him his hand in welcome, and led him into the cabin. Reb Yechezkiel followed, his head hanging disconsolately.

In the quiet little room there were two high beds covered halfway to the ceiling with comforters that were stuffed with the feathers of all the geese and ducks that Chaim's wife had roasted on the eve of every Sabbath since her marriage day. These comforters were to be part of the dowry for her niece's wedding. From the little cupboard that stood in the corner of the house, red apples peered out, spreading their fresh scent through the little farmhouse.

Reb Yechezkiel seated himself at the table. In sheer agony of soul he neglected to remove his sheepskin and just sat gazing out of the window. All around was quiet. Only from far away one heard a sound of flowing water. This was a bad sign. And out of habit, a gusty "God in Heaven!" burst out from Reb Yechezkiel's chest.

Nutta came into the house, looking for something by the door. Chaim's wife began to argue with him about chopping wood. Soon a fire was snapping in the stove and a pot of soup was cooking for the merchant. Seeing that the merchant sat lost in thought by the table, Chaim's wife began to cheer him up. "Don't worry, sir, about the rafts. With God's help, you will rescue them from the water."

Reb Yechezkiel looked around and beheld Chaim's wife. That he should have to receive courage from her—from a woman—made him ashamed of himself. He arose and went out into the yard. "Reb Chaim, take me to the woods," he said as he came upon Chaim carrying two pails of water. "Nutta, come along."

Chaim carried the pails to the door. All three went down to the woods behind the house.

If one had not known that there were logs lying there, one would never have noticed them. The rafts were frozen in the ice and covered over with snow. Only the longest logs showed at all. The rafts were attached by long heavy ropes to the thick trees that stood along the riverbank.

"A terrible, terrible business," Reb Yechezkiel murmured to himself as he held up his walking stick, glancing at its length in order to guess the number of yards that remained between his logs and the edge of the river. "We must get some men from Yamo-

— עס ליגט נים ווייט פֿון ברעג. אין גאַנצן אַ פֿינף־זעקס, אַכט־צווי, דריי.

— מען מוז זיך צואײַלן. פֿון אויבן קומט דאָס אײַז אָן אין אַ ליאַדע מינוט — זאָגט ר׳ חיים שוין גייענדיק.

ר׳ יחזקאל האָט אים אַ פֿינף־רובלדיקן געגעבן, אַז ער זאָל פֿון דאָרף אַקעוויט מיטברענגען און אַליין איז ער צוריק אין ר׳ חיימס שטיבל אַריין.

אין שטיבל ביי ר׳ חיימען האָט זיך געטראָגן אין דער לופֿט אַ ריח פֿון קאַרטאָפֿלעס מיט באָב (די חיימטע ווייסט שוין פֿון לאַנג, אַז פֿון איר באָב לעקן די סוחרים די פֿינגער); די חיימטע איז אין גאַנצן אין דער קיך געווען פֿאַרטאָן. נאָטע איז געזעסן אין אַ ווינקל ביי דער קיך, די שטיוול אויסגעטאָן, און האָט זיך די אָניצעס געטריקנט, שמועסנדיק דערווייל מיט דער חיימטע וועגן אַ כּלה. — די חיימטע האָט אים אַ שידוך אָנגעשלאָגן מיט אירס אַ שוועסטער־קינד פֿון יאַנאָשעץ, זייער אַ שיין, געזונט מיידל מיט אַ פּאָר הונדערט גילדן. און וועט דער סוחר איבער שבת איבערבלייבן, וועט זי איר שוועסטערקינד אַהער ברענגען.

נאָטע איז געזעסן און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגעהערט און מיטן קאָפּ צוגעשאָקלט; געוואָלט האָט ער דערווייל ביי דער אַלטער אַ גוטן מיטאָג אויסנאַרן. ער האָט זיין עסק פֿאַרשטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו אים משפּחהדיק געוואָרן. ר׳ יחזקאל איז אַריינגעקומען, איז דער שמועס איבערגעהאַקט געוואָרן.

ר׳ יחזקאל האָט שוין געפֿונען דעם טיש געדעקט מיט עפּעס אַ מין מאָדנער צוועל, וואָס זעט אויס צו זיין אַ קאָלדרע אויף די בעטן, מיט אַ בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפֿל, מיט אַ קלינגל פֿון אַ מעסער און אַ גאָפּל, אַ היימיש־געבאַקן ראַזעוואַנע ברויט און אַ זאַלץ־מעסטל. ר׳ יחזקאל האָט זיך געוואַשן, אַ המוציא געמאַכט, און די חיימטע האָט אַ טעלער דערלאַנגט, וואָס די פּאַרע דערפֿון האָט די שטוב איינגענומען. ר׳ יחזקאל האָט קנאַפּ פֿאַרזוכט, אָוועקגערוקט פֿון זיך דעם טעלער, די שיריים איז פֿאַר נאָטען געווען...

ר׳ יחזקאל האָט פֿלינק אָפּגעבענטשט און איז צום געהילץ אַרויס. ער האָט זיך ביים ברעג אָנידערגעשטעלט און געוואַרט.

און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פֿון דער ווייסער וועלט האָט זיך זיין אויג פֿאַרוואָרפֿן. דאָס וואַסער לויפֿט פֿון די בערג און עס גיסט זיך איבערן אײַז. פֿון דער ווייטנס הערט זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אײַז, אַ האַלבער טייך קומט אָן און רייסט זיך ווייטער. דאָס וואַסער רוישט שטראָמענדיק אין אַ רינע פֿון צווישן צוויי שטיקער אײַז, און מיט אַ רעש שטראָמט עס פֿון דער רינע אַרויס און עס לעכערט דאָס אײַז. אויף וועלכן עס פֿליצט אַרויף. אַ כוואַליע וואַסער קומט אָן צו לויפֿן און גיט זיך אַ גאָס איבערן אײַז. באַלד נאָך דער כוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אײַז שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק דערפֿון שטעלט זיך קאַפּויר און ווערט די רגע צעשמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואַסער לאָזט זיך אין אַ שטאַרקערן שטראָם אַרויס פֿון זיין געפֿרוירענער דעק, מיטשלעפּנדיק מיט זיך די הרוגים, די צעבראָכענע שטיקער אײַז, און מאַכנדיק מיט זיי אַ שפּילעכל, אַ דרײדל אין קאָן, צווישן צוויי כוואַליעס, וואָס איינע וויל די צווייטע כאַפּן.

אָט שווימט שוין דאָס וואַסער און עס ברעכט דאָס אײַז ביים ברעג, וואו דאָס האָלץ ליגט. ר׳ יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אײַז איז געפּלאַצט, נאָר עס רירט זיך נאָך נישט. דער באַלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אַז דאָס וואַסער זאָל אים קענען באַוועגן. דאָס וואַסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ כוואַליע און נאָך אַ כוואַליע. דער באַלוואַן רירט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אײַז ווערן אין אים צעהאַקט, צעשמעטערט און גייען אונטער. נאָר ער שטייט אָבער נאָך אַ מינוט און אונטער אים הייבט אָן בורטשען, און דאָס אײַז ווערט צעטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אָט ווייזט זיך דאָס געהילץ. איין טראַטווע איז אָנגעבונדן אָן דער צווייטער, און איינע הייבט זיך, רייסט זיך פֿון דער צווייטער. ר׳ יחזקאל קוקט אויף זיין פֿאַרמעגן. עס שטייט אין סכּנה. די שטיקער אײַז פּרואוון זיך פֿון אָרט רירן. די שטריק סקריפּן ביי די ביימער. זיי רייסן זיך. די לעצטע מינוט. ר׳ יחזקאל טרעט נעענטער צום וואַסער צו, ער שטרעקט די האַנט אויס, ער וויל אָנרירן מיט די הענט, און קוקט זיך אום, אויב מען זעט נישט די פּויערים. קיינער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפֿט, אײַלט, דאָס אײַז פּלאַצט, — זיין פֿאַרמעגן ראַטעווען, אוי, רבונו־של־עולם, זיין פֿאַרמעגן ראַטעווען!

קומט אָנצולויפֿן ר׳ חיים מיט פּויערים אַ גאַנצע מחנה. ר׳ יחזקאל דערזעט זיי פֿון דער ווייטנס, ער רופֿט צו זיי מיט די הענט. די פּויערים קומען נעענטער, טייל האַלטן העק, לאָמען, קייטן און שטריק. ר׳ יחזקאל קריגט מער מוט, ער לויפֿט פֿאַרויס — ער קוקט נישט אויפֿן אײַז. דאָס וואַסער איז הינטער זיינע פֿיס, ר׳ יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאָטס הילף, די פּויערים נאָך אים, מען פֿרעגט נישט אויף קיין לוין. וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האָלץ ראַטעווען. מען כאַפּט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שנײַדט דורך די „שטריקאָוועס״, מען שנײַדט אָפּ איין טראַטווע פֿון דער צווייטער. דאָס אײַז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציט ביי די שטריק, ווער קוקט אויף עפּעס? מען שפּרינגט אַריבער פֿון איין קלאָץ אויף דער צווייטער. — פֿון ברעג ציט מען, וויפֿיל מען קען, ראַטעוועט מען אַרויס אויפֿן ברעג. די איינצלנע טראַטוועס בינדט מען מיט שטריק און מען פֿאַרפֿעסטיקט זיי שטאַרקער ביים ברעג.

און דאָס וואַסער האָט זיך געגאָסן אויפֿן אײַז און מלחמה געהאַלטן מיט אים אַזוי אַז דאָס אויג האָט געצווייפֿלט, וואָס איז מער פֿון אויבן אויפֿן טייך: דאָס אײַז אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראָם האָט זיך געלאָזט און געוואָרפֿן איין שטיק אײַז אויפֿן צווייטן, און איין באַלוואַן איז מיטן קאָפּ אַריין אין צווייטן און יענעם צעשמעטערט אויף שטיקלעך; פּלוצים האָט זיך אויפֿגעהויבן אַ שטיק אײַז אין דער הויך און אָפּגעהאַלטן זיינע חברים, וואָס לאָזן זיך נאָך אים; און די שטיקער אײַז זיינען אַרויף איינס אויפֿן צווייטן, איינס אויפֿן צווייטן, און אַ באַרג אײַז איז אין מיטן וואַסער שטיין געבליבן, דאָס וואַסער האָט מיט דרך־ארץ געמוזט פֿאַר זיי אָפּטרעטן. נאָר באַלד האָבן די כוואַליעס וואַסער, ווי זיי וואָלטן זיך איין האַנט געמאַכט, גענומען זיך אויף אַ מאָל אַריין אין באַרג און אים צעשמעטערט, חרוב געמאַכט. און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפֿירט, היידאַ...

shok. All the peasants we can get—and as soon as the ice breaks, we must drag the logs out of the water, no matter how much it costs. What's lost is lost."

"It's the only thing to do. As soon as the ice begins to break, it will drag the logs along like a bunch of feathers," Reb Chaim agreed, glancing with a sort of secret pride toward his river.

"It's not far from the edge. Five or six yards, maybe eight."

"We had better hurry; when the ice comes down from above, it's a matter of minutes," Reb Chaim said, already on his way.

Reb Yechezkiel handed him a five-ruble note for brandy to be bought in the village and himself went back into Reb Chaim's house.

The cottage was already filled with an aroma of beans and potatoes, for Chaim's wife was well aware that passing merchants licked their fingers over her beans. The woman was fully occupied in the kitchen. Nutta sat there in a corner, with his boots off, drying his leggings and palavering with Chaim's wife about a bride. Chaim's wife had the ideal match for him—her niece, the daughter of Arya of Yanosham, a very pretty, healthy girl, with a dowry of a few hundred gulden—and if it should so happen that his master remained over Sabbath, she would bring her little niece here for him to see. Nutta sat listening solemnly to her talk, nodding his head in agreement. What he really hoped to get out of the old woman was a good dinner. And he knew how to go about his affair. The old woman began to treat him like one of the family.

When Reb Yechezkiel came in, the discussion was cut off. Reb Yechezkiel found the table already covered—with an odd sort of cloth that might have been a blanket taken off the bed. And there was an old pewter spoon, a knife blade without a handle, and a fork. On the table were homebaked bread and a salt shaker. Reb Yechezkiel washed himself, recited the blessing, and Chaim's wife served him with a plate whose aroma filled the entire room.

Reb Yechezkiel scarcely tasted the food; he pushed away the plate. What was left was for Nutta. Reb Yechezkiel hastily recited the blessing after food and went out to the woods. He stood by the riverbank, waiting, casting his eye over the length and breadth of the white world. The water flowed down from the hills, pouring over the ice. Then a distant cracking was heard. A sheet of ice, large as half a lake, rushed toward them and tore onward. Water gushed up from between two chunks of ice, then broke with a roar out of a crack in the ice. Instantly, there was a huge hole. The surface was flooded. A wave of water came rushing, pouring over the ice. And immediately afterward, a crack was heard, like an explosion! The ice split, and a huge block rose on end, to be smashed to bits in the same instant. With even greater force, the water burst out of its prison of ice, sweeping along jagged, broken portions of its winter jail, toying with the ice, whirling great chunks, tossing them from one wave to another. Now the river was free. The waves raced on as though chasing one another. Already, there was a break in the ice along the river's edge where the logs lay. Reb Yechezkiel heard the crack. A sheet of ice had broken but still did not move. The mass was too large and too heavy to be jarred loose all at once. The water battled the ice, sending wave after wave against the shore. The mass remained unmoved. Bits of ice broke from it, to be ground up and swallowed. For another moment the block remained in place, but a rumbling began underneath the ice, and slowly the block began to disintegrate.

Now the rafts became clearly visible. The logs had been tied together, but under the terrible upheaval they were torn apart.

Reb Yechezkiel stared at his property. He was in danger of losing all the lumber. The blocks of ice bumped and tore at the rafts. The ropes tugged and rubbed against the trees, pulling to get free. The last moment seemed to have arrived.

Reb Yechezkiel stepped closer to the water. He stretched out his hand as though to hold it back, and he looked desperately around, hoping to see the peasants arriving. No one was in sight. The water rushed on. All around, the ice groaned, cracked, burst. How could he save his fortune? O Lord in Heaven! If there were only a way to save his fortune!

Just then, Reb Chaim came running with a whole army of peasants. Reb Yechezkiel saw them in the distance and waved to them to hurry. The men approached, some carrying axes, iron bars, chains, and rope. Reb Yechezkiel's hope revived. He ran forward, paying no attention to the ice. He was ankle-deep in water. Reb Yechezkiel scarcely noticed. With God's help and the peasants behind him, he had no thought for danger. All that mattered was to save the lumber.

They leaped on the logs with their axes. They cut through the ropes. They separated one log from another. They chopped away the ties, they hauled on the ropes. There was no time to worry

דאָס וואַסער ברעכט אַלץ, און די פּויערים [illegible] פֿון איין שטיק אויפֿן צווייטן.

דערווייל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פֿון אויבן איז דער הימל אין אַ כמאַרע געפֿרוירן געוואָרן, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווייטער דאָס זייניקע געטאָן, און די פּויערים האָבן אויך דאָס זייעריקע געטאָן — שייטלעך האָלץ אין סמאָלע איינגעטונקט און אָנגעצונדן, די נאַכט באַלויכטן; דער עלצטער און מיט אים די פּויערים — איין באָלקע נאָך דער צווייטער אויפֿן ברעג אַרויסגעקראָגן. און דאָס וואַסער האָט גערוישט, געוואָרפֿן זיך און דאָס האָלץ געשלעפּט צו זיך.

דערנאָך, אַז מער ווי אַ העלפֿט האָלץ איז שוין אויפֿן ברעג געלעגן, האָט ר׳ יחזקאל זיין פֿור געשיקט אין שטעטל אַריין נאָך בראָנפֿן, אַליין איז ער צו ר׳ חיימען אין שטיבל אַריין.

ביים טיש האָט ער געטראָפֿן אַ ייִדן אין אַ לאַנגן פֿוטער מיט אַ לאַנגער, שוואַרצער באָרד. ער איז געזעסן האַלב אָוועקגעלייגט אויף אַ שטול און געשמועסט מיט אַ בחורל פֿון אַ יאָר פֿופֿצן — מיט אַ חנעוודיק פּנימל, וואָס זאָגט מער אויס פֿון פֿאָטערס נגידישקייט ווי פֿון פֿאָטער אַליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטן היטעלע מיט פּאותלעך און מיט אַ זיידן האַלדז־טיכל. אַ נגידישער חן און רואיקייט זיינען געווען אין זיין טאַקט, אין זיין מינע. ר׳ יחזקאלן איז ער באַלד געפֿעלן. ער איז צוגעגאַנגען און די הענט אויסגעשטרעקט:

— שלום־עליכם, ייִדן.

— עליכם שלום.

— היגע? — האָט ווער פֿון זיי געפֿרעגט, אָדער בײדע אין איינעם.

— איך בין אַ קאָנסקע־וואָלער, מען דאַרף איבערן וואַסער — ענטפֿערט דער ייִד מיט דער שוואַרצער באָרד.

— איך בין אַ קאַזמערער, טראַטוועס אין דער ווייסל שטייען — ענטפֿערט ר׳ יחזקאל.

— ווער? ר׳ יחזקאל גאַמבינער פֿון קאַזמער, אפֿשר?

— יאָ. און איר, ווער זיינט איר דאָס פֿון קאָנסקע־וואָליע?

— אַ וואָ, ר׳ יחזקאל גאַמבינער, — פֿרייט זיך יענער און הייבט זיך אויף פֿון שטול — איך בין מרדכי קאָנסקער.

— ר׳ מרדכי קאָנסקער פֿון קאָנסקע־וואָליע? — וואונדערט זיך ר׳ יחזקאל. — נו, — ער גייט צו נעענטער צו אים און שטעקט אים די האַנט אויס, — נו, נו.

— די טראַטוועס זיינען נאָך איינגעפֿרוירן אין אייז?

— יאָ, די טראַטוועס זיינען געווען איינגעפֿרוירן איבערן ווינטער. מען האָט גאָרנישט געקענט מאַכן. זיי זיינען מיט שניי געווען באַדעקט. איצט, געלויבט צו גאָט דערפֿאַר, וויפֿיל מען וועט קענען.

— אַ שיין געשעפֿט! גאָט זאָל שומר ומציל זיין — טאַטע אין הימל!

— אַ העלפֿט איז שוין אין דרויסן. מיט גאָטס הילף! די גוים אַרבעטן נישט שלעכט.

אַ מינוט זיינען זיי בײדע שטיל געבליבן, שטייענדיק אָנגעלענט ביים טיש, און האָבן געקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פֿון דרויסן האָט זיך געהערט דאָס גערויש פֿון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילן ערנסטן געבייזער. פֿון דער ווייטנס האָט זיך אָפּגעשלאָגן אַ לאַנג אויסגעצויגן קול, וואָס עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס גייט פֿון אַ פּוסטן פֿאַס; די אַרבעטער האָבן איינער דעם צווייטן עפּעס צו וויסן געגעבן, און דאָס קול האָט זיך מיטן וואַסער־גערויש צוזאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זייט וועלט אָפּגעשלאָגן.

ר׳ יחזקאל האָט זיך רואיק אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקל און האָט אָנגעהויבן מעריב דאַווענען.

און באַלד האָט ר׳ מרדכי מיטן בחורל דאָס זעלבע געטאָן. זיי האָבן אַלע דריי אָנגעהויבן אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב זיך צו דרייען. ר׳ יחזקאל האָט פֿון צייט־צו־צייט „רבונו־של־עולם" געקרעכצט, באַלד האָבן זיי זיך ביי דער וואַנט אַנידערגעשטעלט, שטיל געשאָקלט זיך, און שטיל געדאַוונט. אין שטוב איז שטיל געוואָרן, נאָר נאָטעס שנאָרכן איז אויפֿגעגאַנגען פֿון אַ באַהאַלטן ווינקל און האָט זיך איבער דער שטוב אויף־און־אָפּ געטראָגן. די חיימטע איז געזעסן ביי דער קיך, שפּענדלעך אונטערגעלייגט, די שפּענדלעך האָבן אין פֿייער געקנאַקט. די חיימטע האָט געקוקט אויף די סוחרים און האָט פֿאַר זיי דרך־ארץ געקראָגן. אַזעלכע גרויסע סוחרים דאַווענען אין איר אָרעם איינגעפֿאַלן שטיבל, מוז גאָט אַוודאי זיין ביי איר אין שטיבל. און זי — אַ חורבן נאָך איר! — זי לייגט גאָר העלצלעך אונטער אונטערן פֿייער. און זי האָט זיך די האָר אונטערן טיכל אַרונטערגערוקט...

פּלוצלינג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטייט שמונה־עשרה און אַלץ אַרום שטייט שמונה־עשרה, דערהערט זיך פֿון דרויסן אַ גאַס, ווי אַ ים וואָלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דערנאָך אַ לאַנגע ווילדע אַ שטילעניש.

„האַלטן! האַלטן!" — שרייט מען.

דאָס קול האָט מיט רעש אָפּגעשלאָגן, אַזוי ווי מען וואָלט מיט דער פֿויסט אין פֿענצטער אַריינגעקלאַפּט. די חיימטע איז שוין אין דרויסן געווען. נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעכאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָנט און איז אַרויסגעלאָפֿן. די דריי זיינען געשטאַנען און געדאַוונט. דאָס ייִנגל האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטן און איז אין שמונה־עשרה אויסגעטרעטן, ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזעענדיק, ווי די צוויי ייִדן שטייען און רירן זיך נישט פֿון אָרט, האָט עס אים ווייער באַנג געטאָן. ער האָט געוואָלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלן, נאָר ער האָט זיך געשעמט פֿאַר גאָט, האָט ער נישט געוואוסט וואָס צו טאָן. עס עפֿנט זיך די טיר, עס קומט אַריין צו לויפֿן חיים אָן אָטעם.

— פּאַניע, די דריטע טראַטווע איז אָוועקגעשוואומען.

די ייִדן שטייען שמונה־עשרה.

אַ מינוט קוקט זיך דאָס בחורל אָן מיט ר׳ חיימען און זיי שווייגן.

די ייִדן גייען אויס שמונה־עשרה.

— וואָס איז? — פֿרעגט ר׳ יחזקאל.

— שייגעץ! — הערט זיך אַ קנאַל פֿון אַ פּאַטש, וואָס ר׳ מרדכי האָט אָנגעמאָסטן זיין זון. — אין מיטן שמונה־עשרה אויסגעטרעטן!?

about small matters. They jumped from one log to another, slashing, dragging. What logs they could save were hauled up from the river's edge to higher ground. The loose logs were securely tied and fastened to trees near the edge of the river.

And still the water raged and churned, battling the ice until the eye could scarcely tell whether the surface was composed more of ice or of water. The current hurled one block against another; they smashed head on and were instantly shattered to pieces. Suddenly a block of ice rose up, blocking the path of the others that swarmed around it, climbing one on top of another until a mountain of ice formed in the middle of the river. At first, the river was respectful of this mountain, flowing carefully around it. But soon the waves linked arms, made a united assault against the mountain of ice, and smashed it, destroying it completely. Then the river flowed on victoriously into the world.

The raging torrent smashed everything before it, and the peasants flew, leaping from one block of ice to another. Meanwhile night was coming on. The heavens above became frozen over in a mass of clouds. But the river kept on its own way, and the peasants kept on with their struggle. They dipped chunks of wood in pitch and set torches ablaze to light up the night. Under the leadership of old, experienced hands they labored, dragging one log after another to the banks. And the water stormed and roared, trying to drag the logs to itself.

After some hours when more than half of the lumber was already safe on the shore, Reb Yechezkiel sent his wagon to town for brandy, while he himself went into Reb Chaim's cabin. By the table sat an old Jew in a long fur coat, with a long black beard. He was half reclining on a bench and conversing with a boy of about fifteen. In the clever face of the boy, his father's worldliness could be seen more clearly than in the face of the old man himself. The boy wore a velvet skullcap over his little ear curls, and a silk kerchief. He was a little man of the world, self-possessed, neat, well mannered. Reb Yechezkiel was immediately taken by the boy, who came forward and stretched out his hand. Reb Yechezkiel greeted the boy and his father. *"Sholem aleichem.* Peace unto you," and they responded, *"Aleichem sholem.* And unto you, peace."

Then both parties asked at the same time, "From here?"

"I am from Konskavola, the village on the other side of the river," responded the good Jew with the black beard.

"I am from Kasner. My logs are in the river," Reb Yechezkiel said in turn.

"Who? Are you then Reb Yechezkiel Gumbiner of Kasner?"

"Yes. And you, how might you call yourself, in Konskavola?"

"Indeed! Reb Yechezkiel Gumbiner!" the other repeated happily as he rose from the bench, "I am Mordecai Konskar."

"Reb Mordecai Konskar of Konskavola!" Reb Yechezkiel repeated in awe. "Well!" He approached, stretched forth his hand. "Well, well!"

"The logs are still frozen in the water?"

"Yes, the logs were frozen during the winter. Nothing could be done. They were covered with snow. Now, praise be God, as much as we can—"

"A pretty business. May God watch over us and protect us. Father in Heaven!"

"Half are already taken out, with God's help. The peasants are working well."

For a moment they both remained quiet, leaning against the table. They looked thoughtful. The room was quiet. From outside one could hear the roar of the water, pouring down upon the ice with relentless anger. From a distance, there came a long-drawn-out sound, as from an empty barrel. The workers were sending some sort of signal to each other; the cry mingled with the roar of the water tearing itself away from all that was real in the world.

Reb Yechezkiel quietly took his place in a corner and began the evening prayers. Soon Reb Mordecai and his young son did likewise. All three began to walk up and down in the room. From time to time Reb Yechezkiel groaned out, "Lord in Heaven," and after a moment, they placed themselves in front of the wall, swaying and praying in silence. All became quiet in the room. Only Nutta's snoring rose from an obscure corner, echoing up and down the room.

Chaim's wife sat by the stove putting bits of wood into the fire. The kindling crackled in the stove. The woman permitted herself a respectful glance at the merchants. To behold such important men praying in her little cabin! Truly God must be present in her house! And she, an accursed fool, all she knew how to do was to put bits of wood into the fire. She pushed a few stray wisps of hair back under the marriage wig.

Act of Faith

שטיען אמונה - עגורה

— עס איז אַנגעקומען, אַוועקגעשוואומען.

— אַוועקגעשוואומען!

— מען האָט אָנגעהויבן נעמען „שוועלך" פֿון דער דריטער טראַטווע, איז אָנגעקומען אַ גרויס שטיק אײַז, ווי אַ חיה, און הײַדאַ, אַוועק קיין דאַנציג...

— אַ סך אַרויסגעראַטעוועט?

— אַ 40־50 שוועלן.

— געלויבט איז גאָט דערפֿאַר! — ער דערמאָנט זיך פּלוצלינג, גייט אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב, זאָגט עלינו... שפּייט אויס, די האַנט זוכט שוין דאָס ביכל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אָפּגעזאָגט „עלינו", האָט ער זיך אין פּעלץ אָנגעטאָן און איז אַרויס.

אין דרויסן איז די נאַכט פֿינצטער אַזוי, אַז עס איז שווער צו גלייבן, אַז אויבן איז אַ הימל דאָ, און אויפֿן הימל זאָל נאָך אַ גאָט זײַן...

דאָס וואַסער שטראָמט. מען זעט נישט, מען הערט נאָר די קראַפֿט פֿון כּעס, ווי עפּעס אומגעהײַערס וואָלט געקומען די גאַנצע וועלט אײַנצושלינגען. ר׳ יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפֿהערן אַרבעטן, מען זאָל נישט די טראַטוועס צענעמען. איבער נאַכט זאָל מען זיך אויף גאָטס חסד פֿאַרלאָזן און איבערלאָזן די טראַטוועס בײַם ברעג אָנגעבונדן, און ער איז בטוח, גאָט וועט אים נישט פֿאַרלאָזן.

און מיט אַ רויִק האַרץ, מיט בטחון אויף גאָטס חסד גייט ער אַוועק צוריק צו חיימען אין שטוב אַרײַן עסן וועטשערע און מיט אַ מזומן בענטשן.

די סוחרים זײַנען געזעסן שטיל בײַם עסן, יעדערער פֿאַרטאָן אין זײַנע חשבונות. פֿון דרויסן הערט זיך דעם ווינטס קלאָגן און דאָס גערויש פֿון וואַסער. ר׳ יחזקאל איז גלײַכגילטיק.

— ווי האַלט עס בײַ אײַך מיט קאָרן? — פֿרעגט ער ר׳ מרדכין, כּדי די געדאַנקען צו פֿאַריאָגן.

— בײַ אונדז קאָרן? קיין קערנדל אין די אויגן צו זען. ווער האָט? און נאָך אַ ווײַלע שטילשווײַגן:

— כ׳האָב אַפֿילו אַ ביסל ליגן.

— ווי טײַער?

— צוויי און דרײַסיק גילדן, 240 פּאָלניש.

— צוויי און דרײַסיק, טײַער, אין אונדזערע סביבות אַ סך ביליקער.

און אַזוי ווי זיי וואָלטן שוין געהאַט זיך אָפּגערעדט, נעמט ר׳ מרדכי אַ זעקל אַרויס און בינדט עס אויף. ר׳ יחזקאל, רײדנדיק, שטעקט די הענט אין זעקל אַרײַן, נעמט אַרויס אַ פּאָר קערנדלעך, כאַפּט איינס אין מויל אַרײַן, שפּאַלט עס, כאַפּט עס ווײַטער אויף די צוויי פֿינגער און קנעט עס און לעקט עס.

— דאָס מעל נישקשה. דאָס טייגל, ע (ער קנייטשט מיט דער נאָז).

— ווײַט פֿון וואַסער?

— אַ וויאָרסט דרײַ. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד בײַם וואַסער.

— ביז ווען?

— חצי אייר.

— צו טײַער, אַ פֿינפֿערל אַרונטער.

ר׳ מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ צייכן, אַז ער קען ניט.

ר׳ יחזקאל שנײַדט זיך אָפּ אַ שטיקל ברויט, ניט אַזוי צום עסן ווי אַבי עפּעס צו טאָן.

נאָטע בײַם אויוון הוסט, אַפּנים, מען האָט פֿאַרגעסן אָן אים, און ער וויל דערמאָנען.

די חיימטע דערלאַנגט מים־אַחרונים־וואַסער.

אַ מינוט שווײַגן זיי. דערנאָך הייבט איינער צום צווייטן מיט די אויגן אָן צו ווינקען: „נו, ר׳ יחזקאל", „ר׳ מרדכי, נו". צום סוף איז איינער מסכּים און ער הייבט אָן:

— רבותי, מיר וועלן בענטשן.

דער עולם בענטשט אָפּ. ר׳ יחזקאל הייבט זיך דער ערשטער אויף פֿון טיש און פֿרעגט מיט אַ געלעכטערל:

— נו, בחורל, קענסט עפּעס לערנען?

— פֿאַר וואָס ניט? — ענטפֿערט דער בחור.

דער טאַטע האָט הנאה און שמייכלט.

— ער פֿאָרט פֿון דער ישיבה — מאַכט אַ באַמערקונג דער פֿאָטער.

— וואָס פֿאַר אַ שיעור לערנסטו?

— דבר וחצי דבר.

— אָ, אַ וואוילער שיעור. עפּעס מיט מפֿרשים? און נים אויסהערנדיק דעם בחורלס ענטפֿער, ווענדט ער זיך צום פֿאָטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפֿעלט מיר.

— אַ וואוילן קאָפּ — ענטפֿערט ר׳ מרדכי מיט אַ וואונק.

— נו, איך וואָלט דאָך געוואָלט קויפֿן דעם קאָרן. איר מיינט, אַז איך דאַרף אים, גאָרנישט, נאָר גלאַט אַז איך בין שוין דאָ. מיט האַלץ וועל איך אַ געשעפֿט מאַכן? וואָס? דאַרף מען עפּעס קויפֿן, אַז עס טרעפֿט זיך צו קויפֿן.

— נו, אדרבה.

— דאָס פֿינפֿערל אָפּפֿיר־געלט.

— אַז איך קען נישט.

ר׳ יחזקאל נעמט אַרויס אַ גרויסן פּאַק פֿון אַ הינטער־קעשענע, עפֿנט אים אויף, נעמט אַרויס אַ פּאָר אײנצלנע הונדערטער, און איז זיי מוסר ר׳ מרדכין.

— וואָס זאָל מען טאָן אַז מען קען נישט. — קרעכצט ר׳ מרדכי און נעמט דאָס געלט.

און דאָס געשעפֿט איז געמאַכט.

ווער ווייס, וועמעס תּבֿואה פֿון וועמעס פֿעלדער זײַנען איצט איבערגעגאַנגען פֿון איין רשות אין צווייטן...

און גאָט האָט געהאָלפֿן. דאָס אײַז האָט עפּעס ווי דורך אַ געהיימען באַפֿעל די טראַטוועס געמיטן, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפּענדלעך האָלץ האָבן זיי אין אַ זודיקן וואַסער זיך געטוקט, געוואָרפֿן און געטרייסלט, און פֿון אָרט זיך נישט גערירט. ר׳ יחזקאל איז בײַם ברעג געשטאַנען און צו־

Suddenly, all was quiet as the men stood, each reciting to himself the silent prayer of the eighteen passages. Everything around them was as silent as the silent prayer of the eighteen. Into the midst of this, there came a terrible sinking sound from outdoors, as though an ocean were sinking within an ocean. And then there was silence again.

"Hold on, hold on!" someone shouted. The voice broke off abruptly, like a window smashed in by a fist. Chaim's wife was already outside. Nutta leaped up from his sleep. He looked around for an instant, making sure that the house was not on fire. Then he remembered something and ran out.

The three remained standing and praying. The boy, however, could not restrain himself; he broke off before reaching the eighteenth passage. He started to go out of the house, but as he saw that the two old men stood without budging from the spot, he became ashamed of what he had done. He wanted to begin the prayer all over again, but now he was abashed before God and did not know what to do.

The door opened, and Chaim burst in, breathless. "Master, the third raft has floated away."

The old Jews remained at their prayer. The boy and Reb Chaim exchanged glances without speaking. The old men completed their eighteenth passage.

Only then, Reb Yechezkiel asked, "What is it?

"*Shagetz!* Infidel!" A resounding slap was heard as Reb Mordecai paid off his son. "To break out in the midst of the eighteen!"

"It was carried away, floating."

"Carried away?"

"We had just begun to get into the third float when a huge block of ice came along like a beast and upf! It was on the way to Danzig."

"Did you save much out of it?"

"Forty or fifty small ones."

"Praised be God for that." He thought of something suddenly and walked up and down the room, repeating a prayer of thanks. As he finished, his hand was already searching in his vest pocket for his notebook. In the same moment, he put on his coat and went out.

The night was so dark that it was hard to believe that there was a heaven above and a God in heaven. The water roared. Nothing could be seen. One could hear only the force of wrath, as though some utterly unknown violence had come to swallow the world.

Reb Yechezkiel was frightened. He ordered the work to be halted. Let no more rafts be taken apart. No, let everything depend on God's mercy for the rest of the night. The rafts would remain where they were, roped together at the river's edge. He was certain that God would not forsake him.

And with a tranquil heart, with faith in the mercy of God, he went back to Chaim's place to make an offering with his blessing and to eat his supper.

The merchants were sitting at their meal, each completely occupied with his calculations. From outside one could hear the crying of the wind and the roar of the water. Reb Yechezkiel was unconcerned. "How is the grain in your village?" he asked Reb Mordecai in order to distract his thoughts.

"Our grain? Not a bit to be seen. Who has grain?" And after a moment of silence, "I've got a little for myself."

"How much does it cost?"

"Thirty-two guilder, two hundred and forty Polish."

"Two hundred and forty! Expensive. Around us it's much cheaper." And as though they had already come to an agreement, Reb Mordecai took out a little bag and opened it. Reb Yechezkiel, still talking, reached his hand into the bag, took out a few kernels, snapped one into his mouth, split it open, took it out between his two fingers and rolled it, then licked it.

"The quality isn't bad. The flour?" He wrinkled his nose. "Far from water?"

"A mile. A few hundred sacks alongside the water."

"Too much, take off five per cent."

Reb Mordecai wrinkled his forehead to indicate that this was impossible.

Reb Yechezkiel cut himself a slice of bread, not that he was hungry but simply to be doing something.

From where he sat by the stove, Nutta coughed, as though to suggest that they had altogether forgotten him and that he wished to remind them of his existence.

[illegible]
[illegible]
און ר׳ יחזקאל האט [illegible]
דאָנערשטיק האט זיך ר׳ יחזקאל מיט ר׳ מרדכין געזעגנט. ר׳ מרדכי האט נעבעך געמוזט איבערבלייבן איבער שבת ביי חיימען. ער האט איבערן וואַסער נישט געקענט אַריבער.

און ווען נאַטע איז מיטן קורצן פּעלצל אויפֿן וואָגן געזעסן, דאָס זעלנע־רישע היטל אויפֿן קאָפּ, וואַרטנדיק אויפֿן באַלעבאָס, איז די חיימטע אַרויס אויף די טרעפּלעך. זי האט געקוקט אויף נאַטען און האט מיט איר אַלטן גרויסן קאָפּ, וואָס איז אין איר גרויסן טיכל געווען איינגעפּאַסט, צוגע־שאָקלט. אין מוח איז איר עפּעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרן: אַזאַ יונג איז נאַטע, אָפּגעגעסן ביי איר (זי האט אים מיט דעם בעסטן געפּיטערט), געמיינט, אַז ער וועט מיט איר, מיט איר שוועסטערקינד משפּחה ווערן, און ער זיצט זיך גאָר אויף דער פֿור, און די פֿערד ווילן אים אַוועקטראָגן. אַזאַ יינג איז דאָס... ער האט זי אָפּגענאַרט און קיין רעכטע פּרעטענציע קאָן זי דאָך נישט האָבן צו אים. וואָס טוט ער דען? ער פֿאָרט אַוועק מיט זיין באַלעבאָס, נו, וואָס דען זאָל ער טאָן, ביי איר איבערבלייבן? אָבער שאָקלען מיטן קאָפּ האט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף די טרעפּלעך געשטאַנען, האט געקוקט אויף נאַטען און מיט דער גאַמבע צוגעשאָקלט.

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קאָן!

— נאַטע האט דעם קאָפּ אַוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אַריין, אַפּנים, געמאַכט זיך נישט זען, און געפּייפֿט צו די פֿערד.

— ווי ער זיצט זיך דאָ שטייף אויף דער פֿור —— האט זי געזאָגט מער מיטן קאָפּ ווי מיטן מויל.

— וואָס? האַ? — פֿרעגט נאַטע און שטעלט אויס פֿרום די אויגן.

— וואָס? וואָס? האַ? און אָנגעפּרעסן האָסטו דיך? און אָנגעזויפֿן האָסטו דיך? האַ? וואָס? — האט די אַלטע געשאָקלט מיטן קאָפּ.

— אַ וואוילער יונג, נאַטע, אַ וואוילער יונג, כ׳לעבן. אָנגעגעסן זיך, אָפּגענאַרט די אַלטע, כ׳לעבן. אַ שידוך וויל זי? — זאָגט ר׳ חיים אָנקו־מענדיק, און קלאַפּט נאַטען אויף דער פּלייצע.

— נו, וואָס דען, ר׳ חיים? — מאַכט נאַטע מיט די אויגן און מיט די פּלייצעס — אַז מען גיט, נעמט מען.

— און האָסטו ניט צוגעזאָגט אַ חתן ווערן, פֿרעסנדיק און זויפֿנדיק?

— איז די חיימטע געוואָרן דרייסטער.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזוי לעבן! — און די חיימטע כאַפּט זיך אויף און לויפֿט אַריין אין שטוב.

באַלד איז ר׳ יחזקאל אין שאָפּן־פּעלץ אַרויס און אַרויף אויפֿן וואָגן.

— בלייבט מיר געזונט — האט נאַטע אַריינגעשריגן דורכן פֿענצטער, ווען די פֿערד האָבן אָנגעהויבן זיך רירן.

— פֿאָר געזונטערהייט און צעברעך הענט און פֿיס — האט אים די אַלטע נאָכגעשאָלטן, פֿילנדיק עפּעס אין האַרץ, אַז ער האט איר אַן עוולה געטאָן.

נאַטע האט איר מיט אַ קנאַל פֿון דער בייטש אָפּגעענטפֿערט.

קאַפּיטל דריי

די רעכענונג

ר׳ יחזקאלס האַלץ־געשעפֿט האָבן שותּפֿות פֿיר שותּפֿים. „קעפּ״ אָבער נאָר דריי: ר׳ יחזקאל אַן עיקר־שותּף; דער מחותּן, ר׳ חיים ראָזנקראַנץ, אַ צווייטער עיקר־שותּף, און מאָטעלע, ר׳ יחזקאלס אַן אויסגעגעבענער זון, טאַקע ר׳ חיימס איידעם, און עוזרל, ר׳ חיימס אַן אויסגעגעבענער זון, טאַקע ר׳ יחזקאלס אַן איידעם, — זיי בײדע — אַ דריטער „קאָפּ״.

די רעכנמייסטערס זיינען דער יונגער דור, מאָטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאָדיש אויף פּאַפּיר מיט טינט און פֿעדער. יעדערער רעכנט באַזונדער, לויפֿן זיך אַלע ווילע צוזאַמען און לויפֿן זיך ווייטער, און קיין מאָל קומט די רעכענונג נישט אויס ביי זיי גלייך, ביז די אַלטע נעמען צו שטיקלעך קרייד און הייבן אָן רעכענען אויף זייער אופֿן נאָך — מיט גלייכע און קרומע פּאַסעקלעך און די רעכענונג ווערט געמאַכט.

דאָס איז פּראָסטע שבת־צו־נאַכט־רעכענונג. אַז עס קומט די יאָר־רעכענונג (דאָס איז סוף ווינטער און סוף זומער), דעמאָלט שיקט מען נאָך ר׳ וואָלף דעם שרייבער, דעם באַוואוסטן חידה־טרעפֿער; און אויב עס איז נאָך דאָ עפּעס שווערערס קומט שרעצקע דער „אַדוואָקאַט״ אַליין, דער וואָס שרייבט אַלע קאָנטראַקטן מיט די שררות.

די אַלטע, אין אמתן, ווייסן נישט, צו וואָס מען דאַרף די אַלע רעכענונגען. פֿון אַ רעכענונג פֿאַרדינט מען נישט, און צו קיין רעכענונג לייגט מען נישט צו. און וואָס איז דער אונטערשייד צו ווייסן וויפֿל. ווייסט מען נישט, קומט די ברכה אַריין, און ווידער אַרום, זיי ווייסן די גאַנצע רעכענונג אויפֿן קאָפּ, ווייסן אין וועלכן געשעפֿט מען האט צוגעלייגט און אין וועלכן פֿאַרדינט. זיי האָבן אָפּגעלעבט זייער ביסל יאָרן און האָבן פֿון קיין רעכענונג נישט געוואוסט, איז אויפֿגעשטאַנען דער יונגער דור און האט איינגעפֿירט רעכענען — רעכנט מען, כאָטש נאָך יעדער רע־כענונג, ווייסט מען שוין פֿריער, מוז אַרויסקומען אַ מחלוקת. — „אין אמתן — טענהן די אַלטע — וואָס איז דער חילוק: מאָטעלע איז נישט מיין קינד ווי עוזרל? מאַכט איינער אַ ברית, אַ בר־מצווה, איז עס נישט מיין שמחה פּונקט אַזוי ווי דיינע?״

דער יונגער דור זאָגט, אַז מען דאַרף ווייסן פֿון אַ רעכענונג. אַז דאָס געשעפֿט „פֿאַרלאַנגט״ צו ווייסן פֿון אַ רעכענונג — נו, מילא, רעכנט מען, קומען אַרויס מחלוקות, זאָל גאָט אויסהיטן.

די יונגע קריגן זיך, די שנור מיט דער טאָכטער. צווישן איטען, מאָטעלעס ווייב, און גאָלדען, עוזרס ווייב, איז אַ באַשטענדיקע מחלוקת. גאָלדע, ר׳ יחזקאלס טאָכטער, וואָס איז עוזרס ווייב, זאָגט, אַז צווישן די צוויי מויערן, וואָס איר שווער ר׳ חיים האט, שטעקט פֿיל פֿון איר פֿאָטערס געלט. און איטע זאָגט פֿאַרקערט, אַז צווישן די הייזער, וואָס איר שווער, ר׳ יחזקאל, האט, שטעקט פֿיל פֿון איר פֿאָטערס געלט. די אַלטע טענהן, וואָס איז דער חילוק, צי פֿון דער מאַמען, אָדער פֿון טאַטען, נאָכן טויט וועט איר זיך גלייך טיילן, — זיינען עס דאָך אָבער יונגע [illegible]

Chaim's wife served them with water for washing after the meal.

For a moment they were quiet. Then they began to nod one to the other.

"Well, Reb Yechezkiel? You will say the blessing?"

"No, Reb Mordecai, the honor should be yours."

Finally one took it upon himself, saying, "Enough. It's time for the blessing." They repeated the thanksgiving after food.

Reb Yechezkiel was the first to rise from the table. With a chuckle he asked of the boy, "Well, young man, can you recite anything?"

"Why not?" the boy answered.

His father smiled proudly. "He's just coming from the Yeshiva."

"How far are you in the Talmud?" The boy named it. "Oh, that, that's a fine passage. Are there any commentaries?" And without waiting for the boy to answer, he whispered to the father, "The boy pleases me."

"He's got a fine head," Reb Mordecai answered, winking solemnly.

"Well, I would like to buy the corn. Not that I really need it, but simply since I am already here. You think I can make anything out of lumber? Eh, what? If there is a chance to buy something, a man has to buy it."

"Well, naturally."

"The five per cent—let it go as commission."

"But if I can't . . ." Reb Yechezkiel took a large wallet out of his rear pocket, opened it, took out a few notes, and offered them to Reb Mordecai.

"What can a man do when he can't?" Reb Mordecai groaned as he accepted the money.

And the deal was made.

Who knows whose grain from whose fields had changed hands! And God was kind to Reb Yechezkiel. As though on order from Heaven, the ice avoided the rafts. Like matches, like slivers of wood, the logs floated in the turbulent water, tossing and trembling, but without moving from their anchorage.

Reb Yechezkiel stood by the shore and beheld the wonder that God had performed for him and saw that God had not ignored his prayer. For two days the peasants labored, dragging the logs to the shore. And Reb Yechezkiel, with his own eyes, beheld the effect of the Lord's intervention.

On Thursday Reb Yechezkiel said farewell to Reb Mordecai. The unfortunate Reb Mordecai had to remain over Sabbath at Chaim's place since it was impossible to cross the river.

When Nutta was back on the driver's seat, waiting for his master, Chaim's wife came out on the steps. She gazed at Nutta and shook her large head. One idea was clear in her mind—what a fellow was this Nutta! He had had a feast for himself in her house. She had stuffed him with the best of everything, hoping that he might one day become a kinsman—through her niece. And there he sat on his wagon, with the horses waiting to carry him off. What a fellow! He had really taken her in, yet she could have no real complaint against him! For after all, what was he doing? He was driving off with his master. What else should he do? Stay in her place, forever? But she had reason to shake her head. And she stood on the steps, studying Nutta and shaking her head.

"What a fellow he is! What a fellow like that can do!"

Nutta turned his head away and stared out into the world, pretending not to see her; he whistled to his horses.

"Look how he sits, proud and fine on his wagon!" she spoke more through her head shaking than with her lips.

"What? Who?" Nutta asked, looking at her innocently.

"What? Who? And didn't you stuff yourself, and didn't you drink your fill, eh?" The old woman kept on shaking her head.

"Not a bad fellow, Nutta, a nice young fellow, one might say. Stuffed himself and made a fool of the old lady! I should live so! Does he want to get married! Is he looking for a suitable match?" said Reb Chaim, coming along and slapping Nutta on the back.

"Well, what else, Reb Chaim?" Nutta wrinkled his eyes and shrugged his shoulders. "If someone gives you something, you take it!"

"And didn't you promise to become a bridegroom while you were gobbling and swilling!" Chaim demanded.

"You should live so, you old fool!" Chaim's wife snapped at him as she turned and ran into the house.

Soon Reb Yechezkiel came out in his sheepskin and climbed up on the wagon. "The best of health to you!" Nutta cried into the window as the horses began to move.

"A healthy journey to you, and may you break your hands and feet!" cried the old lady. She sent her curses after him, feeling in her heart that he had somehow done her wrong.

Nutta answered her with a crack of the whip.

גאָלדע, ר׳ יחזקאלס טאָכטער, איז אַ הויכע יידענע מיט אַ שייטל פֿון דריי לאָקן, וואָס פֿאַרוואַרפֿן זיך אויף איר גלאַנצבעדיקן שטערן, מיט אַ געשליפֿן צינגל, פֿאַר וועלכן אַלע ציטערן. מען איז זי תּמיד געוואוינט צו זען אין גאַס מיט יינגלעך פֿון פֿאָרנט און מיט יינגלעך פֿון הינטן, וואָס צופּן זי ביי דער ברייטער שירץ: „מאַמע, אַ צוויער״! זי איז אַ שונא אויפֿס לעבן און טויט דער שוועגערין איטע — און די שוועסטער רעדט אויס אויף איר פֿאַרן ברודער מאָטל, איר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע ביסטו אַריינגעפֿאַלן, אַ רחמנות, נעבעך׳, אויף דיר, ווי זעסטו היינט אויס. פֿאַר דער חתונה האָסטו אויך אַזוי אויסגעזען? יאָ? — הייבט זי אָן באַדויערן דעם ברודער, ווען ער קומט אַריין צו איר מאַן אין אַ וואָכעדיקן טאָג און טרעפֿט אים נישט אין דער היים.

מאָטל איז שוין געוואוינט, אַז די שוועסטער זאָל אים באַדויערן, כאָטש ער ווייסט נישט, פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איר אַ וואָרט צוּוואַרפֿן: „נו״, שווייג, שווייג, איך בעט דיך״, און פֿאַרלאָזן די שטוב. טייל מאָל אָבער, אַז זי הייבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורייד‍ן, שטעכט דאָס אים: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי חתונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איר שטאָל און אייזן. ר׳ יחזקאל גאָמבינערס שנור איז זי? אַ מכּה! חיים „סטשערבס״ טאָכטער איז זי, דיין טאַטנס פֿערד־יונגס טאָכטער.

— און דיין טאַטנס פֿערד־יונגס זון איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט?

— רייצט זיך מיט איר דער ברודער.

— מיין מאַן — חיים „סטשערבס״ זון! (און פֿון כּעס ווערט איר גאַנץ פּנים רויט). — גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברענגען, זי וועט דיך נאָך ברענגען אין דר׳ערד אַריין לעבעדיקערהייט. — און זי הייבט אָן וויינען.

אין שטוב געפֿינט זיך אַ רעשטל קינדער, און זיי, הערנדיק, אַז די מאַמע וויינט, הייבן זיי אויך אָן וויינען.

מאָטל נעמט צוזאַמען די קינדערלעך און טיילט זיי צו גראָשן, אַז זיי זאָלן אויפֿהערן וויינען.

גאָלדע לייגט זיך שוין אין בעט אַריין אויף אַ גאַנצן טאָג, און דערנאָך, אַז דער מאַן קומט אַהיים, פֿאַלט זי אָן אויף אים:

— דו האַלטסט אויך אַזוי פֿון דיין ווייב ווי מאָטל? וואָלסט געזאָלט הערן אויף דיין ווייב, אָסור לדבר — וואָלסטו דיך מיט איין וואָרט נישט אָנגערופֿן. מענער, מישטיינס געזאָגט.

און עוזר און מאָטל שטייען ביידע דערנאָך אין שפּייכלער און באַקוקן דעם ווייץ און ריידן פֿון געשעפֿט, גיט עוזר אַ וואָרף אַריין אַ וואָרט צו מאָטלען אין מיטן דערינען, אַזוי פֿון דער זייט:

— וואָס האָסטו היינט געוואָלט פֿון גאָלדען?

— גאָרנישט, נאַרישקייטן.

— אויף אַ גאַנצן טאָג האָט זי זיך אין בעט געלייגט.

— וויפֿיל האָסטו פֿאַרשריבן אויף די קראָשנעוויצער? — פֿרעגט ער אים, כּדי אים פֿון שמועס אַרויסצונעמען.

און נישט איין מאָל טרעפֿט זיך די מעשה פֿאַרקערט, מיט איטעלן און מיט עוזרן.

*

דער מנהג איז, אַז יעדע שוויגער האָדעוועט אויס אינדיקעס אויף פּסח און גיט דער שנור. אַזוי פֿירט זיך שוין פֿון יאָרן לאַנג. ביי ר׳ יחזקאלן אויפֿן הויף דרייען זיך אַרום די אינדיטשקעס, באַשטימט פֿאַר איטען; ביי ר׳ חיים ראָזנקראַנץ אויפֿן הויף האָדעווען זיך ווייטער די אינדיטשקעס פֿאַר גאָלדען.

קומט גאָלדע און נעמט אַרויס די אינדיטשקעס פֿון דער מאַמעס הויף און טראָגט זיי זיך אַהיים. ווערט דאָך אַ געשריי, עס קומט איטע נאָך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זיינען נישטאָ.

— זיי קערן מיר אָן פּונקט אַזוי ווי איר, מיין מאַמעס אינדיטשקעס — טענהט גאָלדע.

לויפֿט אַהיים איטע צו דער מאַמען מיט אַ געוויין: גאָלדע האָט איר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעמט די מאַמע דער שנורס אינדיטשקעס און גיט דער טאָכטער אַוועק. קומט דאָך די שנור צולויפֿן: איר חזקה — ווערט, פֿאַרשטייט זיך, אַ מחלוקת.

נעמען די שוויגעו׳ס און קויפֿן אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צעטיילן צווישן די שניר.

האָבן זיי טאָפּלט.

די אַלטע לייט ווערן דערפֿון געוואויר, די קינדער קריגן זיך, און האָבן דערפֿון עגמת־נפֿש.

אַ גאַנץ יאָר, הייסט עס, זיינען די שניר נישט ברוגז צווישן זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז״. מען טרעפֿט זיך אין גאַס, שאָקלט מען זיך צו פֿון דער ווייטנס מיט אויפֿגעריסענע נעז. אָבער טרעפֿט מען זיך ביי דער מאַמען (נישט קיין חילוק ביי וועלכער מאַמען), ווען מען פֿרעגלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגן״, „גוט יאָר״, נישט קוקנדיק איינע אויף דער צווייטער, און מען צעטיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָן ווערטער. איינע רוקט צו דער צווייטער דעם גרעסערן חלק:

— לאָז זי זיך נעמען, וועלכעס זי וויל, — און מען קוקט אויף דער וואַנט.

— וואָס איז דער חילוק, דיינע קינדער וועלן ביי איר דאָס איינגעמאַכטס מיט געזונט אויפֿעסן, און דיינע קינדער וועלן עס ביי איר מיט געזונט פֿאַרצערן — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבנדיק יעדערער איר חלק.

אַז עס קומט אָבער פֿאַר דער רעכענונג — נישט פֿון ווען און נישט פֿון וואו, הערט מען אויף זיך צו גריסן, און אַז מען טרעפֿט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער איינע קעגן דער צווייטער און מען שווייגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסן נישט פֿון קיין חכמות. גאָלדעס אַ קינד לויפֿט צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מומע רופֿט.

די מאַמע שטופּט עס אַוועק פֿון זיך מיט כּעס...

3. *Keeping Accounts*

There were four partners in Reb Yechezkiel's lumber business, but actually only three "heads" could be counted. Reb Yechezkiel, of course, was one of the heads. The second partner was Reb Chaim Rosenkranz, whose daughter was married to Reb Yechezkiel's son Motaleh. Motaleh, of course, was a third partner. And the fourth was Ozarel, the son of Reb Chaim Rosenkranz, who was married to the daughter of Reb Yechezkiel. The two older men counted as heads of the business, and the two younger men taken together were counted as the third head in the business.

Accounts were kept by the younger generation, Motaleh and Ozarel. They did their bookkeeping in the modern manner with paper and ink. They kept their accounts separately, but every few minutes one ran to the other for a consultation. One's accounts never balanced with the other's, and the only way to straighten them out was for the elders to take a piece of chalk and do the accounts over in the old style, by straight and crooked marks, until the business was finished.

But this was only the ordinary weekly reckoning that took place every Saturday evening. When the semiannual accounts had to be made at the end of each winter and summer, they sent for Reb Wolf the scribe, the well-known wonder-worker, and if there really was a difficult computation to be made there was nothing for it but to send for the lawyer, who was "a specialist" and wrote contracts for the big landowners.

To tell the truth, the elders could never understand what use there was in all this bookkeeping. No profit was ever made out of it, nor did they ever have to pay out money as a result of it. What use was it to know the sum total? Whether you knew or did not know the total, your blessings were neither greater nor smaller. And actually they were perfectly able to keep all the accounts in their heads; they knew in what transactions they had lost and in which they had earned money. They had lived their lives until now and done quite well without knowing anything about bookkeeping, but now came the younger generation with its innovations, and one had to keep written accounts! So they kept their accounts although they knew beforehand what the result of every accounting session would be—a dispute. "And in the end," the elders complained, "what difference can it make? Is not Motaleh my son, the same as Ozarel? If there is a circumcision or a confirmation in one family or the other, don't we take equal pleasure out of it?"

The younger generation insisted that books had to be kept because this was a "necessity" in modern business. Well, so they went on adding and subtracting, and if disputes arose, with God's help, the arguments led to nothing serious.

In the younger generation there were nothing but disputes; the sons argued with each other, and the daughters quarreled with their mothers-in-law. There was a standing quarrel between Iteh, Motaleh's wife, and Golde, Ozarel's wife.

Golde, Ozarel's wife and Reb Yechezkiel's daughter, contended that much of her father's fortune had been sunk into the purchase of a house for his partner, Reb Chaim Rosenkranz and family. And contrariwise Iteh insisted that a great part of her own father's fortune had been utilized for the purchase of Reb Yechezkiel's properties. Again, the elders pointed out that it all would amount to the same thing in the end. "What does it matter," they said, "whether you inherit from your father's side or your mother's side since, after we are all dead, everyone will get an equal share?" But how could one expect the younger generation to understand anything so simple?

Reb Yechezkiel's daughter Golde was a tall young woman who wore an elaborate marriage wig with three curls falling over her shining forehead. She had a snake's tongue and the whole town trembled before it. She was often to be seen in the streets with her little boys running before and behind her, tugging at her broad skirt, and crying, "Mama, a copper, a copper!"

She was the deadly enemy of her sister-in-law Iteh, and she complained constantly to her brother Motaleh, Iteh's husband, "Oh, Motaleh, you certainly fell into it, what a pity! How terrible you look—and when I remember you before you were married!" Her brother had only to step into her house for a word with Ozarel, and fail to find him at home, to hear this wail from Golde.

Motaleh was quite used to his sister's pity, though he had no idea why he was to be pitied. So he would only murmur, "All right, all right; be still, please," and leave the house. Sometimes, however, he was pained when she criticized his wife for, after all, Iteh was his wife; so he would turn on his sister. "What business is it of yours? She's married to me not you!"

געווען איז עס איך דעם שבת־שר־בצבט פֿון דער יאָר־רעכענונג. די שטוב האָט באַקומען גאָר אַן אַנדערן חן. די איז יום־טובדיקער, ווי אין אַן אַטלעסענער קאַפּאָטע אַנגעטאָן.

איבער דעם גרויסן, לאַנגן, ברייטן טיש צעגיסט זיך דאָס ליכטיקייט פֿון דעם לאָמפּ. מיט מער דרך־ארץ און גאָר מיט אַן אַנדערן חן ברענט ער היינט. דער טיש איז באַלייגט מיט פּעק „פּאַפּירן" און „פּאַפּירלעך". פֿון אויבן אָן אין פֿאָטער־שטול זיצט ר' יחזקאל. מיט איין האַנט האַלט ער זיך אָן פֿאַר די ברילן, און מיט דער צווייטער האַנט רעכנט ער פֿאַר זיך מיט אַ שטיקל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אַנטקעגן ר' יחזקאלן, זיצט ר' חיים ראָזנקראַנץ דער מחותּן, אַ הויכער ייִד, מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד, וואָס צעשפּרייט זיך אין צוויי שפּיצן, און מיט אַ לאַנגער, האָר־באַוואַקסענער נאָז. גרויסע טראָפּנס שווייס טריפֿן פֿון די קנייטשן פֿון זיין ברייטן, גלאַנצעדיקן שטערן און האַלטן זיך אויף צווישן די האָר אויף דער שפּיץ נאָז. דער מחותּן רעדט ווייניק, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טוט פֿון זיין זייט. ער קוקט זיך נאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער אים אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי בײַדע זייטן טיש זיצן עוזר און מאָטל. זיי רעכענען שוין הויך, מאָטל פֿאַר זיך:

— צוויי־און־אַכציק האַנט־געלט אין שמעניץ.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאָר געווען פֿאַרטאָן אין זיין רעכענונג, כאַפּט זיך פּלוצלינג אויף, ווי עס וואָלט אים ווער אָפּגעבריט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאָטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פֿאַר צוויי־און־אַכציק?

— אין שמעניץ, לייזער רבין נישט געגעבן, האַ?

— אַ— לייזער רבין. הונדערט צוואַנציק אין גאָמבין... — רעכנט שוין עוזר פֿאַר זיך ווייטער, ווי עס וואָלט גאָרנישט געווען.

— געלער הונט — זידלט אים מאָטל אויס — „קופּיעץ" מײַנער, געוואָלט מיך כאַפּן.

מען הייבט אָן צו שיטן זיך מיט שטעך־ווערטער. די אַלטע רופֿן זיך אָן: נו, נו! — און קלאַפּן אין טיש.

דער עיקר „רעכן־מייסטער" איז עוזרל. דאָס איז אַזאַ מין „צוויי־וועלטיק־ייִדל": אַ „חסיד" און אַ „דייטש", אַ פּראָסטער און אַ למדן. „וואו ער קומט, האַלט ער מיט"", און דערפֿאַר טאַקע איז ער דער פּערל אין דער משפּחה. אַ קײַלעכיק, נידעריק ייִדל מיט אַ געל קײַלעכיק בערדל. טראָגט שוין אַ געפּרעסט ווייס קראַגנדל מיט אַ שוואַרצן שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פֿאָטער, אָפּגעציילטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרויס אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין אייגל, און קוקט מיטן צווייטן אויג מיט חשד אויף יענעם, וואָס רעדט צו אים. יעדן מענטש, וועלכן ער זעט דאָס ערשטע מאָל, איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבט ער גוט. אַליין איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבל און האָט ליב צו טראָגן אַן אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ ווייס קראַגנדל, — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפֿער אויס די „ר", אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשע. מיט מיטקאָווסקין, דעם איינציקן ליטוואַק אין שטאָט, לעבט ער אַ גוטן טאָג. און אַז דער ליטוואַק רעדט אויס אויפֿן רבין, שאָקלט עוזר צו מיטן קאָפּ, אַ מאַך מיט דער האַנט אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אַננעמען: אַז מען וויל, איז ער מסכּים מיטן ליטוואַק, און אַז מען וויל, באַדויערט ער דעם ליטוואַק, דעם אַפּיקורס.

עוזר איז פֿאַרטאָן היינט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט וואָלף „שרייבער" ביים „ריכטיקן בוך".

ווער איז דאָס וואָלף „שרייבער"? און וואָס איז דאָס אַזעלכעס דאָס „ריכטיקע בוך"?

וואָלף שרייבער איז אַ ייִד אַ רעכנמייסטער פֿון די רעכנמייסטערס, אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאָגערס, אַ גאָרנישט. און אין דעם גאָרנישט איז אַזוי פֿיל דאָ. אַ טראָפּן פֿון ים, און אין דעם טראָפּן אַ גאַנצער ים. טרוקן איז עס. אַ פּנים, אַ ברייטער, „אויסגעשטערנטער", איינגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגן מיט אַ נאָז, — אַ נידעריקס, גיי נעם שטעק דיר אים אין קעשענע אַריין. וועסטו דאַרפֿן אַן „אַלגעברינעק" צו פֿרעגן, וועט ער דיר פֿון קעשענע אַרויסקריכן. וואוינען וואוינט עס — גיי פֿרעג גאָט! נישט קיין ווייב, נישט קיין קינד. צי האָט ער אַ מאָל יאָ געהאַט אַ פֿאַמיליע, צי האָט ער נישט געהאַט — קיינער ווייסט נישט. דאָס וואָלפֿל דרייט זיך אַרום אין שטעטל, ווי עפּעס אַ צולאָג צום שטעטל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעטל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערע רעכענונג צו פֿרעגן (נישט ווייל מען דאַרף דאָס וויסן, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס איז טשיקאַווע), קומט מען צו וואָלפֿן. פֿרעגט מען אים, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דערמאָלט זעט זיין שטערן אויס, ווי אַן אַלט בלעטל פֿון אַן אַלט ביכל... און די קנייטשן פֿון שטערן — אַלטע, אָפּגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשן פֿון שטערן שטעלן זיך צוזאַמען און זאָגן אים אויס דעם סוד פֿון דער רעכענונג.

דעם דאָזיקן וואָלף האָט עוזר צו זיי אַרייַנגעבראַכט די יאָר־רעכענונגען צו מאַכן. וואָלף שרייבער פֿרעגט נישט אויף קיין לוין — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזן.

אַלץ, וואָס די סוחרים „גיבן אויס" און „נעמען איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפֿירט — שרייבט מען איין אין אַ ביכל איין. אין יעדן ביכל מוזן אויף איין בלעטל די „הוצאות" ווערן איינגעשריבן, אויפֿן צווייטן — די „הכנסה".

מילא, עוזר פֿירט זיין ביכל ריין, — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיק פֿאַרלירן זיי זייערע בליישטיפֿטן, און קומט צו עפּעס איינשרייבן, הייבן זיי אָן זוכן אין אַלע קעשענעס, און פֿאַרשילטן עוזרן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט איינגעפֿירט. שרייבט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפֿן טיש, אָדער גלאָט אַזוי אויף אַ שטיקל פּאַפּיר. דערנאָך צו דער „יאָר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיקלעך פּאַפּירן, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זיינען די רעכענונגען אָנגעשריבן, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיקן בוך".

"His wife! Just look how he defends her with his last breath! A fine daughter-in-law for Reb Yechezkiel Gumbiner! You know what she is? She is the daughter of Chaim, your father's stableman."

"Then my father's stableman's son is your husband. How do you like that?" her brother teased her.

"My husband—Chaim the stableman's son!" Her face grew red with anger. "So that is what Iteh has made of you! She'll bring you to an early grave! You'll run alive into your tomb just to get away from her." And she would begin to weep.

The house was filled with children, and as they saw their mother crying, they all began to bawl. After that Golde went to bed for the rest of the day, and when her husband came home, she fell upon him. "I suppose you stand by your wife, the way Motaleh does by his! If you heard your wife insulted, you wouldn't even say a word against it. You men!"

Afterward, when Ozarel and Motaleh were in the granary looking at the wheat and talking over affairs, Ozarel casually dropped a word about their wives into the conversation. "What was the trouble between you and Golde today?"

"Nothing, it was just nonsense."

"She went to bed for the whole day."

"How much did you put down for the Krosnitz?" the other asked, to change the subject. And more than once this sort of thing occurred the other way around, between Iteh and Ozarel.

It was the custom for each mother-in-law to raise a few turkeys for Passover, as a gift for her daughter-in-law. This had been a family tradition for years. One could see the young turkey cocks strutting around in Reb Yechezkiel's yard. They were destined for Iteh. And in Reb Chaim Rosenkranz's yard a few birds were being grown for Golde.

One day Golde came along, took the young turkeys out of her mother's yard, and carried them home. "They belong to me just as much as to her; they're my mother's turkeys," Golde defended herself.

Then Iteh ran off to her own mother, wailing, "Golde has carried away my turkeys!" Whereupon Iteh's mother seized the turkeys destined for Golde and gave them to Iteh. Soon enough the daughter-in-law came running demanding her customary gift, and naturally there was a healthy quarrel.

There was only one way out of it. The mothers-in-law quietly went off and bought another flock of turkeys, which they shared out between their daughters-in-law, and so the young women had twice their usual share.

The old folk were tired of the constant quarreling between the youngsters, for the endless quarrel embittered their households and their souls.

On the surface the daughters-in-law kept a sort of truce during the length of the year; they were neither angry with each other nor on good terms. If they passed in the street, they nodded distantly with their noses in the air. If, however, they met in the mother's house (it made no difference which mother) during fruit-canning days, they offered each other a polite "good morning" without actually looking at each other. The preserves were then shared out without exchanging a word. One would push the larger share toward the other, saying, "Let her take whatever she likes," and stare off at the wall.

"What difference does it make? Your children will eat the preserves in her house, and her children will eat them in your house—and the best of health to them all!" the mother or mother-in-law (as the case might be) would remark, while handing each her portion.

But when the time for the semiannual accounting came 'round, the two women, for no visible reason, would stop greeting each other in the street, and if they met in a parental house, they would sit facing each other in silence.

It was the night of the Sabbath before the annual accounting. There was a new atmosphere about the house. It bore a holiday air as though the house were decked in silken garments. The lamplight poured down on the long broad table, and the lamp seemed to be burning with special respect and altogether unusual intensity in honor of this day. Piles of documents and notepaper were spread on the table. At its head sat Reb Yechezkiel in his patriarchal chair. He held his glasses in one hand and a bit of chalk in the other while he carried out a bit of side addition for himself.

At the other end of the table, opposite Reb Yechezkiel, sat Reb Chaim Rosenkranz, a tall man with a long yellow double-pointed

די אַלטע פֿאַרשרייבן דאָך פֿאַרצוקס. אין דעם בוך מעקט זיך די שריפֿטן אויס. הערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפֿערן. איינער זאָגט, אַז עס איז אַן 8, דער צווייטער: אַ 5. אַבער צום מערסטן הייסט מען גאָרנישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פֿרעגט די אַלטע. ענטפֿערן זיי: „פֿאַרדרייט אייך אייער קאָפּ". שיקט מען צו לייבל זייגער־מאַכער נאָכן „שפּאַקטיוול", קוקט מען אין „שפּאַקטיוול", ווערט אָבער פֿון דאָס ניי די זעלבע מחלוקה. און דעמאָלט נעמט זיך שוין וואָלף שרייבער צו דער זאַך. ער מאַכט אַן אַלגעברייניק אַהין און אַן אַלגעברייניק צוריק, און ווייזט אויס, על־פּי חכמת החשבון, אַז עס מוז גאָר זיין אַ דריי, און טוט אים עפּעס!

און דאָס „ריכטיקע בוך" איז ביי וואָלף שרייבער דאָס פֿידעלע, אויף וועלכן ער שפּילט זיין לידל אויס. ער האַלט עס ווי אַן אויג אין קאָפּ און טראָגט זיך דערמיט אַרום.

געזעסן איז עוזר מיט וואָלף שרייבער ביי דעם „ריכטיקן בוך" און זיי האָבן ביידע טיף אין בוך אַריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען אַ שטיל־שוויגעניש, וואָס האָט געדריקט און צוגלייך עפּעס אַ דרך־ארץ פֿאַרשפּרייט... אויף דעם טיש, וואָס איז געווען פֿאַרוואָרפֿן מיט קליינע און גרויסע פּאַפּירן און פּאַפּירלעך, האָבן צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער אַרויסגעשטאַרט און האָבן ערנסט געמאַכט די שטוב. און די טיר האָט געסקריפּעט, די דינסט האָט זיך געדרייט, איז אַריין מיט פֿולע גלעזער טיי און אַרויס מיט לידיקע.

אין אַ ווינקל שטוב אויף דער קאַנאַפּע זיינען געזעסן כאַצקל און בערל, ר' יחזקאלס משפּחה. זיי זיינען געזעסן שטיל־שוויגנדיק, זיך נישט אַ ריר געגעבן, כּדי מען זאָל זיי נישט אַנזען, אַז זיי זאָלן דאָ גאָרנישט אויסמאַכן, און מיט גרויס הכנעה זיינען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו דערפֿילן מיט דעם גרעסטן פֿלייס און אייַלעניש דעם קלענסטן פֿאַרלאַנג, וואָס איינער פֿון טיש וועט באַפֿעלן. נישט איין מאָל זיינען זיי אַליין

— און אונדזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר? דו, קהילה־מענטש, מן הסתם האָסטו אַן אַפּויתיקי פֿון דיינעם באַקומען. — האָט געשריען אַהרן־לייב שוסטער, אַ חברה־מאַן אין די „נושאי־מטה", אַ בלינדער אויף איין אויג, שוין האַלטנדיק דעם שטעקן אין דער האַנט אַנטקעגן דעם הויכן ייִדן.

אַהרן־לייב שוסטער האָט געהערט צו דער „חברה־מענער". די חברה־מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האָט זיי אין שטאָט גערופֿן, האָבן געהאַלטן פֿאַרן רב; די טריסקער חסידים אָבער, האָבן זייער רבין געוואָלט אין שטאָט אַריינברענגען.

— מענדל ־לייב, פֿון ווען אָן ביסטו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרן? האָסט שוין קיין פּרוטה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדל אָפּלעקן? הע? — האָט צום הויכן ייִדן געזאָגט איינער אַ קצב, וואָס האָט אַ מאָל געלערנט מיט אים אין איין חדר.

— אומעטום זיינען זיי דאָ, די פּויערים, מען פֿרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פֿרעגן, וועט איר ענטפֿערן, — האָט דער הויכער ייִד געזאָגט, אַרויפֿרוקנדיק זיך העכער צום טיש צו.

ר' יחזקאל, דער דאָזאַר, דער באַלעבאָס פֿון שטאָט, איז זיך געזעסן און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטיל־געשוויגן, קוקנדיק אויפֿן מחותן, וואָס וועט ער זאָגן.

— צווישן אונדז רעדנדיק, ווער קומט צו „אים" היינט אַהער? וואָס פֿאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמתן? — האָט דער הויכער ייִד פֿאַרשטיין געגעבן ר' יחזקאלן אין דער שטיל.

— גוט־וואָך! — גיט מיט אַ מאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט־וואָך" איז עפּעס געווען גאָר אַ באַזונדערער. — ער איז נישט בטל געוואָרן צווישן די אַנדערע גוט־וואָכס. טייל האָבן זיך אומגעקוקט צו זען, ווער דאָס איז, און געווען איז עס ר' יצחק יודלס. ר' יצחק יודלס איז אַ ייִד מיט אַ באַזונדערן „מיין". איזן איז עס אַ קליין ייִדל, נאָר אַ ברייטס מיט אַ דיק בייכל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קוויטשעט זינגענדיק; עס קוקט נישט, נאָר עס באַפֿעלט מיט די אויגן. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ טייבל, און שלעכט ווי אַ שלאַנג. שטענדיק דער ציגאַר אין מויל, מעג ער זיין אָנגעצונדן, מעג ער זיין אויסגעלאָשן, און דאָס ריטשן זיינס מיט די פּיס זאָגט אָן אַ פֿערטל שעה פֿריער, אַז ער קומט... יעדערן דוצט ער, מיט אַלעמען איז ער „פּאַן בראַט". ער פֿירט די ראָלע פֿון אַ גרויסן חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבן מורא פֿאַר אים. ער האַלט גאַנץ ווינציק פֿון די אַלע רבנים, וואָס ייִדן האַלטן פֿון זיי, ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנט. מיט דעם שטאָט־רב איז ער אין אַ באַשטענדיקער מחלוקת.

געגאַנגען טרעפֿן, וואָס מען דאַרף, און האָבן זיך מיט אַ מאָל געגעבן אַ לאָז צו דער טיר. ביידע האָבן זיך אָנגעטראָפֿן און האָבן אַ גערודער געמאַכט. האָט זיך ווער פֿון טיש אומגעקוקט, האָבן זיי זיך ביידע אין דער שטיל, פֿאַרשעמטערהייט פֿון דער שטוב אַרויסגעגנבעט, נאָר אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראָפֿן זיצן אויף דער קאַנאַפּע, און איינער האָט דעם צווייטן אין דער שטיל די הענט, די פּיס געקנייפּט, געביסן, דער צווייטער האָט אים מיט אַ שטאָך פֿון אַ שפּילקע אָפּגעענטפֿערט, אָנשטאָט אַ וואָרט פֿון מויל אויסצונוצן.

אין מיטן דערינען דערהערט זיך פֿון דרויסן אַן אָנקומעניש. די טיר עפֿנט זיך ברייט און עס באַווייזן זיך ייִדן, די שטאָט־באַלעבאַטים. נאָך אין שבתדיקן אָנגעטאָן, טייל מיט ציגאַרן, טייל מיט לולקעס, און לאַנג פֿון די בערד אַ געדיכטן רויך אַרויס. די שבתדיקע קליידער און די וואָכעדיקע לולקעס האָבן ניט אין איינעם געשטימט, דאָך האָבן זיי צוזאַמען געוואָרפֿן אַ חול־המועדיקן חן, אַ חן פֿון חסידיש־נגידיש. די שטוב איז פֿול געוואָרן מיט רויך פֿון די ציגאַרן, און פֿון געדיכטן רויך האָבן די צוויי ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעשיינט און דאָס האָט זייער באַלעבאַטיש אויסגעזען און באַחנט דעם עולם. זיי האָבן געזאָגט דעם ברייטן „גוט וואָך" און האָבן פֿאַרנומען, יעדערער נאָך זיין שטאַנד נאָך, פּלעצער אַרום דעם טיש. די טיר האָט איצט מער געסקריפּעט — און פֿון שטוב איז איצט מיט אַ מאָל אַוועקגענומען געוואָרן דער פֿריערדיקער דרך־ארצדיקער גייסט. וואָס האָט געהאַט די שטוב אָנגעפֿילט. אַזוי, אַז בערל און כאַצקל האָבן זיך מיט אַמאָל מער היימישער געפֿילט און פֿריי געלאָזט די צונגען אָנשטאָט זיך צו קנייפּן. די שטוב איז צוריק שטוב געוואָרן, מען האָט באַלד די רעכענונגען אַראָפּגענומען, וואָלף שרייבער האָט געכאַפּט דאָס „ריכטיקע בוך" און איז דערמיט ערגעץ־וואו פֿאַרשוואונדן.

beard and a long hairy nose. Large beads of sweat dropped from the creases in his shiny broad forehead and hung on the hairs at the end of his nose. Reb Rosenkranz spoke little, and when he uttered a word, it was as though he were doing someone a favor. He watched everything. If anyone spoke he stared at him—and that was enough.

Ozarel and Motaleh sat on either side of the table. They were carrying on their computations out loud.

Motaleh muttered to himself, "Eighty-two on hand in Schenitz."

Ozarel, who seemed deep in his own accounts, suddenly started up as though boiling water had been poured over him. He shut one eye and regarded Motaleh. "What? When? What do you mean, eighty-two?"

"In Schenitz, didn't we give it to Lazar Rubin, eh?"

"Ah, Lazar Rubin . . . One hundred and twenty in Gumbin." The other went on with his own calculations as though nothing had been said.

"Dirty dog!" Motaleh cursed. "Snooper! Thought he would catch me. . . ."

They began to throw insults across the table at each other. The elders called, "Quiet! Quiet!" pounding on the table.

Ozarel was the "chief accountant." He was a Jew who lived in two worlds at one and the same time. He was a Chassid and a "Dutchman," a Jew filled with pious Hebrew lore and a worldly fellow who spoke German. He was at once an educated fellow and a man of the street. He was at home everywhere, and therefore he was the pearl of the family. A short round little Jew with a little round yellow beard, he sported a stiff white collar and a black tie, and like his father, he counted his words. When he finally spoke, he would shut one eye while he suspiciously studied his adversary with the other. He was suspicious of anyone on first sight, and yet he was on good terms with everyone. For himself, he counted himself a Chassid. He frequented their little house of prayer and liked to promenade in a long silken coat and a white collar. When he spoke he accented his *r*'s sharply, according to the fashion in Warsaw. He was a great friend of Mitkovsky, the only Litvak in the town, and when the Litvak held forth against the town's ordinary rabbi, he would nod his head and make a little gesture with his hands in such a way that if one liked one could believe he agreed with the Litvak, and if one wished one could believe he regretted the utterances of the Litvak heretic.

Today Ozarel was deeply engrossed in the accounts. He sat with Wolf the scribe over the main account book, which was known as "the correct account" or "the real book." Who, then, was this Wolf, and what sort of account book was this?

Wolf the scribe was a frail, skinny, tiny little nothing of a Jew but the master of master accountants. In this little nothing of a Jew a whole world of wisdom was concentrated, just as all the secrets of the ocean may be found in a drop of water. He was all dried up, with a face dominated by a broad furrowed forehead under which his eyes and his tiny nose were lost. The entire little man could be stuck in your pocket, and then if you needed a mathematician, you just opened your pocket and let him crawl out to walk. Who knew where he lived? He had neither wife nor children, and nobody knew whether he had ever had a family at all. The little man wandered around the town as though he were an afterthought, something that was found necessary when all the rest was already there. If anyone had a mathematical problem (not that he needed to have it solved but simply because it might be interesting to know the answer), he would come to Wolf with it. Wolf would wrinkle his brows until his forehead looked like a leaf out of an old book. The wrinkles in his brow were like faded numbers, and one might have imagined that the wrinkles put themselves together in such a way as to bring forth the answer to the problem.

And so Ozarel had brought in this same Wolf to do the annual accounting. Wolf the scribe never asked for anything easy; all his life he hoped only to find a problem difficult enough for him to prove his mettle.

Whatever the merchants expended and whatever they took in was noted down in a little book according to a system invented by Ozarel; on one page he would inscribe the expenditures and on the other he would inscribe the income.

For Ozarel himself this was well enough; he kept his accounts neatly, he claimed; but when it came to the old folks, the whole system fell into ruins. They were always losing their pencils, and when they had to write something down, they started to search in all their pockets while they cursed the "modern system" that Ozarel had introduced, and in the meantime they made temporary

איינער אַ הויכער ייד מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, וועלכער האָט גערעדט מער מיט די הענט ווי מיטן מויל און יעדערן מיט אַן פאַרקלאַפּט דאָס מויל פאַרקלאַפּט, איז געוועזן דער ראש־המדברים: אַזוי ווי די שטאָט, זאָגט ער, האָט קיין פּרנסה נישט, און מען דאַרף נייטיק אַ רבין אין שטאָט, אַז חסידים זאָלן האָבן וואוהין אַריינצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבן ווערן, גיט ער אַן עצה, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבין, וואָס האָט זיך איצט פֿון ברודער אָפּגעטיילט, אין שטאָט פאַרבעטן. ד'ער טריסקער רבי וועט באַשטיין, — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תּנאַי, אַז מען זאָל אים דעם רבס בית־המדרש אָפּגעבן, און דער שטאָט־רב זאָל אים אַ קוויטל אַרויסגעבן, אַז סנדיקאָות געהערן צום טריסקער רבין.

טרעפֿט זיך אַ שאלה, פּסקנט ער אַליין. זאָגט אויפֿן רב, אַז ער איז אַ גראָבער יונג און אַלע האָרכן אויס, און וואונדערן זיך און האָבן מורא פֿאַר אים.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען קאָלט און האָט זיך אויסגעהערט רואיק, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעענדיק ר׳ יצחק יודלס, וועלכער פֿלעגט אים אַלע מאָל אויף די פּלייצעס קלאַפּן אין שטיבל, איז גאָר אַן אַנדער מענטש געוואָרן, — אַ חסיד.

— וואָס איז, מען פֿרעגט אייך גאָרנישט — האָט ער געשריען צו די באַלעבאַטים. .

ר׳ יחזקאל און ר׳ חיים ראָזנקראַנץ געהערן צו די באַלעבאַטים; זיי דאַווענען און חברן זיך מיט באַלעבאַטים. זיי קענען אַפֿילו נישט לערנען, נאָר זיי זיינען יודעי־ספֿר. זיי זיינען פֿון די באַלעבאַטים, וואָס האָבן דרך־ארץ פֿאַר אַ למדן און ווערן בטל פֿאַר אים. אַ ייד אַ למדן זאָגט אַ וואָרט, כאָטש עס איז ניט אַזוי גלייך, וואָס פֿון אונדז איינער טאָר דאָס ניט זאָגן, דאָך מן הסתם ווייסט ער וואָס ער זאָגט. דערפֿאַר האָט ר׳ יחזקאל שטיל־געשוויגן כאָטש ער האָט מיטגעהאַלטן מיט די באַלעבאַטים.

ר׳ יחזקאלס האָפֿענונג איז געווען צו האָבן אַ קינד אַ למדן, אַ מענטש פֿון „יענער וועלט", וואָס זאָל זיצן און לערנען, און ער האָט טאַקע דערפֿאַר ר׳ יצחק יודלס פֿאַר אַ מלמד צו זיינע קינדער געהאַלטן. דער עלטערער זון איז אָבער נאָך בחורוויז אין געשעפֿט אַריין, „צוגעכאַפּט זיך", און ביסלעכווייז די תּורה פֿאַרלאָזט. איינס נאָר איז אים נאָך איבערגעבליבן, — וואָס ער האַלט זיך פֿאַר אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבל און חברט זיך מיט ר׳ יצחק יודלס. און איצט, זעענדיק, אַז זיין עוזר און מאָטל האַלטן־מיט מיט ר׳ יצחק יודלס, מיט די חסידים, האָט עס דעם אַלטן הנאה געטאָן: חסידים, עס איז עפּעס גאָר אַנדערש — פֿאַר זייער רבין... און ר׳ יחזקאל האָט זיך נישט אָנגערופֿן.

ר׳ יחזקאל האָט פֿאַר זיין ייִנגסטער טאָכטער, פֿאַר דער בת־זקונים, לאהלע, געוואָלט אַ למדן און אַ בעל־ייחוס פֿאַר אַן איידעם זיך נעמען, אַז דער איידעם זאָל קעסט עסן כּל־ימיו און תּורה לערנען, אַז אויף דער עלטער, ווען ר׳ יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצן, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול־התּורה הערן. ער האָט די זאַך איבערגעגעבן ר׳ יצחק יודלס. ר׳ יצחק יודלס „גוט־וואָך", וואָס האָט אַזוי קלינגענדיק אין שטוב אָפּגעקנאַקט, האָט דעם אַלטן עפּעס הנאה געטאָן. אין זיין הויז — חסידים, און דער אַלטער האָט שוין גענומען פֿאַנטאַזירן וועגן דעם איידעם דעם למדן. ער האָט זיך אויפֿגעהויבן און אַריבערגעוואונקען צו דעם מחותּן ר׳ חיימען, אַז ער זאָל מיט אים אין אַ צווייטער שטוב אַריין (אַזוי איז שוין איינגעפֿירט ביי די אַלטע, אַז קיינער שטעקט ניט די האַנט אין קאַלטן וואַסער אַריין, און דער צווייטער זאָל נישט וויסן דערפֿון). ר׳ יצחק יודל האָט נאָך אַ לאַנגן אומקוקן זיך צו דער „חברה" אַ וואָרט געוואָרפֿן:

— איילט אייך נישט אַזוי, און וואו זיינען מיר עפּעס? — און מיט שאַרנדיקע טריט אין דער צווייטער שטוב אַריין צו די אַלטע.

— ר׳ מרדכי קאָנסקעוואָליער שרייבט דאָך מיר, אַז איר האָט זיך מיט אים געזען אין טריסק, אַז איר קענט זיין בחור, נו, וואָס דאַרף מען מער?

און פֿון שטוב האָט זיך געהערט אהרן־לייבס קלאַפּן מיטן שטעקן אין טיש: „געהרגעט קענען זיי ווערן, איידער"...

*

די ווייבער האָבן זיך אין עס־שטוב ביי מלכּהלען, ר׳ יחזקאלס ווייב, פֿאַרזאַמלט. עס איז אַ מנהג ביי מלכּהלען אין שבת־צו־נאַכט פֿון דער גרויסער רעכענונג אויף פּסח דאָס לעצטע שמאַלץ אויסצולאָזן. אין יענער שטוב זיצן די מאַנספּאַרשוינען ביי דער יאָר־רעכענונג, עס הערט זיך פֿון דאָרט אַ שטיל געריש, וואָס זאָגט אויס די ערנסטקייט פֿון אינעווייניק. די דינסט דרייט זיך, טראָגט אַריין גלעזער טיי און נעמט אַרויס ליידיקע גלעזער, און יעדן מאָל, ווען די טיר עפֿנט זיך, שלאָגט פֿון דאָרט אַרויס אַ רויך פֿון ציגאַרן און אַ ליאָרעם, וואָס פֿאַרשטומט אויף אַ ווילע די ווייבערישע געשמועסן, און די ווייבער קריגן דרך־ארץ פֿאַרן „דרינען"... דאָ, אין דער שטוב, זיצן די ווייבער און מאַכן זיך „נאַריש" אין דרידל. אין דרידל הייסט עס, אָבער זיי שפּילן גאָר אין „זעקס און זעכציק" מיט אַ טאַליע קאָרטן, וואָס די מאַנספּאַרשוינען האָבן זי די קינדער געגעבן צו שפּילן זיך. די ייִנגלעך שטייען ביי די מאַמעס און ציען „קאָן־געלט", די מאַמעס שטופּן זיי אָפּ פֿון זיך, און די ייִנגלעך שטייען אַלץ ווייטער און טוען דאָס זייעריקע. אין מיטן קומט גאָר צו לויפֿן אַ ייִנגל, כאַפּט אַרויס דעם „קאָן" פֿון טעצל און אַנטלויפֿט וואו דער פֿעפֿער וואַקסט — און גיי טו אים עפּעס!

דער אַלטער דור ווייבער טראָגט טיפֿע הייבן מיט פֿאַרשיידענע קאָלירטע בענדער און ברייטע שטערנטיכלעך, וועלכע זיינען אין שפּיצן אויסגעשניצט, און אין יעדן שפּיץ פֿינקלט זיך אַן אַנדער צירונג: אין איין שפּיץ — אַ רויטע קרעל, אין צווייטן שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואָרפֿט איבער דעם אַלט־געקנייטשטן, גלאַנצעדיקן שטערן אַ שבת־מלכּה־חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטלען אַריינגעשטעקט. די קליידער זיינען מערסטנטייל פֿון פּערסישן טיכער־שטאָף אין פֿאַרשיידענע קאָלירן. וואָס איז דעמאָלט די מאָדע געווען, און געמאַכט זייַנען זיי אויך געווען נאָך דער דעמאָלטיקער מאָדע — פֿאַלדן אויף פֿאַלדן, איין פֿאַלד אַריין מיטן קאָפּ אין דעם צווייטן; [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

notes on the sideboard with a bit of chalk, or on the table or perhaps simply on a scrap of paper. When the annual accounting came, they had to hunt up the scrap of paper and examine the table and the benches on which they had scribbled their accounts, and then they would transfer these accounts into the big book.

The handwriting of the old people was not very clear, and the numbers scribbled down on scraps of paper and even in the notebooks often became rubbed out so that later there were innumerable arguments about the figures. One would declare that a certain number was an eight, the other that it was a five, but mostly they could make nothing at all out of the notations. They would ask the elders, who would say, "Go bother your own head." So then they would send to Berl the watchmaker for his magnifying glass. They would stare at the number through the magnifying glass, only to emerge with the same division of opinion. At this point Wolf the scribe would intervene. He would perform an algebraic multiplication on one side and an algebraic division on the other side and finally prove that according to mathematical logic the number in question was neither an eight nor a five but a three, and there was no way to stand against him.

The big book was like an instrument, a violin, for Wolf the scribe. Upon it he performed his melodies. The book was the apple of his eye, and he carried it with him wherever he went. Ozarel and Wolf the scribe sat together poring over the big book. There was a perfect stillness upon the household, which seemed to enshrine their task with an added importance. Two large silver candlesticks stood on the table among the scattered papers and notes, lending a solemn illumination to the occasion. The door creaked, the servant slipped in and out, bringing tea and carrying away empty glasses.

On a sofa in the corner sat Chezkel and Berel, of Reb Yechezkiel's family. They were motionless and utterly quiet, so as not to be seen and so as to not miss anything. And they were ready at a moment's bidding to fulfill the slightest task that might be demanded of them by one of the magicians at the table. More than once they started off toward the door, following their own idea of what was needed; they would bump into each other at the door and make a commotion. One of the men at the table would look up and the two lads would shamefacedly tiptoe out of the room; but a few seconds later they could be back again, sitting on the sofa. One of them would solemnly pinch the other's arm or leg, or give him a little bite. The other would reply by sticking a pin in his brother, and they would carry on their battle without uttering a word.

All at once, the sound of arrivals was heard from outdoors; the door opened wide and a group of leading townsfolk appeared, still dressed in their Sabbath clothes; some smoking cigars, some with pipes in their mouths, and a thick stream of smoke issuing from their beards. The pipe-smoking did not accord very well with their Sabbath garments, but managed to give them a half-holiday air. The room became filled with smoke and through the thick haze the two candle flames threw a warm homey glow over the group.

They offered a hearty "Good week to you," and then arranged themselves around the table, each according to his station. The door creaked more than ever, and somehow the room now lost its imposing atmosphere, so much so that Berel and Chezkel no longer were constrained by a sense of awe, but felt themselves at home. Now their tongues were freed, so that they left off pinching each other and began to quarrel aloud. The room recovered its old atmosphere. The accounts were soon set aside and Wolf the scribe rescued his big book and vanished.

A tall man with a long broad beard, who talked more with his hands than with his tongue, and who stopped everyone else's mouth with the stream of his own conversation, became the head of the meeting. Since the town needed the income a wonder rabbi would provide, and since a rabbi was urgently needed to provide a place where the Chassidim might gather at a holiday and on the Sabbath, and in general to bring life to the village, it was his opinion, he said, that they should invite the rabbi of Trisk, who had just come to a parting of ways with his brother. The rabbi of Trisk would agree to come, he knew for certain, on the simple conditions that he receive the town rabbi's little house of prayer for his use and that the town rabbi give him a certificate declaring that the supervision of circumcision was the province of the rabbi of Trisk.

"What! We still have our rabbi in town. He'll live to be a hundred and twenty! All that you'll get is a pain from your precious rabbi of Trisk!" cried Aaron Leib the cobbler, who was blind in one eye. He had his stick in his hand, ready for the tall Jew.

גריען, אימע די שנור און גאלדע די מאכטער זייגען געזעסן איינע אנטקעגן דער צווייטער און ביידע הייבן זיי געזעסן שטיל (האַרעם זיי זיינען ברוגז צווישן זיך, היינט איז די רעכענונג...). און אַז איינע האָט זיך פון איר אָרט אויפגעהויבן, האָט די צווייטע עפּעס מאָדנע די ליפּן פאַרקרימט, די אויגן צום באַלקן פאַרגלייזט און לייכט אָפּגעזיפצט. דאָס איז געווען אַ מין ברוגז־מינע.

זיי האָבן געשפּילט און דער אָנפירער פון שפּיל איז געווען אַ יידל, אַ „דייטשל“, אַן „איינגייער“ און „אַרויסגייער“ ביי מלכּהלען, ווי אין אַנדערע הייזער. גערופן האָט מען אים אויך „דאָס ווייבערשע יידל“. שוין דעמאָלט האָט ער געטראָגן דייטשמעריש, אַ קורץ רעקל און אַזאַ מין זיבן־קאַנטיק היטל מיט אַ גלאַנצעדיקן דאַשעק. געטראָגן האָט ער דײַטשמע־ריש נישט אַזוי לשם דייטש, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס פּאַסט פאַר אַזאַ מין ווייבעריש יידל צו טראָגן „דייטש“. געוואוסט האָט ער צו יעדער קרענק אַזאַ מין רפואה, וואָס ער פלעגט עס אָנרופן „קאַרפּוס דעליקטור“. מיט די דייטשן רעדט ער פויליש, און שרייבט „פּראָשעניעס“ אויך אויף פויליש, דערפאַר פלעגט מען אים אין שטעטל רופן „מאַכער“. איזן איז עס אַזאַ מין יידל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט ער „דו“ און וואָס אַלע זאָגן אים „דו“. צום מערסטן פלעגט ער זיך חברן מיט ווייבער, און עפּעס אַזוי ווי אים וואָלט מען מתיר געווען, פאַרברענגט ער צווישן זיי פראַנק און פריי. ער ווייסט פון זייערע סודות, און עס מאַכט גאַרנישט אויס — „אַ האַלבע יידענע“. אַלעמען פלעגט ער איינגעמען מיט זיינע גלייכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, כאָטש עס איז מער נאַריש געווען ווי לאַכעדיק. ער פלעגט זיך דעם קאַלנער פון פאַלטאַ אַוועקשטעלן, דאָס היטל זיך פאַרדרייען, מאַכן זיך דרעמלען און דאָס בערדל פלעגט זיך ביי אים שאָק־לען, — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברענגען צום געלעכטער.

היינט, שבת־צו־נאַכט פון דער גרויסער יאָר־רעכענונג, איז אים אַוודאי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפינען ביי ר׳ יחזקאלן. פון קיך טראָגט זיך אַ ריח פון געפּרעגלטן שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דער רעכענונג וועט זיין די גרויסע מלווה־מלכּה, ווי עס איז שוין דער מנהג ביי ר׳ יחזקאלן פון קדמונים אָן.

ביי אַ ווינקעלע טיש, איז געזעסן לאהלע, דאָס כּלה־מיידל. פון די פרישע גערייטלטע באַקן האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פון אַ רויז, וואָס רייטלט זיך אויף דעם סאַמעט־בלעטל, ווען די זון גליט דערויף. די אויגן שטילע. רואיק זיינען זיי פאַר זיך געווען איינגעפּאַסט אין דעם ברייטן גרויסן אויגן־לאָך, און דאָס דיניטשקע ציטערדיקע הייטל האָט געהיט דאָס אויג. דער אויבער־שומר, די שוואַרצע ברעם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פון דעם גרויסן ווייסן שטערן, וואָס זעט אויס ווי אַ מענטשן־קרוין פון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלץ דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פאַרפלאָכטן, חנעוודיק און מיידל־ציטערדיק האָבן זיי זיך איבער אירע איידעלע ציטערדיקע אַקסל אַראָפּגעלאָזט. זי איז געזעסן פאַר זיך, און אַ כּלה־זון האָט פון איר געזיכט אַראָפּגעלויכטן צנועהדיק און שטיל־שווייגנדיק. יעדן מאָל, ווען עס האָט זיך געהערט דעם דייטשלס קול, האָט איר האַרץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האָט דעמאָלט לייכט זיך באַוועגט. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס דייטשל זאָל זי נישט טשעפּן, נאָר באַלד איז אויף איר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיטן טאַטן און שמועסט וועגן אַ שידוך.

זי האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן און אים פון זיך מיט אירע לייכטע ווייסע הענט אָפּגעשטופּט.

— אַזוי ווי עס קאָנען אויף דער לבנה ראש־חודש־רעטעכלעך וואַקסן, אַזוי וועסטו דעם חתן קריגן.

אין שטוב האָט געקלונגען אַ געלעכטער.

לאהלע האָט זיך פלינק פון טיש אויפגעכאַפּט און איז פאַר חרפּה פאַרשוואונדן.

*

אויף די ווענט פון דער גרויסער, לאַנגער קיך האָט דאָס „קופּער אַראָפּגעפינקלט. און איין ראַנדל האָט אַריבערגעווינקט צום צווייטן, וואָס איז געהאַנגען קעגן אים אויף דער צווייטער וואַנט. די דיקע בייכיקע בעקנס, די קופּערנע אויסגעצויגענע „בראַטפּאַנען, די הויכע קריגן מיט פאַרשידענע שנויצן האָבן באַלעבאַטיש פון די ווענט אַראָפּגעהאַנגען, פאַר־שפּרייט אַרום זיך אַ היימישקייט און דערציילט פון גוטע געוועזענע צייטן... אין אויוון פלאַקערט עס, און טיפע ברייט־בייכיקע קופּערנע טעפּ שטייען און קאָכן און קאָכן, און דער פרישער, פעטער גריוון־גער לייגט זיך איבער דער קיך און דערציילט עפּעס היימישע „זאַכן... אויף דעם לאַנגן פליישיקן טיש, וועלכער איז מיט אַ לאַנגן קופּערנעם בלעך באַקלאַפּט, שטייען אַנגעשטעלט טיפע בעקנס, קליינע און גרויסע, גרייט דאָס שמאַלץ אין זיך אַריינצונעמען.

ביי דער קיך אין אַ ווינקעלע זיצט רחל לאה, די איינגייערין. אַ הויכע, אַלטע יידענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאָמבע, און צוויי־דריי לאַנגע האָר ציען זיך פון די ווערצעלעך אַרויס. די אַלטע, גרויע קאָץ ליגט אין איר שויס און לעקט איר די איינגעדאַרטע ביינערדיקע הענט. אַרום איר שטייען מלכּהלעס אייניקלעך, יינגלעך מיט מיידלעך, טייל אין הייזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כּנפותלעך, און זיי האָרכן אויס, וואָס די באָבע דערציילט, אַ מעשה מיט אַ „פייערדיקן הענטל ביים שמאַלץ פּרעגלען“.

„אַ מאָל שוין לאַנג, דערציילט זי, האָט אַ יידענע שמאַלץ אין אַ פייערקע געפּרעגלט, האָט זי דעם טאָפּ פון פייערקע אַרויסגענומען, זעט זי, עס שטעקט פון פייער אַ הענטל אַרויס, און עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פרוי, גוטע פרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריוון, וועט קיין עין־הרע אין שמאַלץ נישט אַריינקומען“. האָט זי טאַקע אַזוי געטאָן. האָט זי אָנגעהויבן גיסן שמאַלץ. גיסט איין טאָפּ, גיסט צוויי, גיסט דריי, גיסט זעקס, גיסט אַכט, גיסט צען, ביז זי האָט שוין מער קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפ־געהערט“.

די קינדער האָרכן אויס און וואַרטן מיט שרעק ביז מען וועט דעם טאָפּ פון דער פייערקע אַרויסנעמען, אַז זיי זאָלן שוין זוכה זיין צו זען דאָס פייערדיקע הענטל.

The cobbler belonged to the congregation of ordinary folk, the hewers of wood and the carriers of water, as they were called in the village. They were all on the side of the present rabbi; but the more learned Chassidim, who were followers of the wonder rabbi in Trisk, wanted to bring a rabbi of their own into town.

"Handel Leib, since when have you become one of our leaders? Can it be that you haven't a crumb left in the world and are trying to get your nose into someone else's cake, eh?" The second attack upon the tall Jew came from a butcher who had gone to school with him as a boy.

"Peasants and fools are to be found everywhere. Nobody asked anything of you! When you are asked, then you can answer!" said the tall Jew, turning his face toward the head of the table.

Reb Yechezkiel, the most important citizen of the village, sat listening to the dispute without uttering a word, glancing occasionally at his partner to see what he would have to say.

"Speaking among ourselves—whoever comes to our rabbi here in town? What sort of a name has he got? Who is he anyway?" the tall Jew quietly pointed out to Reb Yechezkiel.

"A good week to you all!" a new voice rang out all at once in the room. It was a special kind of a greeting that could not be confused with the others. Several of the men turned around to see who this might be. It was Reb Yitzchak Yudels. He was a Jew of quite another sort. Actually he was a little man, but broadly built and with a large stomach. He did not speak in an ordinary voice, like other men, but with a kind of screaming singsong. He did not look at people as did other men but seemed to attack them with his eyes. He could be as gentle as a pigeon or as vicious as a snake. He always had a cigar in his mouth whether it was lighted or not, and one could tell when he was coming a quarter of an hour in advance by the way he scraped his feet. He was everyone's intimate friend. Reb Yitzchak Yudels played a vital role among the Chassidim. He was an expert on all religious rules and regulations, he could tell anybody what they should or should not do, and the whole town feared him. All the ordinary rabbis who were respected by the townsfolk were held in utter disdain by him; he simply dismissed them with a wave of his hand. He had a standing quarrel with the rabbi of the town. If a question of ritual came up, he made his own ruling, declaring that the rabbi was illiterate. The whole town was intimidated by him; they were amazed at his temerity and afraid to contradict him.

Ozarel, who had remained cool during the entire discussion, listening quietly as though without interest in the argument, became transformed when he saw Reb Yitzchak Yudels. For the important Chassid always patted him jovially on the back when they met in the prayerhouse. Now Ozarel was a new man, a Chassid.

"What are you all arguing for? No one wants your opinion," Ozarel shouted to the plain folk.

Reb Yechezkiel and Reb Chaim Rosenkranz were ordinarily considered among the family men, the unlettered plain folk. They prayed with them and had their friends among them. They were not educated men and could not carry on discussions of the Torah in Hebrew although they were able to read out the prayers by rote. They were of the folk who had great respect for learned men and would give way before them. If a learned man uttered a word, even though he said something that was not altogether right, something that an ordinary man would not permit himself to say, it nevertheless stood to reason that he must know what he was talking about. So even though he was on the side of the ordinary folk, Reb Yechezkiel kept quiet in the face of the learning of Reb Yudels.

It was Reb Yechezkiel's secret desire to have a sage for a son, a being from the other world, who would sit day and night over the scriptures. Therefore he had employed Reb Yitzchak Yudels to teach his offspring, but his eldest son had taken to business even as a boy and had gradually deserted the Torah. One hope, however, had remained to him, a son-in-law who considered himself a Chassid, who frequented the Chassidic house of prayer, and who kept the company of Reb Yitzchak Yudels. Now that he saw that Ozarel and Motaleh together were on the side of Reb Yitzchak Yudels, on the side of the Chassidim, the old man felt a certain pride, for after all the Chassidim were something special, something beyond their everyday world with their everyday rabbi. So Reb Yechezkiel did not raise his voice in protest.

Reb Yechezkiel was in hopes of securing a true student of the Torah, someone who would bring honor to the house, as a groom for his youngest daughter Leabeh, the child of his old age. This would be a son-in-law who would eat at his table all of his days and do nothing but study the Torah, so that in the years of his old age, when Reb Yechezkiel had given up his business and sat

— [illegible] —
[illegible]
[illegible]

און [illegible] די אַלטע [illegible] מיט די קישקע, [illegible]
דאָס עלטסטע אייניקל, אַ ייִנגל פֿון אַ יאָר [illegible], [illegible] מיט
אַ דריידל גיסן. אין דער קיך [illegible] איינגעבויגענעם לעפֿל מיט
צין אַריינגעשטעלט, און איצט פּאַקט ער די פֿאָרמס אין אַ הויפֿן [illegible]
איין.

און דאָרט ביים אַנדערן ווינקל קיך, ווייט פֿון יום־טובדיקן, זיצט
יענטע דאָס דינסט־מיידל ביי אַ גרויסן עמער מיט וואַסער און שיילט
די קאַרטאָפֿלעס, וואָס ליגן אין איר שויס, און וואַרפֿט זיי אין דעם
עמער וואַסער אַריין, צו דער גרויסער מלווה־מלכּה...
נאָטע הינטער איר צופּט זי ביי דער בלוט־שפּראַצנדיקער האַנט:
— יענטע, וואָס וועט זיין?...
— זאָלסט אַזוי לעבן, ווי דו וועסט מיט מיר חתונה האָבן...

דערווייל שלאָפֿט רחל לאה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פֿון
מלכּה דער באַלעבאָסטעס הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזן
זיך איר איבערן אַלטן, איינגעקנייטשטן שטערן. דעמאָלט נעמט אַ ייִנגל
און שטעקט דאָס הענטל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע ביי די האָר
פֿון וואָרצל.

— האָב, האָב, האָב — מאַכן די אַלטע, איינגעשרומפּענע אויסגע־
דאַרטע ליפּן, און פּרוּווּן כאַפּן דעם קינדס פֿינגערל אין דעם אַנציינערדיקן
מויל אַריין.

— באָבעשי, פֿאַר וואָס וואַקסן אייך די האָר אויף די וואָרצעלעך?
— פֿרעגן די קינדערלעך.

קאַפּיטל פֿיר

דער מתנגדישער רב
און
דער חסידישער רבי

עס איז געקומען ל"ג בעומר.

און די גוטע מוטער־ערד, וואָס האָט מיט איר חסד אויף זיך דער
שטאָטס הייזלעך געטראָגן און אַלץ, וואָס געפֿינט זיך אין זיי און אויסער
זיי, האָט זיך מיט גאָטס לייטזעליקייט דערפֿרישט, באַקליידט פֿון קאָפּ
ביז די פֿיס מיט גרעזלעך, בלעטלעך. גרינינקע קעפּלעך האָבן פֿון אונ־
טערן געהילץ, פֿון אונטער שטיין און ביין אַרויסגעריסן זיך, געשפּראָצט,
און מיט אַ ליבער, פֿרומער מינע האָט זיך דאָס גרעזעלע געשאָקלט אַהין
און אַהער און גענאָגט זיין ביסל בידנע חיונה פֿון דער מוטער־ערד. און
די מוטער־ערד האָט אירע פֿולע בריסטן אויסגעשטעלט און אָנגעזויגן
און אָנגעקאָרמעט יעדער אָפּן מיילעכל, וואָס האָט נאָר בדעה געהאַט צו
זייגן. אַלץ אַרום, טאַטע אין הימל, האָט מקיים געווען דיין שליחות, גע־
האָרכט און געטאָן דאָס, וואָס דו האָסט זיי באַפֿוילן פֿון ששת ימי בראשית
אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואַקסן, געצויגן זיך, ווייל זיין מצווה איז צו וואַקסן,
די פֿייגעלעך האָבן זיך זייער נעסט געמאַכט איבער די פֿענצטערלעך פֿון
דער אַלטער ווייבערשער שול און האָבן אַ גאַנצן טאָג אין דיין פֿרום בית־
המדרש־געסל, פֿון וואַנען עס טוט זיך הערן דער הייליקער קול־התורה,
אַרומגעשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פֿון דעכל צו דעכל, אויפֿן פֿענצטער פֿון
אַלטן בית־המדרש אונטערגעכאַפּט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד
זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געכאַפּט אַ קרישעלע בייגל,
זעמל, פּוטער־ברויט, וואָס אַ חדר־ייִנגעלע האָט דעריבער אַ ברכה געמאַכט,
און דערמיט אַוועקגעפֿלויגן און מיט דעם זייער'ע נשמות, וואָס זיינען
געוואָרן פֿאַרוואָגלט אין פֿייגעלעך, מתקן געווען.

און דיינע הימלען אין דער הייך האָבן זיך אויסגעצויגן, איינער אין
דעם צווייטן אַריינגעפֿלאָסן, און גאַנץ ווייט און ברייט אין פֿרעמדע לענ־
דער אַריין האָבן זיי זיך פֿאַרבלאַנדזשעט און באַשיצט דיין קליין וועלטל,
אַזוי ווי דו האָסט זיי אָנגעזאָגט פֿון אָנהייב אָן. און דאָס וואַסער הינטערן
שטעטל האָט ווי אַ שטיל געבעט, מיט וועלכן עס וואָלט דיך דאַנקען גע־
וואָלט, טאַטע איינציקער, פֿאַר אַלץ, זיך געגאָסן כוואַליע־אויס, כוואַליע־איין,
פֿון פֿרעמדע לענדער אין פֿרעמדע לענדער. דורכרייזנדיק, האָט עס אַ
שטילע, לאַנגע געשיכטע דערציילט אויף וואַסער־שפּראַך. און פֿון וואַסער
זיינען אויפֿגעגאַנגען באַהאַלטענע טוי־וואָלקנס און האָבן באַהויכט דיינע
פֿעלדער, וואָס האָבן זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אויסגעשפּרייט.
די טוי־וואָלקנס זיינען געלעגן איבער די פֿעלדער גאַנצע נעכט און זיי
אָנגעטרונקען און באַפֿרישט. און פֿון די פֿעלדער האָבן זיך געטראָגן באַ־
האַלטענע ריחות אין דער לופֿט אַרום און פֿאַרפֿולט מיט לעבן, דער־
קוויקט און דערפֿרישט דיין יעדער באַשעפֿעניש, וואָס זיי האָבן אויפֿן
וועג געטראָפֿן.

ל"ג־בעומר. אין דער גאַס פֿאַר טיר און טויער זיצן ווייבער, באַלע־
באָסטעס מיט שטריקנאָדלען אין די הענט, שטריקן זאָקן און דערציילן
מעשיות. און די חדר־ייִנגלעך, וואָס זיינען אין שטאָט איבערגעבליבן,
שטייען ביי זיי און ציען די שירצן: מאַמע, אַ צווייער!... די פֿרומע
רביצין, אָנגעטאָן אין חול־המועדיקן ווייסן שאַל, זיצט פֿאַר איר טיר,
אַרום איר די כּלי־קודש־ווייבער — די שוחטקע מיט דעם חזנס ווייב.
אויף די פּאָר איינציקע ביימער, וואָס זיינען פֿאַרוואָרפֿן אין געסל (וואָס
קיינער ווייסט נישט, ווער עס האָט זיי דאָ איינגעפֿלאַנצט), ציען זיך
חדר־ייִנגלעך און רייסן צווייגלעך. פֿון פֿעלד קומען צו גיין באַרוועסע ייִנגלעך
מיט פּעק געלע פֿעלד־בלומען אין די הענט, און רופֿן אין דער גאַס:

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

די קינדער קומען אָן צו לויפֿן, רינגלען זיי אַרום, רייסן אָפּ די קנעפּ־
לעך פֿון די הייזלעך, פֿון די קאַפּאָטקעלעך און קויפֿן בלומען, קערן זיך
אום צוריק צו זייערע מאַמעס מיט הענט בלומען און אַראָפּגעלאָזטע
תּחתּונימלעך...

אין מיטן מאַרק ווערט פּלוצלינג אויסגעשפּרייט אַ לאַנגע, ברייטע
פּלאַכטע, און עס דערהערט זיך אַ קאַטערינקע שפּילן. קינדער קומען אָן צו
לויפֿן פֿון אַלע עקן, דערנאָך עלטערע מענטשן. מען שטעלט זיך אַרום, מען
רינגלט אַרום, און איינער אין אַ פֿאַרדרייטן [illegible]
אין עפּעס אַ מין געשטריקט העמדל און [illegible] אין אַ ברייטן [illegible]
אין [illegible] מיט אַ קאַנטשיק
[illegible] אין דער

indicated the gravity of their discussion. The servant girl went back and forth carrrying in full glasses of tea and bringing out empty glasses. Each time the door opened there was a blast of cigar smoke and of noise that temporarily drowned out the women's talk, and the women were dutifully impressed by all that was going on in there. Here in their room the women sat indulging in the foolishness of a card game. It was a game called Sixty-six, played with a worn old pack of cards that the men of the house had given to the children. The youngest children clustered about their mothers, pestering them for the coins on the table. The mothers pushed them away and the children kept up their clamor from a little distance. In the midst of all this a bit of a lad rushed up to the table, seized the stake out of the plate, and vanished to the land where pepper grows. Go follow him!

The older generation of women wore bonnets trimmed with ribbons of all colors, and wide forehead bands edged with pointed lace. From each point, there glowed a different ornament. From one a red ruby, from the other a little diamond glittered, until each wrinkled old forehead was transformed as though by the tiara of the Queen of Sabbath. The younger generation already wore "modern" marriage wigs, with curls falling over their brows, and their clothes were mostly of Parisian textiles in many colors, according to the fashion at that time; their gowns were cut in wide pleats, as was fashionable then, with each pleat inserted into the next. Sometimes the pleats melted together and became one, or again they separated and went in different directions. Over their hearts they all wore little square silver plaques on which each had hung out her bridal gifts.

Itch, the daughter-in-law, and Golde, the daughter, sat opposite each other in silence, for this being the day of accounting, they were in a state of war. If one of them got up from her place, the other made a derisive movement with her lips, lifted her eyes to the ceiling, and sighed a little, for this was their custom when they were at war.

They sat at their game, which was presided over by a little man who was known as the Daitschel because of his modern "German" manners. He was always bobbing in and out of people's houses, especially Reb Yechezkiel's, and was known as the ladies' man. Even in those days he affected the German way of dress, wearing a short jacket and a septagonal cap with a hard visor. He dressed in the German fashion, not that he wanted to appear as a German but simply because it seemed to be fitting for a ladies' man to dress in this way. He had a remedy for every illness and called his remarkable drug the Corpus Delicti. He could speak Polish and mingle easily with the Gentiles of the village, and so he was thought of as a man of affairs in the town. He was a little man who made himself at home everywhere and was everywhere accepted as one of the family. He was friendly mostly with women, and somehow no one thought anything of his running in and out freely among them, as though the strict regulations of orthodoxy did not apply to him. He knew all the women's secrets and did not mind being thought of as half a woman. He won everybody by his witty sayings; he had a gift for making people laugh although his talk was more foolish than amusing. His mimicry was equally silly; he would push up the collar of his overcoat, twist his little hat around, and pretend to be asleep, while his little beard waggled from side to side, and that alone was enough to send everyone into peals of laughter.

Naturally, he had to be in Reb Yechezkiel's house on the Sabbath evening of the big annual accounting. An aroma of melting goose fat rose from the kitchen, and he knew well enough that when the accounting was completed a big feast would be spread, for this was the custom, year after year, in Reb Yechezkiel's house.

At one corner of the table sat the young bride-to-be Leabeh. Through her fresh cheeks her young blood shone, as lightly as the glow upon a rose when the sunlight floods its satin petals. Her quiet eyes rested dreamily in their wide beds, guarded by their delicate, quivering lids. Her black brows were also on guard, following every movement of her eyes, from the edge of her large white forehead that rested like a crown upon her face. Her hair fell in two girlish braids over her slender shoulders. She sat by herself, and a kind of bridal charm emanated from her sweet little face. Each time that the Daitschel raised his voice her heart missed a beat and her young breast stirred lightly. She was afraid he would make fun of her. And soon enough her turn came. "Do you know the matchmaker is sitting in there with your father and discussing a groom for you?" She dropped her head, and made a defensive gesture with her slim white hands.

"You'll have a groom just as soon as radishes grow on the new moon." The chamber was filled with laughter. Leabeh leapt up from the table and fled in embarrassment.

קאפקע אריין, און די קאטערינקע שפילט צו. פלוצלינג ווייזט זיך א הויכער יונג אין אן אפגעקרייט פנים. אנגעטאן אין א פאר גאנצע הויזן פון אויבן ביז אראפ, מיט א דייגער אויסגעמאלט אויף די הויזן אויף דעם סאמע „זייט מיר מוחל״... אויפן בויך שטעלט ער זיך ארויף א הויכן דראנג, און אויפן שפיץ דראנג לעבט א גאנצע משפחה, וועלכע מאכט נאך קונצן דערצו. די מאטערינקע שפילט צו, און דער מענטש מיט דעם קאנטשיק אין דער האנט קלאפט איבער פנימער, איבער נאקעטע קעפ. עס ווייזט זיך א האלב־נאקעט מיידל אין א קורץ קליידל ביז צו דער קני, מיט בלאנדע צעלאזטע האר, פארקעמט און איינגעפלאכטן מיט פאר־שיידענע קייטעלעך און קמיעות, מיט א חנעוודיק נעזל, און א פאר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין א רייף... ס׳ווייזט זיך נאך איינער, וואס שלינגט שווערדן איין, איינס נאך דעם צווייטן, און דערנאך קומט א צווייטער און שלעפט אים גאר פון מויל ארויס, אנשטאט די שווערדן — לאנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאפקעס, און גיי פרעג זיי קשיות!

און די קאטערינקע שפילט צו, און דער מענטש מיטן קאנטשיק קלאפט צו איבער קעפ, איבער פנימער.

*

געווען איז א מאל א ייד א שניידער אין שטאט. מען האט ניט געוואוסט, פון וואנען עס קומט א ייד, און וואו אהין עס גייט א ייד. ער איז געווען איינער פון די טויזנטער, וואס זייער לעבן גייט ווי א שאטן דורך פאר אונדזערע אויגן און וואס קיינער מערקט נישט זייער געבוירן ווערן, נישט זייער שטארבן. דאס ברויט, וואס זיי עסן, מוז וואקסן אויף באהאלטענע פעלדער, און דאס פלייש, וואס זיי עסן, מוז זיין פון אזעלכע בהמות, וואס פיטערן זיך אין פארבאטענע לאנקעס, — אז נישט וואלט מען זיך א מאל געפרעגט, וואו איז דאס ברויט אהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זיינען די בהמות אוועקגעקומען פון די לאנקעס?...

א ייד, א שניידער, מיט קיינעם נישט געהאט קיין געשעפטן, אויסער מיט איין גאט, זיין באשעפער. די נאכט דעקט נאך דעם הימל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אריין. באהאלטן הינטער אן אויוון, ביי א שראנק ספרים, דאנקט ער זיין באשעפער דערפאר, וואס ער האט אים באשאפן, פאר דעם ברויט, מיט וועלכן ער דערנערט זיך, און פאר דעם חסד, וואס ער וועט טאן מיט אים נאך זיין טויט ווען ער וועט אים צונעמען צו זיך. קיינער זעט נישט ווען עס גייט א ייד א שניידער אין בית־המדרש אריין, ווען עס זיצט א שניידער ביי א פויערס א סערמיענגע. און זעט מען אים, דאכט זיך, עפעס שוין אזוינס א געוויינטלעכס, ווי די קלאץ, וואס שטייט אין מיטן מארק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואס שטייט א קלאץ? צו ווען א קלאץ?

זיין ווייב, חנה די שניידערין, האט אויף זיך גענומען א מצווה בירושה (איבערגענומען פון דער מאמען עליה השלום, און די מאמע פון דער באבע, און אזוי איין דור נאכן צווייטן): יעדן פרייטאג פארנאכט אין דער אלטער ווייבערשער שול צוויי ליכטלעך אנצוצינדן. עס האט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אן די צוויי נשמה־ליכטלעך, וואס פינקלען זיך יעדן פרייטאג־צו־נאכט פון דער אלטער ווייבערשער שול אראפ, צי זיינען די אלטע באלעבאסטעס פון די קברים אויפגעשטאנען? מען וואלט זיך מער געוואונדערט, ווען מען וואלט א מאל אזוי אין א שיינעם פרייטאג־צו־נאכט די צוויי ליכטלעך נישט געזען. וואלט מען דעמאלט באמערקט, אז עס פעלט עפעס אין דער שול (כאטש וואס, וואלט קיינער נישט געקאנט טרעפן). און פאר די צוויי ליכטלעך, וואס די פראסטע מאמעס צינדן אזוי לאנג אן איינע נאך דער צווייטער, האט זיי גאט באלוינט און האט זיי אפגעגעבן איין ליכט, ר׳ דודל, דעם רב פון שטאט.

נאך א לאנגער צייט, ווי חנה די שניידערין האט קיין קינדער נישט געהאט, האט גאט דערהערט איר געבעט און האט איר א זון געשאנקען. זי האט אים א נאמען געגעבן דודל, און דאס איז טאקע ר׳ דודל, דער היינטיקער רב פון שטאט.

באלד פון קליינערהייט אן האט זיך דודל ארויסגעוויזן אנדערש פון אנדערע קינדער. א סידורל וואס דער טאטע האט אים געקויפט „א־ב״ זיך אויסצולערנען, האלט ער נאך אין דער בוזעם־קעשענע ביזן היינטיקן טאג. אן א פארדעקטן קאפ האט ער אין וויגל נישט געוואלט איינשלאפן. נאכן יאר האט ער שוין די ברכה געפלאפלט איבער דער מוטערס ברוסט.

געלערנט אין חדר מיט גרויס התמדה. נישט פלינק איז דער קאפ, נאר דאס, וואס קומט אריין, גייט שוין נישט ארויס, און פרום, אפגעהיטן, גייט ער זיך זיין „אקסן־שריט״. נישט אויף קיין האר פון שולחן־ערוך אפצוטרעטן.

הונדערט און איין מאל האט ער די הוראה געחזרט און געלייענט זי אויסנווייניק מיט די הערות, מיטן פינגער געטייטלט, פארבונדן די אויגן, אויפן טאוול, וואו יעדער אות שטיים.

אז ר׳ בערל ז״ל, דער אלטער רב פון דער שטאט, איז נפטר געווארן און האט נישט איבערגעלאזט קיין ממלא־מקומו, נאר א דערוואקסענע יתומה, וואס מען דארף זי חתונה מאכן, האבן באלעבאטים אנגעהויבן רידן, אז דודל זאל חתונה האבן מיט דער יתומה און ממלא־מקום זיין.

חסידים זיינען געווען קעגן דעם: לייזער שניידערס זון פאר א רב? באלעבאטים אבער, וואס האבן געוואלט די זכיה האבן צו זען, אז איינער פון זיי איז עולה־לגדולה, האבן זיך איינגעשפארט. עס האט זיך געמאכט א שטארקע מחלוקה. נאר איין מאל האבן די באלעבאטים זיך צוזאמענגענומען אויפן בית־עולם, געשטעלט א חופה דודלען מיט דעם רבס יתומה, און אריינגעקלאפט אין קבר אריין: „מזל־טוב, אייער אידעם איז ממלא־מקום!״

חסידים האבן מורא געהאט פאר בושת־המת, האבן זיי שטיל־געשוויגן און האבן געווארט ביזן ערשטן רגל — וואו אהין וועט ער פארן?

ר׳ דודל אבער האט געהאט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסן אין דער היים און האט יום־ולילה געלערנט. דער רב האט זיך געפירט באלעבאטיש: געווען א חברה־מאן אין דער חברה תהילים, יעדן פאר טאג אויפגעשטאנען און געזאגט מיט די באלעבאטים תהילים ביז צו עלות השחר; מיטן ערשטן מנין געדאוונט, כמנהג אשכנזים, און יעדן ערב ראש־חודש יום־כיפור קטן אפגעריכט אין דער קאלטער שול.

The copper utensils shone rosily from the walls of the spacious kitchen, seeming to wink across at each other. The deep baking dishes, the long narrow frying pans, the tall containers of various shapes hung from the walls in neat array, gave the room a home-like atmosphere and told a tale of great feasts of the past. . . . A fire flickered on the hearth, and the deep broad-bellied copper pots seethed and boiled. The full, rich odor of frying fat lay over the kitchen, with a promise of the feast to come. The long table that served only for the preparation of meat was covered with a sheet of copper; upon it stood a whole row of deep receptacles, large and small, ready to receive the melted goose fat.

In a corner of the kitchen sat Rachel Leah the old houseworker—a tall woman with little warts on her upper lip and with two or three hairs growing out of each wart. The old gray cat lay in her lap and licked her skinny hands. Surrounding her were Malka's grandchildren, boys and girls, some in little shirts, some in their trousers, some in dresses, some in their fringed vests, and they were all listening to her tale about the fiery hand and the goose fat.

"Once upon a time long ago," she told them, "a woman was melting goose fat in her oven, and when she took the pot out of the oven, she saw a fiery hand reaching out of the flames, and she heard a voice saying, 'Good woman, good woman, give me a little of the leavings—and then no evil eye will fall on your goose fat!' And so that was what she did, and then she began to pour off the fat, and she filled up one pot, and she filled up a second pot, and a third, and she filled up six and eight and ten until she had no more pots in the house—and only then did the fat stop pouring."

The children listened to her tale and watched with large anxious eyes for her to take the pot out of the fire, to see whether there would be a burning hand in the flames.

But presently old Rachel Leah dozed off, and her old bonnet with the silken ribbons, which had been made over from a discarded bonnet of Malka's, dropped over her wrinkled old brow. Then one of the little boys reached out his hand and tweaked one of the wart hairs on the old grandmother's face. "Up hup-hup" went the old woman's shrunken lips, while her toothless gums snapped at the child's fingers.

"Grandmama, why do the hairs grow on your warts?" the little children asked.

"Because there is no man any more to recite the Sabbath blessing for me, and I do it for myself, and I drink the wine of the blessing," the old woman answered with her eyes half shut, a crooked little cackle on her twisted old lips.

While the old woman was amusing the children, one of the eldest boys, a lad of ten named Chatskaleh, was very busy casting a toy out of lead. He had found a bent spoon in the kitchen, and now he was putting a handful of sand in a little form he had made.

In another corner of the kitchen, away from the stove, sat Yente the servant girl, with a large pail of water before her. She had a lapful of potatoes, which she was preparing for the big feast. She peeled the potatoes and tossed them into the pail.

Nutta stood behind her and pinched her full round arm.

"Well, Yente, and what about us?" he asked.

"You think I believe you will marry me?" she replied. "You should live so!" II (4-5) Spring / Summer

4. *The Rabbi and the Wonder Rabbi*

At last came Lag b'Omer, the day of rejoicing which commemorates the holy Rabbi Shimon-bar Jechua.

And the good Mother Earth, who bore the entire village, houses, barns, and all, upon her generous breast, now was rejuvenated according to the will of God; she was newly arrayed from head to toe in budding leaves and grass. Little green shoots poked their heads from under logs and stones; with a loving glance at the world, they shook themselves awake and sucked their bit of nourishment from Mother Earth, and Mother Earth uncovered her full breasts and fed and filled every open little mouth so long as it wished to suckle. Lord of the Universe, everything about us obeyed and fulfilled what Thou hast ordained since the first day of creation. The grass grew, striving upward, for this was the fulfillment of its duty: to grow. The little birds built their nests upon the old synagogue wall, just above the window of the women's balcony, and all day long they hopped about in the holy little street of the temple where the voice of the Torah echoed. They danced from roof to roof, they sprang to the window of the ancient house of prayer, and they leapt down, reaching the earth with a screech, which was their way of blessing their food, for they set themselves to picking up the crumbs of bagels, rolls, bread and butter—which had already been blessed by the little student of the Torah. They flew off with their blessed crumbs, and the blessings of the food served partly to redeem the human souls that had been transmuted in these birds.

fecundity / pantheist

In the heavens above, thin little clouds extended themselves and melted one into another and floated far and wide, losing their

חסידים האָט עס שרעקלעך פֿאַרדראָסן, האָבן זיי, ווי זייער שנײַדער
איז, ווייער בדרך קלות גפֿועל אין אים און נישט אַנדערש אים גערופֿן
ווי „דודל שנײַדער". אַ חסיד האָט אים אַ מאָל אויף אַ ברית־מילה באַ־
ליידיקט און האָט אים „שנײַדער־יונג" גערופֿן. באַלעבאַטים האָבן דעם
חסיד געוואָלט קורע כּדג זײַן, נאָר דער רב האָט זיי אײַנגענומען מיט
גוטן, און פֿון דעמאָלט אָן חתמעט ער זיך: „אני הקטן דוד חיט".

הסידים, די וואָס האָבן מיט אים אין אײנעם אין בית־המדרש גע־
לערנט, האָבן ניט געקענט פּועלן בײַ זיך אים צו זאָגן „רבי", און זײַנען
געגאַנגען פֿון דערווייטנס. ער האָט זיך אויך פֿון זיי דערווייטערט, האָט
זיך געהאַלטן מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאָך זיי נאָכגע־
שׂוּרשט. פֿאַר זיך אַליין האָט ער נישט געקאָנט לערנען, — דאָס, וואָס ער
האָט שוין געוואוסט, האָט ער געמוזט איבערגעבן דעם צווייטן. יעדן
פֿרייטאָג־צו־נאַכט פֿלעגן די באַלעבאַטים זיך צוזאַמענקומען אין בית־
המדרש אַרײַן מיט חומשים אין די הענט, און ר' דודל פֿלעגט מיט זיי
די סדרה לערנען. ער פֿלעגט זיי געבן צו פֿאַרשטיין און אויסטײַטשן שטי־
קער מדרש רבאָט, די באַלעבאַטים האָבן די פֿינגער געלעקט פֿון זײַנע
מתיקותדיקע רייד. שבת נאָכן שלאָף פֿלעגט ער זיך אַרײַנזעצן צווישן די
באַלמעלאָכעס אין בית־מדרש, נעמען אַ תהילים אין דער האַנט אַרײַן און
זאָגן מיט זיי תהילים, ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק. ער האָט געזונגען יעדן
וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרויסגעלאָזט אויסער דעם בית־מדרש,
אין געסל געשאַלט און גערופֿן אין בית־מדרש אַרײַן. יונגען, שבת־לאָבו־
סעס, וואָס האָבן אין גאַס פֿאַלענט געשפּילט, האָבן דעם פֿאַלענט אַוועק־
געוואָרפֿן; באַלעגאָלעס, פֿישערס, וואָס האָבן מיט די ווײַבער אין גאַס
שפּאַצירט, האָבן די ווײַבער אַוועקגעוואָרפֿן, אין בית־המדרש געקומען.
דאָס בית־המדרשל איז וואָס אַ מאָל פֿולער און פֿולער געוואָרן און דער
רב, פֿאַרטרונקען צווישן די קעפּ, שטייט און זאָגט תהילים און דער
קהל ענטפֿערט אים אָפּ. ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק.

יידן האָבן געוואוסט, אַז זיי האָבן זיך אויף וועמען צו פֿאַרלאָזן. איז
אײנעם שלעכט געווען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב
האָט אײן רפֿואה געהאַט — תהילים. וואָס פֿאַר אַ ייִד עס זאָל נישט זײַן,
האָט זיך דער רב מיט אים אַנידערגעשטעלט אין ווינקל בית־דין־שטוב
און האָט אָנגעהויבן מיטן ייִד תהילים צו זאָגן. און דער ייִד, דערהערנדיק
דעם רבס קול, ווי עס קומט פֿון אַ צעבראָכן האַרץ, האָט ער זיך אויס־
געוויינט פֿאַרן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דודל איז רב געוואָרן, האָט ער אויף זיך אַ מצווה גענומען, וואָס
ער זאָל זי מקיים זײַן אַפֿילו מיטן גרעסטן מסירת־נפֿש, און זאָל די מצווה
מאַכן ירשענען מדור לדור, אַז גאָט וועט אים מזכּה זײַן צו דעם. דאָס איז
די מצווה פֿון אַברהם־אָבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די באַלעבאַטים
אָפּגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו אים.

פֿאַר די נשמות פֿון זײַן טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

*

דער רב ר' דודל האָט זיך אין זײַן שטוב אַרויף און אַראָפּ געדרייט,
דעם הויכן שטערן געקנייטשט און פֿון צייט־צו־צייט ביטער אָפּגעקרעכצט.
הינדעלע די רביצין האָט פֿאַרשטעלט דאָס געזיכט אין אירע בלייכע
הענט, געזעסן אין אַ ווינקל ביים אויוון און ביטער געוויינט.

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טאָן. איך וועל עס נישט קענען
אַריבערטראָגן. דו מוזט דאָ זײַן אַ קשה־עורף.

— און איך זאָג דיר, אַז עס איז מן השמים. מן השמים לאָזט מען
מיך נישט צו צו דעם. וואָס קען איך קעגן דעם טאָן? מן הסתם דאַרף
עס אַזוי זײַן. אַ גאַנצע עדה ייִדן זאָלן איבער מיר הונגערן? די שטאָט
וועט חלילה אונטערגיין, — זיי האָבן געוויינט פֿאַר מיר, דאָס האַרץ ווערט
צעשניטן.

— אוי, די בושה, די חרפּה, רבונו־של־עולם, דו קענסט דאָך נישט
זען קיין שפּיכת־דמים.

— אוי, אשה, אשה, מען טאָר נישט זײַן קיין נוקם־ונוטר, געדענק,
פֿאַרזינדיק זיך, חלילה, נישט.

— טאַטע אײנציקער — האָט די ייִדענע געקרעכצט, פֿאַרשטעלנדיק
זיך דאָס געזיכט אין די הענט, און די גאָלדענע לאַנגע אוירינגלעך האָבן
איר נאָכגעבאָמבלט.

דער רב איז צום שראַנק ספֿרים צו, האָט אַרויסגענומען אַ ספֿר
און זיך פֿאַרטראַכט.

אין טיר האָט זיך געוויזן יודל מלמד, דער מוהל פֿון דער שטאָט, און
האָט די רביצין גערופֿן: „רביצין, זײַט נאָר מוחל".

די רביצין האָט זיך אויפֿגעכאַפּט.

דער רב האָט עס באַמערקט און האָט אַ ווינק געטאָן צו ר' יודלען
מיטן פֿינגער: „נו, וואָס, זיי גייען שוין?"

יודל האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן.

— בײַ מיר האָבן זיי געפּועלט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך
בין נישט ראוי צו דער מצווה.

— רבי!

— איבער מיר זאָלן ייִדן נישט האָבן צו עסן? מילא, וואָס איז דער
חילוק, איך האָב אויף מיר גענומען מצוות הכנסת־אורחים. דאַכט זיך, דאָס
וועט מיר קײנער שוין נישט קענען אַוועקנעמען. און דו, יודל, זאָגן זיי
דיר אויך אָפּ דאָס מוהלשאַפֿט?

— איך ווייס נישט, מן הסתם, נאָר וואָס איז דער חילוק, אַז אָן
אייך, רבי?

— עס איז דײַן חזקה. על־פּי דין טאָרסטו זיך נישט אָפּזאָגן, כּל־זמן...

פֿון הינטערן פֿענצטער דערהערט זיך פּלוצלינג אַ גערודער. מענטשן
קומען אָן. עס ווערט אַ געלאָף, אַ געשריי: „דאָס קוויטל!" דעם בלינדן
שוסטערס קול הערט מען אין פֿענצטער:

— רבי, אונדזער רבי, איר וועט אייך אַ שוואַרץ יאָר אויסריכטן!

מען קלאַפּט אין דער טיר, הענט רייסן־אויף, אַנדערע קלאַפּן די
טיר צו. שטעקנס פֿאָכן אַהין און אַהער. אַ קנאַק פֿון ערגעץ אַ שויב. עפּעס
פֿאַלט אַרײַן דורכן פֿענצטער. די רביצין שרייט און ציט דעם מאַן בײַ
דער קאַפּאָטע. פֿון דרויסן הערט מען: „די קצבים גייען".

דער רב גיט אַ ריס אויף די טיר און גייט אַרויס. די גאַס איז פֿול
מיט קעפּ — ייִדן, ווײַבער, קינדער. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

— רשעים! — האָט דער רב געגעבן אַ געשריי.

way over strange lands while they guarded their little world according to Thy behest from the beginning of time. And the flowing of the stream behind the village was like a tranquil prayer by which it hoped to render thanks to Thee, our only Father, for all that is; it flowed on, wave upon wave, from one strange land to another; and upon its journey it repeated a lengthy, peaceable story; and from the surface of the water invisible clouds of dew arose to refresh the fields that spread far and wide on either side of the stream. The clouds of dew lay over the fields all night long, slaking their thirst and bringing them new life. And from the fields rich scents arose, filling the atmosphere with life and awakening and refreshing every living being within reach.

The first festival of the spring . . . Before every gate, before every door the housewives sit with their knitting in their hands, knitting stockings and gossiping. A few children have remained at home instead of going along with the others to spend the holiday in the fields; they linger around their mothers, tugging at their aprons, crying, "Mama, a copper!" The pious rabbi's wife, wearing her white holiday shawl, sits before her door, surrounded by the wives of the servants of the synagogue, and of the cantor and the ritual butcher. There are a few trees on the street; no one knows how they grew there since no one ever planted them, and no one knows how they survive when the boys clamber all over them, tearing off their scant leaves. Barefoot lads now come from the fields with heaps of yellow buttercups in their hands, and they cry out, "Flowers for buttons! Flowers for buttons!" The other boys slide down from the trees, and ring them round. They tear the buttons off their trousers and their coats, and buy flowers, running back to their mothers with arms full of blossoms and with their pants falling down.

A large white canvas is suddenly laid in the midst of the market place, and the music of a hand organ is heard. Children come running from all sides, then older folk appear. They make a circle around the musician. A barefoot fellow in a crushed visorless old cap, wearing some sort of knitted shirt and buckled up in a broad belt, turns round and round on the canvas; he has a long whip in his hand, and he snaps it over their heads, flicking off their hats, while the hand organ grinds on. Suddenly a tall lad appears; his face is covered with chalk, and he is dressed in tights from head to foot. There is a clock painted on his backside with the motto "Excuse me." He balances a huge pole on his stomach; an entire family climbs to the top of the pole to perform balancing acts and all sorts of tricks. The organ grinds on, and the fellow with the whip snaps it in front of people's faces and over their bare heads. A half-naked girl appears, wearing a little skirt which scarcely reaches her knees; her flowing blond hair is combed and braided, and she has all kinds of little emblems and decorations woven into the braids. She has a red-cheeked attractive little face, and she performs splits and contortions and jumps through a hoop.

There is still another entertainer who swallows one sword after another. When he has swallowed them all, his partner comes forth, but instead of pulling the swords out of his mouth, the partner pulls out a whole chain of kerchiefs and bonnets, the devil only knows why, and the organ grinds on, and the ringmaster snaps his whip around their faces and their heads. . . .

Reb Dovidl: Birth of a Hero

Once there was a tailor in the village; no one knew where the little man came from or whither the little Jew was going. He was one of the thousands whose life passes like a shadow under our eyes; no one notices when they are born, and no one pays attention when they die. The bread they eat must grow in invisible fields, and the meat they consume must come from cattle that graze on unknown pastures, for otherwise one would have to ask oneself, "Who ate the wheat of these fields? What has become of the cattle in the pastures?"

A little tailor, a Jew who had nothing to do with anyone except with God his Maker . . . Night still covered the sky when the tailor prepared to go to the house of prayer. Hidden behind the big stove, screened by the stand of holy books, he repeated his prayer of gratitude to his Creator for having brought him into being, for the bread with which he nourished himself, and for the mercy that would be his part when God should call him back unto Him. No one paid any attention to the little tailor on his way to and from the synagogue, and no one paid any attention to the little tailor sitting and sewing away on the greatcoats of the peasants, and if one noticed him, he seemed as natural a sight as the pole in the market place; no one ever thought to ask "What is that pole standing there for? What use is it?"

— דער רב, דער רב, — איז געוואָרן אַ געשריי צווישן עולם, און עס איז שטיל געוואָרן. אַלע האָבן די קעפּ אַרויסגעשטעלט און געוואַרט אויף עפּעס. יעדער איינציקער האָט זיך באַהאַלטן הינטער דעם צווייטן, אַז דער רב זאָל אים נישט דערזען.

— ידן, וואָס שלאָגט איר אייך, ווי די גויים? — האָט דער רב ביטער געשריען און טרערן האָבן זיך אים געוויזן אין די אויגן.

אַ טרויעריק שטיל־שווייגן האָט אַלץ צוגעשטיקט, נאָר פון דער מאַסע שטומע שוואַרצע קעפּ האָט זיך אַ קול געלאָזט הערן:

— דאָס קוויטל פון די סנדיקאות, דאָס קוויטל!

מען האָט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט? מען האָט אָבער נישט געקענט דערגיין.

— וואָס ווילט איר, אַ קוויטל, נאָט אייך, אַבי זאָל זיין שלום, אייער רבי וויל דאָך אוודאי אויך דאָס.

קיינער האָט זיך מיט קיין איין וואָרט נישט אָנגערופן.

— אונדזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקייכט פון עולם אין טרערן — אַ כאָלערע זאָל אייך אַנידערלייגן!

קיינער האָט נישט געוואָגט צו לאַכן.

אין דעם איז אַ קליין נידעריק ידל אַרויס פון דער עדה, איז צו צום רב, און פאַרגלייזנדיק די אויגן מיט כוונה, ווי ער וואָלט אַ ברכה איבער אַ ספר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואַרט הינטער דער שטאָט, מיר זיינען געקומען נאָכן קוויטל.

דער רב איז אין שטוב אַריין. דאָס קליינע ידל, ר׳ יצחק יודלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכן רב, און חסידים האָבן זיך נאָך אים נאָכגעשטופּט, אָפּגעשטופּט מיט די עלנבויגנס די באַלעבאַטים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב אייניקע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָפּ. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אָרון קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקל, האָט אָנגעהויבן ערנסט זיך שאָקלען און געזאָגט:

— עס איז ידוע וגלוי פאַר דעם מי שאמר והיה עולם, אַז בישט פון מיין גוטן רצון גיי איך אַוועק פון דער מצווה, וואָס איך האָב גענומען מקיים צו זיין, אַפילו מיט מסירת הנפש. איך טו עס מחמת שלום — און איז צו צום טיש, האָט גענומען אַ פּען אין האַנט אַריין און אָנגעהויבן שרייבן.

חסידים אַרום האָבן שטיל געשוויגן. פון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינס כליפּעדיק געוויין.

באַלד האָט זיך דער רב אויפגעהויבן, ר׳ יצחק יודלס איז צו און די האַנט אויסגעשטרעקט נאָכן קוויטל.

— ניין, זאָגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואו איז? הינדל, די קאַפּאָטע — האָט ער אַריינגערופן אין דער צווייטער שטוב.

הינדל איז אַריין מיט אויסגעוויינטע אויגן, איז צו צום קליידער־שראַנק.

— אשה, איך פריי מיך און לויב גאָט, וואָס ער האָט מיר איין מצווה צוגענומען און די צווייטע געגעבן, און דו זיפצסט און טרויערסט.

די רביצין האָט זיך די טרערן פון געזיכט מיטן פאַרטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצוות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופן צום עולם, אַרויסקומענדיק אויף דער גאַס, און האָט מיטגעשלעפּט יודל מ׳מד ביים אַרבל.

— אַנטקעגן דעם רבין — האָט זיך נאָכן רב געהערט ר׳ יצחק יודלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָט אַרויסגעלאָזט.

*

אַלע, דאָס גאַנצע שטעטל, האָט זיך נאָכן רב אויף דעם וועג געלאָזט דעם רבין אַנטקעגן.

פון יעדער טיר האָבן זיך מאַנספּערשוינען אַרויסגעלאָזט, געכאַפּט די שבתדיקע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלך, געוועלבער האָבן זיך פאַרמאַכט אין מיטן העלן טאָג, טירן האָבן זיך פאַרקלאַפּט, און אַלע זיינען אַוועק נאָכן עולם אויפן וועג. באַלעבאַטים, דערוועענדיק, אַז דער רב גייט אַנטקעגן, האָבן פאַרגעסן זייער שנאה קעגן די חסידים. אין האַרצן האָבן זיי זיך געפרייט: אַ רבי קומט אין שטאָט אַריין, חסידים וועלן קומען אויף שבת, די שטאָט וועט ווערן אויפגעריכט. זיי האָבן זיך אויך אָנגעטאָן די שבתדיקע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מחנה. וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרן, באַלמעלאָכעס האָבן אַוועקגעוואָרפן די מלאָכה, קרעמער — די קראָמען, און אַלע האָבן זיך געלאָזט אויפן קאַנסקער וועג דעם רבין אַנטקעגן. גויים, להבדיל, אויס נייגיריקייט, האָבן זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה. פון ר׳ יחזקאלס הויף איז נאָטע אַרויס מיט אַ בריטשקע און וואָגן, די פערד זיינען געווען געשפּאַנט אין נייעם געשפּאַן מיטן מעשענעם באַקלאַפּעכץ. ר׳ יחזקאל מיט די זין און אייניקלעך זיינען געזעסן אין איין וואָגן. ר׳ חיים, דער צווייטער שותף, מיט די זין, איידעמס און אייניקלעך אין צווייטן וואָגן. נאָר אַז זיי האָבן, אָנקומענדיק צו דער עדה, דערזען, אַז די גאַנצע עדה גייט צו פוס, זיינען זיי אויך פון די וועגן אַראָפּ און אין עולם אַריין.

די פעלדער אַרום און אַרום, אַזוי ווי ווייסנדיק, אַז זיי געהערן צו איין גאָט, האָבן זיך אַלע אויסגעמישט. און אַ ים פון גרינעם גראָז לאָזט זיך ווייט אַוועק. אַ ווינטל בלאָזט און באַוועגט דאָס גראָז, איין כוואַליע פון אַ גרינעם ים איבערן צווייטן. אין דעם גרינעם ים פאַרבלאָנדזשען זיך שמאָלע, אויסגעטרעטענע שטעגלעך. דאָרט אין מיטן די פעלדער, פאַרבלאָנדזשעט אין גראָז, שטייען הויכע יתומימדיקע ביימער, און מיט דער בושה, אַז גאָט האָט זיי צו נאַרן אַרויסגעשטעלט, וואָס זיי זיינען העכער געוואַקסן פון אַלץ אַרום און אַרום, שאָקלען זיי זיך איינזאַם און דאַווענען ביחוד אין פעלד. צווישן די פעלדער ציט זיך לאַנג אַוועק דער שטומער וועג, פאַרשטעלט פון ביידע זייטן מיט אַלייען ליפּן־ביימער. די לאַנגע צווייגן, וואָס אָט ערשט האָבן זיי פון זיך זייערע קנעפּ שפּראָצעכץ אַרויסגעצויגן, פלעכטן זיך איין צוויג אין דעם צווייטן אַריין.

און גאַנס עדה אויפן וועג. אויף די פעלדער טרעפט מען רביס מיט חדר־יינגלעך שפּאַצירן ל״ג בעומר אין פעלד, די יונגע גבורים מיט די פיילנבויגנס אין די הענט זיינען באַלד אַריין צווישן דער מחנה, אויסגעמישט זיך, און אויך אַקעגן דעם רבין [illegible]

His wife, Chana, had taken upon herself the duty of lighting two candles in the abandoned old women's synagogue every Friday night. This was a duty she had taken over from her mother, may she rest in peace, and that her mother had taken over from her grandmother, and so on from generation to generation. No one bothered to inquire who lighted the two commemorative candles that twinkled from the windows of the ancient women's synagogue every Friday night; no one even thought to wonder whether the ancient housewives had awakened in their graves. There would have been more wondering had there come a fine Friday evening when the two candles were not to be seen; then somebody would have noticed that something was missing in the synagogue, although no one would have been able to say exactly what was missing. But God noticed, and God had sent a reward for the two candles that these simple women had been lighting for so long a time from generation to generation; God sent them a living light, Reb Daavidle, the rabbi of the town.

For many years, Chana, the tailor's wife, was childless; then God listened to her prayers and gave her a son. She named him Daavidle. And this was the present rabbi of the village, Reb Daavidle. From earliest childhood, Daavidle showed himself unlike other children. He would not even sleep in his cradle without a covering on his head. When he was three years old, he babbled the blessing for food before he broke bread. He learned his alphabet from a little prayer book bought for him by his father, and when he was a grown man and a rabbi, he still carried this prayer book in his breast pocket. He studied in school with great industry; he was not a quick student, but what came into his head never left it. He was extremely pious and observant of the last syllable of the law. He never departed by a hair's breadth from the regulations laid down in the Shulhan Aruch. A hundred and one times he repeated the Scriptures, learning them from memory together with the commentaries, until he could find every letter of every word blindfolded by pointing to it with his finger.

When Reb Berl, may he rest in peace, the old rabbi of the town, was taken unto his fathers without leaving behind him anyone to fulfill his place—except a grown daughter of marriageable age—the townsfolk began to suggest that Daavidle should wed the orphan and fill the place of her father. The Chassidim were opposed to this: "What? You want to take the son of Lazar the tailor as our rabbi?" However, the shopkeepers and the little householders, who were hopeful of seeing one of their own sons rise to glory, stubbornly insisted on the combination. A terrible division arose in the town, but one day the ordinary family men assembled in the cemetery, set up the wedding canopy, and married off Daavidle to the rabbi's orphan daughter. Then they knocked on the rabbi's grave and called down to him: "Congratulations! *Mazel tov!* Your son-in-law will fulfill your place on earth!"

3rd crisis

The Chassidim had a fearful respect for the anger of the dead; therefore they were silent, waiting for the first offensive step to be taken by the new rabbi. But Reb Daavidle had his Talmud and his books of the Law, and he sat at home studying day and night. He conducted himself in a model way; a member of an ordinary prayer circle, he arose before dawn each day and recited psalms and prayers with the townsfolk until the rising of the morning star. He prayed with the first ten men who entered the synagogue and completed a congregation, and before each new moon he held the service of atonement in the chilly synagogue.

The Chassidim had never forgiven him for their defeat, however, and they were stubborn as was their wont. They referred to him only as Daavidle the tailor. One of them went so far as to insult him during a circumcision by remarking that a tailor's boy should know how to cut. The plain folk wanted to have it out with the Chassidim, but the rabbi insisted on keeping the peace and actually replied to the insult of the Chassidim by signing himself from then on, Daavidle, the humble tailor's son.

The Chassidim who sat with him in the house of prayer could not bring themselves to call him rabbi; they kept their distance from him. He, too, became estranged from them, preferring the company of the hewers of wood and drawers of water, and it was to them he gave all of his attention. He had no use for learning for himself alone but found it necessary to share with others what he knew. radical egalitarian

Every Friday evening the plain folk would gather in the house of prayer with their Bibles in their hands, and Rabbi Daavidle would study the weekly chapter with them. He would explain the legends and the commentaries to them in such a way that the good men licked their fingers over his wisdom. Following the Sabbath afternoon nap, he would seat himself among the tradesmen and workers in the synagogue, take a prayer book in his hand, and repeat the Psalms with them, taking turns reciting the verses. He chanted each word, and his voice was heard beyond the synagogue; it reached down the little street, calling the townsfolk into the house of prayer. Youngsters and Sabbath loafers who were playing in the street put aside their games; teamsters and fishermen who were standing and gossiping with the women left off their

חסידים האָבן זיך באַלד [illegible] [illegible], אַרײַן צום [illegible]. אײנער האָט אַרױפֿגעלײגט די האַנט אױפֿן צװײטנס אַקסל, בײַ די הענט זיך גענומען, באַהאַלטן זיך און זײַנען געװאָרן אַ [illegible] אין דער עדה. זײ האָבן קײן חילוק נישט געמאַכט צו „משלטר" אָדער נים „משלטר". װער ס'האָט געװאָלט, האָט זיך בײַ דעם באָרטל אָנגעכאַפּט, בײַ די הענט זיך פֿאַרבונדן, און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפֿן. קינדער זײַנען זיך גע־קומען צו לױפֿן, פֿאַרפּלאָנטעװעט זיך צװישן די פֿיס, בײַ די פֿאָטערס גאַרטלען זיך געכאַפּט, בײַ די פֿאָטערס קאַפּאָטעס, און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געװאָרן װאָס אַ מאָל גרעסער און גרעסער, פֿון אַלע עקן האָבן זיך ידן צוזאַמענגענומען, באַהאָפֿטן זיך און אָנגעהױבן ,זינגען, הױך אױפֿן קול:

„ברוב עם הדרת מלך".

און די קולות האָבן זיך אין אײנעם אױסגעמישט, אַזױ װי די נשמות האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן, און עס איז געװאָרן אײן קול פֿון טױזנט הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פֿעלדער און װעלדער און האָט ערגעץ גאַנץ װײַט אָפּגעשאָלט:

„ברוב עם הדרת מלך".

אױבן אױפֿן הימל האָט זיך אײן שטיק העל־שײַנענדיקער הימל אײן אָנ־דערן אַרײַנגעגאָסן. פֿון אַלע עקן װעלט זײַנען אָנגעקומען צו שװימען העל־זילבערנע, נגידיש־חסידישע װאָלקנדלעך, און אײנס האָט דורכגעשװעבט איבערן צװײטן. אין עק װעלט האָט זיך געכמאַרעט, נאָר דער שװאַרצער װאָלקן איז צערונען, און פֿון זײַנע שפּאַלטן האָט די זון אַרױסגעגאָסן מיט ליכט, און די ליכטיקײט האָט אָפּגעגלאַנצט און באַהעלט אַ גרינע בײט אונטן אױף דר'ערד. און די גרינע ליכטיקע בײט האָט געשפּילט צװישן די אַנדערע מאַטע בײטן.

און אַזױ װי אונטן אױף דר'ערד, אַזױ האָבן מיט אַ מאָל אױך אױבן די הימלען זיך צוזאַמענגעגאָסן, אײן ליכטיקער װאָלקן האָט זיך גע־גאָסן אין צװײטן, אױסגעמישט זיך, און זײ זײַנען אײנס געװאָרן, נאָכגע־צױגן זיך נאָך דער ערד דעם רבין מקבל פּנים זײַן, און אונטן איבער די לאַנקעס האָט אַ װינטל געבלאָזן און געבױגן די גרעזער. און די גרעזער האָבן זיך נאָכגעשאָקלט, נאָכגעבױגן נאָך דער עדה... און די אײנזאַמע בײמער אין די פֿעלדער האָבן מיט זײערע צװײַגן געשאָקלט, געבעטן עפּעס, געגריסט פֿון דער װײַטנס, און אַרום האָט דעם עולמס קול הױך, װײַט און ברײט אָפּגעקלונגען:

„ברוב עם הדרת מלך".

דער רב מיט די פּאָר באַלעבאַטים זײַנען געגאַנגען אין אַ זײַט־װעג. זײ האָבן געזען, װי ידן העפֿטן זיך דאָרט אײנער אין צװײטן, זײַנען אײנס מיטן הימל און ערד געװאָרן, און זײ, די באַלעבאַטים, חברה־מענטשן, אַרױסגעשטופּט, אַרױסגעװאָרפֿן, האָבן זײ עפּעס דרך־ארץ געקראָגן פֿאַר דעם גרױסן אַחדות, װאָס זינגט... און פֿון די באַלעבאַטים האָט מען זיך יעדן מאָל אָפּגעריסן און צו די חסידים אַריבערגעגנבעט זיך.

באַלד איז אָנגעקומען פֿון װעג אָן אַ גרױסער װאָלקן: װאָס האָט אױפֿגעשטײגט פֿון דער ערד אין הימל אַרײַן. דער װאָלקן שטויב לױפֿט פֿאַרױס, קומט װאָס אַ מאָל נעענטער און זאָגט עפּעס אָן:

— דער רבי פֿאָרט! דער רבי פֿאָרט!

און ידן, גרױס װי קלײן, האָבן זיך געגעבן אַ לאָז הענדום־פּענדום אין װאָלקן שטויב אַרײַן, און אים צעריסן, פֿאַרבלאָזן, און עס האָט זיך אַרױסגעװיזן אַ גרױסער װאָגן. אין װאָגן איז דער רבי אין אַ װײַסן, אַטלעסענעם כאַלאַט געװען פֿאַרטונקט צװישן סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַן אַלט־־גרױער ייד, פֿאַרװאָרפֿן די הענט איבערן האַרץ, פֿאַרגלייט די אױגן אין הימל אַרײַן, און דער הױכער אײדעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנײטשט זיך פֿון צײַט־צו־צײַט.

— שלום־עליכט!

און עס האָבן זיך געגעבן אַ צי הענט דאַרע, לאַנגע, בלײכע, פּעטע, דיקע, רױט־האָריקע און אײדל־גלאַטע — אַ ים הענט, אײנע איז פֿאַר־טרונקען געװאָרן אין דער צװײטער; אײנע אַרױף, די אַנדערע אַראָפּ, און דער רבי האָט יעדן באַזונדער שלום־עליכם אָפּגעענטפֿערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבין, האָט אים די האַנט אױסגעשטרעקט: שלום־עליכם!

— עליכם שלום, װער איז עס? — האָט דער רבי געפֿרעגט.

— דער רב פֿון שטאָט.

— דער רב פֿון שטאָט? אַזױ.

— איך האָב איך דאָס קװיטל געבראַכט — זאָגט דער רב, דאָס קװיטל איבערגעבנדיק.

דער רבי האָט די בלײכע האַנט אױסגעשטרעקט נאָכן קװיטל.

— דרײַ מאָל ש'ס װעל איך איך אָװעקגעבן, עס איז מײַן מצװה — האָט דער רב געשטאַמלט נאָך אַ קלײנער װײַלע מחשבה.

צװישן עולם איז אַ געמורמל געװאָרן.

— צו װעמען פֿאָרסטו? — האָט דער רבי מיט אַ שמײכל געפֿרעגט, דאָס קװיטל אין בוזעם־קעשענע אַרײַנלײגנדיק.

— צו קײנעם נישט.

— צו קײנעם נישט, נו, װעסטו בײַ מיר בײַם טיש זיצן, — האָט דער רבי געשמײכלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבן זיך צוגערוקט חסידים, האָבן דעם רב אָװעקגעשטופּט אין אַ זײַט, און דער עולם האָט זיך װײַטער געררוקט מיט די הענט איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעענטער צום רבין.

— ידן, מיר װעלן מנחה דאַװנען — האָט דער רבי אױסגערופֿן און איז אַראָפּ פֿון װאָגן.

באַלד בײַם װעג איז אַ קלײנער געדיכטער װאַלד געשטאַנען. בײמער װי זײ װאָלטן אין אײן גאַרטל געװען פֿאַרפֿלאָכטן. דער רבי פֿאָרױס, דער עולם נאָכן רבין אין די בײמער אַרײַן.

עס איז שױן פֿאַרנאַכט געװאָרן. די זון האָט נאָך אין װאַלד אַרײַנ־געקוקט צװישן די בײמער. װאו־נישט־װאו און װען־נישט־װען האָט זי דאָס גרינס צװישן אײן בױם און דעם צװײטן באַגילט. דער קלײנער װאַלד איז שטיל געװען. װי אַ שטילער סוד װאָלט אין אים פֿאַרשטומט געװאָרן פֿון צײַטן, צײַטן לאַנג... די הימלען איבערן װאַלד אין [illegible] בלױען פֿײַער האָבן [illegible] זיך װײַט אַראָפּגעלאָזט. טיף אין װאַלד האָט אַן אײנזאַמער פֿױגל געדופֿן, [illegible] [illegible] [illegible] װאָס. דאָרט,

talk and came into the synagogue. The little synagogue became more and more full, and the rabbi, lost in the midst of them all, stood repeating the verses while the congregation recited the responses, a verse from him and a verse from them.

They all knew that they had found a man on whom they could rely. If anyone were in trouble, he would come to the rabbi, and the rabbi had a cure for him—prayer. No matter what sort of Jew came, the rabbi would stand with him in a corner of the house of the Lord and begin to pray with him. The Jew, listening to the voice of the rabbi, which seemed to rise up out of a broken heart, would fall to weeping; he would talk out all his troubles with the rabbi and go away with a free conscience.

When Daavidle became rabbi, he took upon himself the fulfillment of a commandment that he was pledged to carry out; he was determined to perform this duty from generation to generation, God willing. This was the commandment first carried out by our father Abraham; the Lord's commandment of circumcision. It would be his task to preside at all circumcisions. Daavidle asked and readily won the consent of the householders of the town to perform this act. Circumcision became his special province, his duty, and his good deed before the Lord.

There came a day when Reb Daavidle paced back and forth in his room; his high forehead was wrinkled, and he groaned from time to time. His wife Hindeleh sat in the corner by the stove with her pale face in her hands, crying bitterly.

"Daavidle, I can't bear it! I won't let this pass without raising a hand! You must do something!"

"I tell you, this is an act of God! It is Heaven itself that prevents my doing anything! What can I do against God's will? I suppose it has to be this way. Shall a whole community be at war because of me? Shall the town, God forbid, be doomed? They wept before me—my heart was torn in two!"

"But the shame of it, God in Heaven, the pity! And yet, you can't permit yourself to be the cause of bloodshed. Heaven forbid!"

The rabbi approached his bookcase, took out a book, and fell into meditation. "Ah, woman, woman, vengeance is a sin. Remember, be careful not to fall into this sin!"

"God in Heaven!" the woman groaned, covering her face with her hands, while the tinkling of her long golden earrings echoed her sighs.

Just then Yudel, the village teacher, appeared in the doorway. Yudel had a second function. He was a *mohl,* one who performed the act of circumcision, and often served when the rabbi officiated.

Yudel motioned to the rabbi's wife, "Excuse me, *rebbetzen*—"

The rabbi's wife was startled.

The rabbi noticed and signaled to Yudel with his fingers, "Well, are they coming already?"

Yudel nodded.

"As far as I am concerned, they have won. Surely all this is willed from on high. I was not meant to fulfill this sacred duty."

"Rabbi!"

"Shall people be deprived because of me? For my part, I have chosen another sacred duty—I shall fulfill the commandment to welcome the stranger. This, I believe, they cannot take from me. And what about you, Yudel? Have they taken the circumcisions away from you?"

"I don't know. I suppose . . . But what good can it be, without you, rabbi?"

"This is an inflexible law. According to the law, you are not permitted to resign, so long as . . ."

Suddenly a commotion was heard from outside the window. People came running, shouting, "The resignation! The resignation!" The voice of the blind old cobbler was heard, "Rabbi! Oh, rabbi of ours—you bring down the wrath of God on yourself!"

They pounded on the door; some pulled it open; others pushed it shut. Sticks swung in every direction. There was a crash, and something came flying through the smashed window. The rabbi's wife screamed and pulled on her husband's coattail. From outside a cry was heard, "The butchers are coming!"

The rabbi flung open the door and appeared in the street. A sea of faces confronted him—men, women, and children, workmen's caps, and silken skullcaps, and velvet Sabbath hats, and kerchiefs of every color. The street was black with people, as at a funeral. All were running and shouting, there were men pulling at each other's beards, swinging their sticks over each other's heads. A tall man stood out above all the others; with his long, lean arms, he swept aside all the heads before him.

"Sinners!" shouted the rabbi.

"The rabbi! The rabbi!" a cry came up from the crowd. Then there was silence. They dropped their heads, waiting. Each hid behind his neighbor, so as not to be recognized by Reb Daavidle.

טיף אין וואַלד, האָט ניער אַ בוים אומגעשטאַקט און דער בוים האָט זיין ווידוי היידך צווישן די ביימער אויסגעגאָסן...

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואַרט...

נאָך ניט פאַרטיק איז דאָס גרינס געווען, נאָר עס האָט ערשט אָנגעהויבן צו בליען. די ערד האָט ערשט די בריסטן אויסגעשטעקט, און דאָס גרינס האָט ערשט צו זייגן אָנגעהויבן, צו נאָגן און ציען חיונה. אַלץ אַרום האָט ערשט אָנגעהויבן צו לעבן און האָט געוואַרט אויף אַ דערלייזונג, אויף אַ ברכה, אויף אַ תיקון.

און דער עולם איז פאַרוואָרפן אין וואַלד. אַ ייד הינטער אַ בוים, אַ ייד הינטער אַ בוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגלעך, קוסטעס, אַלע האָבן זיך טיף און ערנסט געשאָקלט. דעם רבינס ברכה האָט געקלונגען אין וואַלד, און מיט דער האַנט האָט ער צוגעשאָקלט און געוויזן:

„ברך עלינו ה׳ אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה, ותן ברכה על פני האדמה ושבענו מטובה וברך שנתנו כשנים הטובות, ברוך אתה ה׳ מברך השנים״.

און ביי יעדן בוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער איר בוים געשטאַנען, האָט פאַר איר בוים געבעטן, און מיט דער ברכה האָט מען דעם תיקון אויף דאָס גרינס געזען. און די ביימער האָבן זיך מיטגעשאָקלט, ווי געוואָלט עפּעס בעטן, זאָגן, נאָר ביימער זיינען שטום, און די נשמה, וואָס שטייט הינטער דעם בוים איז דעם בוימס שליח־ציבור, און דער בוים שאָקלט זיך מיט: אָמן! אָמן!

אַלץ אַרום האָט געדאַוונט, געבעטן און געדאַנקט גאָט, און דער הימל האָט זיך גענעענטערט צו דער ערד, די ערד — צום הימל. אַן עדה יידן, אַן עדה ביימער. די ביימער האָבן זיך מיטגעשאָקלט, אַ צווייג אַן אַ צווייג געקלאַפּט, די גרעזער אַהין און אַהער זיך באַוועגט, די פייגל פון צווייג צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידערקול האָט טיף אין וואַלד געדופן צווישן די ביימער, און דעם העקערס קול דאָרט האָט טיף אָפּגעקלאַפּט, און די קולות האָבן זיך אויסגעמישט, עס איז געוואָרן איינס. אַלץ האָט זיך באַהאָפטן. און עס איז געוואָרן איין תפילה, איין האַרץ, איין נשמה. און דאָרט, טיף אין וואַלד, איז די שכינה צווישן די ביימער אויסגעצויגן און דאַוונט מיט...

די גאַנצע וועלט איז גאָט, גאָט אין דער גאַנצער וועלט דאַוונט.

באַלד איז אַלץ שטום געוואָרן. די ביימער האָבן אויפגעהערט צו שאָקלען זיך, דאָס גראָז צו באַוועגן זיך. דאָרט, טיף אין וואַלד, איז דער פויגל פאַרשטומט געוואָרן און דער ווידער־קול פון העקער. די וועלט, ווי זי וואָלט זיך אַ מינוט איינגעהאַרכט. דאָרט, טיף אין וואַלד, איז גאָט. און ער הערט זיך אויך איין צו דעם אַלט־באַקאַנטן ניגון פון אַ מאָל, און דעם רבינס קול וויינט אין וואַלד:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותנו...

אַלץ אַרום איז שטיל געווען. אַ טונקעלער, טרויעריקער נעפּל האָט דאָרט טיף, וואו די שכינה רוט, זיך אויסגעשפּרייט, און פון דאָרט טיף האָט אַ טרויעריקער פאַרגעסענער זום־זום געברומט און געשפּילט איבער וועלדער און פעלדער און דער ווידער־קול האָט זיך ווייט צעגאָסן און פאַרטרויט באַהאַלטענע סודות.

גאָטס אַ גרוס איז עס געווען צו זיין כנסת־ישראל פון לאַנגע, לאַנגע צייטן...

באַלד האָט דער רבי זיין תפילה געענדיקט. יתומים אונטער ביימער האָבן קדיש געזאָגט, און אפשר האָבן אויך ביימלעך קדיש געזאָגט איבער זייערע טאַטעס און מאַמעס, אָדער זיינען די קינדער זייערע חזנים געווען...

דער רבי איז צוריק אַרויף אויפן וואָגן. מען האָט די פערד אויסגעשפּאַנט, יידן גאַנצע מחנות, גאַנצע עדות האָבן אין דעם וואָגן זיך איינגעשפּאַנט. קעפּ זיינען געקראָכן איבער קעפּ, איינער איבערן צווייטן, איבער די רעדער און אויף די רעדער, און דער ווייסער כאַלאַט, פאַרטרונקען אין ימים קעפּ און הענט, האָט זיך געטראָגן אין דער הייך, און פאַר אים און נאָך אים כוואַליעס קעפּ, כוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„ברוב עם הדרת מלך״.

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריק־ליבער טוי־וואָלקן איבער וועלדער און פעלדער געדרוט און געזויגן, און געטרונקען יעדן מיילעכל וואָס האָט זיך געעפנט.

דעם רבינס ברכה...

*

און וואָס נעענטער די כוואַליעס קעפּ זיינען צום שטעטל צוגעקומען, האָבן זיך אַלץ מערער מענטשן, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פון שטאָט זיך געלאָזט. די אָנגעקומענע זיינען אין די מאַסן קעפּ פאַרשוואונדן געוואָרן, און מיט איין קול און מיט איין שיר: ברוב עם הדרת מלך! — זיינען זיי אין שטאָט אַריין.

אַ ליבער פאַרגעסענער טוי־וואָלקן, וואָס האָט פון די וואַסערן אויפגעשטיגס, האָט זיך צערטלעך און מיט אַ מוטערלעכער ליבע איבערן שטעטל געלייגט, צו באַשיצן, צו באַוואָרענען, און דער וואָלקן האָט עס געהילט און געטוליעט, און דאָס שטעטל איז ליבלעך איינגעשלאָפן.

ווייט אין געסל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

*

פון ר׳ יחזקאלס צוויי גרויסע פענצטער, וואָס זיינען אין שול־געסל אַריין, האָבן אין טונקעלן טוי־נעפּל צוויי גרויסע ליכט־פלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל־פאַרטרונקענער ליבער ניגון איז פון דאָרט אין געסל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פון די וואַכעדיקע בית־המדרש־פענצטער, וואָס זיינען געווען קעגנאיבער ר׳ יחזקאלס פענצטער, האָבן אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקן אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואַכעדיקער „והוא רחום״ פון אַן אַלטער שניידערישער ברוסט האָט פון דאָרט זיך אַרויסגעריסן:

„יכפר עוון ולא ישחית״.

און טיף אין געסל, פאַרהילט אין נאַכט־נעפּל הערט זיך אַ ייִנגלס לאַבוסדיקע שטימע:

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

"Jews, why are you fighting each other like goyim!" the rabbi cried bitterly, while his eyes filled with tears.

A sorrowful, penitent silence choked them all. Only the sound of a single voice came from the mass of heads. "The resignation! The certificates!"

Everyone turned to see who had spoken, but he was already lost in the crowd.

"What do you want? The authority? Here, you can have it, only let there be peace. Surely your rabbi, too, wants only peace."

No one offered a word in reply.

A short, stocky man emerged from the flock, approached the rabbi, and veiling his eyes with piety, as though he were about to repeat the blessing over the holy Torah, he announced, "The rabbi is waiting outside the town. We came for the certificate of authority."

The rabbi went into the house. The stocky man, Reb Yitzchak Yudels, followed the rabbi, and the Chassidim crowded behind the two, elbowing their way past the plain townsfolk.

Reb Daavidle paced up and down the room a few times. Then he went to the shrine of the Torah that stood in the corner and began to sway before it in earnest prayer, saying, "Unto Him Who called the world into being, it is surely known that I do not resign out of my free will from the sacred duty that I took upon myself, the duty whose fulfillment I pledged with the price of my soul. I do this only for the sake of peace."

He went to the table, took a pen in hand, and began writing.

The Chassidim were silent. From the next room the sobbing of the rabbi's wife could be heard.

Soon enough, the rabbi rose. Reb Yitzchak Yudels reached out his hand for the note.

"No!" said the rabbi. "Have we forgotten our duty to welcome the stranger? Hindel, my coat!" he called into the next room.

Hindel came into the room with eyes red from weeping; she went to the wardrobe.

"Behold, woman, I am thankful and praise the Lord, who has relieved me of one duty and given me another—and you, you sit there mourning and weeping."

The rabbi's wife wiped her tears with her apron.

"Come, let us fulfill the Lord's commandment to welcome the stranger!" called the rabbi to the crowd as he stepped out to the street, dragging the teacher Yudel by his sleeves.

"Let us go and meet the rabbi!" shouted Reb Yitzchak Yudels.

And the whole crowd moved toward the edge of the town.

From every door people flowed; they snatched up their Sabbath coats, their velvet caps; shops were closed in the middle of the day; everywhere doors were shut, and everybody went off into the street. Townsfolk, seeing their own rabbi in the lead, forgot their animosity toward the Chassidim. For they told themselves, a wonder rabbi is coming to live in our town. Then his followers, the Chassidim, will come from far and near to pass the Sabbath with him, and the town will blossom. They put on their Sabbath coats and followed the procession. The parade grew longer and longer; craftsmen put aside their work; the shops were deserted by the clerks while the whole town proceeded along Konskar road to greet the rabbi. Even the Gentiles became curious and joined the procession.

From Reb Yechezkiel's yard Nutta came riding forth, with a second cart behind him. The horses wore new harnesses, decorated with brass. In one of the carts sat Reb Yechezkiel with his sons and grandchildren, in the other his partner Reb Chaim Rosenkranz with his sons, sons-in-law, and his grandchildren. When they reached the procession, they saw the entire flock was afoot, so they alighted and walked like everyone else.

The fields around, as though aware that they were all ruled over by one and the same God, seemed to have lost their boundaries and merged into one great field. An ocean of green grass spread as far as one could see. A breeze blew upon the grass, causing wave after wave to flow and vanish in the distant green sea. Little footpaths wandered through the green, leading far into the fields, where they disappeared in the sea of grass. A few isolated trees stood orphanlike and with an air of being abashed that God had permitted them to grow taller than anything in their surroundings. They swayed lonesomely as though praying by themselves in the fields.

Between the fields the deserted roads stretched far away, screened on either side by lanes of linden trees, whose long, freshly budding branches wove an archway over the road.

And the flock proceeded on God's way. In the fields they encountered some of the village teachers, who had led out the children for the first festival of the spring. The boys had made bows and arrows for themselves, and with their bows in their hands they joined the procession, marching to meet the new rabbi.

It wasn't long before the Chassidim found one another; linking themselves arm in arm, or their hands on each other's shoulders, they walked together, forming a little flock of their own within the flock. It made no difference to them whether a man was one of their sect or not; anyone who cared to took hold of a Chassid's

קאַפּיטל פינף

די זומערדיקע פאַרנאַכטן

ווי די דריי וואָכן האָבן אָנגעהויבן אַריינגנבענען זיך אין שטעטל, איז דאָס זומער־לעבן ווי אין מיטן אָפּגעהאַקט געוואָרן. די וועלט אַרום און אַרום האָט אויסגעזען ווי אַ פּרינ־עסין וואָס זיצט אין אירע יום־טובדיקע קליידער און טרויערט נאָך איר געליבטן, וואָס האָט זי פאַרלאָזט... אַ ווינטל בלאָזט און ווייעט איבער די גרעזער, שאָקלט זיי אַהין, שאָקלט זיי צוריק. דאָס בלעטל אויפן צווייגל, דאָס גרעזל אין דער ערד וויינען אין זיך פאַר דער גאַנצער וועלט.

ליבע זומערדיקע פאַרנאַכטן! פון באַהאַלטענע וועלטן קומען זיך צו ציען איבערן הימל שטיקער ליכטיקע, שטיקער טונקעלע וואָלקנס, מישן זיך צוזאַמען טיף אין ברייטן האָריזאָנט פון הימל. די הערלעכע ליכטיקייטן מיט די טונקעלע וואָלקנס ווערן באַהאַלטן הינטער בלויע פאַרהאַנגען. ליכט פאַרוויקלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואַסער און שפּיגלט זיך אָפּ אין זיינע ליכטיקע, געשליפענע כוואַליעס. און די כוואַליעס גייען, אַ כוואַליע נאָך אַ כוואַליע, ווי זיי וואָלטן דאָס האָרץ אויסגערעדט איינע פאַר דער אַנדערער. ווייט, ווייט נייגט זיך דער הימל אַראָפּ אין וואַסער אַריין, און דאָס וואַסער גייט אין הימל אויף. דער הימל מיט דעם וואַסער גיבן זיך דעם ערשטן, ליבן אומשולדיקן קוש און גייען זיך שלאָפן לייגן אין געדיכטן וואַלד, אין שוואַרצן וואַלד, אין עק וועלט...

ליבע זומערדיקע פאַרנאַכטן אין שול־געסל! טונקל־טרויעריקע נעפּלען וויקלען איין דאָס שטילע געסל, ווי זיי וואָלטן עס וועלן פאַרהוילן פון מענטשנס אויגן. אין עק וועלט פון געדיכטן וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסל רויטלעכקייט, פאַרזונקען און פאַרטונקען צווישן בלויע ימים ווי אָפּגעריסענע, פאַרגעסענע אינדזלען. פון די פענצטער פון דעם אַלטן בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטל, און דעם פרושס קול וויינט אין געסל, און קלאָגט זיך פאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט נעמט מיט זיין געוויין און פאַרטרינקט עס אין באַהאַלטענע וועלטן, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן מיטן נאַכט־כאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטן אים מיט צום טאַקט. פון שוואַרצן וואַלד קומט צו ציען אַ פאַרגעסן זשומען. און די נאַכט נעמט די קולות אַלע אין זיך אַריין, און ווערט פאַרטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצן וועג צום בית־עולם צו... פון רבינס פענצטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווייסן כאַלאַט דרייט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב, און יעדן מאָל, ווען דער ווייסער כאַלאַט גייט פאַרביי די צוויי פענצטער, לויפט ווער דורך איבערן ווייסן פּלויט, וואָס איז אַנטקעגן די פענצטער. פאַר טיר און טויער זיצן האַלבנאַקעטע יידן, באַלעבאַטים, באַלעבאַסטעס, באַלמעלאָכעס, אָנגעהאָרעוועטע פון אַ גאַנצן טאָג, און כאַפּן אַ ביסל פרישע לופט. קליינע מיידלעך שפּאַצירן צוזאַמען פאַר דער טיר, אָננעמענדיק זיך ביי די הענט, און זינגען הויך אויפן קול:

גייט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפט ער אַ מיידל ביים בוים שטיין.
— מיידעלע, מיידלשי, וואָס טוסטו
אין וואַלד אַליין?
איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און ווייס נישט וואו אַהיים צו גיין.

אויפן פּלויט פון חנה־שרהלעס גאָרטן, וואָס די צווייגן מיט באַרנעס שטייגן פון דאָרט אין מאַרק אַריין, קלעטערן די חדר־יינגלעך. זיי כאַפּן אָן די צווייגן און רייסן פון זיי אומצייטיקע אויבס. דער סעדער לויפט אַרויס, די קינדער אַנטלויפן, נאָר איינס, נעבעך, איז הענגען געבליבן אויפן פּלויט. דער סעדער כאַפּט אים אַראָפּ דאָס היטל, און דאָס יינגל שטייט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַהיים צו גיין צו דער מאַמען, קי גייען אַהיים פון דער פּאַשע, דער שעפער שפּילט אויף דער פישטאַלקע, באַלעבאַטים דערהייבן זיך פון די ערטער און פירן דאָס זייעריקע אין די שטאַלן. פון ערגעץ פאַר אַ הויז הערט זיך אַ האַרמאָניקע שפּילן. דאָרט זיצט סטעפּאַן, דער איינציקער גוי אין געסל, מיט זיין מיידל און שפּילט ליבע־לידער, און דאָס קול פון דער האַרמאָניקע מישט זיך אויס אין איינעם מיטן פרושס וויינענדיקן ניגון. און עס ווערט איין טרויעריקער, האַרץ־רייסנדיקער ניגון, וואָס ווערט פאַרטרונקען ווייט אין געסל...

ליבע זומערדיקע פאַרנאַכטן אין שול־געסל! דאָרט ווייט צום שוואַרצן וועג צו, צום בית־עולם, שפּאַצירן אַרום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיקע לייכטע שניס־רעק. עס שפּאַצירן באַלעבאַטישע מיידלעך אין די זומערדיקע קרעטאָנענע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידליך אויף דער צווייטער זייט. שיקט אַ בחור אַריבער אַ פאַרשעמטן בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפינען די כלה, וואָס איר גאָלדענעם זייגער טראָגט ער אויף זיין זשילעט; ער פאַרשעמט זיך, און דאָס האַרץ קלאַפּט אין אים... וויל אַ מידל וואַרפן אַן אויג צו די בחורים, כדי צו געפינען איר חתן, פאַר וועלכן זי העפט איצט אויס אַ תפילין־בייטעלע, שעמט זי זיך פאַר די חברטאָרינס. איר האַרץ קלאַפּט אין דער שטיל, און דאָס לייכטע קאָפּטנדל באַוועגט זיך...

ליבע זומערדיקע פאַרנאַכטן אין שול־געסל! היינט זיינען אָבער די „דריי וואָכן״, היינט טאָר מען קיין ליבעס ניט שפּילן, האָט מען עס אָפּגעלייגט אויף שבת־נחמו... נאָר די נעפּלען, וואָס הילן דאָס שטעטל איין אין ליבע, טרויעריקע סודות, וועקן אין דער שטיל אַ געהיימע ליבע... און די ריחות טראָגן זיך פון יענער זייט פעלדער און דערפרישן דאָס האַרץ... די ברוסט ווערט פול, און עס ווערט עפּעס אַזוי לייכט, אַזוי ליב, אַזוי זיס, און עס ווילט זיך אַזוי זיין געטוליעט, געליבט! אוי, טאַטע אין הימל!

ליבע זומערדיקע פאַרנאַכטן אין שול־געסל! ווער עס האָט איך געהאַט, ווער עס האָט איך פאַרלוירן...

belt or joined hands with him and went along together with the Chassidim. Children came running and blundered underfoot. They clung to their fathers' girdles, to their fathers' coats, and dragged after the crowd.

The procession grew and grew; from every side it gathered Jews unto itself. They embraced each other and began to raise their voices in song. *"In multitudes, the people glorifies the King!"*

Their voices mingled together and became as one voice, just as their souls seemed to be joined together until one voice arose out of a thousand hearts, resounding over the field and through the woods, while an echo chanted the response. *"In multitudes, the people glorifies the King!"*

In the heavens above, the shining reaches of the sky melted one into another; from all four corners of the world pale little silvery clouds came floating, gliding over each other. There was one corner where darkness glowered, but the black cloud was torn apart and the sun poured her light through the break in the cloud, and the stream of light fell upon a green meadow below on earth, making it shine like a mirror from among the other meadows.

And just as all the earth below became one, so the heavens above suddenly melted together; one shining cloud floated into another, and they mingled and became one and were like a second procession forming in the sky to accompany the villagers as they went to meet their rabbi. And below the heavens, the gentle wind moved the grass over the fields, and the grass swayed after the passing of the flock and bowed, and the lone trees in the fields shook their branches in greeting, and everywhere the voice of the multitude rang out, far and wide. *"In multitudes, the people glorifies the King!"*

The rabbi and the plain folk walked a little to one side. They saw how the Chassidim were linked together, how they had become one with heaven and earth, and they felt that they, the ordinary people, had somehow been left out of things, even discarded. And they could not help feeling a kind of awe before the Chassidim who were enfolded in unity, who sang in ecstasy. And here and there from among the plain folk, one or another would slip over to the Chassidim.

Presently a huge cloud of dust rose heavenward from the road. The cloud of dust seemed to be galloping toward them, coming closer and closer, as though to announce, "The rabbi comes! The rabbi comes!"

Then the Jews rushed pell-mell into the cloud of dust, ripping it asunder; the cloud dissolved, revealing a large wagon. In the wagon sat the rabbi in a long white satin coat, buried in his velvet hat and beard and side curls. He was gray and aged, and he sat holding his hands crossed over his heart, his closed eyes fixed upon the sky. A passing frown appeared on his high, delicately aristocratic forehead.

"Peace unto you."

An ocean of hands, thin, long, pale, fat, thick, red-haired, and smooth hands, stretched out toward him. They reached one above the other, drowning each other, reaching upward again, and the rabbi took each one separately in a greeting of peace.

At last Rabbi Daavidle managed to reach the new rabbi. He put forth his hand and said, "Peace unto you."

"And unto you, peace!"

"Who might you be?" the new rabbi asked.

"I am the rabbi of the village."

"So. The rabbi of the village."

"I have brought you the certificate of my resignation," the first rabbi said, handing over the sheet of paper. The rabbi reached out his pale hand for the bit of paper.

"I greet you thrice in the name of the Lord, for it is my duty to welcome the stranger," the rabbi stammered, standing for a moment longer near the wagon. There was a murmur in the crowd.

"And who is your rabbi?" the new rabbi asked with a smile as he put the certificate into his breast pocket.

"No one."

"No one? Then you shall sit at my table." The new rabbi smiled.

The rabbi simply stood there.

But in the meantime the Chassidim pressed forward, and the rabbi found himself pushed to one side. With their hands reaching upward to the new rabbi, the people surrounded the wagon.

"Let us say the evening prayer, Jews," the new rabbi called as he descended from the wagon.

Close to the road there was a thick little wood. The trees were woven together as though into a single garland. The congregation followed the rabbi into the copse. It was already late in the afternoon; the last rays of the sun peered through the branches of

אויף דעם שוואַרצן וועג, צום בית־עולם צו, הייסער אַראָפּ אין שול־געסל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט איינגעסוליעס אין האַרץ פון דער נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פון דער וועלט, אוןביידע האָבן זיך באַהעפט, און דאָרט וויט, טיף אין וואַלד זיך פאַרבלאָנדזשעט און זיך שלאָפן געלייגט אין געדיכטן וואַלד.

אויף דעם שוואַרצן וועג, צום בית־עולם צו, שטייען אַלטע, אָפּגעלעבטע טאָפּאָלן, ווי ווילדע לצים, מיט אָפּגעהאַקטע פיס און הענט. זיי שטייען ווי גילגולים פון רוחות, ווי אָנגעקומענע פון פאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פון אָנהייב וועלט ביזן סוף וועלט... נאַכט, צוועלף אַ זייגער. ק.מען צו גיין „הויכע דייטשן מיט לאַנגע בייטשן", און שטעלן זיך הינטער די טאָפּאָלן און ציען פון זייערע צווייגן די ליבסטע, האַרץ־נאָגנדיקע ניגונים, ציען, ציען ביים האַרץ, און פאַרנאַרן מענטשן מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפן...

אין פעלד, אין גראָז ליגן קופּקעלעך חסידים, הינטער דער שטאָט, און זינגען דעם יאושדיקן:

שוכני בתי חומר,
למה תשאו עין?
ויתרון אדם מן הבהמה — אין!

מיטן ניגון פון דעם חזן, וואָס מען האָט אים לעבעדיקערהייט אין קבר באַגראָבן. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטייען אויפן בערגל, און די קברים, אויסגעמישט מיט גאָטס ערד, פאַרטרונקען אין ימים גרינס, לעבן דאָ זייער שטיל, שווייגנדיק לעבן. עס שווייגן די טויטע ביינער אין די פיר איילן פון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פיצל הימל. דאָס ווינטל בלאָזט איבער זיי, אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבן זיי פון זיך דאָס לעבעדיקע גרינס אַרויס. אָט זיינען די ביינער צוגעקומען צום אמתן תכלית, צום לעצטן סוף פון לעבן, פון פאַרן אייביק און פון נאָכן אייביק... און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניקט, דאָס לעבעדיקע מיטן טויטן, דער הימל מיט דער ערד, יעדער גרעזל, יעדער ביימל, און עס איז איין לעבן, איין וועלט, איין גאָטס געוואָרן...

פון דער צווייטער זייט וועג שפּיגלט זיך אָפּ דאָס וואַסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעט עס אויס פון דער ווייטנס. קליינע ליכטלעך פון די בערלינקעס, וואָס רוען אין וואַסער איבער נאַכט, דרינגען טיף אין וואַסער אַריין, און זיי זעען אויס פון דער ווייטנס, ווי גרויע, טונקעלע חיות זיינען מיט די לאַפּעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגעזונקען געוואָרן, און קענען נישט מער אַרויס. די ליכטלעך, די אויגן אין זייערע שטערנס, דרינגען אָהער פון דער ווייטנס און בעטן הילף...

און אויף דעם שוואַרצן וועג, טיף דאָרט אין דער נאַכט, האָט גאָט זיך דאָס פנים אין ביידע הענט פאַרשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרערן, וואָס ער וויינט אויפן חורבן בית־המקדש, האָבן אויף דער ערד זיך אַראָפּגעגאָסן און אַלץ פאַרטונקט און פאַרטרונקען...

*

אויפן שוואַרצן וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירן אַ ייִנגל מיט אַ מיידל: גבריאל, דעם רבינס זון, דער ממלא־מקומה, און לאהלע, ר' יחזקאלס ייִנגסטע טאָכטער.

זי האָט אים געזען דורך אַ שפּאַלט פון דער טיר דעמאָלט, ווען זיין פאָטער איז ביי זיי איינגעשטאַנען. פאַרטאָגס, ווען זי איז נאָך אין איר בעט געלעגן, האָט זי דערהערט פון אַן אָפענעם פענצטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז אַרויס דורכן פענצטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פון די יונגע גרעזער, וואָס האָבן זיך פון דעם נאַכט־טוי געוועקט: ער איז אַריין מיט דעם בלומען־געשמאַק, און איז פאַר איר געזיכט פאַרבייגעפלויגן און געווינקט איבער איר. און איר ברוסט האָט זיך פון זיך געהויבן און געוועקט זיך... און פון דעמאָלט אָן האָט זי געבענקט נאָך זיין אידל, מלאכימדיק געזיכט, וואָס האָט ווי אַ ליכטיקע לבנה פון זיין טיפן שטריימל אַרויסגעשיינט. נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפון. זי האָט פון גאָרנישט געוואָלט וויסן. נאָר יעדן פאַרנאַכט האָט זי זיך אין שול־געסל שפּאַצירט... עס האָט זי עפּעס געצויגן אַהין, צו די „הויכע דייטשן מיט די לאַנגע בייטשן", די וואָס שפּילן און ציען די ניגונים פון די טאָפּאָלן־צווייגן, און האָבן זי געצויגן טיפער אַריין, טיפער אין שוואַרצן וועג אַריין, טיפער און טיפער... אים אָבער האָבן זיי אויך געמוזט ציען, און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזן פאַרפירן...

און זיי האָבן נישט געזען, ווי זיי פאַרקריכן זיך. די נאַכט איז געפאַלן איבער זייערע קעפּ און האָט זיי אין זיך אַריינגענומען, באַוועבט זיי מיט פינצטערניש הינטער זיך און פאַרשטעלט זיי פון מענטשנס אויגן. די טויטע מצבות אויפן בערגל זיינען עדות געווען, אַז די קינדער האָבן צווישן זיך קיין וואָרט נישט גערעדט, נישט ביי דער האַנט זיך אָנגענומען, נאָר ער פון איין זייט וועג, און זי פון דער צווייטער זייט וועג האָבן זיך געלאָזט נאָכציען נאָך די שטומע, האַרץ־אָנציענדיקע ניגונים, וואָס די „הויכע דייטשן מיט די לאַנגע בייטשן" האָבן מיט זייערע דינע, לאַנגע פינגער פון די אַלטע טאָפּאָלן־ביימער אַרויסגעצויגן. אָט די ניגונים האָבן אין זייערע הערצער אָפּגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האָבן די קינדער אַלץ געצויגן צו זיך, געצויגן שטום, און געשפּילט שטומע, סודות־דיקע טענער אויף די האַרץ־סטרונעס אין דער שטיל... אין דער שטיל...

און די נאַכט איז געפאַלן איבער זיי, און די טוי־וואָלקנס האָבן געשוועבט פאַר זיי, און הינטער זיי.

און אַלץ אַרום איז פול מיט ליבע. דער הימל און די ערד ליגן אין איינעם געאָרעמט, פאַרוואָרפן אין וואַלד, די נאַכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאַכט, און שמעקעדיקע ריחות קומען זיך צו טראָגן פון די אַרומיקע פעלדער, ווייען איבערן פנים, און דערציילן שטומע סודות, וואָס מען טראָגט ביי זיך אין האַרץ אַרום און וואָס מען זאָגט זיי קיין מאָל ניט אַרויס...

און די ברוסט באַוועגט זיך שטיל, פאַמעלעך, און בענקט נאָך עפּעס, און אַ בענקעניש ליגט אויף אַלץ אויסגעגאָסן, די גאַנצע וועלט בענקט, נישט צו וויסן אַליין נאָך וואָס, נאָך ווען...

אין געדיכטן וואַלד ליגט גאָט אין שוואַרצן מאַנטל געהילט, און בענקט נאָך זיך אַליין און נאָך דער וועלט... אין עק וועלט, וווּ דאָס

the trees. Here and there, between the trees, the sun reached a little circle of grass and turned it to gold. The little wood was utterly quiet as though a secret had been entrusted to it long, long ago. Then the skies let down a sacred red-blue curtain around the woods. Deep in the forest a lonely bird called and called again, as though it knew not for what. Far away in the woods someone was chopping down a tree, and the death song of the tree echoed high in the forest. And around the woods, the whole world lay, expectant.

The green growth had not yet come to fullness but had only begun to blossom. The earth had only uncovered her breast, and the vegetation had only begun to take nourishment and to draw life from its source. Everything about them had only begun to live and was awaiting a blessing, a sign, a release. The congregation was scattered in the woods; beneath each tree there stood a man, and the youngsters stood by the saplings and bushes, and everyone swayed in deep and earnest prayer. The rabbi's blessing resounded through the woods, while he waved his arm before them.

"Praised art Thou, O Lord our God, for having brought forth all that lives, and for having brought all manner of fruits in Thy Goodness. Make Thy Blessing to shine upon the face of the earth, and bless us with all the goodness of the earth, as Thou hast done in the good years that have gone before. Blessed art Thou, O Lord our God, who provides us with all that is good."

Beneath each tree there was a soul, and within each tree there was a soul, and each soul prayed in unison with the other, and with each prayer that was uttered, one could see a change in all the living green world. The trees swayed together with the congregation as though they too were in prayer, but the trees could not speak, and so the human soul that was beneath each tree spoke the words of prayer, while the trees swayed in unison as if to say amen, amen.

Every living thing prayed and sang to God, and the heavens seemed to come closer to the earth and the earth to approach the heavens; the people and the trees seemed to form one congregation. The branches and twigs were linked together; the grass and the earth moved in prayer; the birds cried from one branch to another, singing the praises of the Lord; and the echo of the prayer came from among the trees deep in the woods. The woodsman's ax responded in the distance, and the sound of all the voices flowed together and melted into one single unity. All joined together and became a single prayer, a single heart, a single soul. And there, deep in the woods, the Shechina herself, the Sacred Spirit, hovered over the trees, joining in the prayer. The entire universe is God, and through the universe, God was in prayer.

Soon all became quiet; the trees no longer swayed; there was no more movement in the grass; far away in the woods the singing bird became silent, and the echo of the woodsman's ax was no longer heard. The world seemed to have halted for a moment to listen. There, deep in the woods, was God, and He too listened to the ancient familiar melody, to the voice of the rabbi lamenting in the woods.

"Sound forth the great trumpet call of redemption, O Lord, let the miracle take place, gather us in from our exile!"

All about them became utterly quiet. A dim melancholy fog spread deep in the woods where the Shechina hovered. The fog spread further, deeper, and from the depths of the forest a lost and melancholy murmur was heard, echoing through woods and fields. Then the echo melted in the distance as though it were carrying away sacred secrets.

This was God's greeting to the congregation of Israel, out of the long, long past.

Soon the rabbi had ended his prayer. Under the trees a number of orphans were repeating the prayer in memory of the dead, and perhaps a few of the saplings also repeated the prayer for their fathers and mothers, or it might have been the children who prayed for them.

The rabbi returned to the wagon and mounted. The horses were unhitched, and numbers and multitudes of the congregation took hold of the wagon instead. They were packed closely together, head against head, and they stumbled against each other and against the wheels. The white satin robe of the rabbi floated over the ocean of heads and hands, and before and behind him there were waves and waves of heads and hands.

And behind the procession a dark, sad, and lovable little cloud of dew floated over the woods and fields, giving them drink and nourishment and filling every little mouth that was open to it. For this was the rabbi's prayer.

לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלויע, שוואַרצע ימים, קושט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט, און זיי בענקען נאָך זיך און נאָך דער וועלט...

אין מיטן האָריזאָנט בלאַנדזשעט אַ ליכטיקע לבנה, ים־אויס, ים־איין, און בענקט... דער קליינער בית־עולם באַהאַלט זיך אין זיך און בענקט...

או דאָ[illegible]גל און דאָס מיידל לאָזן זיך נאָכציען נאָך די פאַרגעסענע ניגונים...

אַ ביסל ווייטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט־לאַמטערנדלעך דרינגען זיך אין דער טיפעניש פון וואַסער און דערציילן זיי מעשיות פון אַנדערע וועלטן.

דאָס יינגל מיטן מיידל גייען נאָך און לאָזן זיך פאַרפירן נאָך די פאַקלדיקע לאַמטערנדלעך.

זיי זיינען צום וואַסער אָנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

*

עס האָט זיך פלוצלינג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פון גאַנץ ווייט אָפּגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואָלט אין דער פינצטערער נאַכט זיך געקלאָגט: גוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטאָן! גוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטאָן!

דער הימל צום שטעטל איז מיט אַ מאָל ליכטיק געוואָרן, ווי אַ רויט־ברענענדיקע, ליכטיקע כמאַרע פון אַ ליכטיקן ים איז געקומען צוציען פון אַ פרעמדער וועלט, האָט פאַרבלאַנדזשעט אינעם פינצטערן נאַכט־ים אַריין, און האָט אַ האַלבן הימל באַלויכטן. צי האָט נישט אַ מעכטיקע האַנט אַ שטיק נאַכט פון דער הייך אַראָפּגעוואָרפן און דער וועלט דעם אָפענעם הימל געוויזן? צי האָט זיך אפשר דאָך די זון איין מאָל אין לעבן טועה געווען, און אַנשטאָט אין אַ פרעמד לאַנד צו גיין, איז זי פאַר דער צייט צוריק געקומען? און אונטן אויף דער ערד פלאַקערט זיך, איין וואָלקן פייער קוילערט זיך אין צווייטן אַריין און זיי פלאַמען אין איינעם, שטייגן אין הימל אַריין און צינדן אַ שטיק הימל אונטער. ערד, לופט און הימל קושן זיך צוזאַמען אין איין פלאַם־פייער. עס האָט פון דער וועלט דעם נאַכט־שלייער אַראָפּגעריסן און צוריק טאָג געמאַכט... פון דער ווייטנס הערן זיך וויינענדיקע קולות, און דער שטאָט־גלאָק קלינגט און קלינגט מיט אַ גוואַלד, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך געקלאָגט: גוואַלד, איר האָט מיר שלעכטס געטאָן! גוואַלד, איר האָט מיר שלעכטס געטאָן!

דאָס יינגל מיט דעם מיידל זיצן ביים ברעג וואַסער. ליכטיקע שטראַלן פאַלן אַריין און באַלייכטן דאָס וואַסער פון יענער זייט. און פון דאָרט, פון וואַנען דאָס וואַסער ברענט זיך, קומען צו שווימען ליכטיקע כוואַליעס און סודן איין אין דער שטיל די איבעריקע כוואַליעס וואָס דאָרט זיך אָפּ. דאָ ליגט די נאַכט אויסגעצויגן איבערן וואַסער. עפּעס וואָס פליאַסקעט זיך שטיל אין אים... מתים גייען אויף פון דעם בית־עולם, קריכן אַריבער דעם פלויט און זיי זיינען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, אידער זיי שטייגן אויף אין הימל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיסט זיך אין דער שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָפּ פון זינד, און די מתים שווימען מיט די כוואַליעס וואַסער אין שוואַרצן וואַלד אַריין, אין הימל אויפצושטייגן...

און פון יענער זייט פלאַקערט די וועלט. זיילן פייער אין זיילן פייער שטייגן איינער נאָכן צווייטן אין הימל אַריין, און צינדן אָן די לופט, דעם הימל, און זייער פייערדיקער גלאַנץ שפּילט אויף די כוואַליעס...

*

דורך באַהאַלטענע וועגן זיינען די קינדער אין שטאָט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, כאַפּנדיק דאָס ביסל אָרעמקייט, פּעק בעטגעוואַנט, ווער אַ קישן, ווער אַן עמער מיט שטוב־זאַכן, מיט אימהדיקע געוואַלדן, מיט פונאַנדערגעלאָזענע האָר, לויפן זיי פון פייער, גאַס־אויס, גאַס־איין. קליינע קינדער, האַלטנדיק זיך אָן די מאַמעס שירצן, גרעסערע, העלפנדיק דער מאַמען די פּעקלעך טראָגן, לויפן אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדן, מיט געוויין. און דאָס פייער לויפט זיי נאָך, אַרויסשטעקנדיק נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגן זייגנדיקע קינדער אין די קישנס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער — קליינע ברידערלעך. מען לויפט מיט זיי אין פרעמדע שטיבער, זיי אוועקצולייגן אין פרעמדע בעטן, מיט פרעמדע קינדער. דאָס פייער יאָגט די מענטשן פון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פון דאַך צו דאַך. דאָס פייער, אַן אומגעהויערע ווילדע חיה מיט ברייטע, ווייטע ברענענדיקע לאַפּעס, איז געקומען צולויפן פון וויסטע מדבריות און האָט זיך איבערן שטעטל געלייגט, צו פאַרניכטן אַלץ, אַלץ... יידן, גוים שלעפּן עמערלעך וואַסער, גייען מיט אַ גוואַלד און גיסן דאָס וואַסער אין פייער אַריין: דאָס פייער טרינקט עס אויס מיט אַ לעכערדיקן קנאַק און טוט זיך ווייטער דאָס זייניקע. טייל מענטשן, נישט צו וויסן וואָס צו טאָן, כאַפּן פענצטער, טירן און לויפן דערמיט אין דער וועלט דעכל צעפּליקט, געריסן, און יעדער שטיק בלעך, וואָס מען האָט פון דאַך אַראָפּגעשלידערט, האָט פאַסן געריסן פון די יידישע הערצער.

אין דעם, איז דער רב אָנגעקומען צו לויפן און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפן צו די שול־טויערן. ער האָט פאַרהאַקט די טירן, די לאָדן און האָט זיינע דאַרע, בלייכע הענט אויסגעשטרעקט, אַוועקשטופנדיק דעם משחית. דאָס פייער איז דורך דעם דאַך געקראָכן, און באַלד איז געוואָרן אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און יידן האָבן די טירן אויפגעפּראַלט, די פענצטער אויפגעהאַקט און אין שול אַריין. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און אַרום געפלאַקערט. אין פייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקנס פאַלן איינער אויף דעם צווייטן. דאָס ברענענדיקע פייער האָט מיט אַ מאָל מיטן קאָפּ קאַפּויער זיך געשטעלט און פון אונטן־אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאָסן מיט ברענענדיקע [illegible], מיט שטיקער פייער אין דער וועלט אַריין. פון אַן אויפגעהאַקט פענצטער האָבן זיך א רים [illegible]
[illegible]

Thus they came into the town. A forgotten little cloud of dew that had risen from the river spread itself tenderly and with motherly care over the village, to watch over it and protect it. The little cloud rocked and hugged the village, and the village fell sweetly asleep. In a distant little street the crying of a child was heard.

In Reb Yechezkiel's house there was a chamber with two large windows that gave on the street of the synagogue, and from these windows two bright flames shone into the dark evening fog. Out of that chamber, a tender dreamy tune floated into the lane.

For it was there that the rabbi rested.

And there were also lights shining from the windows of the everyday prayer room of the synagogue, opposite Reb Yechezkiel's windows. Six little lights were shining into the night fog from the room where a simple everyday prayer from the heart of an old tailor was repeated, *"May the Lord forgive us our evil deeds, and spare us from destruction."*

5. *Summer Evenings*

As the Festival of Weeks begins to steal upon the town, the summer seems to be cut off in the middle of its life. All the world is like a princess sitting in her holiday garments, mourning the loved ones who have left her. A breeze sways the leaves. Every little blade of grass, every little leaf weeps quietly for the whole world's sake. What lovely summer evenings now! Clouds, in bright and dark masses, emerge from their secret worlds to cover the heavens. They melt together, far on the wide horizon, and then the beautiful open light and the dark clouds are hidden by the blue curtains of haze. Light lies over the broad river, mirroring itself in the glistening waves that flow one upon another, as though they are talking out their hearts to each other. Far away the sky bends down until it enters the water, and the water seems to rise up to heaven. The heavens and the seas join together in the first innocent kiss of love and go to rest together in the dense black woods at the end of the world. LYRICAL REFRAIN

Lovely summer evenings in the little synagogue street! Dark, melancholy fogs gently enwrap the quiet street as though they would mask it from human eyes. In the dense woods at the edge of the world the last reddish glow of sunlight shimmers, sinking like a lost, forgotten island into the blue sea of the sky. From a window of the old house of prayer a little light winks, and a mournful pious voice is heard along the lane, lamenting before Mother Night. And Mother Night carries off the lament into her own mysterious world and transforms it and mingles it with other voices until it becomes part of the choir of night. Frogs in the river croak to the same rhythm, and a lost little murmuring comes from the trees in the black woods, and the night gathers all the sounds together within herself and lets them fade away along the dark cemetery lane.

From the wonder rabbi's window two streams of light pour out, and he himself may be seen pacing back and forth. As his white gown passes the window, his shadow hurries across the white fence opposite. In front of their doors and their gates, the people sit half dressed, householders and housewives, craftsmen weary after their day of toil, getting a breath of fresh air. Young people stroll by the gates, arms linked, singing out a little melody.

When the count walked in the wood
There a little maiden stood—
"Maiden, Maiden, why are you here
Alone in the wood? Have you no fear?"
"I've come into the wood alone,
And cannot find my own way home."

The boys climb on the fence of Chana Sara's garden and reach for the branches of her pear trees that extend out into the market place. They seize the branches and tear off the green fruit. The gardener rushes out, and the children scatter, except for one little lad held prisoner by a branch. The gardener snatches the boy's cap, and the boy stands there whimpering and rubbing himself, afraid to go home to his mother. Cattle return from their pasture; the shepherd plays on his reed. The householders get up from their benches, take their cattle from the herd, and lead them to their stables. An accordion is heard from somewhere down the street where Stepan, the only Christian in the neighborhood, sits playing a love song for his sweetheart, and the tune of the accordion mingles and becomes one with the melancholy plaint of the shepherd's flute, a sad, heartbreaking little melody that fades away far down the street.

Lovely summer evening in the synagogue street! Far down in the dark little lane by the cemetery, the older lads, the students of

אריין. ווילדע מאמעס לויפן אין פייער מיט צעווארפענע האר, צעוואר־
פענע קינדער. זיי לויפן און שרייען: „מייַנע קינדער!“

ווילדע, פארלאזטע נאקעטע קינדער לויפן איבער דער גאס, שלעפנדיק פעקלעך און שרייען: „מאמע! מאמע!“

און די אלע קולות ווערן פארטרונקען אין איינעם אינעם קנאק פון פייער, און פייער שיקט זיינע צונגען פון דאך צו דאך און לאזט איבער נאך זיך איין חורבה נאך דער אנדערער.

אין די חורבות בלייבן שטיין הויכע, שווארצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואס דאס פייער האט אנגעמאכט. טייל באלעבאטים, כאפנ־דיק ווער א האק, ווער א לאפעטע, האקן די ווענט, רייסן די דעכער פון זייערע אייגענע הייזער. זיי האקן אן רחמנות, ווי עס וואלט אין זיי אריינגעקומען א ווילדער גייסט צו מאכן א תל פון אלץ, אלץ חרוב צו מאכן.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענט די שויבן און לויפט דערנאך מיט צעבלוטיקטע הענט איבער דער גאס. דאס פייער אבער ווערט ניט שטילער. די בייזע, פייערדיקע לאפעס ציט עס פון דאך צו דאך, און מיט א בייזן קנאק, ווי ס׳וואלט געוואלט פארשטומען דאס געוויין פון די קינדער, פון די מאמעס, פונעם עולם, ברעכט עס איין שטוב נאך דער אנדערער. די אלע קולות נעמען זיך צונויף צוזאמען און הייבן זיך אויף ביזן הימל אריין... און דער שטאט־גלאק האט אלץ נאכאנאנד גע־קלונגען און געקלונגען, ווי ער וואלט געוואלט ביים פייער רחמנות דער־וועקן, ווארפן זיך צו זיינע פיס אדער קלאגן זיך פאר דער געהיימער קראפט אויף דעם חורבן, וואס דאס פייער האט אנגעמאכט...

באלד איז געווארן א געשריי: „די שול ברענט, די שול!“

און עס האט זיך אנגעהויבן א געלויף פון אלע זייטן. טאטעס האבן די הויזגעזינטן אוועקגעווארפן, מאמעס — די זייגנדיקע קינדער, אלע האבן זיך ארום דער קליינער שול ארומגעשטעלט. אירע הויכע פענצטער, וואס זיינען געווען קעגנאיבער דעם פייער, האבן ווי ליכטיקע לאמטערנעס געלויכטן. יידן האבן געקרעכצט, די האר פון קאפ געריסן; ווייבער האבן ארום אירע בריענדיקע ווענט ארומגעשטעלט זיך, ווי זיי וואלטן זיי וועלן מיט זייערע שירצן פארשטעלן. א פאר יידן זיינען געשטאנען און געגאסן עמערלעך וואסער אויף די הייס־אנגעברענטע ווענט. דאס פייער האט עס מיט א קנאק אויסגעטרונקען און גענומען זיך דאס זייניקע טאן.

גויים זיינען אנגעקומען צו לויפן מיט באסאקעס און העק, זיינען ארויף אויף דעם שול־דאך און גענומען אים רייסן פון די ווענט. יידן האבן זיי ביי די פאלעס אנגעכאפט, געבעטן רחמנות. די באסאקעס האבן דאס דעכל צעפליקט, געריסן, און יעדער שטיק בלעך, וואס מען האט פון דאך אראפגעשלידערט, האט אזן געריסן פון די יידישע הערצער.

אין דעם, איז דער רב אנגעקומען צו לויפן און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאפן צו די שול־טירן. ער האט פארהאקט די טירן, די לאדן און האט זיינע הארט, בלייכע הענט אויסגעשטרעקט, אוועקשטופנדיק דעם משחית. דאס פייער איז דורך דעם דאך געקראכן, און באלד איז גע־ווארן א גרויס געוויין און געשריי: דער דאך! און יידן האבן די טירן אויפגעפראלט, די פענצטער אויסגעהאקט און אין שול אריין. דא האט שוין דער דאך ארום און ארום געפלאקערט. אין פייער האט זיך געהערט ווי באלקנס פאלן איינער אויף דעם צווייטן. דאס ברענענדיקע פייער האט מיט א מאל מיטן קאפ אפויער זיך געשטעלט און פון אונטן־אויך זיינע צונגען געשיקט, געשאסן מיט ברענענדיקע פונקען, מיט שטיקער פייער אין דער וועלט אריין, פון אן אויסגעהאקט פענצטער האבן זיך א ריס געטאן רוחות שווארצער רויך, איין רוח איז אין צווייטן מיטן קאפ אריין, און האבן זיך געריסן דורכן אויסגעהאקטן פענצטער אין פייער אריין. אויף א מינוט האבן יי פארשווארצט דאס העלע ברענענדיקע ליכט. באלד אבער האט דער רויך זיך דורכגעבראכן א וועג און איז מיט א קנאקעריי ארויס פון פייער אין הימל אריין. און אין דעם געדיכטן שווארצן רויך פון אויפגעהאקטן פענצטער זיינען געפלויגן ברענענדיקע פונקען, האבן זיך געטראגן שטיקער פייער. און דורכן אויפגעהאקטן פענצטער האבן אנגעהויבן ארויסכאפן זיך יידן, אין דעם שווארצן רויך און אין די שיסנדיקע פונקען, ארויסראטעווענדיק ווער א האלב־נאקעטע ספר־תורה, ווער אן אלטן טליענדיקן טלית, ווער א שטיק לייכטער און ווער א ברעט פון ארון־קודש, און זיינען דערמיט אין דער שווארצער נאכט אנטרונען געווארן.

די שול האט געפלאקערט. איין וואנט איז ארויף אויף דער צווייטער. פון אינעווייניק האט זיך יעדן מאל געהערט, ווי דאס פייער ווארפט פון דער הייך מיט א נצחון באלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פייער־צונגען. און ארום איז א ביטערלעך געוויין פון די ארומיקע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענט. און דער שטאט־גלאק האט אלץ געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואלט געוואלט ביים פייער רחמנות דערוועקן, ווארפן זיך פאר זיינע פיס, אדער קלאגן זיך פאר דער געהיימער קראפט. דאס פייער אבער האט די אלע קולות אין זיך אריינגענומען און אין איינעם אפגעקנאקט. דאס איז געווען א נצחון־געשריי פונעם משחית, וואס איז געקומען די גאנצע וועלט צו פארניכטן...

the Talmud, saunter in their light summer coats, and young girls of respectable families stroll by in their cotton summer dresses. The youths walk on one side, the girls on the other. Now a lad glances timidly to the other side of the lane, hoping to catch a glimpse of his intended bride, whose golden engagement watch he carries in his vest. He feels embarrassed, and his heart beats fast. And if the maiden wishes to steal a glance at the lads in order to glimpse the intended groom, for whom she is sewing a prayer-book bag, she is abashed before her comrades, her heart pounds, and her light little jacket rises and falls over her bosom.

Lovely summer evenings in the synagogue lane! But these are the three weeks of mourning for the destruction of the temple, and in these weeks there may be no love play, and so everything has been put off until after the Sabbath of Consolation. The poplars that hold the village in their embrace know all her little secrets and silently guard the mystery of love. And the breezes from the other side of the fields carry the odor of the fields, refreshing the human heart. Then one's breast becomes filled and somehow very light, and there is a sweet and tender and terrible longing to be embraced, to be loved. Oh, Father in Heaven, the lovely summer evenings in the synagogue lane!... for those to whom they were known and those to whom they are lost.

And in the dark lane that led toward the cemetery, far down at the end of the synagogue lane, the world pressed her face against the heart of night, and night pressed herself against the heart of the world, and they embraced each other and wandered deep into the woods together and lay themselves down to sleep in the dense forest.

And on the dark path to the cemetery rise a number of old dead poplars, like terrible demons with their hands and feet cut off. They stand like the ghosts of prehistoric monsters, like witnesses from before the six days of creation, like silent witnesses from the beginning to the end of time.... At midnight, the children are told, there appear the ghosts of "Germans tall with whips and all," and they take their places under the trees, and from the branches they draw sweet, heartrending melodies that pull and tug at people's hearts until they follow the music into the evil swamps.

In the fields, in the grass, outside the village, Chassidim lie with their heads to the stars and sing their song of despair.

You who live in huts of earth,
Wherefore do you lift your eyes?
Man and beast have equal worth.

This they sing to the melody of the cantor who was buried alive in his grave, and their voices resound over the graves there on the hill. The tombs intermingle with God's earth, sunken under their seas of grass. And in their little graves the dead bones lie mute, with only a patch of sky above them. The breeze blows over them. They are mingled with the earth; the living verdure springs upward from them; and thus these ancient bones fulfill their true mission, the ultimate goal of life, that was before and will remain the everlasting. The whole world becomes one, the dead with the living, heaven with the earth, each blade of grass, each tree, all become one life, one world, one Godliness.

Alongside the lane, the night is mirrored in the river, and from a distance it appears to be another world entirely. The little lights of the boats that rest overnight in the water are reflected in its depths, and from a distance they look like dark gray animals whose paws blundered into the water in the dark night and who are unable to extricate themselves. From a distance, the little lights seem to be their eyes, pleading for help.

And on that dark path, deep in the night, God sits, covering his face with both hands. And as He weeps over the destruction of the temple two great tears fall upon the earth and cover everything with dew.

Romance

On the dark path to the cemetery, a young man and a maiden walked in the black night, Gabriel, the wonder rabbi's son and heir, and Leabeh, the youngest daughter of Reb Yechezkiel. She had seen him through a crack in the door that night when the rabbi stayed at their house. Before daybreak, while she still lay in bed, she had heard his voice in prayer coming in through her open window. As he repeated the holy words, his voice carried through the window and mingled with the odor of all the young green growing things that wakened from under the dew of night. His voice entered her chamber together with the scent of the blossoms and fluttered over her face and lingered over her, and all of itself her heart began to awaken. And from that moment she longed only for a glimpse of his sensitive face, which shone out like a bright moon from under his broad fur hat. But she did not understand the desire that was in her, nor did she want to know what it was. Yet every evening she went strolling in the syna-

[illegible] אין דער [illegible] אַרויס אויפֿן הימל. [illegible]
[illegible] בלוטיק געפֿלאַקערט [illegible] אין העליש
שפּיגל, און [illegible] אין די [illegible]
[illegible] כוואַליעס פֿון הימל. עס האָט [illegible] די גרויע כוואַליעס
וואַסער זיינען געקומען צו שווימען פֿון פֿרעמדע ימים, פֿון ליכטיקע וועלטן,
און האָבן איינע נאָך דער צווייטער אין הימל פֿאַרבלאָנדזשעט. און דער
מאָרגן וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זון, דעם יונגן טאָג, וואָס שטייגט
אַרויס פֿון די גרויע כוואַליעס וואַסער, וואַשט אים כוואַליע־אויס, כוואַ־
ליע־איין, אַז ער זאָל שיינען, באַלייכטן הימל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פֿון דעם ליבן שלאָף, די גרעזלעך, נאָך פֿאַרטריקנט אין נאַכט־טוי, האָבן אָנגעהויבן זיך ציען קעגן דער זון; בלומען האָבן אויפֿגעעפֿנט זייערע אייגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האָבן פֿון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכן זיי האָבן זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי איז אין זיי מיט דעם וואַלקן־טוי געשלאָפֿן, און מיט דעם שמייכל פֿון אַ כּלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער חתונה, האָט עס אַלץ געשמייכלט, אָנגעטרונקען מיט ליבע און לעבן...

דאָס פֿייער איז שוין געווען פֿאַרלאָשן. דאָ און דאָרט האָט עס נאָך זיין לעצט ביסל צאָרן אויסגעלאָזט צו אַן איבערגעבליבענער וואַנט, צו אַ פּלויטל, אַ באַלקע, און עס האָט געטליעט און געטליעט. דאָס שטעטל איז אַ חורבן געוואָרן... טליענדיקע קופּעס קוילן, פֿאַרברענטע דעכער, ליגנדיק איבער פֿאַרברענטע ווענטלעך, האָבן זיך גערויכערט און גע־רויכערט. דאָ און דאָרט האָט זיך געוויזן אַ האַלב אָפּגעמאַלט ווענטל פֿון אַ צעלייגטער שטוב, וואָס האָט נאָך אין זיך געהאַט אַן אָנגעקלאַפּטע פּאַליצע. אין דער גאַס זיינען אַרומגעפֿלויגן פֿון דעכער צו דעכער פֿעדערן, אונטער די פֿיס האָבן זיך געוואַלגערט צעבראָכענע כּלים, שטיקער מעש פֿון לייכטערלעך און שבתניקעס, און אין מיטן דערינען אַ שטיק זיידן שבת־קלייד, אַ טליענדיקע שמאַכטע מיט אַן אָנגערייכערט שייטל. פֿון די גליענדיקע חורבות האָבן די הויכע, שוואַרצע קוימענס אַרויסגעשיינט און האָבן עדות־געזאָגט אויף דעם חורבן, וואָס דאָ איז געווען. דאָ און דאָרט זיינען ייִדן געשטאַנען און מיט שטיקער אייזן אין די הענט האָבן זיי פֿון די גליענדיקע קוילן אויסגעשאַרט שטיקער צעבראָכענע כּלים, האַלב אָנגעטליעטע קאָלדרעס, פֿיס פֿון צעבראָכענע טישן, בענק, און יעדע־רער האָט זיך זיין ביסל באַלעבאַטישקייט צוזאַמענגעראַבלט. מאַמעס זיינען אַרומגעלאָפֿן אין די הייזער מיט געבראָכענע הענט און האָבן צוזאַמענ־געקליבן די פּיצלדיקע קינדערלעך, וואָס זיי האָבן ביי נאַכט אין פֿרעמדע הייזער, אין פֿרעמדע בעטן געלייגט. מיידלעך זיינען אַרומגעלאָפֿן און פֿון פֿרעמדע הויפֿן דאָס ביסל באַלעבאַטישקייט, וואָס זיי האָבן עס ביי נאַכט צעוואָרפֿן, צוזאַמענגעקליבן, געלייגט אַ פּעקל צו אַ פּעקל און אויף זיי די פּיצלדיקע קינדערלעך אַרויפֿגעזעצט. קליינע ייִנגלעך האָבן פֿון פֿייער אויסגעגראַבלט די האַלב־פֿאַרברענטע ספֿרים, אויסגעזוכט צע־טרעטענע שמות, געקושט זיי, צוזאַמענגענומען און אין דעם איבערגעבלי־בענעם בית־המדרש געטראָגן.

און דער ליכטיקער טאָג און די ליכטיקע זון, וואָס האָבן זיך הער־לעך ווייט און ברייט איבערן הימל אויסגעגאָסן, האָט געשאָטן אויפֿן שטעטל מיט ליכט און העלקייט. נאָר די ליכטיקייט האָט גליענדיקע חורבות, איבערגעבליבענע קוימנס און קליינע קינדערלעך אַן אַ היים באַלויכטן און באַהעלט.

און דאָ און דאָרט איז ביי זיין טליענדיקער חורבה אַ ייִד, אַ באַ־לעבאָס געשטאַנען און געצויגן פֿון פֿייער נאָך נישט קיין גאַנץ־פֿאַר־ברענטע באַלקעס, ברעטער, און דאָס גליענדיקע מיט וואַסער געלאָשן, און ער האָט זיך געלייגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פּלענער אין מוח ווי זיין צעפֿירטע נחלה אויף די פֿיס צו שטעלן...

אַרום איבער די פֿעלדער זיינען האַלב־נאַקעטע ווייבער געלעגן, האַל־טענדיק אין די שירצן זייערע זייגנדיקע קינדער. אַרום זיך האָבן זיי גע־האַט די צונויפֿגעלייגטע פּעקלעך און קינדער. און די זון האָט דאָס אַלץ באַגאָסן מיט ליכט.

*

צווישן די באַלעבאַטים אין שטעטל האָט מען אין דער שטיל גע־רעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רבס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער און העלצער אויסגעגאָסן...

קאַפּיטל זעקס

אין מיטן וועג

דאָס שטעטל הייבט אָן איינציקווייז קומען צו זיך. אַלטע באַלעבאַטים ווערן נישט פֿאַרפֿאַלן, און שטאָט ווערט צוריק שטאָט. פֿון די בערג אַש האָט מען די האַלב־פֿאַרברענטע ברעטער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און שטאָט ווערט צוריק שטאָט. ביי ר׳ יחזקאלן האָט מען דערווייל אָנגע־הויבן קלייבן זיך אויף תּנאים. לאהלע די כּלה האָט פֿון גאָרנישט גע־וואוסט. זי איז געזעסן ביים פֿענצטער יעדן פֿרימאָרגן און האָט זיך צום רבינס בחורל, צו אַברהמלס לערנען איינגעהערט, וואָס האָט זיך אין גאָרטן אין איינעם מיט דעם בלומען־געשמאַק אויסגעמישט, האָט אין איר פֿריש, ריין הדר אַריינגעדרונגען, איבער איר געזיכט געפֿאָכעט, און אויף אירע נאַקעטע, יונגע בריסט געבלאָזן. דאָס תּנאים־גרייטן האָט מען אין דער קיך אָנגעזען.

פֿון הינטער דער ערד האָבן מומעס, באָבעס זיך געיאָוועט און זיך גענומען צום אָנגרייטן. פֿון ר׳ יחזקאלס שטוב צו דער בעקערינס קעלער האָט אַ סטעזשקע מעל זיך געוויסט אויף די שטיינער...

דאָרט, וואו ר׳ יחזקאל וואוינט איז פֿאַראַן אַ ליק. אין דער ליק ציט זיך אַ שערענגע געבויטע הייזער, אָדער איין הויז מיט פֿיל־קאַנטיקע דעכער, איינער איבערן צווייטן. קיין הויף צו די הייזער איז נישטאָ, און אין גאָט ווייסט אויף וואָס פֿאַר אַ גרונט זיי שטייען. דאַכט זיך, גאָרנישט אויף גאָטס ערד... די הייזער געהערן צו פֿיל באַלעבאַטים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אַז אַזוי שטייען די שטיבער לוידיק אָן איינ־וואוינער, מיט אויסגעהאַקטע [illegible] קיים [illegible] אַ „יורש" [illegible] אַריינציען, קומען זיך צו [illegible] יורשים מיט [illegible] פֿירן אָן [illegible] און [illegible], אַז די [illegible] צו זיי. [illegible] גורל [illegible] אויף [illegible] אַ [illegible], וואָס נישט־[illegible] און [illegible] [illegible]

gogue lane. Something drew her there as to a meeting with the "Germans tall with whips and all," who fashioned wondrous melodies from the branches of the trees. And she was drawn still deeper into the dark lane, deeper and deeper . . . and he too must have been drawn by the unheard music, and he too must have allowed it to lead him on. They did not realize how far they were going. Night settled about their heads and took them to herself and wrapped them with darkness and screened them from the eyes of men.

The graves on the hill were witnesses that the young people never spoke a word to each other, nor took each other's hand. But he on one side of the land and she on the other let themselves be led by the heart-burning melodies that were drawn out of the old poplar trees by the long thin fingers of the "Germans tall. . . ." The same melodies resounded within them as though played upon the strings of their hearts. And the young people were drawn on and on, walking silently, listening to the inaudible music, to the secret melodies that were being played on their heartstrings. . . . Silently, silently. . . . Night came down upon them and the dewy clouds floated before and behind them.

And everything around them was filled with love; the heaven, the earth, lay clasped together, lost in the woods; the night was in the world, and the world was in the night, and scented breezes came from the bare fields, slipping across their faces whispering secrets to them, secrets that were to be carried in their hearts and never, never to be revealed. And their bosoms breathed slowly, quietly, and in them there was a strange longing, and a longing lay over all the earth. . . . The whole world yearned for it knew not what. . . .

In the thick forest God lay wrapt in His black mantle, and He longed for His own sake and for the world, and at the edge of the world where the last red rays sank into the blue dark sea the day kissed the night, and they yearned for each other and for all the world.

Far on the horizon, a bright moon wandered day in and day out, filled with longing, and the little cemetery hid within itself and was filled with longing. . . .

And the young man and the maiden let themselves be drawn on, following the mysterious melodies. . . .

A little farther on was the river, and the lanterns of the night winked to each other in the depths of the water and told each other tales of other worlds.

The young man and the maiden followed the twinkling lights and let themselves be led astray by them.

They came to the edge of the water and sat down on the shore.

THE FIRE

Suddenly a mighty ringing was heard.

The ringing came from the distance, as though a mother might be crying out in the dark night, "Help! Oh, what is happening! Help!"

The sky over the village suddenly became bright as though a burning red cloud had come flying out of another world, had lost its way in the dark sea of night, and illuminated half the sky. Or perhaps a mighty hand had brushed a large part of the night aside and thrown it from on high, leaving the open heaven visible to the world. Or perhaps the sun had for once in creation been permitted to err and had returned to this place instead of going on to another land.

Down below on the earth there was a terrible glare as one cloud of fire rolled into another, and they came forth together, leaping into the heavens and setting fire to a part of the sky. Earth, air, and heaven embraced each other with a single flame. The veil of night was torn from the face of the earth, and it was day again. Cries were heard from the distance, and the village bell rang desperately as though it were a mother screaming for help.

The young man and the girl sit by the edge of the water. Bright rays of light fall into the river and seem to set it afire. And the burning waves flow by, whispering to each other, telling the terrible secret of what is happening behind them. Here the night still lies upon the river, and something stirs silently in the water—the dead come up from the cemetery, they creep over the fence, and they cleanse their souls in the river before ascending into heaven to stand and be judged.

The river flows quietly on, cleansing their spirits, cleansing them from sin, and the dead float upon the waves into the dark woods from which they will rise to heaven.

On the other side, the world is in flame; wall after wall of fire climbs skyward. The air is on fire, and the heavens too, and their fiery reflection is on the face of the water. . . .

The young people return to the village through forgotten paths. Half-naked women, naked children snatch whatever they can of their possessions, bits of bedding, pillows, armfuls of kitchenware; they run with unearthly cries, their hair streaming, from one street to another, fleeing the fire. Little children clutch their mothers' skirts; the older ones help their mothers carry their

פוטערמילך איז נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב. נאר ביי הענה מיט זשענזשען, אז זשענזשע ברענגט די צאפירן און נעמט די שבת־לייכטער לעך אוועק. און דער בידנער לייבוש מוז יעדן טאג, געבעך, קומען מיטן בעזים אוועקקערן פאר א פרעמדער טיר. איצט דולט מען אים א קאפ מיט א פייער־וואנט, און ער שלעפט זיך אפ פון טאג צו טאג. דאס גאנצע שטעטל בעט, אז עס זאל קומען א פייער און די הייזלעך זאלן איין מאל פאר אלע מאל אפברענען, וואלט שוין איין מאל א סוף געווארן צו די מחלוקות. ייגלעך אין חדר ווינטשן זיך: אוי, הלוואי פלאקערט־אויס א פייער אין מיטן העלן טאג, און מען אנטלויפט פון חדר. נאר וויל די שטאט בעט, וויל דאס פייער דווקא נישט קומען.

דארט, הינטער די הייזלעך, וואס הענגען אין דער לופט, איז פאראן א קעלער, וואס אז מען קומט אריין אין אים, דאכט זיך, אז ער פירט אין באהאלטענע וועלטן ארונטער. דארט, אין דעם קעלער, איז פאראן א בעקער־אויוון פון תרחס צייטן. יידן גלייבן, אז אין דעם אויוון זיינען איינגעמויערט פיל קופערנע טעפ מיט גאלדענע רענדלעך, נאר מען האט מורא דעם אויוון צו רירן, אז דאס גאנצע הויז, וואס איז אנגע־לענט אויפן אויוון זאל נישט איינפאלן און מענטשן הרגענען. פון אויוון גרילט עס שטענדיק ארויס — סיי ביי טאג, סיי ביי נאכט. מענטשן זאגן, אז דעם בעקערס נשמה וויינט דארט שטענדיק און האט קיין רו נישט... אין קעלער דארט וואוינט א יידענע, אן אלמנה, שרה די בעקערין מיט זעקס טעכטער יתומות. איין גאט ווייסט, ווי ארום איז די יידענע ארייג־געקומען אין קעלער, נאר אז זי וואוינט — וואוינט זי שוין. אויף דער צווייטער זייט קעלער. וואוינט א ייד א וואטע־מאכער, וואס פארפעדערט די גאנצע גאס, און וואס די חדר־ייִנגלעך רופן אים „דזוואן! דזוואן!" — און דער ייד יאגט זיי מיט א שטעקל. דער ייד האט אזא טבע יעדן שבת־צו־נאכט, אין די זומער־שבתים, אויף טויט אוועקצופאלן און שרעקן די שטאט: די כאלערע... און מען לויפט נאך חיימל קונצנמאכער, אז ער זאל קומען מיטן שמעק־פלעשעלע.

א, די זומערדיקע דאנערשטאגס ביי נאכט, דארט אין ליקל! ווען צו די זעקס „יתומות", וואס איינע איז גרעסער פאר דער צווייטער, קומען אנצולויפן די שטאט־יונגען, שניידער, שוסטער־געזעלן. זומער־נאכט נאך דער ארבעט, די נאכט איז פינצטער, די לאדן דיינען פאר־מאכט, און די געזעלן דרייען זיך ארום מיט די חול־המועד־שטעקעלעך אהין און צוריק. יעדן מאל קומט צו ווייזן זיך א יתומה פון קעלער, ווארפט א בליק, דערכאפט זי א קוש, א לעק, א טאפ פון א יונג און ווערט צוריק פארשוואונדן אין קעלער אריין...

דארט איז היימלעך געווען אין די שבועות־נעכט, ווען דאס שטעטל יידן פלעגן אין שול זיין ביים תיקון, און דאס שטעטל ווייבער, מיידן ביי דער בעקערין פוטער־קוכנס צו באקן. און יונגען האבן זיך געדרייט, און די לבנה האט מיט א האלב אויג צוגעשיינט... און אלץ האט אין דער האלב־פארטרונקענער נאכט זיך געטונקען...

אין דעם קעלער האט מען זיך צוזאמענגענומען דאס געבעקס צו באקן צו די תנאים. עס זיינען אנגעקומען מומעס, באבעס. רחל־לאה מיט די ווארצעלעך אויף דער גאמבע — זי איז איבער אלע. זי האט מיט־געבראכט פון דער היים דעם גרויסן מערזשל מיטן שטייסל און האט דריי טעג כסדר געריבן, געשטויסן און געמאלן. עס זיינען אנגעקומען צו לויפן איניקלעך פון דער גאנצער וועלט און האבן געכאפט אויס דעם מערזשל און זיינען אנטרינען געווארן... פון א הויכן בוידעם האט מען אראפגענומען פארשיידענע בראט־פאנען מיט צענערליי פארמעלעך צו קיכלען מגן־דודלעך, פייגעלעך, קאטשקעלעך און גלאטע „האמבורגער" קיכעלעך מיט זיבן שפיצלעך. רחל־לאה האט פון איר קאפ אויסגעקלערט פארשיידענע אזעלכע שמאכטעס מיט שפיצלעך און קאנטן. פאר יעדער כלה, וואס זי האט פאר איר דאס געבעקס געבאקן, האט זי א באזונדער חנדל אויסגעקלערט, דירעקט פון דער כלהס־וועגן, לויט איר מזל נאך.

דאס געבעקס האט מען איינגעפאקט מיטצונעמען „אין וועג אריין" צו דער תנאים. ר' יצחק יודלס איז דורך דער צייט אין ר' יחזקאלס שטוב א גאנצער באלעבאס געווארן, ער האט זיך מיט ווייב און קינד ארייגעצויגן. און חיימל קונצנמאכער, דאס וויבערשע יידל, שלאפט אפילו שוין ביי נאכט דארט. און די ווייבער לויפן שרייען, אלע זיינען פארטאן, ווי מען וואלט יעדערער פון זיי א פעקל אויף דער האנט געלייגט, און זי ווייס נישט וואו זיך דערמיט אהינצוטאן.

צום שפעטסטן זיינען געקומען איטעלע און הינדעלע, די שנור מיט דער טאכטער. זיי האבן א טבע זיך לאנג צו לאזן בעטן. און זיי זיינען אריינגעקומען ווי פון הימל אראפגעפאלן. עס הייסט: זיי הייבן גארנישט אן צו וויסן פון קיין פותר און פון קיין חלום, און פרעגן זיך תמעוואטע: וואס מאכט מען דא? הייבט די מאמע אן דערציילן, ציען זיי „פשעטשע" די אקסלען אויף, זעצן זיך צום סוף אנידער יעדערע אין איר ווינקל אריין, פארקרימען די שנעבלעך און ווילן זיך נישט „מישן".

— וואס זייט איר ברוגז? — בעט זיך די מאמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאכט א חנעוודיק שנעבעלע איטעלע און גיט א דריי אוועק מיטן קאפ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע א חנעוודיק שמייכעלע, און א לאק גיט זיך איר א ווארף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אנגעזאטלט און מען קוקט פון דער ווייטנס זיך צו, וואס די מאמע מיט די יידענעס טוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין ווארט נישט אן.

די מאמע דרייט זיך, לויפט אהין און אהער און קוקט דער שנור מיט דער טאכטער אין די אויגן אריין, ווי זי וואלט מורא האבן: ווייס איך? גוט אזוי?

— וואס זאל מען דער כלה אנטאן? — פרעגט די מאמע.

— ווייס איך? זאל זי זאגן, — ווארפט הינדעלע מיט אן אויג צו איטעלען.

— זאג איר, אז זי זאל זיך פארדרייען איר קאפ — באפעלט איטעלע דער מאמען.

די מאמע הייבט זיך אויף פון די קאסטנס, און וועלכע זי פאקט די קליידער איין, און פארלייגט די הענט ביי די באקנס:

— אהא, איך האב דאך שוין פארגעסן א שטיקל שמחה!

belongings. They flee shrieking into the black woods, and the fire pursues them, reaching out its tongue to seize them. Mothers carry their babies as they pulled them from their cradles, pillows and all. Brothers carry their little sisters; sisters carry their little brothers. They burst into the homes of strangers, lay down their little ones on strange beds, next to strange children. The conflagration drives people from their houses, drives them out of the village, like wild beings. Anc the wind carries the fire from roof to roof.

The fire had come out of nowhere, a beast springing upon the little village and destroying everything, everything. . . .

Jews and Christians alike hurried with pails of water, but the fire drank up the water with a laughing crackle and went on about its work. Dazed, scarcely knowing what they were doing, people tried to save what they could—some seized doors and windows and carried them off into the road. Wild-eyed mothers leaped into the flames with their hair streaming and their clothes flying, shrieking as they ran, "My child! My child!" and wildly frightened children ran naked in the streets, dragging bundles of household goods and screaming, "Mama! Mama!" And all the voices were drowned together in the crackling of the fire, and tongues of flame shot across the roofs, leaving behind one ruin after another.

Some of the householders, seizing axes and hoes, tear at the walls of their own homes. They hack away furiously as though a mad compulsion has come upon them to make an end of everything, to destroy whatever remains.

One of them smashes windows with his bare fists, then runs in the streets with blood streaming from his hands, but the fire does not diminish. The blazing paws of the raging beast march from roof to roof, and as though to silence the screaming of the children, of the mothers, of all the town, it furiously smashes one house after another. The lamentations rise to the heavens, and the village bells never stop ringing, ringing, as though pleading with the raging beast for pity, begging at its feet for mercy, and at the same time crying out to the power above, in accusation of the wanton destroyer.

Now comes a cry of horror, "The synagogue is on fire! the synagogue!"

Then people rush from all sides. Fathers throw aside what remains of their household. Mothers put away the babies from their breast, the whole village gathers around the little synagogue. The tall windows are filled with flames, like two bright lanterns. Men groan and tear their hair, women press against the hot walls as though to shield them with their bodies. A few men pour pails of water on the flaming walls. But the fire only sucks up the water, sputters, and burns on.

Christians come running with axes and crowbars. They climb to the roof of the synagogue and hack at the tin covering. The Jews seize them by their ankles, pleading with them to hold back, but the axes tear the roof apart, and every bit of tin hurled from the roof rips its way through the heart of a Jew.

In the midst of this, the rabbi, weeping aloud, rushes to the synagogue doors, bolts them, and closes the shutters, stretching out his thin pale arms as if to hold back the destroyer. But the fire leaps down through the open roof, and now people cry, "The roof! The roof!" They break open the doors and the windows and burst into the synagogue. Already, the gables are afire, and through the roar of the conflagration one can hear the rafters falling one after the other. Now the flames are upside down, the tongues licking downward from above, shooting burning sparks and pieces of flame into the world below. Billows of black smoke burst from an open window; one cloud of smoke storms head on into another, ploughing through a broken pane. For a moment the smoke blackens the flames, forcing a way for itself, rising upward to heaven with the flames snapping after it. In the thick black column streaming from the broken window, mingled with burning sparks of fire and flying chunks of flame, are the shapes of men, leaping through the black smoke and the shooting sparks, some of them rescuing half-uncovered scrolls of the law, others with streaming prayer shawls holding pieces of the candelabra, boards from the holy ark. They disappear with them into the darkness.

The synagogue blazes; one wall gives up after another; from within one can hear the flames breaking down pillars, rafters, one after another, to be consumed by the tongues of fire. And from all around rises the bitter weeping of men, women, and children. They shriek, they groan, they wring their hands, and the village bell rings and rings, still pleading with the fire for pity, still crying out against the lust of a destroyer who would consume the entire world.

III (6-11) Wedding Episode

אין אַ שיינעם פֿרימאָרגן האָט מען די פֿור געשפּאַנט, אין דאָרף געפֿאָרן, וואו עס האָבן געזאָלט זיין די תּנאָים אין מיטן וועג.

נאָטע האָט אויסגעצירט די פֿערד, איינגעבונדן זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די געפֿלאָכטענע האָר אויף די רוקנס, אַרונטערגעבונדן די ווידלען. הינטער דער שטאָט האָט ער אַ האַלבן בוים אָפּגעבראָכן און אַרום די פֿור מיט בלעטער באַפּוצט, אַז עס זאָל שיין אויסקוקן.

אויף דעם ערשטן וואָגן זיינען געזעסן די מאַנספּאַרשוינען. דער רב מיט ר׳ יחזקאלן, עוזר און לייבל, ר׳ יצחק יודלס מיט ר׳ שמעיהן, דעם אַלטן שמש פֿון רבין, וואָס טראָגט דעם רבינס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָענטע און ווייטע קרובים אין סאַמעט־היט האָבן געררויכערט, ווי חול־המועד, סאַמע ציגאַרן. אויף די אַנדערע וועגן זיינען געזעסן די ווייבער מיטן געבעקס און „אָנגרייטעכץ". ביי דער כּלה פֿון ביידע זייטן הינדעלע און איטעלע; ביידע עפּעס אָנגעטאָן אין אַזעלכע מיני רונדיקע, קליינע קאַפּעלושלעך, געפֿלאָכטן פֿון שוואַרצער שטרוי און באַפּוצט מיט שוואַרצע קאַראַנקעס, אַרויפֿגעזעצט אויף די שפּיץ קעפּ, און אַזעלכע מיני פֿעדערן, עפּעס גילגולים פֿון אַמאָליקע פֿאַרצייטישע מאָדעס... הינדעלע האָט די לאָקן פֿון שייטל אויסגעפּרעסט און אויסגעלאָקט „פּאַ וואַרשאַווסקי", פֿאַרוואָרפֿן אין דריי שפּיצן אויפֿן הויכן, גלאַנצעדיקן שטערן. מיט די גאָלדענע אוירינגען און היינטמאָדישע קייטעלעך מיט די קאַליעס אויף די העלדזער, מתּנות פֿון זייער כּלה־צייט. ווען מען האָט זיי געהאַט געפֿירט „אין מיטן וועג", האָבן זיי זיך דערמאָנט אין זייער צייט — און האָבן מיט די קעפּ צוגעשאָקלט... די מחותּנתטע מלכּהלע איז געזעסן צווישן די מומעס, וואָס זיינען אין די בלויע, שבתדיקע, ויידענע הייבן מיט די בענדער אין די טערקישע שאַלן געזעסן שטיל; די דאַרע פֿאַרלייגטע ליפּן אַריבערגעצויגן איבער די יאַסלעס אָן ציין, האָבן זיי פֿאַר גרויס גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אַרויסצוריידן. און די מחותּנתטע מיט אַ פֿולער שירץ לעקעך האָט זיי יעדן מאָל פֿאַרשטופּט מיט עפּעס אַנדערש די מיילער. און די כּלה, די כּלה אַליין, איז זיך געזעסן צווישן איטעלען און הינדעלען, שוין אין אַ היינטמאָדישן קאַפּעלוש און די צעפּ שוין אין אַ קוילעטש פֿאַרלייגט, רויט־טויט, און האָט, נעבעך, נישט געוואוסט וואו די אויגן אַהינצוטאָן. הינדעלע האָט איר אָנגעזאָגט און אָנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פֿירן „אָנשטענדיק", ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איר חתימה־געלט געבן, און ווי זי זאָל ענטפֿערן דער מחותּנתטע, אַז מען וועט זי עפּעס פֿרעגן, און „רעה" איטעלע האָט אַלע מאָל שטעכעדיק צו הינדעלען די אויגן אַהינגעוואָרפֿן.

צו ווייזן זיך פֿאַר די מחותּנים האָט מען מיטגענומען די לויוויטשער רביצין, אַן אַלטע מומע, אַ יידענע מיט אַן אָפּגעגאָלטן קאָפּ ווי אַ שעפּס, אין אַ קאָפּקע, און אַ ברייט קלייד מיט אַ שפּאַר קישעלע פֿון הינטן... אוי וויי! די יידענע האָט געטאָן אַ דין. קודם־כּל האָט זי אָנגענומען דאָס ווייבערשע יידל, וואָס האָט זיך אויך מיטגעכאַפּט מיט דער פֿור ווייבער, צווישן די אַלטע מומעס, דאָס האַרץ זיך צו דערכאַפּן — און אַראָפּגעוואָרפֿן אים פֿון וואָגן (פֿאַר איר איז ער נאָך גענוג מאַנספּאַרשוין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די כּלה איינגערוימט אין אויער און אָנגעזאָגט איר, אַז דאָס מיידל, נעבעך, איז ווי אַ פֿלאַב־פֿייער רויט געוואָרן פֿאַר בושה.

דאָס ווייבערשע יידל איז אַ שפּאַר שטיקל וועג נאָך דער פֿור נאָכגעלאָפֿן, דערנאָך, אַז די לאָוויטשער רביצין האָט אַזוי לאַנג געשאָקלט מיט איר אָפּגעגאָלטער גאָמבע ביז זי האָט איינגעדרימלט, האָט ער זיך פֿון הינטן־אויס אויפֿגעכאַפּט, אַריינגעשטעקט אין וואָגן אַריין דאָס פּירקאַנטיקע, געקנייטשטע שבתדיקע צילינדערל און אַזוי, אָנהאַלטנדיק זיך אין די לייסטן פֿון וואָגן, האָט ער אויך איינגעדרימלט, און דאָס צילינדערל האָט דער לאָוויטשער רביצין אויף אַלץ צוגעשאָקלט...

אַזוי זיינען די פֿורן אָנגעקומען צו דער קרעטשמע.

די יידישע קרעטשמע איז געשטאַנען צווישן צוויי וועגן, וואָס שיידן זיך און גייען אָפּ אין פֿאַרשיידענע צוויי שטעט פֿון צוויי גובערניעס, וואָס אין יעדערער פֿון זיי געפֿינט זיך אַ רבי. חסידים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, מיט די שטעקעלעך אין די הענט טיילן זיך אָפּ, און גייען צווישן די גרינע גרעזער אין די צוויי וועגן, און שיסן זיך אַריבער שטיינער פֿון איין וועג צום צווייטן. אורחים, די, וואָס גייען אין די מדינות, קומען אָן פֿון ביידע זייטן וועג פֿון פֿאַרשיידענע שטעט און שטייגן אָפּ אין קרעטשמע אויף נאַכטלעגער. אין דעם „טראַקט" איז דאָ אַ באַזונדער שטיבל פֿאַר זיי, וואָס אין דעם שטיבל געפֿינען זיך וואַנצן און אַנדערע קליינע ווערימלעך... פֿון פֿאַרשיידענע מדינות. דאָרט טרעפֿט מען זיך פֿון רייסן און זאַמאָש און די אורחים דערציילן מעשׂיות, וואָס האָט זיך מיט זיי געטראָפֿן אין זייער וואַנדערן. די באַלעגאָלעס מיט די לאַנגע, געדיכטע, קאַלטענעוואַטע בערד, וואָס פֿאַרהילן אין זיך דאָס גאַנצע פּנים, מיט די פּיפּקעלעך אין מויל, די, וואָס זיינען איינגעהילט אין די דיקע באַנדעס, אין די גרויסע שאָפֿן פּעלצער מיט די גרויסע קעלנער, און פֿירן די גרויסע וועגענער מיט קאַלך און נאַפֿט, סמאָלע און דזשעגעכץ; די וועגענער מיט די גרויסע שטורקאַצן, וואָס פֿלאַקערן פֿאַרנדיק ביי נאַכט, און זאָגן אָן פֿון דער ווייטן, שטעלן זיך דאָרט אָפּ אין דער קרעטשמע אונטערפּאַשען. דאָרט טרעפֿן זיך יידן פֿון פֿאַרשיידענע געגנטן, פֿון פֿאַרשיידענע מדינות, און דערציילן, וואָס ס׳טוט זיך ביי זיי אין לאַנד, וואָס עס הערט זיך מיט יידן, און ווי ס׳גייט דאָרט אַחינו בני־ישׂראל.

עס איז פֿאַרנאַכט. דער הימל איז צעהאַקט אויף טויזנטער שטיקלעך. ווייסע פֿליסנדיקע וואָלקנדלעך מיט בלויע העלע אינדזלען שווימען אַרום אין העלן גליענדיקן ים. און דער ים, וואָס גייט אַרונטער אין אַ רויט געשטאַלט, פֿליסט אָפּ אין מערב־זייט. פֿאַר דער קרעטשמע שטייען פֿורן, הויכע וועגענער מיט בידלעך, אָנגעלאָדן מיט סחורה אַזש די אַקסן ברעכן זיך אונטער די רעדער. ידלעך פֿירן איבער די סחורה פֿון איין מדינה אין דער צווייטער אַריין. די פֿערדלעך זיינען אויסגעשפּאַנט, פּאַשען זיך און קלערן גוט אַריין אין דער גרויסער קאַרעטע, וועלכע שטייט פֿאַר זיי, ווי זיי וואָלטן געקלערט, פֿון וואַנען כּוחות צו נעמען די סטגרזות איבערצופֿירן.

יידן זיינען אויך פֿאַלק [illegible] אין [illegible] און אַלע [illegible] אויף איין [illegible]. נאָר יעדער [illegible] [illegible] אין [illegible], [illegible], זיין [illegible], [illegible] אויף זיינע [illegible]. [illegible] בלייבט יידן אויס־ [illegible] [illegible] [illegible] אין [illegible]. און [illegible] [illegible] [illegible] אויף פֿון וועג [illegible] ווי [illegible]. און אויף די

The day dawned gray and silent. Far on the horizon the morning star flickered bloodily in the pale gray mirror, and its reddish reflection was returned by the watery gray waves of the sky, as though waves of gray water had come from mysterious otherworld oceans and made their way one after another into the heavens. The morning washed her newborn son, the new day, that came up out of the gray depths of the waters, washed him in wave after wave, so that he might shine and light up the heavens and the earth.

And the whole world wakened from sweet sleep; the leaves of grass, still drowned in the dew of night, began to stretch themselves toward the sun; the blossoms opened their little eyes and their little mouths and gave forth the flowery scents with which they had drugged themselves all night long. All wakened; the world threw off the garment of night which had enwrapped her while she slept with the dewy clouds; she wore the smile of the bride who wakens on the first day after the wedding. Everything glistened, smiled, and was drunk with love and life.

The fire was dying. Here and there it spent its last violence on a remaining wall, on a doorway or a pillar; it glowered over the wreckage. The village had become a ruin . . . smoking piles of ashes and debris, burned roofs crashed over burned walls, glowing embers smoking and snapping.

Here and there one could see half a wall, with a mirror still hanging on a hook. Goose feathers from pillows and comforters fluttered in the streets, broken bits of earthenware rolled underfoot in the streets, and pieces of brass from Sabbath lights were scattered everywhere. And in the midst of all one might see the smoldering remnant of a Sabbath dress or a half-charred marriage wig.

Out of the glowing ashes tall black chimneys rose, sorrowing over the sacrifice that had taken place. Here and there stood Jews with long iron rods in their hands, trying to poke bits of houseware out of the glowing wreckage, pulling out half-burned garments or the legs of smashed tables. Each tried to assemble the pitiful remains of his household. Mothers ran from one house to another wringing their hands and gathering together the infants they had left in strange homes the night before. Little girls hurried to the strangers' houses where they had left their bundles of belongings, gathering together one little packet and another, and putting the packs on the backs of their little brothers and sisters. Schoolboys dragged half-burned books out of the fire, kissed the burned relics, and carried them all into the little prayer house, which had been spared by the fire.

The brilliant day and the brilliant sun, spreading their glory from out of the wide heavens, flooded the village with shining light. But the light fell only upon glowing ruins, stark chimneys, and homeless little children.

Here and there a simple householder stood by his smoking ruin pulling out a few boards or rafters that might not have been completely consumed, throwing water over the embers, and placing plank against plank, board along board, already planning in his mind how to put together his shattered house.

In the fields half-dressed women held their nursing babies in their laps; around them they had gathered up their bundles and their packs and their children, and the light of the sun poured down upon them all.

Among the plain folk in the village, it was secretly murmured that God in his heaven had taken the side of the town rabbi and had poured out His wrath upon the wood and the stones of the town. divine retribution

6. The Halfway House

Slowly the town began to return to itself. Well-rooted villagers are not easily defeated, and a town is not easily destroyed. As soon as a man was able, he put together a cabin for his family. And the town became a town again.

At Reb Yechezkiel's, in the meantime, preparations began for the arrangement of the marriage contract. Leabeh, the bride, knew nothing of what was going on. Every morning she sat by her window and listened to the voice of the rabbi's young son, Gabriel, as he repeated his studies in the Scriptures, and his voice mingled with the scent of the blossoms in her garden, wafting into her fresh, clean little room, and slipping across her face, and breathing across her bare, young breast. The preparations for the feast of the marriage contract were to be seen mostly in the kitchen.

Grandmothers and aunts appeared as though risen out of the earth, and the cooking and baking got under way. A track of flour covered the stones from Reb Yechezkiel's house all the way to the bakery.

Reb Yechezkiel's dwelling bordered on a little alley overhung by a row of wooden houses or rather by a single structure with

פערדלעך, אויף דעם געשפּאַנעכץ. איף די וועגענער ליגן אויסגעגאָסן באַזונדערע חנדלעך, שמאַכטעלעך פון די פאַרשיידענע שטעס... אויף דער שוועל פון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואַק, עפּעס אַ מאָדנער ייד, מיט אַזאַ העמדל, אין אַ קורצן ראָק, וואָס זעט דאָך אויס ווי אַ קאַפּאָטע, אין אַ הוט מיט אַ הויכן דעניק. עס איז אַ זומערדיקע היץ און דאָך טראָגט ער אַ פּאָר טיפּע קאַלאָשן, אַנגעקומען פון גאַנץ ווייט, דאָ אָפּגעשטייגט אויס־צורוען זיך און איבערצונעכטיקן, און ער דערציילט די יידן, וואָס ס'טוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט, העט, העט אין דער ליטע, מיט אחינו בני ישראל. ווי אחינו בני ישראל לעבן אָפּ אין דחקות און נוים. און אַזאַ למדן איז ער, דער ליטוואַק! רעדט לשון קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש. יידן האָבן דרך־ארץ פאַר אים, קרעכצן: „וואָס דען, מיר קענען?"... נאָר אין הארץ גלויבן זיי אים עפּעס נישט, אַ ליטוואַק, באַלד, באַלד וועט ער זיי אָפּנאַרן. און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי ווייך, און אַזוי פרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה עשרה ביי מנחה, נאָר געשאָקלט האָט ער זיך נישט... און ווער ווייס, וואָס ער טראָגט אונטערן האַרץ...

עס באַווייזט זיך פלוצלינג אַ וואָלקן קאָרזש, אויפגייענדיק פון ביידע וועג און לייגט זיך געדיכט איבער די פעלדער. דער וואָלקן קאָרזש קומט נענטער אָן, לויפט פאַרויס, באַלד צערייסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלן פון בייטשן. באַלד פאָרפאָרט מען פאַר דער קרעטשמע: פורן, אָנגעשטאָפּט מיט מחותנים אין סאַמעט־היט, מחותנתטעס אין ברייטע קליי־דער, מיט בראָנפן און לעקעך. מען איז אַראָפּ פון די וועגענער. דאָרט, אויף חתנס צד, עפּעס מאָדנע יידן, פון אַן אַנדערער מדינה, מיט לאַנגע און קורצע בערד. דאָרט, אויף זייער צד, איז אויך דאָ אַ הויכער, הויכער ייד, אַ מין ר' יצחק יודלס, מיט אַ שמאָלער, לאַנגער באָרד. און שמאָלע, לאַנגע הענט, וואָס שטופּן אַלעמען אָפּ, און ער איבערשרייט אַלע. מען האָט זיך שלום־עליכם אָפּגעגעבן, די מחותנתטעס דאָס ערשטע מאָל זיך געזען, און דאָס ערשטע מאָל זיך צעקושט. די לאָוויטשער רביצין האָט אַלעמען גע־דוצט, און באַלד אַלעמען אויפן אָרט מוסר געזאָגט.

די פורמאַנעס האָבן די פערד אויסגעשפּאַנט. די פערד אַבראַק איינגע־שיט, די הענט צוגעלייגט אויף די באַקעס, און האָבן מיט גאווה פון איין צד צום צווייטן אַריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך" און „גלייכע ווערטלעך" זיך אַריבערגעשיקט, גאַרנישט, גלאַט אַזוי „שלום־עליכם" אָפּגעגעבן זיך.

די מחותנים זיינען אין דער שטוב אַריין.

אין שטוב מיט זייער אַ נידעריקן באַלקן, מיט קליינע פענצטערלעך הויך ביים באַלקן זיינען געווען די מאַנספאַרשוינען. איבער דער שטוב האָט זיך אַרויף און אַראָפּ געדרייט ר' מרדכי קאָנסקעוואָליערס בחורל, אברהמל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואָקסן, מיט אַ פּאָר שפּראָצנדיקע שוואַרצע באַקן־בערד, אין אַן אַטלעסן קאַפּאָטעלע מיט אַ זיידן גאַרטעלע, אַ שוואַרץ־הנעוודיקער. עס שניידט זיך אויס אים אַ צווייטער טאַטע, צוויי לאַנגע, שוואַרצע, געקרייזלטע פּאותלעך. מען האָט אים שלום עליכם אָפּ־געגעבן. ר' יצחק יודלס איז צו צו אים און האָט מיט אים גערעדט שוין ווי מיט אַ דערוואַקסענעם יונגנמאַן. דער בעל הקרעטשמע, וואָס האָט לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פּאַראַסטע שטיוול אָנגעטאָן, וואָס אַ גאַנצן זומער ליגן זיי פאַרוואָרפן אין קאַלטן קעלער, האָט צוויי גרויסע ליכט אויפן גע־דעקטן טיש אָנידערגעשטעלט און איז אַרויס. מחותנים האָבן אָנגעהויבן זיך באַקענען. ביי די מאַנספאַרשוינען גייט עס איינס־צוויי, מען גיט זיך די הענט, שלום עליכם, און אַן עלטערער זאָגט דעם ייִנגערן „דו". און ווידער אַרום, זיי זיינען דאָך „משלנו", ר' מרדכי קאָנסקער רבינס אַ חסיד (האָט דאָך דער רבי ר' שמעיהן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באַלד אַדורך אין אַ שאַרפן שמועס פון לערנען, ר' יצחק יודלס האָט מיט יענעם הויכן ייד, דעם חתנס מלמד, שוין ביי די בערד געהאַלטן און איינער דעם אַנדערן האָט געגעבן עפּעס צו פאַרשטיין. מען האָט זיך געזידלט און מיט ציגאַרן איינער דעם אַנדערן מכבד געווען. דער רב האָט אויך זיך אַריינגעמישט, נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאָכאיילן. חסידים האָבן אים דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט. דערווייל איז אָנגעקומען עוזרל און האָט אויך אַן אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדן מאָל מסכים געווען, די אויגן פאַרמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזוי...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פאַרהערן. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפולפלדיק פּשטל מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צוויי־טער, און אין איין וועגס פאַרענטפערט אַ הארבן רמב"ם. דאָ און דאָרט אָנגע־טשעפּעט אַ פני־יהושע, מיט אַ מאָל האָט ער זיי ביידע אַוועקגעוואָרפן און געפרעגט אַ קשיא: „חלב מנין דשרי?" און אויסגעמישט שחיטת־חוץ מיט אבר מן החי. ר' יצחק יודלס האָט אים אַלץ געוואָלט כאַפּן אויף דער וועגנ־קע. ער האָט זיך אַרויסגעדרייט, זיך נישט געלאָזט, זיך געוואָרפן, גע־פאַלן און שטענדיק געבליבן שטיין אויף די פיס.

מיט אַ מאָל גיט זיך דער רב אַ מיש־אַריין מיט אַ גמרא און הייסט דעם חתן זאָגן אַ שטיקל „אויפן אָרט", בלויזע גמרא מיט רש"י. אַברהמל, דאָס בחורל, הייבט אָן צו זאָגן, נאָר אין דעם גיט אַ לויף צו ר' אָשר ישכרס, דער הויכער, הויכער ייד, דעם יינגלס מלמד, און גיט אים אַ נעם אַוועק פון דער גמרא: „קיין פרעמדע דאַרפן מיר נישט" — גיט ער אַ בעשריי צום רב. ר' יצחק יודלס קוועלט, עוזרל האַלט־מיט מיט זייער צד. ר' יחזקאל וויל זיך אַריינמישן, נאָר ער האָט דרך־ארץ פאַר יידן־למדנים. דער רב בלייבט שטיין, עס ווערט אַ גערודער, מען קריגט זיך, און אַלע ווערן פאַר־הילט אין קלאָמבן רויך פון ציגאַרן, פון ליולקעס טאַבאַק, וואָס האָבן אָנ־געפילט דאָס שטיבל, און די קלאָמבן רויך האָבן אָנגעפילט דעם אָפענעם פענצטער, אין גאַס שמעקדיקן חלל אַריין...

אין אַ ווינקל שטוב זיינען געזעסן די צוויי אַלטע באַלעבאַטים, ר' יחזקאל און דער מחותן, ר' חיים ראָזנקראַנץ. די צוויי אַלטע, גרויע קעפּ, די צוויי אַלטע, גרויע בערד האָבן געהערט ווי יידן חסידים קריגן זיך איבער גאַטס תורה. חסידים האַלטן פאַר ס'זייערע, איינער פאַרן צווייטן. געהערן צו איין דאַך, יידן האָבן עפּעס שותפות, — אָט זייערע קינדער, זייער עוזרל, ווי ער מישט זיך. און דאָס בחורל, דער חתן, ווי עס שיט זיך אים פערל פון מויל, דברי־תורה; ער מישט זיך מיט זיי, שפּאַרט זיך מיט יידן מיט גרויע בערד, און קומט זיי ביי. ביי דעם אַלטן ר' יחזקאל אין די אויגן וויזן זיך טרערן. דאָס אַלטע, פאַרטריקנטע האַרץ ווערט עפּעס אָנגעפילט מיט ליבע, נייע געפילן, ער נעמט זיך צום מחותן:

numerous layers of gables, one balanced on top of the other. There was no yard, and the Lord only knew how the top layers were linked with the bottom. The dwellings seemed scarcely to stand on the earth. The houses belonged to everyone and to no one. That is to say, the dwellings mostly stood vacant, with their windows broken, but the minute an "heir" wanted to move into one of the flats, a whole army of heritors appeared, each armed with papers and birth certificates to prove that the houses belonged to him. The hand of destiny finally fell upon Leibish the milkman, who was selected by the town agent, for no reason in the world, to pay the taxes. A policeman came once a year and dragged four and a half rubles of taxes out of him. Leibish was neither a heritor nor a relative—but who could argue with the police when they brought in their documents and went off with the Sabbath candlesticks? And so the poor Leibish had to come every day and sweep the alley in front of a stranger's door. Now he was being tormented about building a fireproof wall. So he dragged through his days.

The whole town had prayed for nothing better than a fire that would once and for all burn down the shanties so that there would finally be an end to the argument about who owned them. Every day the schoolboys repeated their greatest wish, "May a fire break out in the middle of the day, so we can get out of school!" But just because the whole town wanted it, this time the fire had left these buildings miraculously standing.

Underneath the shanties that seemed to hang in the air was a cellar that seemed to lead into hidden nether worlds. Down there in the cellar was a baker's oven from the time before Terach, the father of Abraham, according to the village legend, and copper pots filled with golden coins were walled into the oven, but no one dared touch it for fear that the entire house would collapse and people might be killed. Day and night, a fire burned in the oven. It was said that the soul of the baker moaned in the fire because it could not rest.

In the cellar dwelt an old woman, Sarah, the baker's widow, with her six orphan daughters. God only knew how the poor woman ever came to live down there in the cellar, but since she was there people let her stay. On the other side of the basement lived a mattress maker, and the whole street was filled with cotton and feather flakes from his shop. The children nicknamed him "Bird Man," and kept shouting "Birds! Birds!" in his doorway. The old fellow would rush out, chasing them with a stick. Every Sabbath eve, especially in the summer, the old Jew would collapse as though dead, thereby terrifying the entire town. "The plague!" they would cry and rush off to find Chyiall the apothecary, to come with his smelling salts.

On Wednesdays all the young lads of the town, the tailor's apprentices and the cobbler's apprentices, would gather to court the six orphan girls, who were scarcely a year apart in age. On a summer evening after work, when the night was dark and the shutters were closed, the boys would stroll by with their pagan little canes, walking back and forth past the cellar, and every few minutes one of the orphan girls would slip out, only long enough to show herself, glancing up and down the street; she might catch a kiss, a caress, from some lad and swiftly disappear into the cellar again.

It was hot there, in the evenings of the Festival of Weeks, when the good Jews of the town were in the house of study, which still stood, and the village wives went back and forth to the baker woman, bringing their butter cookies to bake, and the young men hung about the place, and the moon shone down with half an eye open and everything was muted in the half-drowned night.

All that was to be baked for the engagement feast was brought together in the cellar. Aunts and grandmothers clustered about Rachel Leah, the ancient crone, with the little hairs on her warts; she was the chief of all. She brought her huge mortar and pestle and spices from home, and for three consecutive days she stood there rubbing and pounding and grinding. Grandchildren swarmed from all over to try their hands at the mortar, only to be shoved away. A whole collection of baking molds was brought down from someone's attic; there were cookies in the shape of a star of David, in the shape of birds, of geese, and ordinary seven-pointed cookies. Out of her own head, Rachel Leah invented all sorts of shapes with points and corners. For every bride whose feast she prepared, she would devise a special emblem as a good-luck charm.

The cakes were wrapped up carefully, to be transported to the

— נו, מחותן, [illegible] ... מיר [illegible] נישט — קענען דערפאר [illegible] — [illegible] זיך אין א טונקל ווינקל...

און דא הערט וואס־אמאל מער די שטוב פארשטופן אין רויך, וואס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואנצעס, און נעמט דאס שטיבל איין. סאמעט־היט, שטריימלען ווארפן זיך אין רויך אהין און צוריק, די צוויי פלאמען ליכט ווארפן עפעס א נגידיש־חסידישן גלאנץ און מען הערט ווי יידן שפארן זיך, און דעם חתנס שטים קלינגט ווי א גלעקל און שיט מיט תורה, שפארט אלע איבער. ר׳ יחזקאל האט נחת: זיין איידעם וועט עס זיין, הינטער זיין דאך וועט זיך הערן דאס קול־התורה. גייט ער צו צו ר׳ מרדכי קאנסקעוואליער, נעמט אים האלב ארום, און האלב האלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מחותן ר׳ מרדכי, איך וויל פון אייך אפקויפן אייער בחורל, וויפל איר וועט פון מיר וועלן — און דער אלטער ייד וויינט מיט הייסן טרערן פאר גדולה.

די מחותנים זיינען ארויס אין גערטנדל אריין אפשמועסן מכוח נדן.

*

אין דער צווייטער שטוב, דארט וואו, דער קרעטשמער מיט דער קרעטשמערין שלאפן, האבן זיך די ווייבער צוזאמענגענומען. די ווענט זיינען געווען באהאנגען מיט בילדער, אלטע סאלדאטן און גענעראלן, און נאפאלעאן איז אויך דא געווען, אין איינעם מיט א יידן עפעס מיט א פרעמד היטל, א פעטער פון א פרעמד לאנד, און איבער די פענצטער זיינען גארדינקעלעך געהאנגען מיט גרינס אריינגעשטעקט נאך פון שבועות.

די כלה נאכן אפוואשן און פארקעמען די האר און נאך דעם ווי מען האט איר דאס נייע קלייד אנגעטאן מיט די פרענדזעלעך, האט מען זי אויבן אן אנידערגעזעצט: זיץ און שוויג! ארום איר איז דער עולם ווייבער געזעסן שטיל אויף די שטולן, קיין איינע האט זיך נישט דערוועגם מיט קיין ווארט זיך אנצורופן, איינע האט געווארט אויף דער צווייטער, און אז איינע האט אפגעהוסט און איר קול האט אפגעהילכט, איז זי רויט געווארן. נאר די לאוויטשער רביצין האט זיך איבער דער שטוב געדרייט, די הענט פארלייגט, און איר שפאר קישעלע פון הינטן האט איר נאכגעשריגן: „בין איך מיר די לאוויטשער רביצין!״ נאר אזוי שטיל איז געווען צווישן די ווייבער, אלע פארמאכט די פיסקער, ווי זיי וואלטן געווארט, אז ס׳זאל ווער קומען פון דרויסן און זאל פלוצים א שויב אויסהאקן... נאר, מען ווייס נישט ווי ארום ס׳איז געווארן, האט מען אנגעהויבן צו שמועסן אפגעהאקטע ווערטער, פון צייט־צו־צייט האט איינע פון זיי א דייטש ווארט אריינגעווארפן, צו ווייזן זיך... און פון דער צווייטער שטוב האט זיך געהערט „זיין קול״, אין מיטן איבערגעהאקט פון ר׳ יצחק יודלס.

די כלה איז רויט געווארן און דאס הארץ האט איר אזוי געקלאפט... און הינדעלע מיט די לאקן האט זיך געזעצט קעגנאיבער איר און האט זיך אויף א בעל־הבתישן שטייגער אפגעאטעמט, געבלאזן פון זיך און געבאמבלט מיט דער גאלדענער קייט אויפן האלדז.

דארט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאל אזוי לעבן! — א „הינדעלע״ מיט אן „איטעלע״, צוויי שנירן. זייער הינדעלע איז א הויכע, מיט א שווארצלעך אפגעברענט געזיכט, טראגט א טשיפיק, און ביזן רוקן אריין געגאלטע האר, און א לאנגע שערנגע פערל אויפן טשיפיק. א יידענע — א קאזאק! לאזט זיך נישט פון קיינעם, חנפעט זיך צו דער שוויגער און רעדט: „יאך״, „ביי אונדז אין ווארשע״. און זייער איטעלע איז א דיניטשקע, אן איידעלע, מיט א שמאל, דין, קורץ נעזל, וואס גלאנצט און ציט זיך ברוגזדיק. אויפן האלדז א לאנגע קאראנקאווע פריזקע, און א דין, לייכט שייטל מיט א שרונט און א וויס, אטלעסן שאלעכל איבערן רוקן, מיט א וויס וועסטעלע פון פראנט און „שפרעכט״: „איכע״ „ביי פאטער, מוטער, צו הויזע האט מען געשפייזט פוטערקוכן מיט קאפע״. און יעדן מאל, ווען די צווייטע האט איר „אויפן פוס אנגעטראטן״, איז זי צו דער שוויגער־מוטער צו און האט אנגעהויבן וויינען: „איכע וויל נאך הויזע!״. דער מוטערס מילך נאך אויף די ליפן, א יונג קעלבעלע, ערשט פון דער מאמעס ברוסט אוועקגענומען.

האט די „הינדעלע״ אריבערגעקוקט מיט שטאלץ צו יענער הינדעלע, אזוי א ביסל פון דער הייך, ווי איין אינדיק צום צווייטן, און האט איר מיטן בליק געגעבן אנצוהערן, ווער זי איז: „ר׳ יחזקאל גאמבינערס טאכטער״, — אויסגעקוקט נאר ביז יענע וועט איר אפענטפערן, וואלט דא ארויסגעקומען א חתונה, זאל איין גאט אויסהיטן! האט אבער יענע „הינדעלע״ זיך צוגעריקט צו דער שוויגער, כדי דער שוועגערן די גאל אפצודריקן. און אנגעהויבן צו רעדן מיט די ליב־חנעוודיקע ריידעלעך, און די שוויגער, די מחותנתטע, האט נאר געפרעגלט זיך אין פוטער פאר נחת... האט זיך די „איכע״ צוגעשארט צו דער כלה, און האט גערעדט מיט דער כלה אין דער שטיל ווי א ליבע שוועסטער, און האט זיך געקושט מיט איר, און דערציילט איר ווי זיי וועלן זיך ליב־האבן, ווען זיי וועלן שוועגערינס זיין. האט עס ווייטער יענער שנור, דער „חארשעווער״, פארדראסן, וואס די „איכע״ האט די גאנצע כלה צוגענומען, האט זי זיך געגעבן א שאר צו צו דער כלה, און גערעדט צו איר מיט א ליבליך שמייכעלע, ווי זיי וועלן זיך ליב־האבן ווען זיי וועלן שוועגערנס ווערן, אז דער „איכע״ זאל דערוויל די גאל פלאצן.

און אונדזער „הינדעלע״ און אונדזער „איטעלע״ זיינען זיך געזעסן שטיל אויף זייערע שטולן און האבן געדרייט מיט די מיילכעלעך, די ליפעלעך באלעקט, און נישט געוואלט זיך „מישן״...

איז אריינגעקומען עוזרל, דעם סאמעט־הוט ארויפגערוקט ביזן האלבן קאפ, א ביסל אויפגערוימט, די הענט אין די קעשענעס:

— וואס זיצט איר אלע ווי די אנגעלאדענע, נו, מחותנתטע, האט איר פארהערט די כלה?

איז צוגעגאנגען די אנדערע „הינדעלע״, די שווארצלעכע, מיט א פארקניפטן קנויל פאדים און האט געגעבן דער כלה אויפצופלאנטערן. לאמיר זען, וואס די כלה קען? — האט זי זיך אנגערופן און האט דער כלה געשטעלט פארשיידענע פראגעס. די כלה האט אפגעענטפערט, און די הינדעלע האט דעם טשיפיק אין דער הויך געווארפן, נאכקלערנדיק וואס די כלה האט געזאגט. און די כלה איז, געבען, רויט געווארן און דאס הארץ האט איר געקלאפט...

place where the marriage articles were to be signed. During this time Reb Yitzchak Yudels had become quite an authority in the house of Reb Yechezkiel; he had won the confidence of every woman and child. And the ladies' man, the Daitschel, was even passing his nights in the house. The women ran around in busy confusion, each one as though she had her hands full of things and knew not where to put them down.

The latest to arrive were Iteh and Golde, the daughter-in-law and the daughter. They had a habit of waiting until they were invited over and over again, and when they finally arrived, it was as though they had fallen from heaven. They would pretend they had no idea of what was going on, and in all innocence they would ask, "What could be happening here?" When the mother began to explain, they shrugged their shoulders and sat down each in her corner, wrinkling their noses to show they weren't mixing into the affair.

"What are you angry about?" the mother asked.

"I, angry?" Iteh lifted her nose a little and tossed her head.

"I, angry?" echoed Golde, with an affected little smile, as a curl from her marriage wig fell over her forehead.

And there they sat as though nailed to their chairs, and they looked with a distant eye upon the proceedings, watching everything that the mother and the other women were doing without saying a word.

Mother Malka ran to and fro, and at every moment glanced alternately into the eyes of her daughter and daughter-in-law as though she were not sure what she was doing was all right.

"How shall we dress the bride?" she finally asked.

"How should I know? Ask her," replied Iteh, with a glance toward Golde.

"Tell her to wrack her own brains," Golde advised her mother.

The mother straightened up from packing her daughter's clothes and set her arms akimbo. "Well! Now all is ready for the celebration!"

One fine morning the wagon was harnessed, and they rode off to the village that was halfway between the dwellings of the bride and the groom, for there the marriage contract was to be made.

Nutta brushed down the horses, tied red and blue ribbons in their braided manes, and tied up their tails; as soon as they got outside the town, he chopped off a tree's branches and bedecked the wagons with the leaves.

In the first wagon sat the menfolk: the rabbi and Reb Yechezkiel; Ozarel and Motaleh; Reb Yitzchak Yudels with Reb Schmaya, the old servant of the rabbi, who was dressed in his master's discarded clothes. Close and distant relatives sat in their velvet hats, smoking cigars. In the other wagons rode the women carrying the cakes and other provisions. On either side of the bride sat Golde and Iteh; perched perilously on top of their heads were tiny, circular black straw hats trimmed with black lace and feathers, in the fashion of bygone days. Golde had drawn out the locks of her marriage wig in the Warsaw style, so that they hung in three curls over her broad shining forehead. They wore their golden earrings and the modish chains and necklaces that were gifts of their own bridal days, when they too had made their journey to the halfway house. And now they remembered their own maidenhood, and shook their heads. Malka, the bride's mother, sat among the aunts. These last rode stiffly and silently, in their blue silken Sabbath caps, all beribboned, their thin lips drawn over their toothless gums. They were too excited to utter a single word, especially as the bride's mother kept stopping their mouths with honey cakes from her amply stocked apron.

And the bride, the bride herself, sat between Iteh and Golde. She wore a stylish hat, and her braids were already put up in a knot. She grew alternately pale and red, poor thing, scarcely knowing where to turn her eyes. Golde kept telling her over and over how she must behave and what she must say and what she must think when she was handed the bride money at the moment of signing the marriage contract, and how she should answer her future mother-in-law in case she should be asked anything. And from her side, Iteh kept darting stinging glances at her sister-in-law.

In order to appear in the best light before the bridegroom's family, they had brought along the wife of the old rabbi of Lowitsch. The *rebbetzen* was a far-off aunt, an ancient crone with a clean-shaved head like a sheep; she wore a black kerchief and a wide black gown with a little pillow in the bustle. She was a law unto herself. First she took hold of the ladies' man who had somehow managed to smuggle himself on the women's wagon, where he warmed his heart among the aunts and grandmothers. The *rebbetzen* took hold of him and threw him off the wagon, for to her he was still a man. Then she kept whispering advice and information into the ear of the bride, so that the poor girl became as red as fire with shame.

איז עס אונדזער „הינדעלען" און אונדזער „איטעלעך" נישט געפעלן: מען גייט זי פאַרהערן. עפּעס פון שוואַרץ־יאַר געקומען און מען פאַרהערט די כלה! האָט זיך אין יידע דאָס משפחה־בלוט דערוועקט און עפּעס, ווי אומגערן, האָט מען צווישן זיך שלום געמאַכט, און אונדזער „הינדעלע" האָט זיך געשליפן דאָס מיילעכל אויף יענער מיט אַזאַ לשון:

— כ'ווייס נישט, כ'לעבן, געקומען פון שוואַרץ־יאַר און גייען די כלה פאַרהערן, ווי מען וואָלט די כלה אויפן מאַרק געפירט. — און זי האָט אַ דריי מיטן נעזל צוגעגעבן.

— ביי טאַטע־מאַמעלע אין „וואַכשע", — האָט יענע געדריקט מיט דער צונג, — פירט מען זיך אַזוי.

האָט זיך די „איכע" געמוזט דערמאָנען אין איר כלה־צייט און איז פאַר דער כלה אַרויס מיט אַ געוויין (אַזאַ טבע האָט זי שוין, באַלד וויינט זי), און איז אויף דער כלהס האַלדז אַרויפגעפאַלן און זי אָנגעהויבן צו קושן, צו האַלדזן.

איז אַריינגעקומען דער מחותן ר' יחזקאל:

— נו ווייבער, קריגט איך נישט, זאָל מען צוזאַמענפירן חתן־כלה, אויב זיי געפעלן זיך.

האָט זיך די לאָוויטשער רביצין אַריינגעמישט און נישט צוגעלאָזט, האָט זיך אָבער עוזרל איינגעשפּאַרט און געזאָגט, אַז „די היינטיקע וועלט פאַרלאַנגט עס דורכאויס", און ווענדנדיק זיך צו דער „איכע", האָט ער צו איר האַלב דייטשמעריש „געשפּראָכן":

— זי מוזן עס וויסן געניי, וואָס דען, די בהמות? — האָט ער געוויזן אויף די מחותנים.

זיינען אַלע ווייבער אַרויס פון שטוב, און מען האָט די כלה אַליין געלאָזט, זיצנדיק אין אַ ווינקעלע רויט־טויט און פאַר חרפה און בושה די אויגן פון דר'ערד נישט צו קאָנען דערהויבן. נאָר די „איכע" האָט זי געקושט, געהאַלדזט און געוויינט, ווי מען וואָלט זי, חלילה, צו דער שחיטה געפירט: אַז זי איינע ווייסט און פילט, וואָס די כלה שפירט איצט אין האַרץ... אפשר האָט זי זיך דערמאָנט אָן איר אייגענער מיידלשאַפט און באַוויינט די צייט...

האָט די מחותנתטע דעם חתן אַריינגעפירט, און דער בחור בלאַס ווי די וואַנט, די פאות באַוועגט איבער די בלייכע באַקן, האָט זיך אָנגעהאַלטן אין דער מאַמעס הענט. די מאַמע האָט אים צום מיידל צוגעפירט: „דאָס וועט זיין דיין כלה, זע אויב זי געפעלט דיר?" — און איז פלינק פון שטוב אַרויס, איבערלאָזנדיק זיי אַליין.

די קינדער זיינען געשטאַנען, אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידן אָפּגעשמיסן, מורא האָבנדיק זיך פון אָרט אַוועקצורירן. דער בחור איז געווען צעמישט און נישט געוואוסט, וואו ער זאָל די הענט אַהינטאָן. זי איז געשטאַנען ביים פענצטער, נאָענט לעבן אים, האָט געהערט ווי זיין האַרץ קלאַפּט, און האָט אויף אים עפּעס זייער גרויס רחמנות געקראָגן... זי האָט פּאַמעלעך די אויגן אויפגעהויבן און האָט אים אָנגעקוקט, און זי האָט שוין די אויגן נישט געקענט אַוועקנעמען. זי האָט עפּעס געוואָלט זאָגן, נאָר פאַרגעסן וואָס...

נאָר געוואָלט האָבן זיי ביידע, אַז זיי זאָלן שטיין אַזוי נישט רעדנדיק גאָרנישט, נישט קוקנדיק, — און עס זאָל קיינער נישט זיין... נישט קוקן...

זיינען אַריינגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפרעגט: „געפעלט זיך?" און מען האָט אין די הענט געפּאַטשט: „געפעלן, געפעלן!" זיינען די ווייבער געוואָרן גאַנץ גרויסע מחותנתטעס צווישן זיך און האָבן זיך אָנגעהויבן הערצלעך צו קושן און איבערצובעטן זיך, און די „יאַך" האָט פאַר דער כלה דעם חתן אָנגעהויבן אָפּצולויבן, און די „איכע" האָט זיך אָן דער כלה באַהאַפּטן: „מיר וועלן שוועסטערן ווערן, אויף אימער און אייביק, אָמן".

האָט דער רב אַריינגעבראַכט אַ גרויס פּאַפּיר, און מען האָט דער כלה געגעבן אונטערצושרייבן. די כלה האָט איר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבן. האָט איר דער מחותן, ר' מרדכי קאָנסקעוואָליער, געגעבן אַ גאָלדענע, לאַנגע קייט מיט אַ קאַליע „חתימה־געלט" — האָט די כלה צוגענומען, געזאָגט „אַ שיינעם דאַנק" און דעם מחותן געגעבן אַ קוש אין האַנט.

האָט די לאָוויטשער רביצין געכאַפּט אַ גאַנצן שטויס טעלער און אויף דר'ערד געגעבן אַ טראַסק: „מזל־טוב! מזל־טוב!"

און די „הינדעלעך" און די „איטעלעך" זיינען צו איינע צו דער צווייטער און האָבן די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טוען אַ גאַנץ יאָר פון זיך שוועבל און פעך שיטן, און האָבן זיך הערצלעך צעקושט: „מזל־טוב! מזל־טוב!"

ר' יחזקאל האָט זיך צעוויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פאַר די חסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטער צעקושט. האָט ער געכאַפּט ר' חיים דעם מחותן ביי דער קאַפּאָטע און געצופּט אים.

די מחותנתטעס זיינען ערגעץ וואו פאַרפאַלן געוואָרן און מען האָט זיי באַין־אופן נישט געקענט געפינען. און דאָ האָט מען געשריגן: „לעקעך! בראָנפן!" און זיי האַלטן אין איין קושן זיך, — קושן און האַלדזן. עוזרל האָט זיך אַריינגעכאַפּט צווישן די נשים און שטאַרק זיך געחברט מיט דער „איכע", און האָט מיט איר דייטשמעריש „געשפּראָכן". און דאָס ווייבערישע יידל, אַ, דאָס צעקנייטשטע צילינדערל האָט גאָר אין גאַנצן אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאָוויטשער רביצין און חברט זיך מיט יענע מחותנתטעס, געזאָגט גלייך־ווערטלעך, נאָר פאַר יענער „הינדעלע" מיטן פעדערל אויפן טשיפּיק האָט ער מורא ווי פאַר פייער, און געהאַלטן זיך פון איר פון דער ווייטן...

און פון דער קיך טאַנצט אַרויך די אַלטע רחל־לאה אַקעגן דער כלה מיט אַ טעלער טאָרט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
כאָטש אָן אָרעמע,
פאָרט אַ מומע..."

*

The ladies' man ran after the wagon for quite a way; when the *rebbetzen* had exercised her shaven upper lip until she talked herself to sleep, he caught hold of the wagon and climbed up in the rear, poking his dented old Sabbath top hat in among the cluster of ladies' hats. Hanging on the braces of the wagon, he too became drowsy, and his top hat nodded an amen to the nodding of the old *rebbetzen* of Lowitsch.

Thus the wagons arrived at the inn.

The Jewish inn stood at the juncture of two roads that led to two large towns in two different counties; each of these towns was the seat of a wonder rabbi. Followers of the rival rabbis, Chassidim with packs on their backs and sticks in their hands, separated here, going off along the different roads across the green fields and tossing stones at each other from one road to the other. Travelers in foreign lands, coming from various cities from either direction, stayed overnight at the inn. There was a special little prayer house for them because various little crawling things in the old prayer hut annoyed them, and they were important travelers, buyers and sellers out of strange lands. There in the inn the voyagers from far and wide would relate the tales of their wandering. The wagon drivers had long thick tangled beards that seemed to cover their faces entirely so that one could see only the little pipes that stuck out of their mouths. They were wrapped in thick layers of wool, and over everything they wore great sheepskin coats with large collars. Their high wagons were filled with lime and oil; at night their giant storm lamps showed from great distances. They all halted at the inn to feed their horses and rest their bones. This was the meeting place of Jews everywhere, and here they told each other what went on in their own lands, how it was with the Jews in the world, and how things went with our brethren, the sons of Israel.

It is evening; the sky is broken into a thousand pieces; the little white fleecy clouds and the little blue islands float in the bright shining sea, and the sea turns purple under the sunset blaze and then fades in the hour of the evening prayer. In front of the inn there are a number of wagons, tall wagons so heavily laden with wares that their axles seem to bend between the wheels. Jewish merchants are carrying goods from one country to another. The horses, unhitched, are feeding, digging deep into their nosebags as though purposefully gathering strength to draw the heavy loads on the rest of the journey.

The Jews are one people with one God, and they all await the same Messiah, but every little village has its own look, its own customs, one might say its own soul, with which it stamps its inhabitants. Here a number of Jews lie stretched out, all seemingly alike, sleeping and warming themselves under the sun's last rays, and the dust of the road covers them all. But on their horses and on their wagons there are the marks and signs of their various cities. On the threshold of the inn sits a Lithuanian Jew, an odd sort in a strange shirt with a short jacket that somehow looks like an overcoat and a hat with a high crown. Even in the summer heat he wears a pair of high boots. He must have come from very far, halting here to rest and to spend the night. He tells his fellow Jews how things are far, far off in Lithuania with our brothers, the sons of Israel. He tells them how our brethren live there in fear and in need. This Lithuanian is quite a learned man; he speaks the holy tongue as freely as running water, only with a slight Lithuanian accent. The Jews respect him, and they groan, "What do we know? What can we do?" But somehow in their hearts they don't believe him. A Litvak—if they're not careful, he'll pull his tricks on them. Yet it's true that he speaks softly and seems to be pious. He stood for a long while at the evening prayer, over the eighteen silent behests; still he did not sway, and who can tell what a man hides in his heart?

Clouds of dust suddenly appear, rising from both ends of the road and settling thickly over the fields; the clouds come nearer and presently rip into bits as one hears the whistle of whips, and at length a number of wagons draw up in front of the inn. The wagons are full of wedding guests in velvet hats and women in wide skirts. The women are laden down with hampers, with brandy and honey cake. They all alight from their wagons. There on the groom's side are Jews from another district, with short beards and long beards, and they too have a tall, tall Jew, a sort of Reb Yitzchak Yudels, with a long yellow beard and long hands for pushing everyone around. And like Reb Yitzchak, he outyells everyone.

They all greet each other; the mothers-in-law, seeing each other for the first time, kiss and embrace. The old *rebbetzen* of Lowitsch gives orders to everyone, even members of the groom's party.

The drivers unharness the horses and feed them, then look each other over, with their hands on their hips. They call out jokes and make rough remarks to each other, simply by way of passing the time.

The wedding guests went into the house. The main room had a very low ceiling, with small windows high up in the wall. There

די נאַכט איז נאָך געלעגן איבער וואַלד און פעלד, און איבער דער גאַנצער וועלט איז איין לבנה אויף־געגאַנגען און שפּילט זיך צווישן די וואָלקנס. פאַר דער קרעטשמע זיינען נאָך פורן געשטאַנען מיט די שטור־קאַצן, וואָס האָבן געפלאַקערט אין דער נאַכט אויף די פורן פון די מחותנים. מען האָט נאָך אַריבערגערעדט פון איין פּור אין דער צווייטער, יידן האָבן נאָך פאַרענטפערט די לעצטע רמב"מס, ווייבער האָבן אַריבערגעשיקט גריסן אַלטע באָבעס, אַלטע מומעס, און דער גאַנצער משפחה. די קנאַלן פון די בייטשן האָבן אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און זייער עכאָ האָט ווייט און ברייט אָפּגעקנאַלט. און די פורן זיינען זיך צעפאָרן, טייל אויפן לינקן וועג, טייל אויפן רעכטן וועג.

ביי די פורן, וואָס זיינען אָפּ אויפן וועג לינקס, איז אַן אָרט געווען ניט באַזעצט. עס האָט דאָרט ווער געפעלט. עס איז געווען דער חתן, וואָס איז מיטגעפאָרן מיט די מחותנים צוגאַסט אויף שבת־נחמו.

אויף דעם לעצטן וואָגן צווישן די ווייבער איז די אַלטע מומע רחל־לאה געזעסן, זי האָט אַ ביסל צופיל געטרונקען, די הייטלעך האָבן זיך איר שווער איבער די אויגן געצויגן, און די דינע, אַלטע ליפּן האָבן נאָך האַלב פון שלאָף געברומט:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
כאַטש אַן אָרעמע —
פאָרט אַ מומע...״

קאַפּיטל זיבן

פרייטאָג אין שטעטל

זומערדיקע פרייטאָג־נאָכמיטאָגס.

חדר־ייִנגלעך זאָגן אָפּ די הפטורה, זיינען מעביר די סדרה און גייען אַהיים מיט די סידורימלעך, חומשים און מיט די גמרות, אויף מאָרגן צום פאַרהער. געקומען אַהיים, שלעפּט מען אַרויס יאַגעדעס. די מאַמע גיט דעם יאַגעדע־סטאַניק, און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פּנים איין. מען גנבעט אַרויס פון קעלער אַ פּאָר מערן. די מאַמע נעמט צו די שטיוול מיט די רעקלעך און שליסט זיי איין אין קאַסטן ביז אויף מאָרגן צום דאַווענען. נאָר באָרוועס און האַלב־נאַקעט — האַלאַ אין גאַס אַריין, הינטער דעם שול־פּלאַץ, — דאָרט וואַרט שוין חברה. מיט פּעק שטיינער לויפט מען אויפן מאַרק און מען צעטרייבט דעם בעקערס טויבן, וואָס פליען איבערן מאַרק אַרום, און דער בעקער לויפט אַרויס יאָגן, כאַפּט מען די פיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעטל, וואָס איז אָפּגעברענט געוואָרן, איז האַלב צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעט מען חורבות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלב־אָפּגעברענטע ברעטער. יעדנס רשות איז באַזונדער אין אַ צוים איינגעצוימט. דאָ און דאָרט זיינען אָפּגעלייגטע קלעצער און ברעטער. גויים שטייען און אַר־בעטן, ייִנגלעך קריכן אַרויס און שפּרינגען, און הוידן זיך אויף די ברע־טער. ביי דעם געביי זיצן ייִדן, ליידיק־גייערס, אָן־פּרנסהדיקע, קוקן ווי די גויים אַרבעטן און גיבן עצות, ווי מען דאַרף מאַכן די פענצטערלעך, די טירן. ייִדן שפּאַרן זיך איבער די געביידעס און די גויים מאַכן פון זיי חוזק. אויפן מאַרק זיינען שוין דאָ גרינע עפּעלעך, שיינע באַרנעלעך — אַ פּאָר אַ צווייער. אַ ייִנגל בלאָזט אין אַ גאָרגל פון אַ געשאָכטענער קאַטשקע, און חברה נאָך אים: הרר... ווּרר... עס לויפט פאַרביי אַ מיידל אין בית־המדרש אַריין צו פרעגן אַ שאלה אויף אַן עוף, און דאָ ווייזט זיך אַ ייִדענע מיט אַ טריפער קאַטשקע אויף אַ טעלער, טראָגנדיק זי צום גוישן בעקער. טאַטעס מיט ייִנגל'עך גייען צוריק פון שערער מיט אָפּגעגאָלטע קעפּלעך, ווי די שעפּסן, לכּבוד־שבת־נחמו. פון וועג אָן קומען אָנצוגיין ייִדן־אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָט אַריין אויף שבת. פורן קומען צו פאָרן אין מיטן מאַרק אַריין, אָנגעפּאַקט מיט חסידים, אַלטע ייִדן און בחורים, און ייִנגלעך, וואָס קומען אויף שבת־נחמו צום רבין. די שטאָט ווערט פול מיט פּנים־חדשות. ייִדן גייען אַרום, ווי אין ירושלים, פראַנק און פריי, מיט שטריימלעך, שיך און זאָקן, מיט פּאות און ליולקעס... עס ווערט לעבעדיק, פרייטאָגדיק אין שטעטל. מען לויפט, מען איילט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערב־שבת, ערב אַ גרויסן טאָג. די זון ציט זיך איבערן שטעטל אויך עפּעס אַזוי פריי־טאָגדיק, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפּיד, וואו אירע גינגאָלדענע שטראַלן פאַלן אַריין, און וועמען זיי באַלייכטן. פון שענק פאָרן אַהיים שיכּורע פּויערים און שיכּורע פּויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע כאַלאַטן. זיי קושן זיך. וויינען און לאַכן, נעמען זיך אַרום און טאַנצן. די פערד זייערע, די פולע, רונדיקע פערד, זיינען אויסגעפּוצט מיט בענדער, ווי מען פאָרט אויף אַ חתונה. זיי פאָרן מיט רעש אַרויס פון שטעטל, קלאַפּן איבער די שטיינער, און די חזירימלעך אויף די פורן קוויטשען, און חדר־ייִנגלעך מיט די אַרויסגעלאָזטע העמדער פון די הויזן־שפּאַלטן לויפן זיי נאָך, און מאַכן גרויסע גוואַלדן: בע! הוראַ!

עס קומט צו פאָרן לייבל דער וואַסער־פירער מיט זיין פעסל וואַסער פון טייך, באַפאַלן אים די קינדער און צופּן פון פערדל די האָר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייבל שילט, קנאַלט מיט דער בייטש, נאָר ווער קוקט אויף אים, מען צופּט ווייטער דאָס פערדל און מען פּאַשעט עס מיט יאַגעדעס, מיט בולקע־פּוטער, און דאָס פערדל פאַרדייעט אַלץ.

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאָט. ער גייט מיט אַ חברה אורחים אַרום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אָפּ אַן אורח אויף שבת.

אין געסל קומט צו פאָרן פון וועג דער גביר, ר' יחזקאל, מיט זיין מענטש נאָטע. אויף שבת אַהיים געאיילט זיך. נאָטע שפּאַנט די פערד אויס און רייט מיט זיי איבערן געסל צום וואַסער אַראָפּ, און ר' יחזקאל זעצט זיך פאַר דער טיר, און בעט אין הארצן, אַז גאָט זאָל אים צושיקן אַ ייִד אויף שבת.

אַלץ אין דער גאַס איז פרייטאָגדיק. די הימלען ציען זיך אַזוי לאַנג און ברייט אַוועק, ציען זיך, כּדי ערגעץ־וואו אויף שבת אַהיים צו קומען. וואָס ווייטער ווייזן זיך אַלץ מער ייִדן אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס. אין שיך און זאָקן. ייִנגלעך אין אַטלעס און אין ... גייען מיט פּעקלעך צום וואַסער זיך באָדן. דאָס זיינען חסידימלעך, ייִנגע חסידימלעך, וואָס זיינען געקומען צום רבין אויף שבת־נחמו.

the men sat. Reb Mordecai Konskar's young son Avrimel wandered back and forth in the room; during this time he had grown taller, and a little black beard was sprouting on his cheeks; he was wearing a satin coat with silken girdle. He was dark complexioned, and two long curly black ear locks framed the sides of his face. Everyone shook hands with him. Reb Yitzchak Yudels went over to him and talked to him as with a grown man.

In honor of the guests the innkeeper had put on his high shiny boots, which usually lay cast aside in the cellar all summer long. He placed two large candlesticks on the white-covered table and went out. The guests from both sides began to get acquainted. Among the men this went very quickly, they simply shook hands, said *"Sholem aleichem,"* and began to converse. And besides they were already related in a way, being Chassidim, followers of the same wonder rabbi. The learned folk among them soon began a sharp discussion of the Torah. Reb Yitzchak Yudels was already deep in an argument with the tall Jew who was the teacher of the groom. They had hold of each other's beards, and each was giving the other a true example of erudition. They got into a heated dispute, corrected and berated each other, and then made peace with an offering of cigars. The rabbi entered the argument but could not keep up with them. The Chassidim simply brushed him aside with a sweeping gesture. Meanwhile Ozarel came up and lent his ear to the dispute, wrinkling his forehead. At every point he nodded his head with his eyes closed, "Yes, yes, that is exactly how it is."

Then they began to give ear to the groom. He recited a minute argument out of the commentaries, leaping from one passage of the Torah to another and enlarging upon an opinion of the great Rambam. Here and there in the course of his argument he tacked on a reference to obscure authorities, and suddenly he tossed over the evidence brought forth on both sides of the dispute and posed a new question related to the kosher laws. He expounded it by mingling rival theories of slaughter with questions of the afterlife. Reb Yitzchak Yudels tried to catch him up at point after point, but he kept slipping out of his grasp, dodging and dancing from one argument to another and managing always to land on his feet.

Suddenly the rabbi entered into the discussion, asking the groom to recite from memory a direct passage out of the Gemara with the commentaries of Rashi. Instantly, the young groom began to spout the passage, but in the midst of this, up rushed the tall Jew, Reb Osher Yischaras, his teacher, who pulled him aside crying to the non-Chassidic rabbi, "We have nothing to do with outsiders!" Reb Yitzchak Yudels, the Chassid, grinned with satisfaction, and Ozarel showed that he too was on their side. Reb Yechezkiel yearned to get into the argument, but he was intimidated in the face of learning. The rabbi stood stone still. Protests began; there was shouting; the argument grew more and more heated; and all of them were wrapped in the heavy smoke of pipes and cigars that filled the room and poured out of the open window as a fragrant offering to the Lord.

The two old graybeards, Reb Yechezkiel and his partner Reb Chaim Rosenkranz, sat in a corner of the room, their gray heads attentive, as the Chassidim carried on their dispute over the word of God. Each Chassid clung to his argument. Each Chassid supported his brother, one for the other, as though they belonged to a single household. Yes, there was a kind of partnership among Jews. And now they saw their own children mixing into the discussion. There was Ozarel, a veritable Chassid! And the groom—how pearls poured from the mouth of the young man, words of the Torah! He entered into argument with graybeards twice his age, and overcame them. Tears began to well up in the eyes of old Reb Yechezkiel, his dry old heart began to fill with new emotions, and he took hold of his old partner.

"Ah, my friend, God has allowed us to see this day. We were ignorant, but our children—our children—" and the two old graybeards embraced each other in the dark corner.

The room was drowned deeper and deeper in smoke that welled out from the heavy beards and the thick whiskers and filled the house. Hats of velvet and fur bobbed hither and thither in the smoke, the two candle flames threw a sort of halo all around. The voices of Jews rose in argument, and the groom's young voice rang out like a bell as he poured forth his learning, sounding out over them all. Reb Yechezkiel was filled with pride. This would be his son-in-law, and the voice of the Torah would be heard under his roof! He went over to Reb Mordecai Konskar and half embraced him, holding back part way out of respect.

"Reb Mordecai, I want to take the boy from you, no matter how much it will cost!" And the old man wept tears of joy.

So the fathers went into the garden to discuss the dowry.

In the next room, the bedroom of the innkeeper and his wife, the women were gathered. On the walls were pictures of old soldiers and generals. Napoleon, too, was there, alongside a little

און הימלען הערט אין שטעטל. הימלען. באַלמעלאָכעס טראָגן אָפּ די לעצטע אַרבעט. יונגען כאַפּן ביד־מעלטע. לויפֿן אין די קראָמען נאָך קראַנגדלעך מיט שניפּסלעך, און מען לויפֿט צום וואַסער זיך באָדן לכבוד שבת.

הינטער דעם אַלטן שוחטס הויז גיסט זיך דאָס וואַסער. ביי נאַכט זיינען זיך דאָרט טובל די טויטע פֿון דעם קעגנאיבערדיקן בית־עולמל, נאָר פֿרייטאָג פֿאַרנאַכט — דאָס שטעטל. גאַנץ קאַזמער איז אין נאַקעטן, ווי גאָט האָט זיי באַשאַפֿן. אַ פֿעלד איז באַלייגט מיט ווייסע פעקלעך, און נאַקעטע יידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זיינען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעטל שוין באַוואוסט פֿון לאַנג אָן. יידן האַלטן פֿון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי גייט ביז אין הימל אויף, און די טאַטעס שלעפּן זיי טיפֿער, טיפֿער אין וואַסער אַריין, טוקן זיי די קעפּלעך. דאָס קינד עפֿנט די אייגעלעך אויף, מאַכט אַ גוואַלד. און ווידער אַ טוק. פֿאַרזאָרגטע יידן, וואָס זיינען אַ גאַנצע וואָך אין דאגות־פּרנסה, מאַכן זיך נאַריש און ווייזן קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאַרקים", דער צווייטער „לייגט קלאַפּטער", דער דריטער מאַכט אַ „רעדל", קאַרטשעט זיך איין, פֿאַרלייגט די הענט אַרום די פֿיס און דרייט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור נעמט גאָר די וועלט אָפּ מיט זיין שווימען. ווי אַ פֿיש ליגט ער אָפּ גאַנצע שעהן אונטערן וואַסער, כאַפּט אָן יעדן ביי די פֿיס, פּלוצלינג גיט ער אַ שפּרונג אַרויס, מאַכט אַ קאַזשעליק, און ווייטער אין וואַסער אַריין.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדן יאָר אַ מענטש". און אין מיטן דערינען ווערט אַ געשריי: „גוואַלד, ער טרינקט זיך!" און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיק, האָט עס אַ מענטש אַריינגעכאַפּט. דער מענטש רייסט זיך אַרויסצוקומען פֿון די אַרומיקע כוואַליעס, נאָר זיי האָבן אים אַריינגעקראָגן, און עס ציט אים ווער אונטן אין וואַסער אַראָפּ. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאַרקים", כאַפּט דעם מענטשן וואָס טרינקט זיך, ביי די האָר אָן און שלעפּט אים פֿון וואַסער אַרויס. דערווייל קומען אָן פֿון דער שטאָט צו לויפֿן ווייבער, קינדער מיט גוואַלדן: „וועמען! חיים משה, וואו ביסטו?" יידן כאַפּן דעם אַרויסגעצויגענעם פֿון וואַסער, הייבן אים אָן צו רייסן און וואַרפֿן, ציען אים די שלייפֿן מיט אַ פּאַסעק אַרום — און זיינען מחיה־מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָט, נאָר דאָס פֿעלד, וואָס איז ביים וואַסער, געהערט צו דעם שטאָטס שררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאַנדצע מיט אַ הונט, אַז ער זאָל אַוועקיאָגן די מענטשן וואָס זיינען געקומען זיך באָדן, ווערט אַ געשריי: „דער זשאַנדצע גייט!" כאַפּט מען די פעקלעך קליידער אויפֿן קאָפּ און מען לויפֿט נאַקעטערהייט אין שטאָט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יידן לויפֿן מיט די פּעקלעך, און דער גוי מיטן הונט יאָגט אין סאַמע שטאָט אַריין, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגן דעם גוי מיט גרויסע שטעקנס און לייזן אויס דאָס שטעטל פֿון גויישע הענט...

די זון הייבט שוין אָן צו זעצן זיך ווייט אויפֿן לינטשיצער וועג. עס ווערט פֿאַרנאַכט. ביים וואַסער הייבט אָן רואיקער צו ווערן. מען איילט זיך אַהיים, צום טייך קומען שוין נאָר די לעצטע פֿורמאַנעס, וואָס זיינען שפּעט אין שטעטל אָנגעקומען, און באַלמעלאָכעס, וואָס האָבן שפּעט די מלאָכה געענדיקט. פֿון מאַרק צענעמען די יידענעס זייער סחורה און טראָגן זי אַהיים. אויסגעבאָדענע יינגלעך לויפֿן איבער דער גאַס מיט פֿלעשעלעך צו ווייַנשטיינען נאָך ווייַן אויף קידוש. די געוועלבער פֿאַרמאַכן זיך איינציקווייז. אין עק גאַס ביים גרויסן איינפֿאַר־הויז, אויף דעם וועג צום בית־עולם, צעפֿלאַקערט זיך אַ רויט געשטאַלט אין אַ וואָלקן פֿון גינגאָלד־שטויב... דער הימל ווערט איבערן שטעטל טונקל. מען הייבט אָן קלאַפּן אין שול אַריין. אין טייל פֿענצטער ווייזן זיך שוין שבת־ליכטלעך, נאָר די האַלב־איינגעפֿאַלענע הייזלעך, דער רעשט חורבות זעען אויס עפּעס נעבעכדיק, ווי אָרעמע מחותנים, וואָס זיינען אין צעריסענע בגדים, נאָר אין סאַמעטענע, שבתדיקע היטלען געקומען אויף דער חתונה... פֿאַר טייל הייזער ווייזן זיך שוין שבתדיקע באַלעבאָסטעס מיט זייערע טעכטערלעך. אָפּגעוואַשן, אויסגעקעמט זיצן זיי פֿאַר דער טיר...

און שטיל און רואיק איז אין געסל. דער שבת קומט־אָן מיט רואיקע טריט, און פֿאַרשפּרייט מנוחה. ווי אַליין פֿאַר זיך קלינגט דער קירכן־גלאָק, רופֿט מיט אַ פֿרום געבעט אין קירך אַריין. פֿון דעם קליינעם בית־המדרשל פֿינקלען זיך אַרויס די שבת־ליכטלעך און עס דאַכט זיך, אַז זיי האַלטן מלחמה, דער קירכן־גלאָק מיט די שבת־ליכטלעך. יעדערס ציט צו זיך. דורך דעם שטילן שטעטל גייען פֿרומע קריסטן, מענער און פֿרויען, גייען אין קירך אַריין. און אָפּגעוואַשענע יידן מיט ווייסע קראַגנס פֿון די העמדער, איבער די שבתדיקע קאַפּאָטעס פֿאַרבויגן, גייען אין בית־המדרש אַריין. חסידים אין אַטלעס און אין זיידנס, אין שיך־און־זאָקן, גייען צום רבין. און שטילער, רואיקער, שבתדיקער ווערט דאָס שטעטל, ווי עס וואָלטן זיך איינגעטיילט דאָס בית־מדרשל מיט דער קירך, יעדערס גענומען זיך דאָס זייניקע. פֿון די אָפּגעוואָשענע פֿענצטער פֿינקלען די ליכטלעך און די לייכטערלעך אַרויס. מיידלעך הייבן זיך אָן צו ווייזן אין געסל שפּאַצירנדיק, און דעם חזנס „לכה־דודי" זינגט אין געסל און דער קירכן־גלאָק קלינגט־מיט, די קולות מישן זיך אויס און עס ווערט איין שטילע תּפֿילה צו איין גאָט...

אין גאַס ווייזט זיך ר' יחזקאל מיט זיין חתן. זיי גייען אין בית־המדרש אַריין דאַווענען. עס ווייזן זיך מיידלעך אויף דער שוועל אין טיר. אַרענטלעכע באַלעבאַטישע טעכטער קוקן פֿון די אָפֿענע פֿענצטער אַרויס, קוקן־נאָך און סודן זיך: „לאַהלעס חתן! לאַהלעס חתן!"

מיידלעך, כלהס שפּאַצירן אין שול־געסל. עס גייען דעם שוחטס טעכטער אין גאָלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבן געקראָגן פֿון די מחותּנים.

בחורים, חתנימלעך, גייען שפּאַצירן אויף דער צווייטער זייט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די זיידענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פּאותלעך און מיט די גאָלדענע זייגערס, וואָס זיי האָבן געקראָגן פֿון די מחותּנים, חתן־מתּנות...

אין מיטן דעם געסל, וואָס איז פֿאַרהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פּלוצלינג אַ קול פֿון אַ וויינענדיקער מאַמע: „מיין קינד, מיין יצחקל!" קומען זיך צולויפֿן ווייבער, מיידלעך פֿון אַלע זייטן: „וואָס איז? וואָס איז?" — „מיין יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָר ביי טאָג און

Jew in an odd sort of hat, a relative in some strange land. The windows were overhung with foliage that still remained from the Festival of Weeks.

In the center sat the bride, freshly washed and combed; they had dressed her in her new gown with the fringes, and then they had seated her. "Sit quietly." All around her the women sat silently in their chairs, not one of them offering a word. Each waited for the other to start the conversation, and if one of them so much as coughed, she blushed. Only the old *rebbetzen* of Lowitsch moved around the room. Her arms were crossed, and her little bustle seemed to announce after her, "After all, I am the wife of the rabbi of Lowitsch." But the women remained quiet, their lips tightly shut. One might have thought they were waiting for someone to smash a windowpane. Then, without anyone knowing exactly how it came about, they began to exchange a few words. From time to time one of them would show off by putting in a word of German.

From the other room they heard "his" voice, the voice of the young groom, interrupted occasionally by the voice of Reb Yitzchak Yudels. The bride's face grew red and her heart began to beat. Golde, with the locks rattling on her forehead, placed herself beside the girl; she took a deep breath, blew out her cheeks, and played with the golden chain round her neck.

And there on the bridegroom's side, believe it or not, there was a pair of sisters-in-law who were the duplicates of Golde and Iteh. Their Golde was tall, with a dark sunburnt face. Her hair was shaved; she wore a bonnet, wound around with a chain of pearls. She was more of a Cossack than a woman, and she was not to be taken in by anyone. She flattered her mother-in-law, and spoke a "city" dialect, saying *"yach"* instead of *"ich."* She talked only of how things were "with us in Warsaw." And their Iteh was a thin, delicate little woman with a narrow little nose, which kept twitching nervously. She wore a long lace bow around her throat and a light thin marriage wig with a part in the middle, a white shawl and a white shirtwaist. She spoke with an elaborate accent and a liberal sprinkling of German words, said *"icha"* instead of *"ich,"* and boasted of the "puttercake" served with coffee at her parental home. Whenever she took offense at the Warsaw Golde, she went over to her mother-in-law and said, "I want to go home," acting the part of a poor innocent little calf with her mother's milk not yet dry on her lips.

The first Golde looked proudly across toward the other Golde, as though from on high, like one young turkey challenging another. In her glance, she let it be known that she was the daughter of Reb Yechezkiel Gumbiner. She kept staring, waiting for the other to try to meet her eyes—and then there would have been a fine wedding, God forbid! But the second Golde was occupied with her conflict with her own sister-in-law. She settled herself close to her mother-in-law—the groom's mother—and began to praise the groom. The mother was filled with pride and melted like butter, whereupon the second Iteh moved over toward the bride and began to talk intimately and quietly with her as though they were beloved sisters. Soon they were kissing each other and telling each other what great friends they would be when they were sisters-in-law. The Warsaw Golde suddenly discovered that her archenemy was monopolizing the bride, so she too moved over toward the bride and with a loving little smile began to tell her how fond they would be of each other after the marriage, all the while darting dagger looks at her sister-in-law, in the hopes that her spleen would burst with jealousy.

And our Golde and our Iteh sat quietly on their chairs, twisting their thin mouths, licking their dry lips, showing that they did not want to mix into things.

Then Ozarel entered gaily, with his velvet hat halfway back on his head, and his hands in his pocket. "Why are you all sitting here as though you were strangers?" he demanded of his own family. And turning to the groom's mother, he asked, "Well, have you listened to the bride?"

Then the other Golde, the dark one, went up to the bride with a tangled ball of thread and gave it to her to undo. "Let's see what the bride knows," she said and put a series of questions to the girl. The bride answered them. The Warsaw Golde's bonnet bobbed in the air as she considered the bride's replies. And the poor bride grew redder and redder, while her heart beat loudly.

But this did not please our Golde and our Iteh at all. What sort of examination was this! Who were these nobodies from nowhere, who dared "examine" the bride! Their family pride was aroused, and they made an unwilling peace between themselves in order to attack the common enemy. Our Golde sharpened her tongue and attacked.

"As I live, imagine, people from God knows where trying to examine the bride as though she were being sold in the market place!" And with that she turned up her nose.

"*In* our circles in Warsaw," the other replied, as though biting the words off her tongue, "this is the way things are done."

איז נאָך נישט אַהיים געקומען. וויי צו מיר! מען האָט איר ביים וואַסער געזען!" — חייגם די יידענע אין ווייטן גאַסל. אַרום שטעלן זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסן: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענטש!" „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענטש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט־אָן מיט רואיקע טריט און פֿאַרשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווייט, וואו דער הימל ליגט אויפֿן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאָסן, וואו יצחקל, דער יידענעס יינגל, איז ערגעץ וואו אַהינגעקומען.

לויפֿט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָפּ, דאָרט צום הימל און וואַסער, וואו זיי ליגן ביידע אויסגעגאָסן, געוואויר צו ווערן דעם סוד, וואו איר קינד, איר יצחקל, איז ערגעץ וואו אַהינגעקומען...

*

פֿרייטאָג־צו־נאַכטס. דעם טיש ביי ר׳ יחזקאלן האָט מען לכּבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האָט אויפֿגערוקט די פֿליגל פֿון דעם גרויסן טיש, ווי מען טוט עס נאָר איין מאָל אין יאָר ביי דער פּורים־סעודה, ווען אַלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צוזאַמען. מלכּהלע, די באַלעבאָסטע, האָט נישט געזשאַלעוועט קיין ליכט. זי האָט געלייענט און געוואוסט גאַנץ גוט, אַז וואָס מער ליכט פֿרייטאָג־צו־נאַכט, אַלץ מער פּרנסה באַוויליקט גאָט. דער גרויסער טיש איז געווען באַשטעלט מיט זילבערנע לייכטער, אַלט־פֿרענקישע, זעקס־רעריקע. אין שטוב האָט אַלץ געבלאַנקט, געלויכטן פֿון די ליכט. לכּבוד דעם חתן האָט מלכּהלע אַרויסגענומען דאָס זילבערנע גאָפּל־מעסער, וואָס ווערט נאָר באַנוצט צו דער פּורים־סעודה, אויפֿגעשטעלט די זילבערנע בעכער. אויבן־אָן זיינען געווען געגרייט די חלות פֿאַר ר׳ יחזקאלן, באַדעקט מיט אַ חלה־טישטעכל. רעכטס איז געווען געגרייט פֿאַרן חתן, די חלות פֿאַר אים זיינען געווען באַדעקט מיט אַ טישטעכל, געהאַפֿטן אויף זילבער, וואָס לאהלע האָט פֿאַר איר חתן אויסגעהאַפֿטן. מלכּהלע, אָנגעטאָן אין איר ווייסן זיידענעם קלייד מיט יאַלדענעם באַשלאָק פֿון אונטן, וואָס איז געווען געמאַכט לויט דער דעמאָלטיקער מאָדע מיט ברייטע פֿאַלדן, וואָס איינע האָט זיך פֿאַרבלאָנדזשעט אין דער צווייטער, מיט דעם זיידענעם שאַלעכל מיט די בלויע פֿרענדזלעך, וואָס דער מאַן האָט איר מיטגעבראַכט פֿון לייפּציקער מאַרק, אין דער הויכער שבתדיקער קאַרענגאָוועער הויב, איז געשטאַנען, דאָס פּנים אין אירע בלייכע אידעלע הענט פֿאַרשטעלט, און האָט ליכט געבענטשט. לאהלע, אַן אויסגעוואַשענע, מיט שוואַרצע לאַנגע זיידענע צעפּ פֿאַרוואָרפֿן שבתדיק איבערן סאַמעט־בלויען יאַקעלע, און זעט אויס ווי אַן אָרענטלעך מיידעלע, וואָס האָרכט „וואָס טאַטע־מאַמע הייסן, און וואָס גוטע, פֿרומע לייט הייסן!" — און אַ ברכה מיט הצלחה רוען אויף איר קאָפּ... זי זיצט זיך ביי דער מאַמען, און לייענט מיט איר אין דער תּחינה:

„רבונו של עולם, מיין מצווה פֿון ליכט־אָנצינדן זאָל אַזוי אָנגענומען זיין, ווי די מצווה פֿון דעם כּהן־גדול, ווען ער האָט די ליכט אין ליבן בית־המקדש אָנגעצונדן. אַז מיינע קינדערס אויגן זאָלן לייכטן אין דער ליבער, הייליקער תּורה... זייערע מזלות זאָלן לייכטן אין הימל..."

די פֿענצטער זיינען געווען אָפֿן אין געסל אַריין. קעגנאיבער פֿון גאָרטן האָט זיך געהערט די קוואַטשעריי פֿון זשאַבעס, און פֿון גאַנץ ווייט אין „שוואַרצן וואַלד" האָט זיך אַ ליכטל געלויכטן. איינגעטאָסט אין דער פֿינצטערער נאַכט, האָט עס אויסגעזען ווי אַ פֿאַרגעסן ערגעץ שבת־ליכטל, און די זשאַבעס בענטשן דעריבער... אַ טונקעלע כמאַרע איז געהאַנגען איבערן וואַסער און אַלץ פֿאַרדעקט, נאָר פֿון ווייט, פֿון יענער זייט, האָט זיך געפֿינקלט אַ ליכטל, און ס׳האָט זיך געדאַכט, אַז די אַלטע, די ווייסל, אַ גרויע באָבע, האָט זיך אויך שבת־ליכטלעך אָנגעצונדן לכּבוד שבת... און פֿון אָפֿענעם פֿענצטער קומען אַריינצושווימען נאָסע ליבע זומערדיקע ריחות פֿון טויזנטער בליטען און געוועקסן, און האָבן זיך אויסגעגאָסן אין שטוב, געכאַפּט אַ וואָרט פֿון תּחינה, אַ שבתדיקע ברכה און צוריק אַרויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פֿעלדער און וועלדער, איבער הימל און ערד און פֿאַרשפּרייט שבת־ברכות איבער גאָטס וועלט...

יידן זיינען אַהיימגעגאַנגען פֿון בית־מדרש, פֿון מנינימלעך. ווער עס האָט געקאָנט, האָט אַן אורח מיטגענומען. די שבת־מלאָכים זיינען פֿאַרויס פֿאַר די פּרינצן געפֿלויגן און האָבן זיי שלום־עליכם אָפּגעגעבן, און מנוחה פֿאַרשפּרייט. און יידן, דערזעענדיק די גוים, וואָס זיינען געקומען אין זייערע וואָכעדיקע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די בענק פֿאַר די טירן און האָבן געשפּילט און געזונגען, האָבן זיי געקרעכצט, רחמנות געהאָט אויף זיי: גוים, נעבעך, זיי האָבן נישט קיין שבת!...

און דיין פֿאָלק ישראל האָסטו געטרייסט, טאַטע אין הימל! אַלץ איז עפּעס ווי אויסגעלייזט געוואָרן, באַקליידט מיט באַרמהאַרציקייט, ווי די שכינה וואָלט איר פֿאָלק ישראל אַרומגענומען, די טרערן פֿון געזיכט אָפּגעווישט, געטרייסט אים, די פּאות אים אויף די באַקן געקרייזלט, ווי אַ געטרייע מאַמע געקרייזלט, הנדלעך געמאַכט, און מיט ליבשאַפֿט צו אים געזאָגט: „הבן יקיר לי אפרים?" — צי אַ טייערער זון ביסטו מיר, אפרים? אם ילד שעשועים — אָדער אַ שפּיל־קינד, כּי מדי דברי בו — וואָרעם אין מיין טאָן רעדן וועגן אים, זכור אזכרני עוד — טו איך אָן אים אַלץ נאָך געדענקן, על כּן המו מעי לו — איבער דעם ברומען מיינע געדערים נאָך אים, רחם אַרחמנו נאום ד׳ — דערבאַרעמען טו איך מיך איבער אים — טוט זאָגן גאָט.

און גאָטס באַרמהאַרציקייט איז איבער וועלט און נאַכט געווען אויסגעגאָסן.

ר׳ יחזקאל איז אַהיים געקומען נאָכן דאַווענען, און אַ רעכט ביסל אורחים האָבן זיך נאָך אים נאָכגעשלעפּט.

„גוט שבת!"

„שלום עליכם, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און געזען האָט מען, ווי די מלאָכים מיט זייערע צוויי ווייסע פֿליגל פֿאַרשפּרייטן מנוחה אַרום אין דער שטוב. מלכּהלע מיט דער כּלה זיינען געזעסן ביים טיש, וואַרטנדיק אויף קידוש, און האָבן אויסגעהאָרכט פֿון מאַן און חתן די חניפֿהדיקע ריידעלעך, וואָס די [illegible] האָבן די ווייבער פֿאַרגעזאָגט:

„אשת חיל מי ימצא"...

מען זיצט ביים טיש. ר׳ יחזקאל זיצט אויבן־אָן, מיטן חתן קעגנאיבער דער ווייב מיט לאהלען. [illegible]

[illegible]

[illegible] אויף די אויגן און וואַרפֿט אַריבער אַ בליק.

But the other Iteh must have suddenly recalled her bridal days, for she began to weep—she had a gift of weeping at the slightest pretext—and she fell on the bride's neck and began to kiss and embrace her.

Then Reb Yechezkiel, the bride's father, came into the room.

"Come, women, don't take offense at each other! Let us bring together the bride and the groom, to see whether they please each other."

The Lowitsch *rebbetzen* objected strongly to this innovation, for it was forbidden that a couple should see each other before the marriage. But Ozarel insisted that the modern world required this, and turning to the Iteh of the other side, he said in a rich mixture of German and Yiddish, "Surely you agree. These old geese . . ." and he pointed to his own parents.

The women left the room, and the bride remained sitting in the corner with her face flaming red. She was unable to raise her eyes from the floor for shame and embarrassment. But the other Iteh, who had stayed with her, kissed her and wept over her as though she were about to be taken to the butcher's block. She alone knew and felt what the bride was feeling this moment in her heart. Perhaps she remembered her own maidenhood and wept for the time of her youth.

Then the groom was brought in by his mother. He was as pale as the wall; his ear locks wavered against his pale cheeks and he clutched his mother's arm tightly.

His mother brought him up to the bride.

"This will be your bride. Look and see whether she pleases you." With this she vanished from the room, as did the other Iteh, leaving the couple alone.

The children stood there as though they had just been beaten and as though they were afraid to move from the spot. The boy was completely confused; he did not know what to do with his hands. The girl stood by the window close to him; she heard the beating of his heart and somehow felt a great pity for him. She slowly raised her eyes and looked at him, and then she was not able to take her eyes away; she wanted to say something but could not think what.

They both wished only that they might remain standing like this without saying anything, without looking, and that no one should see them.

Then the mothers came in, and they asked the children, "Well, do you please each other?" And they clapped their hands and said, "They are pleased! They are pleased!"

The mothers became great friends and began to embrace each other heartily and to apologize to each other, and our Iteh praised the groom before the bride, and the Warsaw Golde clung to the bride, crying, "We shall be sisters for ever and ever. Amen."

Then the rabbi brought in an imposing document and it was given to the bride to sign. The bride signed her name, and everyone cried *"Mazel tov!* Good luck!" Then her future father-in-law Reb Mordecai Konskar gave her a long golden chain with a brooch as an engagement present, and the bride accepted it with a pretty "Thank you" and she kissed her future father-in-law's hand. After this the *rebbetzen* of Lowitsch picked up a whole stack of plates and smashed them on the ground, crying, *Mazel tov!* Good luck, good luck!"

Then both the Golde's and the Iteh's went up to each other and offered each other their lips, which usually gave forth only sulphur and pitch, and they embraced each other heartily and cried *"Mazel tov!* Good luck, good luck!"

Reb Yechezkiel wept like a little child, and if he had not been abashed before the Chassidim, he would have kissed his old wife. Instead he seized his partner Reb Chaim by his coat and hugged him.

The mothers could not be found, and from all sides people were shouting "Brandy! Honey cake!" and the old men continued to embrace each other. Ozarel had slipped in among the women and was becoming extremely friendly with the other Iteh, speaking to her almost entirely in German. The little ladies' man with his dented top hat now came to life. He appeared as though out of the earth, and he made peace with the *rebbetzen* and immediately became friendly with all the women of the other side, telling all sorts of little jokes, except that he had a great fear of the other Golde with the feather in her bonnet. He feared her like burning fire and kept his distance.

And then from the kitchen, old Rachel Leah danced in toward the bride, carrying a platter of cakes and delicacies.

ער, אין דער אטלעסענער קאפאטע און מיט דעם שווארצלעכן פנים, איז אזוי חנעוודיק. אט זעט זי אויף אים דעם גאלדענעם זייגער אין דעם זיידענעם ושילעט, דעם זייגער, וואס ער האט פון איר געקראגן. ער איז איר חתן... מיט אים וועט זי וואוינען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאר זיי ביידע... און דאס יונגע הארץ באוועגט זיך אזוי לייכט, אזוי שטיל... דאס ווינטל הערט דעם סוד און פליט מיט אים דורך דעם אפענעם פענצטער ארויס אין דעם גראפס שווארצן וואלד אריין, דארט פארן שבת־ליכטל דעם סוד צו פארטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגן אראפגעלאזט. וואס קלערט ער איצט? וועגן איר, וועגן זיין לאהלען! זי ווערט רויט. דאס איז איר חתן, א חתן פאר איר האט דער טאטע מיטגעבראכט... אך, ווען ס'וואלט קיינער נישט זיין, טאטע־מאמע וואלטן שלאפן געגאנגען, וואלט זי צו אים צו־געגאנגען, שטילערהייט, עס איז דאך איר חתן. צו א חתן מעג מען... וואס, ניין?...

שא, דער טאטע מיטן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט ארויס דורך דעם פענצטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאנגט צום טיש, שטעלט אנידער א טעלער פארן טאטעשי, פאר דער מאמעשי און פאר אים...

„זאל ער עסן געזונטערהייט..." און דאס הארץ קלאפט איבער זיין אקסל, עפעס האט איצט געמוזט פאר זיין געזיכט דורכלויפן...

אין מיטן עסן זיינען געקומען צו גיין דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנתטע, עס איז געקומען עוזרל, לייבל, איטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאט קרובים און באקאנטע. מען האט אפגעגעבן דעם חתן שלום־עליכם, געפרעגט אים, ווי דער חזן געפעלט. דערנאך איז געווארן א שמועס וועגן חזנים. איינער האט געזאגט א שטיקל שיר־המעלותל, האט דער חתן אים אפגעענטפערט מיט א זמרל. דאס גאנצע געסל איז זיך צוזאמענגעלאפן אונטערן פענצטער. דער חתן האט פאר־מאכט די אויגן, די האנט אונטער דער באק אונטערגעלייגט און זיין קול האט זיך געגאסן, האט זיך געלאזט אויף א „שטייגערל". אונטערן פענצטער ווערט אלץ מער מענטשן, מען שטעקט קעפ אריין. „לאהלעס חתן" — האבן מיידלעך זיך געסודעט און מיטן פינגער געוויזן. די טיר האט זיך געעפנט און פרעמדע מענטשן האבן אנגעהויבן אריינצוגנבענען זיך, צו־ערשט מיט א ספקדיקן גלעכטערל אויף די ליפן: הייסט עס, גלאט אזוי, און דערנאך האט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אנגעשטאפט.

און צום טיש האט מען ווייו דערלאנגט, כוס־אויס, כוס־איין.

באלד איז אנגעקומען ר' יצחק יודלס מיטן ברייטן „גוט־שבת!" דער עולם האט פאר אים א ווארע געמאכט. עוזרל האט אים אויפן אקסל די האנט ארויפגעלייגט און הויך געדוצט. ר' יצחק יודלס האט נישט גע־וואלט לאנג זיצן: „דער רבי גייט קידוש מאכן". דער עולם האט זיך באלד גענומען צום בענטשן. נאכן בענטשן האט דער יונגער עולם גע־נומען גיין צום רבין, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיימען, אין בית־המדרש אריין, וואו דער רב פלעגט לערנען יעדן פרייטאג־צו־נאכטס מיט די שטאט־באלעבאטים די סדרה פון דער וואך.

ר' יצחק יודלס האט שטארק אנגעהויבן בעטן, אז ר' יחזקאל מיט ר' חיימען זאלן לכבוד דעם חתן מיטגיין צום רבינס קידוש.

די באלעבאטים האבן זיך צוערשט א ביסל געשעמט דורכלאזן א סדרה, נאר די קינדער און דער חתן אליין האבן זיך שטארק אנגע־האלטן. ר' יצחק יודלס האט געזאגט: „מען מוז אייך געווינען"...

האבן די באלעבאטים, א ביסל מיט בושה, געלאזט זיך נאכשלעפן נאך די קינדער צום רבין.

עס איז געווען דער ערשטער פרייטאג־צו־נאכטס, ווען די באלעבאטים האבן זיך נישט געפונען אין בית־המדרש ביים רבס סדרה.

*

ביים רבין אין בית־המדרש.

איין עדה: אין גאטס עדה זיינען אלע גלייך, סיי קינדער, סיי אלטע, אלע איין נשמה, איין בנין. איין גאט ליבט מען, אין איין בית־המדרש דאוונט מען. און די תפילה איז איינע, טויזנטער קולות פון איין הארץ. דער עולם איז צוזאמענגעגאסן, א ים שווארצע שטריימלעך און שווארצע בערד איינס אין אנדערן. אלע אויגן זיינען אנגעווענדט צו דעם ווייסן כאלאט, וואס דרייט זיך ארויף און אראפ צווישן דעם ים שווארצע שטריימ־לעך און מאכט זיך א וועג פון איין עק בית־המדרש צום צווייטן. דאס איז דער רבי. זיינע הענט זיינען אין גארטל פארפלאכטן. די אויגן צום באלקן אנגעווענדט און דער הויכער, שכינהדיקער שטערן איז אין איין שארפן קנייטש; איין מחשבה, איין כוונה: צו גאט!

און גאט איז דא, דא, צווישן דער עדה. ער האט זיך מיט יידן אויס־געמישט, ער איז געווארן איין חלק אין כלל, איין קנייטשל, איין פלעמל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די כנסת־ישראל, די כנסת־ישראל אין די שכינה. ביידע פארוואגלט אין גלות, טרעפן זיך צוזאמען און דער־מאנען זיך די כלה־צייט. איז עס דען נישט ווי צווישן א חתן־כלה, וואס עס האט זיך ביי זיי א ברוגזל געמאכט? זיי זיינען זיך צעגאנגען אין פאר־שידענע וועגן און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפן זיי זיך אין איינעם אין א פרעמדער סטאנציע...

און דער רבי האט געזונגען זיין ליבעס־ליד צו גאט: שיר־השירים.

נישט געזונגען האט ער, נאר טיף געזאגט, מיט כוונה. יעדער ווארט מיט זיין טעם און זיין מיין:

... „איר זאלט נישט קוקן, וואס איך בין אזוי שווארצלעך, וואס די זון האט מיך אפגעברענט. מיין מאמעס קינדער האבן מיר שלעכטס געטאן, זיי האבן מיך געמאכט פאר א גערטנער־היטערין, מיין גארטן האב איך נישט געהיט".

„זאג מיר, דו, וואס מיין נשמה האט ליב, וואו פאשעט זי, וואו הוי־ערט זי אין מיטאג־צייט?"

„אויב דו קענסט נישט די שיינע צווישן די פרויען? גיי נאך די שעפסן־טריט און זע דיינע ציגעלעך ארום די געצעלטן פון די פאסטוכער".

„איך בין מיר א בלימל פון שרון, א רויז פון די טאלן".

„אזוי ווי א רויז צווישן די דערנער, אזוי איז מיין געליבטע צווישן די טעכטער".

No one invited her
She came by herself,
A poor relation she may be
But still she is my aunt to me.

Night still lay over the village and the fields and over the whole world, and the moon came up among the clouds; the wagons still stood in front of the inn, and their storm lamps flickered in the night, casting their glow on the wagons of the wedding party. As the guests came out and mounted the wagons, they still chatted, and from the wagons the men still called out their last arguments, quoting a final passage of Maimonides at each other, and the women called out a greeting to the old grandmothers, to the old aunts, and to entire families. The snapping of whips resounded far and wide in the quiet night, and the echo came from afar. Then the wagons drove off to the right and to the left. In one of the wagons that went to the left there was an unoccupied seat; the bridegroom was missing, for he had driven off with his future in-laws on a Sabbath visit.

On the last wagon sitting among the women was the aged Rachel Leah. She had drunk a little too much, her eyelids drooped heavily, and half in sleep her thin old lips still mumbled the song:

No one invited her
She came by herself,
A poor relation she may be
But still she is my aunt to me.

7. *Friday in the Little Town*

It is a summery Friday afternoon.

The schoolboys finish off their afternoon recitation from the Book of Moses, skip the commentaries, and go home with their prayer books, their Bibles, and their Talmuds under their arms ready for tomorrow's "examination" by their fathers. Once they are home they get at the blueberries that their mothers are turning into jam; their mothers give them their berrying aprons, but they manage to smear up their faces; then they steal a few carrots out of the cellar. The mothers take their boots and coats and put them away in the chest until prayertime in the evening. Barefooted and half naked, off the boys go into the streets behind the synagogue square where all the rest of the lads are already waiting. With their hands full of stones they run into the market place and chase the baker's pigeons. The panic-stricken birds fly over the square, while the baker rushes out after the boys, who take to their heels and escape.

The burned town is half smoothed over; here and there one can still see a ruin patched together with half-charred boards. Everyone's property is separately fenced around. Here and there one finds piles of lumber and boards. Goyim are at work, while little boys clamber and leap around the lumber piles, and make seesaws out of the planks. A number of Jews, the idle and the unemployed, sit watching the goyim at work, giving them advice as to how to set in the doors and the windows. The Jews argue about their system of construction, and the goyim laugh at them.

In the market place there are green apples to be found and ripe little pears can be had for two coppers. A little boy runs by, blowing a whistle made from the throat of a freshly slaughtered duck, and the lads run out after him. A little girl hurries by on her way to the synagogue with a chicken in her hand, for some question has arisen as to whether the chicken is kosher, and the rabbi must be consulted. Then a woman passes, carrying a duck on a plate. The duck has proven impure, and she is about to dispose of it to the Christian baker. The fathers lead their young sons from the barbers where they have had their heads shaven like sheep, in honor of the Sabbath of Consolation. Jews with packs on their backs come walking from the road, to spend Sabbath in the village. Wagons arrive in the market place. They are loaded with Chassidim, with old Jews and youngsters and boys coming to spend the Sabbath with the wonder rabbi. The town is filled with new faces. Jews stroll freely about as though they were in Jerusalem, open and free, with their fur hats, their low shoes, and their white stockings, with their ear locks and their pipes. The town becomes lively with the Friday feeling; people run about, hurrying, and anyone can easily see that this is the eve of Sabbath, the eve of the great day. Even the sun seems to move over the town in a special Friday manner, letting her light pour down and her golden rays fall wherever they may, making no distinction as to whom they shall touch. Drunken peasants and their drunken wives in red kerchiefs and white coats leave the inns

„אזוי ווי אן עפל צווישן די וואלד־ביימער, אזוי איז מיין געליבטער צווישן די זין. אין זיין שאטן וועל איך ליגן, זיינע פרוכטן זיינען מיר זיס"...

„מיין געליבטער איז געגליכן צו א הירש, אדער צו א יונגער אינד. אט שטייט ער הינטער אונדזער וואנט, קוקט אריין דורך דעם פענצטער, ווארפט אויגן דורך די שפאלטן"...

„ענטפערט מיין געליבטער און זאגט צו מיר: מיין פריינדין, מיין שיינע, קום מיט מיר!"

„ווארעם איז, דער ווינטער איז שוין אוועק, דער רעגן איז שוין פארביי".

„פעלד־בלימעלעך ווייזן זיך שוין אויף דער לאנקע, דעם פויגלס צייט איז געקומען, און דאס קול פון דער טירטל־טויב הערט זיך שוין אין אונדזער לאנד"...

„שטיי אויף, מיין פריינדין, מיין שיינע, און קום מיט מיר". — — —

און דעם רבינס קול זאגט נישט, נאר עס באטעמט יעדן ווארט, גיט יידן צו פארשטיין דאס זיסקייט, די צוגעבונדנקייט, די טריישאפט, וואס עס פילט די כנסת־ישראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כנסת־ישראל.

און די עדה פילט עס און נייגט זיך, ווי א דארשטיק פעלד זאנגען צום טריפנדיקן וואלקן. די עדה כאפט א ווארט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, א גרוס פון דער שכינה צו דער כנסת־ישראל אין גלות.

„ואלט איך געווען א פייגעלע אין וואלד,
וואלט איך צו דיר געפלויגן..."

און יידן נעמען זיך צוזאמען, און עס ווערט איין הארץ און איין נשמה.

און דער רבי זאגט די ווערטער מיט אזוי פיל ליבע, ווי ער וואלט א בריוועלע געלייענט, א געטריי בריוועלע:

„איך שלאף, און מיין הארץ איז וואך. די שטימע פון מיין געליבטן קלאפט אין טיר: עפן מיר, מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאפ איז פול געווארן מיט טוי, מיינע לאקן מיט נאכט טראפן".

„כ'האב אויסגעטאן מיין העמדל, ווי אזוי קען איך עס אנטאן? כ'האב אפגעוואשן מיינע פיס, ווי אזוי קען איך זיי פארשמוצן?"...

„האט מיין געליבטער די האנט אויסגעשטרעקט פון שליסל־לאך, האבן מיינע געדערים נאך אים געטאן ברומען.

„האב איך מיך אויפגעהויבן צו עפענען מיין געליבטן, און מיינע הענט טוען מיר טריפן, און מיינע פינגער מיט מירוס די קליאמקעס שמירן.

„איך האב אויפגעעפנט מיין געליבטן, נאר מיין געליבטער איז שוין לאנג געווען אוועק. די נשמה איז אים אויסגעגאנגען אין זיין רעדן. האב איך אים געזוכט און כ'האב אים נישט געפונען. האב איך אים גערופן, האט ער מיר נישט געענטפערט.

„האבן מיך געטראפן די, וואס דרייען זיך אין שטאט ארום, האבן זיי מיך געשלאגן, האבן זיי מיך געביילט, האבן זיי מיר די קליידער אראפגעצויגן, די מויערן־היטערס" — — —

פלוצלינג האט דער רבי אויפגעהערט צו זאגן. ער האט זיך איבערן בית־המדרש געדרייט, קיין ווארט נישט גערעדט, וואס־אמאל מער די אויגן אויפגעריסן און געקוקט אויפן באלקן און דער שטריך אין שטערן האט זיך אים אלץ טיפער געשניטן, אויף חסידים איז געפאלן א ליבע אימה, וואס האט אלע אין איינעם צוזאמענגענומען און געהאלטן.

פלוצלינג האט זיך דער רבי געגעבן א כאפ אויף און מיט גרויס פרייד, ווי עס וואלט עפעס פאר אים פלוצלינג אנטפלעקט געווארן, האט ער געגעבן א געשריי אויס:

„שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און עס איז געווארן צווישן עולם, ווי עס וואלטן אריינגעפאלן טויזנטער מלאכים פון הימל. די מלאכי־השרת האבן זיך אויסגעמישט מיטן עולם חסידים ביים רבין אויף שבת, אלטע באקאנטע, משלנו, און מען האט זיך ביי די גארטלען אנגענומען, געפרייט זיך איינער מיטן צווייטן:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"...

און דער עולם האט זיך טיפער געלאזט, איינער אין צווייטן, איינער אין אנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליבשאפט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"

און דער רבי איז אריין צווישן עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאמענגענומען זיך ביי די הענט, און מיט גרויס גדולה, אלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!"

פלוצלינג איז דער רבי ווייטער שטיל געווארן און געבליבן שטיין אין מיטן שטוב, די אויגן אלץ צום הימל אנגעווענדט, ווי זיי וואלטן פון אויבן עפעס געשעפט, געפארשט. די הענט האט ער טיפער אין גארטל פארקניפט, און איז לאנג געשטאנען, זיך נישט א ריר געבנדיק. מיט א מאל האט ער זיך ווידער געגעבן א כאפ, אוועק אין א באזונדער ווינקל צווישן דעם ארון און דער וואנט, געבנדיק א בייג איין דעם קאפ אין ווינקל, און איז געבליבן שטיין פארטיפט אין זיך אליין, און האט עפעס וואס אין דער שטיל געזאגט... דערנאך האט ער זיך פאמעלעך אנגעהויבן צו שאקלען, און עס האט זיך געגאסן אן ווערטער א שטיל־פליטנדיקע תפילה. פון צייט צו צייט האט ער מיט דער האנט צוגעמאכט, ווי ער וואלט דערמיט געוואלט וואס באטעמען, אויסזינגען, אויסזאגן, און באלד איז ער ווייטער געבליבן שטיל פארטיפט.

דער עולם ארום, כוואליעס קעפ, איבער כוואליעס קעפ, איז שטיל פארזונקען געווארן אין א מתיקותדיק שווייגן, און א ליבע, זיסע אימה האט אלץ ארומגענומען, און יידן האבן זיך אנגענומען ביי די הענט, און זיינען דערציטערט געווארן ווארטנדיק.

נאר פלוצלינג האט זיך דער רבי אויפגעכאפט און מיט גרויס חדוה־קייט האט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קידוש!

זיין פנים האט געלויכטן, ווי די שכינה וואלט עס באשיינט און באַ־הייליקט. פון זיך האט עס א הארציקייט געשיקט און אלע, אלע צו זיך און אין זיך ארײַנגענומען.

and ride off home; they kiss, weep, and laugh, hug each other, and dance. Their sleek, well-fed horses are decked out with ribbons as though they were on their way to a wedding; they leave the town in a great commotion, their wheels banging over the stones and pigs squealing in their wagons. Boys run after the wagons, shouting and yelling, their shirttails hanging out.

Laible the water carrier comes riding up from the river with his barrel filled; the children fall upon him, pulling hairs out of his horse's tail for use as fiddle strings. Laible curses them and flourishes his whip, but the children pay no attention; they keep on pulling out the horse's hairs while they feed him blueberries and buttered buns, and the horse patiently bears everything.

The rabbi appears with a group of strangers. He goes from house to house, leaving a Sabbath guest in each house.

Along the street the wagon of the rich Reb Yechezkiel appears, driven by his man Nutta. He is hurrying home for Sabbath. Nutta unhitches the horses and mounts one of them, leading the other to the river, while Reb Yechezkiel sits down in his doorway and quietly slips a coin for the Sabbath to needy men who come to him in secret.

Everything in the street has a Friday air. The little clouds in the sky hurry away as though trying to reach their homes for Sabbath; more and more Jews appear in their long satin coats, in their white stockings and low shoes. Young men in satin and silk, carrying their change of clothing on their arms, go down to the river to bathe. These are young little Chassidim who have come to spend the Sabbath with the wonder rabbi. The town becomes cozy and friendly; the tailors and shoemakers deliver their last pieces of work; the apprentices receive their beer money and hurry into the shops to buy collars and ties, then run down to the river to bathe in honor of the Sabbath.

The river flows behind the house of the old ritual butcher. At night, the dead come from the little cemetery across the way, to take their ritual bath, but on Friday evenings it is the turn of the whole town. All the males of Kasner are gathered here, as naked as God created them. The field is strewn with white packages of clothing, while naked grandfathers, naked fathers, and naked boys sport in the water. The town has long been known as a town of swimmers; the citizens are proud of their prowess in the water. Fathers hold their boys on their bellies, teaching them to swim; the children cry out, and their yells split the sky, but their fathers drag them deeper and deeper in the water and duck their heads. The children open their eyes, screech, and are ducked again. Solemn-faced Jews who worry about business all week long now become playful and show off their tricks. One performs a fancy dive, another swims under water, and a third performs a somersault, crouching into a ball, clasping his hands about his feet, and rolling over in the water. A young man from Melawa astonishes the world with his feats of endurance; he lies under water for hours, like the fish, seizing people by their feet, then suddenly leaps up in the air, turns a somersault, and dives below again.

But they remember the saying, "The river devours a human life every year." In the midst of the sport, a scream is heard, "Help! He's drowning!" and there, indeed, someone is being whirled out where the current is strong. The poor fellow struggles to get out of the current, but he has been pulled in, and the waves hold him fast and keep dragging him under. The young man from Melawa dives expertly into the stream, gets hold of the drowning man by the hair, and pulls him out of the water. Meanwhile women and children have come running from the town, screaming, "Who is it?" "Chaim Mosheh, where are you?" They all seize the poor fellow and begin to roll him and to toss him about; they tie a belt around him, and thus they revive the dead.

The river is part of the town, but the field along the edge of the river belongs to the big landlord of the village; so he sends out a policeman with a dog to chase away the bathers. A shout rises, "The guard is coming! The guard!" They pick up their bundles of clothes and run naked to town; a whole army of naked Jews scramble along with their bundles on their heads while the goy and his dog chase them into the midst of the town. But there the Jewish butchers come out with clubs in their hands, and they free the town's Jewry from the arms of the goy. Already the sun is beginning to set far down on the road to Lintz; evening is coming. Things become quiet along the river; people are hurrying home. Only the last of the wagoners who arrived late in town now come down to the river to bathe, together with a few craftsmen who were late in finishing their work. The market women pack

דער עולם האָט אַ חתן געמאַכט. אין דער טיר האָט זיך געדריקט אַ צוג הייבער, מיט דער רביצין אין מיטן. פֿון איר הויכן גלאַנצנדיקן שטערן האָט דער שטערנבאַנד, באַפּוצט מיט בריליאַנטן, גאָלד און פּערל, אַראָפּ־געשייַנט מיט אַ שבת־מלכותדיקן גלאַנץ און אַרום פֿאַרשפּרייט דאָס מלכות־דיקייט און געזאָגט: „גוט שבת!“ די גרויסע בריליאַנטן פֿון די לאַנגע אויערינגלעך, פֿון הינטער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראָפּן, און די שנירלעך פּערל, וואָס זייַנען געווען פֿאַרצויגן איבער דעם האַרץ אויף דעם זייַדענעם קלייד, ווי פֿאַרגליווערטע, אומשולדיקע טרערן, האָבן באַ־שייַנט, האָבן באַגלאַנצט דאָס מלכותדיקייט. איבער דעם שבת־מלכותדיקן געזיכט איז געווען אויסגעגאָסן דער יידישער שטאָלץ, דער יידישער חן. אַרומגערינגלט פֿון די שניר און די טעכטער, איז זי צו צום טיש. די זייַדענע קליידער האָבן נאָכגעשאָרכט, די בריליאַנטן און פּערל האָבן די אויגן פֿאַרבלענדט און דרך־ארץ פֿאַרשפּרייט.

דער רבי האָט גענומען דעם הייסן זילבערנעם בעכער, פֿול אָנגע־גאָסן מיט וויין און האָט קידוש געמאַכט: „ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאָט האָט געבענטשט דעם זיבעטן טאָג און האָט אים געהייליקט“.

און דער רבי האָט אים געהייליקט. די קדושה האָט צווישן עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס דורך דעם אָפֿענעם פֿענצטער אין גאָטס פֿאַרסודעטער וועלט אַרייַן, און אַלץ, אַלץ, די גאַנצע וועלט פֿון וואָכעדיקן געהויבן, דערהייכט און פֿאַרשבתט.

*

אין געסל איז שוין פֿינצטער. די שטערן, טיף אייַנגעזועצט אין טיפֿן בלויען הימל, זעען־אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס גייען אויס אין אַ יידישער שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש ביי די מעשה־ביכלעך אייַנגעשלאָפֿן. דאָ און דאָרט האָט נאָך אין אַ פֿענצטער געברענט אַ שבת־ליכטל, געהאַלטן ביים אויסגיין, און פֿון אָפֿענעם פֿענצטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פֿאַרשלאָפֿן, אויסגייענדיק זמירות. דעם רבינס קידוש האָט זיך אויסגעשפּרייט אין אַלע פֿיר עקן וועלט, צווישן נאַכט, הימל און ערד, און איז פֿאַרשלאָפֿן געוואָרן פֿאַר מתיקותדיקייט... ווייַט אין דער גאַס האָבן זיך געהערט טריט פֿון די יידישע שומרים, וואָס האָבן ביי נאַכט דאָס שטעטל געהיט, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדן...

פֿון דעם רבינס אָפֿענע פֿענצטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייַט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע קעפּ האָר, האָבן זיך אין דער טונקעלער נאַכט געווייסט. געווען זייַנען עס ר׳ יחזקאל און ר׳ חיים, צוריקגייענדיק פֿון רבינס קידוש.

פֿון דעם בית־המדרש פֿענצטער האָט נאָך אַרויסגעדרונגען אַ קליין, פֿאַררויכערט ליכטל, און אַ האַלב פֿאַרשלאָפֿן קול פֿון גאַנץ פֿאַרשלאָפֿענע יידן האָט זיך געלאָזט הערן.

זיי זייַנען אַרייַן אין בית־המדרש.

ביים טיש וואָס איז שוין קוים באַלויכטן פֿון אַן אויסגייענדיקן לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום אים באַלעבאָטים, פֿאַרמאַטערט פֿון אַ גאַנצער וואָך אַרבעט, און לערנט מיט זיי די סדרה פֿון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא לאמור: „האָב איך מיך געבעטן ביי גאָט אין יענער צייַט, אַזוי צו זאָגן“.

אַ גרויס דעמפּיקייט האָט געדריקט צווישן דעם קליינעם, האַלב־פֿאַרשלאָפֿענעם עולם.

צווישן עולם האָט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער אַרויסגע־שטאַרט, און הויך אויפֿן קול צוגעשנאָרכט...

די באַלעבאָטים האָבן זיך פֿאַרשעמט.

קאַפּיטל אַכט

צומאָרגנס

שבת אין דער פֿרי. די זון גייט אויף אין הימל, איבערן שטעטל ציט זיך דער ליכטיקער טאָג. אַליין ווערט עס טאָג, פֿון שטעטל העלפֿט קיינער נישט צו. די געוועלבער זייַנען פֿאַרמאַכט, פֿאַרהאַקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט אַ פּויער אין גאַס אָנצופֿאָרן מיט זייַן פֿור, זעט עס קיינער נישט אָן. ער שטעלט זיך אָפּ די פֿערד פּאַשן און „האַלט שבת“ אין מיטן גאַס... וואו־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען ווייַזט זיך אַ ייד אַ באַלעבאָס פֿאַר דער טיר, אין אַ פּאָר ריין געוואַשענע גאַטקעס, און גענעצט פֿראַנק־און־פֿריי אין דער וועלט אַרייַן. דאָרט גייט אַ ייד, אַ חסיד, צוריק פֿון מקווה און טראָפּנס וואַסער רינען אים פֿון די נאַסע פּאות אויף דים פֿריש־געוואַשענעם קאָלנער פֿון העמד, וואָס פֿאַרלייגט זיך מיט אַ באַזונדער באַלעבאַטישקייט איבערן קאָלנער פֿון פּאַלטאָ. אין מיטן מאַרק ווייַזט זיך פּלוצלינג אַ הויכער, דאַרער ייד, מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, און עפֿנט אַ גרויס מויל אויף און ציט אויס ווי אַ לאַנגן שנור:

— אין שו—ל—ל אַ—ר—ייַן!

הייבן זיך אָן ווייַזן יידענעס אין ווייס געפּרעסטע ספּאָדניצעס, לויפֿן־צו און קלאַפּן אין לאָדן אַרייַן: שרהלע, מען האָט שוין גערופֿן! האַקן זיך פּרענטעס־אייזן, עפֿענען זיך לאָדן, און עס ווייַזן זיך ווייסע שלאָף־מיצן פֿון די אויפֿגעעפֿנטע פֿענצטער. קוקן צום שטאָט־זייגער, וואָס איז אויפֿן טורעם פֿון ראָט־הויז: ווי שפּעט איז?

הייבן זיך אָן צו ווייַזן אויסגעפּוצטע ווייבער. יידישע קינדער האָבן ליב צו סטראָיען זיך פֿון איין שבת צום צווייטן; אין אַלעם שענסטן, וואָס אַ יידענע האָט, וועט זי זיך אין דעם אויסצירן צו ווייַזן זיך אין גאָטס הויז. דעמאָלט פֿלעגן זייַן די ברייט־זייַדענע קליידער, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן פֿון אויבן שמאָל און זייַנען וואָס ברייטער אַראָפּגעגאַנגען, אַזוי אַז די יידענע האָט אויסגעזען, גלייַך זי וואוינט אין דער קלייד מיט אַ האַלב טוץ קינדערלעך. מען פֿלעגט ליב האָבן צו סטראָיען זיך אין קאָ־ראַנקעס; ירושות פֿלעגט מען זיך איבערלאָזן פֿון מאַמע צו טאָכטער, רעכטע קאַלישער קאָראַנקעס. יעדער קאָפּטאַנדל איז אַרום די אַרבל און

up their goods and go home. Freshly washed boys hurry down the street with empty bottles to fetch the wine for the Sabbath blessing from the spirit shop. One by one the shops close. And at the end of the street near the inn, on the way to the cemetery, a figure glows red in a cloud of golden dust. The sky over the town grows dark, one hears the custodian of the synagogue passing through the streets, rapping on the doors to warn that the Sabbath is at hand. Candles are already seen in many windows. But the half-destroyed cottages, the remains of the charred ruins, look like poverty-stricken relatives who have come to a wedding, ragged, yet in velvet Sabbath hats. Before several of the houses, the housewives and their little daughters sit, combed and washed and dressed for the Sabbath.

In the streets all is quiet and peaceful; the Sabbath arrives on silent feet, spreading restfulness everywhere. The Christians' church bell rings as though for itself alone, announcing the hour of prayer in the church. From the little study house the Sabbath candles glimmer, and one might imagine there is a rivalry between the church bells and the Sabbath candles. Each is calling its own to itself; pious Christians, both men and women, go through the quiet streets of the village to their church, and freshly washed Jews, their white shirt collars turned over their Sabbath coats, walk to their house of prayer. Chassidim in satin and silk, with white-stockinged feet, go to their rabbi's house, and the little town becomes ever quieter, ever more peaceful, ever more Sabbath-like, as though it had been divided between the little study house and the church, each having taken its own unto itself. Through the freshly polished windows one may see the glimmer of candlelight and the glitter of candlesticks. Maidens begin to appear, strolling in the little street. And the call of the cantor, "Come, O beloved!" sings out to the accompaniment of the church bell. The singing and the ringing mingle and become a single prayer to a single God.

Reb Yechezkiel and his son-in-law, the bridegroom, appear in the street, on their way to the study house. Young girls appear in the doorways and on the doorsteps along the street; well-bred respectable daughters peer out through the open windows and whisper to each other, "Leabeh's groom." "Leabeh's groom!"

Maidens and future brides stroll along the synagogue lane, wearing the golden necklaces they have received from their future in-laws. On the other side of the street, the young men walk, the grooms in their satin coats and their silken girdles, with their black side curls, and they too are wearing their golden gifts, the watches they have received as engagement presents.

Suddenly the cry of a mother breaks the quiet of the night-enchanted street. "My child! my Yitzchackel!" Women and girls come rushing from all sides, crying, "What has happened? What is it?"

"Yitzchackel went off in the afternoon, and he hasn't come back. Woe is me! He was seen by the river."

The woman weeps into the quiet street. A group gathers around her, and they whisper the old superstition, "The river takes a life every year. The river takes a life every year."

And the night grows quieter and darker; Sabbath arrives with silent steps and spreads restfulness in the summer world. Far off, there where the heaven lies on the water, the secret of the woman's little boy Yitzchackel, who has disappeared, may be known.

The mother runs down to the river's edge, there where the sky meets the water, where they both lie stretched out together, there to uncover the secret, to find out what has become of her child.

Friday evening had come. In honor of the bridegroom, the table at Reb Zechezkiel's had been set out in the large room. They had added the wings to the large table, as they did only once a year at the Purim feast when all the children and grandchildren gathered together. Malka, the housewife, had not spared any candles. She knew quite well that the greater the number of Friday candles, the greater would be the blessings of the Lord. The large table was bedecked with silver candlesticks of the ancient six-branched kind. Everything in the room shone bright under the candlelight. In honor of the groom Malka had brought out the silver table service that was used only for the Purim feast, and she had set out the silver beakers at the head of the table. The Sabbath bread lay ready for Reb Zechezkiel, covered with the Sabbath bread cloth. On the right hand, the groom's Sabbath bread lay ready, covered with ceremonial cloth, embroidered in silver thread by Leabeh for her groom. Malka wore her white silk dress with cloth-of-gold trimming; it was cut in the old-time style with wide folds that fell one into another, and over it she wore the silken shawl with the blue fringes that her husband had brought from the

ecume-nical vision

בײם [illegible] מיט ברײטע, זײדענע [illegible] קעפּ. און [illegible] קאָפּ [illegible] האַלב קאַפּעלוש, [illegible] צויגן אויף צוויי דראָטן, אײנגעפּוצט אין דער הײך, און [illegible] מיט אַ טערקישן זײד, וואָס מען פלעגט עס רופן „שול־שטער״. יונגע ווייבלעך פון דער היינטיקער וועלט פלעגן טראָגן קראַגנדלעך מיט לאַנגע צוויי שפּיצן און פאַרבונדן מיט אַ לײפּציגער ווײזן שאַלעכל; און די צוויי אויסגעהאַפטענע שפּיצן פון שאַלעכל זײנען געווען פאַרשלײפט אין אַ ברײטן שלײף איבערן האַרץ. דאָס פלעגט זײער פּאַסן און פאַראײדעלן דאָס ווײבלעכע געשלעכט. און אויף דעם גלאַטן שײטל אַזאַ מין קאַפּעלוש פון שוואַרצע קאַראַנקעס מיט אַ לאַנגן, שוואַרצן פעדער, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט זײדענע ווײ בענדער איבערן האַלדז. מײדלעך, אַנגעטאָן שוין אין די שבתדיקע אָפּגעגלאַנצטע קאַמאַשלעך, אין די ווײסע אונטערקלײדער, שטײען אין די טירן, אין די פענצטער איבער דער גאַנצער גאַס, און מען קוקט נאָך. די אויסגעפּוצטע פּילן, אַז זײ גײען אויפן פּאַראַד, גײען זײ פּאַמעלעך, מיט אַ מינעלע און אַ חנדל, ווײסן, אַז הונדערט אויגן קוקן איצט אויף זײ, באַטראַכטן אַלע זײערע מינעס, יעדער באַוועגונג, און אַלץ וואָס איז אויף זײ, ווערט אָפּגעוואויגן און אָפּגעמאָסטן אין הונדערטער מײלער... די ײנגלעך פאַראויס, טראַגנדיק דער מאַמע, אָדער דער מומע דאָס סידורל מיט דער תחינה, פאַרבונדן אין אַ נאָז־טיכל. עס האָבן זיך געלאָזט ײדן, באַלעבאַטים, אין שבתדיקע קאַפּאָטעס, אין רײנע שטיוול, מיט די קעלנער פון די געוואַשענע העמדער. טײל אין טלית אָנגעטאָן, נאָך טײל האָבן די ײנגלעך די טליתים מיט די חומשים נאָכגעטראָגן. עס האָבן זיך געלאָזט חסידים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס און שטרײמלעך און ווײסע געפּרעסטע קראַגנדלעך מיט זײדענע שניפּסלעך, וואָס עס האָט צו ווײסן געגעבן פון באַלעבאַטישקײט אין דער הײם; טײל אין מקווה, טײל פון דער מקווה. די גאַס איז וואָס אַ מאָל באַלעבאַטער געוואָרן, הײמישער און שבתדיקער. די זון האָט זיך ליכטיק צעגאָסן איבערן הימל, אַ פרישע, אַ ליכטיקע, אַ נײע, אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט באַגאָסן מיט ליכט אײן רײ הײזער, און די צווײטע זײט איז אין שאָטן געלעגן. און אויף די בלעטער פון די בליענדיקע בײמער פאַר דער טיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטן.

נאָר די שול איז נעבעך געשטאַנען וויסט, אַ חורבן, און אַרומגעצוימט מיט ברעטער, אַ קבר פון אַ שול... און די אײנציקע וואַנט, וואָס איז נאָך שטײן געבליבן נאָך דער שרפה — אַ „כותל מערבי״, אַ מצבה אויף אַ שול. און ײדן גײען דורך, קרעכצן און גײען דאַווענען אין בית־המדרש אַרײן.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַוונט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרײט נײע „שטיקלעך״ פאַרן עולם, וואָס קומט צום רבין. דער חזן, אַרום די משוררים, די ײנגלעך, די קוויטשערלעך, וואָס אַ גאַנץ יאָר טוען זײ זיך אין די גאַסן אַרומוואַלגערן, קײנער קוקט נישט אויף זײ, הײנט מיט אײן מאָל זײנען זײ גרויס געוואָרן, מאַכן פרײלעך, מאַכן ווײנען דעם עולם, און טראָגן זײער געבעט אין הימל אַרײן... בײ דער טיר שטײען די „מבינים״, דער הענטשקע־מאַכער מיטן געשוירן בערדל און חברה, און קריטיקירן, דרײען מיט די נעז פון צײט־צו־צײט, טאַפּן מיט די פּיס, פאַרהאַלטן זיך די אויגן, און מיט אַ מאָל גיבן זײ אַ פאַרדרײ דעם קאָפּ, האַרכן זיך אײן: אַט... אַט!... ר׳ יחזקאל מיטן חתן זײנען געקומען אַ ביסל שפּעטלעך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט אים מכבד געווען מיט מפטיר, ווײבער האָבן פון דער ווײבערשער שול אַראָפּגעקוקט און אײנגעהאַרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם מפטיר.

נאָכן דאַווענען האָט ר׳ יחזקאל אַהײמגעבעטן דעם עולם אויף קידוש. אַלע באַלעבאַטים האָט מלכהלע פאַרהאַלטן אין אַ צווײטער שטוב איבערצוּוואַרטן די פּיש, ביז חסידים וועלן קומען. איז געקומען עוזרל מיט ר׳ יצחק יודלס און מיט זײערע מענטשן, מען האָט אָנגעהויבן צו כאַפּן, צו רײסן, נישט געוואוסט, נישט ווען, נישט וואו, אַוועקגעשטופּט די באַלעבאַטים. חסידים האָבן אַ גרויס גערודער געמאַכט, אַלע אין אײנעם, יונג און אַלט, געשטופּט זיך, געשטויסן זיך, געכאַפּט, אויסציענדיק די הענט, וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכהלע האָט נאָר געקוואָלן פון נחת: אין איר שטוב חסידים, למדנים, ר׳ יחזקאל איז אלײן אויך אַ חסיד געוואָרן. חסידים האָבן אים געכאַפּט אין קאָן אַרײן, געקלאַפּט אים אין די פּלײצעס. מען האָט אָנגעהויבן צו זינגען, עס איז פרײלעך געוואָרן. מלכהלע האָט געטײלט פּיש. דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פון דער גאַנצער שטאָט האָט מען אָנגעהויבן צו ברענגען פאַרן חתן „קוגעל״: „די מאַמע שיקט קוגעל פאַרן חתן״ — האָבן די מײדלעך געזאָגט, אַרײנברענגנדיק עפּעס אין אַ טעלער, פאַרשטעלט מיט אַ צווײטן און מיט אַ סערוועטל אַרומגערינגלט.

— אַ שײנעם דאַנק — זאָגט די מאַמע — אם ירצה השם, אַז דײן חתן וועט זיצן בײם טיש, וועט מען מיט פלאַשן ווײן אָפּשיקן — האָט געקלונגען דער ענטפער פון דער באַלעבאָסטע.

דער טיש איז געוואָרן פאַרשטעלט מיט פאַרשײדענע קוגלען, און לויט דעם קוגל האָט מען דערקענט די באַלעבאָסטע. אַ באַלעבאַטישער לאָקשן־קוגעל — פון אַן אַלטער באַלעבאָסטע, וואָס פירט זיך אויפן אַלטן שטײגער; אַ געלײגטער קוגעל מיט אַ סך ראָזשינקעס און געפילעכץ — פון אַ הײנטוועלטיקער „מאַדאַם״, אַ האַלבער שטרודל שוין; אַ טרוקן־מעליקער קוגעל, גוט דורכגעפּרעגלט מיט שמאַלץ, מיט ווינציק ראָזשינקעס, נאָר אַ סך פעפער — פון אַ חסידישן טיש קומט ער אַראָפּ...

*

אין דער גאַס איז לעבעדיק, פרײלעך, דער עולם זיצט נאָך בײ די טישן, פון טײל פענצטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טײל באַלעבאַטים זײנען אײנגעשלאָפן אויף די סידורים, בײם בענטשן. דער יונגער עולם, אָדער די חדר־ײנגלעך, גנבענען זיך אַוועק פון טיש, לויפן אַרויס פאַרן בענטשן אויף דער גאַס אַרויס, אַרויף דעם באַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָט, שפּאַצירן מיט מײדלעך...

און דער שבת איז אויפן באַרג, דאָס שטעטל שלאָפט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַמעס פאַרטוך — די מנוחה פון שבת. און חדר־ײנגלעך האָבן זיך אויף דעם באַרג פאַרקליבן, אויף דעם שפּיץ באַרג שטײען יונגען און קוקן דורך די פויסטן אויפן שטעטל, מרגלים הײסט עס, שפּירן אויס דאָס אַרט מיט שפּאַקטיוון, באַרג־אַראָפּ גליטשן זיך ײדישע קינדער [illegible]

Leipzig Fair. She stood there in her tall Sabbath cap, covering her face with her delicate pale hands, as she said the blessing over the candles. Leabeh, freshly washed for the Sabbath, with her long silken braids falling over her blue velvet jacket, looked like an ideal daughter, who is obedient to all her father and mother's behests and behaves in a manner approved by all who are good and pious—may the blessing of peace and happiness rest upon her head! She seated herself next to her mother and together with her mother she recited the blessing.

Lord of the world, may this, my fulfillment of the duty of lighting Thy candles, be as pleasant to thee as the candlelighting of the High Priest when he fulfilled his duty in Thy holy temple! And may the eyes of my children shine with the light of Thy beloved holy Torah.... And may their fortunes shine in the heavens above.

The windows were open into the street, the croaking of frogs could be heard from the garden across the way, and far away in the black woods there was the reflection of a little light, hanging there in the deep night like a forgotten little Sabbath light, over which the frogs were saying the blessing. A dark fog hung over the water, covering everything; only one little light winked out from far away on the other side, and one might have imagined that the old river Vistula, the gray-haired grandmother of rivers, had also lighted her candles in honor of the Sabbath.

Wafted through the open window were the God-given summery scents of a thousand plants and flowers. They poured through the room in all their fragrance, caught up a word of the blessing, a bit of the Sabbath prayer, and drifted out again, carrying the blessing over the fields and over the woods, over heaven and earth, spreading the Sabbath blessing upon God's world.

The Jews were coming home from the house of prayer. The lucky ones brought along a Sabbath guest. The angels of Sabbath flew before them, carrying a Sabbath greeting of peace, and spreading peace over the town. And the Jews beheld the Christians who had come out in their weekday clothes and were sitting on the benches in front of their houses, with their wives and children, singing and making merry. The Jews had pity for them, thinking "Poor Gentiles, they have no Sabbath!"

And thus, Father in Heaven, Thy folk, Israel, were warmed under Thy hand. Everything seemed to be released and free; all was clothed in holiness, as though the Sacred Spirit herself had embraced the people of Israel, wiped the tears from Israel's countenance, caressed the people, smoothed Israel's ear curls along his cheeks as a mother caresses and comforts her child, and lovingly had said unto him, "Art thou my faithful son, Ephraim? Or art thou a playful child? As the favorite of my children, I shall always remember thee, and therefore my forgiveness shall always be ready toward thee."

And God's mercy was poured upon the world in the night. Reb Yechezkiel came home after the prayers were said in the study house and a goodly number of guests came with him.

"Good Sabbath."

"Peace unto you, *sholem aleichem,* from the hosts of angels of Sabbath, the angels on high."

And one might almost see the Sabbath angels spreading their two white wings, bringing peace over the room. Malka and the bride sat by the table, waiting for the blessing over wine and expecting from the husband and bridegroom the pleasant words that men speak to their wives on this occasion—"A good wife, who will find her?"

They sat down to the table. Reb Yechezkiel was at the head of the table, with the bridegroom next to him, and opposite them sat mother and daughter. All around was quiet; only the breeze that came through the open window kept up a continuous whispering. Every few moments, Leabeh shyly lifted her eyes and glanced across the table. He was so attractive in his satin coat with his dark face! And she saw the golden watch peeping from his silken vest, the watch that he had received from her. He was her groom. She would live with him in one house. Only they two, no one else ...and her young heart beat so lightly, so quietly.

The young man sat silently, with his eyes lowered. What could he be thinking of now? About her, about his Leabeh? She blushed. Her father had brought a bridegroom home to her.... Ah, if only nobody were there to see, if her father and mother had gone to bed, then she would go to him quietly, for after all he was her bridegroom, and surely it was permitted to go to one's bridegroom, wasn't it? But Father and the bridegroom were singing the service in unison. His voice, how it rings, how it rises, pouring out through the open window.

נאָכן אַנדערען, איינס נאָכן אַנדערן, און צעטרייבן די שבתדיקע קאָפּטשיקעלעך מיט די שבתדיקע שטיוול. דערנאָך גייען שפּאַצירן איבער ווייגן. דער בארג, און שמעלן זיך אָפּ, שרייען אויף דעם באַרג אַרויף: „בחורים, די שבתדיקע קאַפּאָטעס! וויינע, גייסט אַראָפּ, דו גייסט?" חברה הערן נישט און גליטשן זיך ווייטער איינס נאָכן אַנדערן באַרג אַראָפּ. באַלד שרייט אַ ייִנגל: „דער רבי גייט, דער רבי!" און חברה מאַכן פּליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטערן באַרג, ציט זיך דער וועג אַוועק. אַט ווייזט זיך דאָס וואַסערל, וואָס טיילט דאָס שטעטל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פֿון דער ווייטן, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיל, גייען בית־המדרש־בחורים ווייט אויפֿן וועג שפּאַצירן...

*

נאָכן טיש ביי ר׳ יחזקאלן. ר׳ יחזקאל, ווי דער דרך פֿון אַ באַלעבאָס אום שבת, איז אַרונטערגעקראָכן אונטער דער דעק, מלכּהלע האָט דאָס זעלבע געטאָן.

לאהלע, אָנגעטאָן אין אַ שבתדיק קלײדל און אַ ווייס שירצל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט־וועלטיקע כּלה, האָט זי זיך ביים פֿענצטער אַנידערגעזעצט, לייענען אַ מעשה־ביכל. „ער" האָט זיך איבערן סאַלאָן געדרייט אַהין און צוריק, שוין אַ ביסל דרייסטער, צוגעוואוינטער. מען האָט זיך געפֿילט „אונדזער", כאָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישן זיך ניט גערעדט. זי האָט ווייטער געלייענט און זיין ביי־זיין האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעמט; מען האָט זיי דאָך פֿאַר חתן־כּלה געמאַכט. זי האָט גאָרנישט גערעדט, נאָר געפֿרייט זיך, אינעווייניק זיך עפּעס געפֿרייט אין האַרצן: עס איז א י ר ס , פֿאַר א י ר אַ חתנדל. און זי האָט אין האַרץ זיינע טריט געציילט. זיי האָבן ס׳מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האָבן זיי פֿון זיך די אויגן נישט אַראָפּגענומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדן האָבן זיי נישט געהאַט וואָס צו רעדן, זיינען זיי שווייגעדיקערהייט אין שטוב געווען.

— וויל אַברהמל אפֿשר זאָדע־וואַסער טרינקען? — האָט זי אים פּלוצלינג אַ פֿרעג געטאָן, שוין דרייסטער אַ ביסל.

— אַ שיינעם דאַנק — האָט ער איר אָפּגעענטפֿערט.

האָט ז י אים אַ גלאָז זאָדע־וואַסער דערלאַנגט, פֿאַר אים אַנידערגעשטעלט נעענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנט גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפֿילט, ווי די ברכה קערט זיך שוין מיט איר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן" אָפּגעענטפֿערט. איז איר עפּעס אַזוי גוט געווען, ווי זי וואָלט בשותּפֿות מיט אים די ברכה געמאַכט...

זיינען זיי ווייטער שטיל געוואָרן. ער האָט זיך ווייטער אין דער שטוב געדרייט אַהין און צוריק. ער האָט איר געוואָלט דערציילן די מעשה פֿון לאָוויטשער בחור, פֿון זייער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מיידל, פֿון וואַנען ווייסט זי פֿון אַזעלכע זאַכן? האָט זי אים געוואָלט דערציילן פֿון אירע חבֿרטעס, — איז ער אַ ייִנגל. האָבן זיי געשוויגן, נאָר געפֿילט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפּעס זיינען זיי זיך ביידע חתן־כּלה, און ווייטער — פּטור...

און פֿון דרויסן האָט די שבת־זון דורכן אָפֿענעם פֿענצטער אַריינגעשיינט, אַרויפֿגעגאָסן ליכט אויפֿן שויבן־שענקל און באַלויכטן די זילבערנע לייכטער מיט די גלעזער. פֿון אָפֿענעם פֿענצטער, פֿון וואַנען דער פּולער בוים בלעטער שאָקלט זיך אַריין, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָבעסן פֿון די יונגען, וועלכע זיצן אויף דער באַנק פֿאַר זייערע פֿענצטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירן אויסגעפּוצטע מיידלעך אין דער גאַס און וואַרפֿן אַריין אויגן אין פֿענצטער און ווילן כאַפּן אַ בליק אויף לאהלעס חתן.

פּלוצלינג ווערט אַ טומל, אַ געלויפֿיק געשריי הילכט פֿון דער ווייטן; אין דער גאַס ווערט אַ געלויף, מען כאַפּט זיך פֿון די בענק אויף, און מען לויפֿט ערגעץ־וואו אין געסל אַראָפּ. פֿון די אַרויסגעבייגטע לייַלעכער, וואָס הענגען איבער די פֿענצטער, ווייזן זיך שלאָף־מיצן; אויף שוועל און טירן ווייזן זיך ווייסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פֿאַרהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלויפֿעניש, שוואַרצע קעפּ, ווייסע האַלקעס, קינדער, ייִנגלעך, מיידלעך, איינער נאָכן צווייטן — קומען אָן נעענטער אין געסל אַריין. צעהיצטע ייִנגלעך, פֿון די פּנימלעך גיסן זיך אַנגסטן שווייס, קומען אָן צו לויפֿן, שרייענדיק הויך: „געכאַפּט, געוואַלד, מען האָט זיי געכאַפּט!" די „לוויה" קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטן דער קעפּיקער מאַסע ייִדן און ווייבער פֿירט מען ר׳ יחזקאלס פֿערדס־יונג, נאַטע. אוי! דאָס זעלנערישע היטל אַרונטערגעריסן, אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערן, און ווער עס האָט האָט אַ האַנט, אַ פֿוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָפּגעגעבן אַ קרבן תּמעוואַטע, ווי ער וואָלט אַליין נישט פֿאַרשטאַנען, וואָס דאָס איז. פֿון דער צווייטער זייט — יענטעלע, מלכּהלעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסן, די האָר צעפּלאָשעט, דער קאַפּטן צעריסן. זי באַהאַלט דאָס רויטע פּנים צווישן די רויטע, גראָבע הענט. אַ ייִדענע גייט נאָך נאָך איר און קלאַפּט איר נאָכאַנאַנד מיט די פֿויסטן אין קאָפּ אַריין: „נחת האָב איך דערלעבט פֿון דיר, נחת!" און מען פֿירט דאָס פֿאַרפֿאָלק פֿאַר יחזקאלס פֿענצטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געכאַפּט, געוואַלד, געכאַפּט!..." ר׳ יחזקאל כאַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצן און גייט אַרויס: פּאַטשן!...

— געוואַלד, אַן עבֿרה!

אונדזער חתן־כּלה האָבן זיך פֿאַר בושה באַהאַלטן, וואו דער פֿעפֿער וואַקסט...

*

דאָס געסל נאָכן מיטאָג האָט געלערנט. פֿון יעדן פֿענצטער זיינען אַנדערע קולות אָנגעקומען צו שווימען. ר׳ יחזקאל, ווי אַ ייִד אַ באַלעבאָס, האָט זיך פּשוט אַנידערגעזעצט, ווי זיין שטייגער, צוערשט די סדרה אָפּגעלייענט, דערנאָך האָבן זיך אָנגעהויבן די אייניקלעך צו שיטן, ר׳ יחזקאל האָט פֿאַרהערט די סדרה, די באָבע האָט געטיילט שבת־אויבס, אַ באַרנע מיט אַן עפּל און אַ האַנט אַגרעס, און האָט געקוואָלן פֿון נחת.

דער חתן איז געזעסן און געלערנט ביי דער צווייטער זייט טיש, הויך, הויך אויפֿן קול, אין דער לאַנגער גמרא, גערעדט צו זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבערגעבעטן. באַלד האָט ער זיך געגעבן אַ לאָז אַוועק און ערגעץ־וואו פֿאַרבלאָנדזשעט געוואָרן, און וואָס אַ מאָל זיך טיפֿער און טיפֿער פֿאַרטיפֿט. ר׳ יחזקאל איז פֿאַרשעמט געוואָרן מיט זיין אָרעם חומש פֿאַר דער גרויסער גמרא, פֿאַר דער הייליקער גמרא... אין זיין שטוב. אונטער זיך באַלקן קריכן זיך אַרויס אַזעלכע גרויסע תּנאים, אביי און רבא, זיי שיינען אין דאָס, ווי גוט איז דאָס!

"Peace and joy unto all Israel . . ."

And now she, the bride, rose and served the dishes at the table, setting a plate before her father, before her mother, and before him.

May he eat in the best of health! And her heart beat fast as she stood by his shoulder, and it seemed to him that something holy brushed past his face. . . .

Later in the meal the partner, Reb Chaim Rosenkranz, arrived with his wife and Ozarel and Motaleh, Iteh and Golde, with their children, and a host of other relatives and friends. They offered their greetings to the groom and asked whether the local cantor found favor in his eyes. This started a general discussion of cantors; someone sang a bit of a synagogue chant, and the bridegroom answered with a Chassidic melody. People in the street gathered beneath the window. The groom closed his eyes, rested his cheek on his hands, and his voice poured forth, flowing out in a song without words. Beneath the window more and more people assembled, and the daring ones put their heads in at the window. "Leabeh's groom!" the maidens repeated to each other while they pointed with their fingers. The door opened, and strangers began to come in, at first with an apologetic little laugh on their lips, saying, "It so happens . . ." but soon they walked right in, crowding the room.

Then wine was brought to the table, and the cups were filled again and again.

Soon Reb Yitzchak Yudels appeared, saying a hearty "good Sabbath." The people respectfully made room for him. Ozarel placed his hand on the Chassid's shoulder and loudly addressed him as a brother. Reb Yitzchak Yudels could not stay very long because "the rabbi will soon be saying his blessing." Presently the blessing after food was recited, and then the younger folk started off to visit the wonder rabbi, and the partners and in-laws, Reb Yechezkiel and Reb Chaim Rosenkranz, rose to go to the study house where their own rabbi went through the weekly portion, every Friday night, with the ordinary folk.

But Yitzchak Yudels pleaded with them; in honor of the groom, Reb Yechezkiel and Reb Chaim must come along tonight and visit the wonder rabbi!

At first the older men were hesitant about missing the weekly chapter, but their sons and the groom himself pleaded strongly, and Reb Yitzchak Yudels said, "You must get accustomed to the new way."

So at last the fathers gave in. Though still a little embarrassed, they allowed themselves to be led by their children to the wonder rabbi.

It was the first Friday night when they were not to be found at the rabbi's reading of the weekly portion.

In the house of prayer of the wonder rabbi, there is a mighty gathering. In God's congregation all are equal; though they be youths or elders, each has one soul, one body; all have the same love of God; all pray in one prayer house, and their prayer is one. A thousand voices rise out of a single heart; the whole congregation is fused into a single entity, a sea of black fur hats and black beards. All eyes are turned on the man in the white gown, who paces back and forth through the sea of black fur hats, making a path from one end of the prayer house to the other. This is the wonder rabbi. His hands are folded on his girdle, his eyes are turned toward the ceiling, and his spiritual high forehead is knotted into a single deep furrow. He has only a single thought, a single desire toward God.

And God is here, here in the midst of His congregation. He has mingled with His people; He has become part of the community; He is a flame in the lamp of the congregation. The Sacred Spirit and the congregation of Israel, the congregation of Israel and the Sacred Spirit—both have been wandering in exile, and here they meet, and they recall the ancient bridal time when they were first united. For is it not with them as between a bride and groom who have had a little quarrel and have separated; they have gone their various ways in strange lands, and now they meet again in a foreign stopping place.

And the rabbi gave voice to his hymn of love unto the Lord, the Song of Songs.

He did not sing, but chanted deeply and intensely, giving each word its full meaning and beauty.

Look not upon me, because I am black, because the sun hath looked upon me: my mother's children were angry with me; they

Pure Romanticism

פֿאַר דער מיד זיינען געזעסן [illegible] מלכות [illegible] דער מחר־
תנותסע, [illegible] אין די [illegible]. און [illegible] אין די גאָל־
דענע קייטן, און האָבן זיך אין דער גאַס צוגעקוקט צו די שפּאַציר־גייער.

און די זון ציט פּאַמעליע מיט רואיקע, שבתדיקע טריט אַרונטער־
אונטערן שטעטל. יידן גייען אַהיים שלש־סעודות עסן, גייען צוזאַמען און
שמועסן צווישן זיך. עס גייען די ווייבער שבתדיק אָנגעטאָן מיט קינדער־
לעך, קינדערלעך און קינדערלעך אָן עין־הרע... וואָס רייסן די מאַמעס ביי
די פֿאַרטיכער: „שבת־אויבס! שבת־אויבס!” די ווייבער מאַכן זיך נישט
הערן, שפּאַצירן רואיק, און פֿון אָפֿענעם פֿענצטער קלינגט אַרויס דעם
התנס קול און מאַכט זיך ברייט זיין וועג, און פֿאַרשבתט דאָס געסל; די
דורכגייענדיקע שטעלן זיך אָפּ אויף אַ ווײַלע: דער חתן לערנט! דער
חתן לערנט!

לאהלע האָט זיך אין דער שטיל מיט איר גאָלדענער קייט געשפּילט:
איר חתן לערנט, א י ר ח ת ן...

ס'איז שוין פֿינצטער געוואָרן. דאָ און דאָרט האָבן שוין פֿון די פֿינצ־
טערע פֿענצטערלעך ליכטלעך אָנגעהויבן אַרויסצודרינגען און באַלויכטן
דאָס פֿינצטערניש וואָס איז אין שטוב. פֿון גאַנץ ווייט קומט אין געסל אָנ־
צואשווימען אַ פֿאַרגעסענער ניגון, געזונגען ביים רבינס טיש צו שלש־
סעודות, און שווימט דורך דאָס געסל אין אַן אַנדער וועלט אַריין. אַ בענ־
קעניש פֿון באַהאַלטענע פֿעלדער האָט געטוליעט דאָס געסל. געוועלבלעך
האָבן זיך געעפֿנט, און וואו־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען איז אַ יידענע,
אין אַ טוך איינגעהילט, דורך דער גאַס דורכגעלאָפֿן מיט אַ שטיל געוויין:
„געוואַלד, מיין מאַן איז מיר אַוועקגעפֿאַלן!” טייל זיינען געלאָפֿן אין דער
אַפּטייק אַריין נאָך זאָדע־וואַסער, טייל צום רופֿא נאָך דער וואַרעם־פֿלאַש,
און דאָס „ווייבערשע יידל” איז פֿון שטוב־צו־שטוב אַרומגעלאָפֿן מיטן
שמעק־פֿלעשעלע...

אַ שרעק איז דורכן שטעטל דורכגעלאָפֿן, ווי דער מלאך־המות וואָלט
מיט זיין פֿליגל אין אויער געפּאַכעט, מען האָט עס מורא געהאַט מיטן
מויל איבערצוחזרן. אין האַרץ האָט עס געשניטן.

— די כ־אַ־ל — —

און די לבנה האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישן די טונקעלע וואָלקנס
און איז אַרויסגעשוואומען אַזוי גוט, הערצלעך, אַזוי „גוט־וואָכעדיק”...

דאָ און דאָרט זיינען קופּקעלעך יידן געשטאַנען און האָבן די לבנה
מחדש געווען...

און ערגעץ ווייט האָבן די זשאַבעס אין וואַסער געקוואַקטשעט, אָבער
ווער ווייסט זיי דאָרט, וואָס דאָס זיינען פֿאַר אַ לייט?...

קאַפּיטל ניין

ראש חודש אלול

דערווייל זיינען אָנגעקומען די אלול־טעג אין שטעטל אַריין.

געבערענגט האָט זיי צו פֿירן דער וואָלן־ייד, וואָס ווייזט זיך יעדן
יאָר אין „די טעג” אין שטעטל...

איין גאָט ווייסט, פֿון וואַנען ער איז אָנגעקומען און ווער ער איז. דער
ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג”, ווען די באַלע־
באָסטעס זיצן פֿאַר דער טיר נאָכן אָנבייסן און טיילן די קינדער צווייערס
אין חדר אַריין, די זון באַזוכט נאָך דאָס געסל, אָבער זי וואַרעמט עס
שוין נישט, באַווייזט ער זיך פּלוצלינג, דער „וואָלען־ייד”. ער האָט גע־
מוזט אָנקומען פֿון ערגעץ־וואו ווייט, וואו עס מוז איצט ווינטער זיין,
וואָרעם ער טראָגט טיפֿע קאַלאָשן, מיט קלומבען וואָל אונטערן אָרעם,
וואָלענע זאָקן צו שטריקן. אַ קליינער, אַ דאַרער איז ער, און טראָגט אין
די גרעסטע היצן אַ דיקן וואָלענעם שאַל אויפֿן האַלדז. אַ זכר פֿון ווינטער,
אַ ייד מיט אַ סוד, וואָס דער ווינטער, דאַכט זיך, האָט אים אין שטעטל
געשיקט — אָנזאָגן עפּעס. און דערזעט מען אים פּלוצלינג אין שטעטל,
גיט עס אַ קלאַפּ אין האַרצן, און עס דערוועקט זיך אַ הירהור תשובה...

דער ערשטער ווינטער־פֿויגל.

און נאָך אים האָבן אין שטעטל אָנגעהויבן צו ווייזן זיך אַזעלכע מיני
אורחים, וואָס מען האָט זיי אַ גאַנץ יאָר נישט געזען, אורחים מיט זשיוונע
היט, מיט לאַצן און קאַפּעטעס, געשניטן מיט אַ שניט פֿון אַ פֿרעמד
לאַנד. אורחים מיט פּעקלעך ציצית, מיט פֿאַרשיידענע קמיעות און קינ־
דערשע ביינדלעך, וואָס האָבן צו וויסן געגעבן, אַז ערגעץ וויט־וויט איז
פֿאַראַן אַ וועלט, זיינען פֿאַראַן יידן... און דער וועג מיט די טאָפּאָלן
פֿירט אַריין, פֿירט אַרויס, אונדזער שטאָט אין דער וועלט אַריין און פֿון
דער וועלט אַרויס... אורחים אין ביידלעך מיט „בלינדע יתומות”, מיט
יידן אויף קלעצלעך, מיט וויסטע עגונות; יידן אַרענטלעכע מיט שיינע
בערד; נשרפֿים מיט כּתבים אין די הענט. עס זיינען אָנגעקומען גרים
אין שטעטל, יידן מיט גוישע פּנימער, אָדער גויים מיט יידישע סידורימלעך,
האָבן דערציילט פֿון זייערע טאַטעס, אַז זיי זיינען גראַפֿן און גענעראַלן, און
זיי האָבן ליב געקראָגן די יידישע אמונה, צוליב איר אַלץ אַוועקגעוואָרפֿן,
און האָבן זיך גרויסערהייט געלאָזט מל־זיין. יידן האָבן עפּעס אין האַרץ
פֿאַר זיי מורא געהאַט: יידן און דאָך נישט קיין יידן...

אין בית־המדרש־געסל איז היימלעך געווען; מוכר־ספֿרימניקעס מיט
ביידלעך זיינען אָנגעקומען צו פֿאָרן, מיט פֿאַרשיידענע ספֿרים, תּחינות־
לעך און סידורימלעך, וואָס שמעקן פֿון וואַרשוי, פֿון בערדיטשעוו און פֿון
„רייסן” אויך. די חדר־ייִנגלעך האָבן פֿון די פֿערדס עקן געריסן האָר,
געכייניקט די פֿערדלעך און אויפֿן וועג אַרויסגעפֿירט צו רייטן אויף זיי.
די מוכר־ספֿרימניקעס האָבן אין בית־המדרש געוואוינט, הינטערן קאַסטן
שמות, און טיי זיך געקאָכט, ווען יידן דאַווענען. זיי האָבן אויף לאַנגע
טישן די ספֿרים פֿאַרשפּרייט, ייִנגלעך האָבן פֿון די מאַמעס טאַשן געריסן
אויף סידורימלעך, אויף ספֿרימלעך, און וועלכע יידישע מאַמע וועט דעם
ביסן פֿון מויל נישט אָפּשפּאָרן און איר ייִנגל אויף אַ ספֿרל, אויף אַ סידורל
אַ פּאָר גראָשן נישט געבן?...

זיינען אָנגעקומען אין שטעטל אַריין פֿאַרשיידענע קראַנקע צום רבין
צו פֿאָרן: אַ ייד מיט אַ דיבוק, וואָס עס קרייט פֿון אים אַ האָן אַרויס;
אַ ווייבל מיט אַ בויך־קוויטשער: פֿאַרשיידענע יידן מיט פֿאַרשיידענע

made me keeper of the vineyard; but mine own vineyards have I not kept.

Tell me, O thou whom my soul loveth, where thou feedest, where thou makest thy flock to rest at noon: for why should I be as one that turneth aside by the flocks of thy companions?

If thou know not, O thou fairest among women, go thy way forth by the footsteps of the flock, and feed thy kids beside the shepherds' tents. . . .

I am the rose of Sharon, and the lily of the valleys.

As a lily among thorns, so is my love among the daughters.

As the apple tree among the trees of the wood, so is my beloved among the sons. I sat down under his shadow with great delight, and his fruit was sweet to my taste. . . .

My beloved is like a roe, or a young hart: behold, he standeth behind our wall, he looketh forth at the windows, shewing himself through the lattice.

My beloved spake, and said unto me, Rise up, my love, my fair one, and come away.

For lo, the winter is past, the rain is over and gone;

The flowers appear on the earth; the time of the singing birds is come, and the voice of the turtle is heard in our land: . . .

Rise up, my love, my fair one, and come away.

And the rabbi's voice did not seem to speak the words, so much as to taste them, and to offer them so that all who were present might know the sweetness, the loveliness, the devotion, that the children of Israel felt for the Sacred Spirit and the Sacred Spirit felt for the children of Israel.

And the rabbi's flock understood and yearned for the blessed words as a thirsty field yearns toward the blessed clouds. As the congregation absorbed each word, it sang in their hearts and caressed them, for each word was a greeting from the Sacred Spirit to the children of Israel in exile. *Were I a bird in the fields I would fly unto thee. . . .*

All the congregation joined themselves together, and they became as one heart and one soul.

The rabbi spoke the words with a love so intense that he might have been reading from a letter of love.

I sleep but my heart waketh.

Were I a bird in the woods, I would fly to you.

And those present felt close to each other, became one soul and one heart, for the rabbi said the words with such love, as if he read a letter, a dear good letter that came from a thousand miles away.

I sleep, but my heart waketh: it is the voice of my beloved that knocketh, saying, Open to me, my sister, my love, my dove, my undefiled: for my head is filled with dew, and my locks with the drops of the night.

I have put off my coat; how shall I put it on? I have washed my feet; how shall I defile them?

My beloved put his hand by the hole of the door, and my bowels were moved for him.

I rose up to open to my beloved; and my hands dropped with myrrh, and my fingers with sweet smelling myrrh, upon the handles of the lock.

I opened to my beloved; but my beloved had withdrawn himself, and was gone: my soul failed when he spake; I sought him, but I could not find him; I called him, but he gave me no answer.

The watchmen that went about the city found me; the keepers of the walls took away my veil from me.

Suddenly the rabbi was silent. He walked back and forth across the house of prayer without saying another word. His eyes grew larger and larger as he looked heavenward, and the furrow cut deeper and deeper into his brow. His spell of love seemed to have fallen upon the Chassidim, holding them all in a single embrace.

Then the rabbi started out of his enchantment, and with great joy, as though he had received revelation, he cried out, "Peace unto you! Peace unto you! The angels of Sabbath! The angels on high!"

And to the congregation it was as though a thousand angels had fallen in among them. It was as though the angels from on high came down to them and embraced them fondly and joined them in celebrating the Sabbath, in the house of their rabbi. They rejoiced together, old friends, fellow townsmen; everyone seized hold of the girdle of his neighbor, crying, "Peace unto you! *Shabbath sholem!* The peace of Sabbath! Oh, the eternal angels bless us! The angels on high!" And they went deeper and deeper into ecstasy, each man lived within the soul of his neighbor, and they were united in the joy of Sabbath, in a single love.

"Peace unto you! The blessing of the angels on high!" And the rabbi entered among them, mingled with the flock, clasped them by their hands, and with their arms all intertwined they cried out ecstatically, "Peace! Peace unto all! Peace be unto your coming!"

חולאתן, יעדערער מיט אַן אַנדער פּעקל; און פלוצלינג — נאָך איינער, אַ דין־תורה האָבן מיט אַ געשטאָרבענעם, וואָס לאָזט אים נישט ביי נאַכט רוען, און קומט אים רופן צום בית־דין של־מעלה; דאָס גאַנצע שטעטל קומט זיך צו לויפן הערן דעם טויטן רעדן פון הינטער דעם פאָרהאַנג. און אויף דעם ליגט אויסגעגאָסן דאָס יידישע חנדל, דאָס יידישע היימ־ מיט באַהאַלטענע סודות, דער שטיב, וואָס ליגט איבער אַלטע, הייליקע ספרים, און עס דאַכט זיך, אַז עס איז ערגעץ־וואו פאַראַן אַ יידישע וועלט, אַ יידיש לעבן, אַ גרויסער יידישער בית־המדרש און דאָס גאַנצע יידישע פאָלק לעבט אין אַ גרויסן קאַסטן שמות, באַדייכט מיט הייליקן שטויב. און אויף דעם ליגט אויסגעגאָסן דאָס יידישע ו.־דל — דאָס יידישע היימ־ לעכקייט, בענקעניש...

*

אַ שיינער, העלער טאָג. די ווייבער זיצן אַרום די שוועלן פאַר זייערע טירן און שטריקן זאָקן און מאַטלען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין. פון ערגעץ־וואו אַ הויף שווימט אין מאַרק אַרויס דאָס קול פון קליינע קינדערלעך, וואָס זיצן אין חדר און לערנען די הייליקע תורה, און אַ יידענע דערמאַנט זיך וואָס אין דער תחינה שטייט געשריבן: „אין זכות פון די קליינע, אומשולדיקע קינדערלעך, וואָס האָבן געטאָן די העלדזלעך אויס־ שטרעקן...״ די זון זעט מען שוין נישט אַזוי אין הימל אַן ווי אויף דער ערד, די שטראַלן בלאַנדזשען אין מאַרק אַרום לאַנגווייליק, ווי אומ־ געבעטענע געסט, און פלוצלינג דערהערט זיך אַ שופר־בלאָזן. דאָס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעטל און פאַרציטערט קליין און גרויס.

זיינען די ווייבער פאַר די שוועלן פון זייערע הייזער געזעסן, און דאָרט איינע האָט זיך איר ווייס שלייפל, איר ראש־חודש־אלול־בלימל אויפגע־ צירט, זיינען פורן פאַר די טירן אָנגעקומען צו פאָרן, און ווייטע מומעס, ווייטע שוועסטער־קינדער, וואָס זיינען ערגעץ אין דער פרעמד, זיינען אָנגעקומען מיט זייערע טיכער און שירעמס אויף קבר־אבות, אויפצוזוכן זייערע טויטע טאַטעס, זייערע טויטע טאַטעס, אויפן אַלטן בית־הקברות.

און דאָס בית־הקברות ליגט אויסגעשפּרייט אַ גאַנץ יאָר אויפן באַרג, באַהאַלטן אין יעדער מצבה הינטער איר בוים. אַ נשמה הינטער אַ בוים — און אַלע קוקן זיי אין שטעטל אַרונטער. יעדער רב פון זיין דור אין דער סביבה פון זיינע באַלעבאַטים פון זיין צייט אויף אַן אַנדערן פונקט פון גוטן־אָרט. קום, לאָז מען ציילן די דורות, די טאַטעס פון שטעטל! טייל נעמען פון די געשטאָרבענע הערן זיך נאָך צווישן די לעבעדיקע. ווער עס האָט זיין נאָמען איבערגעלאָזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף אַ געסל און ווער אויף אַ הויף: „ר׳ יוחננס״, „ר׳ משהס הויף״, און ניי־קאָזמער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטייען אויף נייע באַלע־ באַטים... שטיל איז אויפן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער אַ מצבה, וואָס איז פאַרוואָרפן הינטערן פּלויט, מיאַנטשעט אַ בייזע קאַץ אַרויס, פון ער־ געץ־וואו שיקט אַ משוגענער הונט זיינע שטאָל־קאַצענע אויגן אַהער. דער שטאָט־באָק מיט זיין הארעם ציגן באַלעקן די מצבות, און אַ שטילער, בייזער ווינט קלאַפּט די צווייגן פון דיביימער. דאָרט און דאָ זיינען לע־ בעדיקע פאַרבאָרגן צווישן די מצבות און אַ שטיל געוויין גייט אויף פון צווישן דעם הויכן, ווילדן גראָז, וואָס פאַרשפּרייט זיין בית־הקברות־גע־ שמאַק און מען ווייסט נישט, צי דאָס געוויין קומט פון די טויטע אָדער פון די לעבעדיקע... דאָרט פירט חנה־אסתר, די בית־הקברות־יידענע, די עלטסטע פון דער שטאָט, אַ ווייבל, און ווייזט איר אָן, וואו איר פאַטערס ביינער רוען. און דעם חזנס „קוויטשערלעך״, צווישן איין אל־מלא־רחמים און דעם צווייטן, קלאַפּן אָפּ פון די הויכע ביימער די קליינע עפּעלעך, דאָס וואָס קער זיך פון קהל אָן צו זיי...

*

און דעמאָלט איז אָנגעקומען דער ארץ־ישראל־ייד נאָך דעם ארץ־ ישראל־געלט, וואָס איז געווען אין די פּושקעס אויף די טירן ביי די מזוזות אין יעדן יידישן הויז און וואָס יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדן אַריינ־ געלייגט אַהין „ליכט־געלט״.

ווי אַ שאָטן איז ער אָנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער ייד מיט אַ בלייך יום־כּיפּורדיק פּנים, און אין זיין הויכן, געקנייטשטן שטערן איז געווען אַ טיפער סוד אויסגעגאָסן. דער סוד, פאַר וואָס מיר זיינען אַזוי לאַנג אין גלות... דער סוד, ווען משיח וועט קומען... אַ ייד פון יענע יידן, וואָס מיר גלייבן, אַז זיי זיינען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר ווייסן נישט וואו; אַ ייד פון יענע יידן, וואָס דערזעענדיק זיי, דערמאָנען מיר זיך אָן עפּעס... אַ פאַרבאָרגענע געטריישאַפט ווייעט אין אונדזערע הערצער, און מיר פילן זיך, אַז מיר געהערן צו וועמען...

אַן ארץ־ישראל־ייד אין אַ ווייסן, אַטלעסענעם כאַלאַט מיט לאַנגע שוואַרצע פּאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין אַ באַהאַלטן ווינקעלע. אַרום אים האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אַ פּאָר אַלטע יידן, ר׳ משה־דוד, דער „שמות־ייד״, וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצווה די שמות אויפן „גוטן־ אָרט״ מקבר צו זיין. ר׳ ישעיה וואָלף, ר׳ נאָטע, די וואָס זיצן אויף דער עלטער אין בית־המדרש; אַלטע באַלעבאַטים פון דער חברה תהילים, משה רבנוס לייב־גוואַרדיע און דוד המלכס גוטע פריינט. זיי האָבן שוין לאַנג אין דער היים תכריכים אָנגעגרייט מיט זעקעלעך ארץ־ישראל־ערד. און די אַלטע יידן האָרכן אויס, וואָס דער ארץ־ישראל־ייד דערציילט פון דער אַלטער מאַמען.

יידן קוקן אויף אים. אין די קנייטשן פון זיין קאַפּאָטע האַלט זיך ארץ־ישראל־שטויב אויף, דער שטויב וואָס ווייעט איבער די הייליקע קברים, איבער דער מאַמע רחלס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ שטומען, ליבן סוד, פון ווייט...

פון זיין פּעקל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער אַליין האָט אָפּגעקרישלט פון דער כּותל המערבי: „אַליין דאָרט געווען, מעריב מיט אַ מנין יידן געדאַוונט״. יידן נעמען די קרישקעלעך קאַלך אין האַנט אַריין, טוען זיך אָן די אייזערנע ברילן, און באַטראַכטן: שטיקלעך קאַלך פון דער כּותל המערבי, פון בית־המקדש. פון בית־המקדש איז דאָס, דאָס שטיקל קאַלך, פון דעמאָלט אָן נאָך... דעם כּהן־גדול געזען, געזען יידן עולי־רגל זיין, קומען מיט קרבנות קיין ירושלים...

פון זיין פּעקל נעמט ער אַרויס ערד, ערד פון דער מאַמע רחלס קבר. דאָרט געווען, אויפן וועג קיין אפרת, ווי עס שטייט אין חומש, וואו יעקב אבינו האָט אונדזער מאַמע רחל באַגראָבן, אויפן וועג קיין בית־לחם. פון קבר האָט ער ערד אַראָפּגענומען.

The rabbi became still again and stood in the center of the room with his eyes turned heavenward as though they were awaiting something there, begging something from heaven. He grasped his girdle more tightly and remained standing thus a long while, utterly motionless, and then he came to himself, and he went off into a little corner between the Torah shrine and the wall. He bent his head and stood there, deep in his own thoughts, and he murmured something quietly to himself. He slowly began to sway, and a silent, wordless prayer poured from him. From time to time he moved his hands as though he would call out or sing out through them. And then he would become still, once more sunk in himself.

All around him, row upon row of dark heads remained bowed in a sweet silence; a tender awe and affection embraced them all, and they groped for each other's hands and waited with trembling expectancy.

The rabbi awoke out of his spell, and with new energy he called to them, "Let us make the blessing."

His face shone as though it had been kissed by the Sacred Spirit and consecrated. A warmth emanated from him, embracing them all, drawing them all within himself.

The congregation made way for him. In the door there appeared a procession of women, with the rabbi's wife in their midst. Upon her high shining forehead was a band set off with diamonds, pearls, and gold. A Sabbath queenliness shone from her, and spread upon them all as she said, "Good Sabbath." From beneath her Sabbath headdress, the large diamonds in her long earrings blazed like great drops of the Sabbath itself, and the shining pearls that were spread over her heart, upon her silken dress, were like frozen innocent tears adding their glow to the holiness of Sabbath. And as she came to the table, surrounded by her daughters and daughters-in-law, the pride and grace shone upon her queenly Sabbath face. Her silken gown sang after her, her diamonds and pearls dazzled the eye, and all the gathering was filled with respect.

The rabbi filled the silver beaker with wine, lifted it high, and spoke the Sabbath blessing, *"And God blessed the seventh day, and made it holy."*

The blessing hovered over the heads of the multitude and then floated out through the open window into God's secret world of mysteries, and the weekday mantle was lifted from God's world, and all the world was wrapped in a gown of Sabbath.

The street was dark. The deep-set stars flickered in the blue sky like Sabbath candles flickering in a Jewish household, while the family sits around the table drowsing over the story books. Here and there the Sabbath light still burned brightly in a window, but soon it would go out. From the open window one might still have heard the sleepy end of a Sabbath song.

While the night lay over heaven and earth, the rabbi's blessing spread over the four corners of the world, and at last, all slumbered. Far off in the street one could hear the steps of the Jewish watchman, walking through the town all night long to guard it from another fire. From the open windows of the rabbi's house the psalm rose high over the street.

Two white beards, two gray-white heads showed themselves in the dark night.

Reb Yechezkiel and Reb Chaim were coming home from the rabbi's welcome to the Sabbath.

From the window of the little house of study a smoky little light still shone, and the tired voices of the sleepy men could still be heard.

They went into the study house.

At the table, which was faintly lit by a smoky dying lamp, sat the rabbi. Around him was his little flock of ordinary folk, tired after their week's work, and together with them he repeated the weekly chapter, *"And I pleaded with God in those days. . ."*

A heavy weariness lay upon the sleepy congregation.

The gaunt figure of the blind cobbler could be seen, among those who were sitting there. He was snoring loudly and all the others in the little congregation were embarrassed.

און יידן באַקוקן די ערד פֿון די אַלטע קברים. פֿון דער מאַמע רחלס קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונדזער טאַטע יעקב, האָט [illegible] אייגענע הענט באַגראָבן...

און אַ שטימע זאָגט אין האַרץ:

ואני, און איך האָב נישט אַזוי געטאָן, בבואי מפדן — און אין מיין טאָן קומען פֿון פדן, מתה עלי רחל — איז דיין מאַמע רחל אויף מיר געשטאָרבן, בארץ כנען — מיינט מען אין ארץ־ישראל, בדרך — אויפֿן וועגן, בעוד כברת ארץ — עס איז נאָך געווען אַ תחום־שבת, לבוא אפֿרתה — אַריינצוקומען קיין אפֿרה, ואקברנה שם. זאָגט רש"י: און דאָך האָב איך זי נישט אַריינגעבראַכט קיין אפֿרת, אַז איך זאָל זי באַגראָבן אין ארץ־ישראל; ביסטו דאָך בייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עס איז געווען על־פּי הדיבור: אַז נבוזראדן וועט יידן אין גלות טרייבן, וועט די מאַמע רחל פֿון קבר אַרויסגיין, און בעטן פֿאַר זיי רחמים, אַזוי ווי עס שטייט אין פסוק: „קול ברמה נשמע". וועט גאָט זי טרייסטן, ווי עס שטייט אין פסוק: ויש שכר לפעולתך: עס איז דאָ אַ באַלוינונג צו דיין מי..."

און די אַלטע, תהילימדיקע באַלעבאַטים האָבן זיך פֿאַרבענקט... און וואו־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען האָט אַ טרער־טראָפּן אויף דעם ברילן־שייבל געקאַפּעט...

*

עס איז געווען פֿאַר נאַכט. פֿון אַן אַנדער לאַנד האָט אַ קאַלטער ווינט געווייעט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַן אַלטער באַלעבאַס געוויזן אין זיין ווינטער־פּאַלטאָ; ווינטער שוין געמאַכט, מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ אין בית־המדרש געגאַנגען, מנחה דאַוונען. שניידער־ און שוסטער־געזעלן האָבן אַוועקגעוואָרפֿן די חול־המועדיקע שטעקלעך, מיט וועלכע זיי האָבן שפּאַצירט אין די סעדער, אין די גערטנער, און מיט שיינע מיידלעך ליבעס געפֿירט — און זיינען ווי אַלטע, מיט די סידורים אין די הענט אין בית המדרש געגאַנגען, אַ קאַפּיטל תהילים זאָגן צווישן מנחה און מעריב — ראש־חודש אלול. פֿון די קליינע געוועלבלעך פֿאַלן אַרויס גרויסע פּאַסן ליכט פֿון קליינע רויכערדיקע לעמפּעלעך און פֿאַרפֿרומען דאָס געסל. דער הימל אין איין זייט ברענט אין אַ רויט־העלך גיהינומדיקן פֿייער: מען ברענט, מען בראָט דאָרט די רשעים, און זייער שטראָמענדיק בלוט פֿאַלט אַריין אין די פֿלאַקערס פֿייער און גליט און פֿלאַקערט. פֿון דער צווייטער זייט ציט זיך אַ רואיקער, פֿרומער, ערנסטער וואָלקן, אַ־בערלייגט זיך מיט אַן ערנסטער, פֿרומער מינע, וואָס ער טוט, גלייך ווי אין אים וואָלטן פֿאַרטריקנט געוואָרן די טרערן פֿון די גוטע מלאָכים, וואָס וויינען אויף די רשעימס בייזקייט. און ער נעמט אַרום און באַשיצט דאָס שטעטל, ווי עס וואָלט געהייסן: איך נישט! אין גאַס, צווישן די בייַמער, איז ליידיק און לער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אַלטע, פֿרומע ווייבער רייבן די הענט אַן די טירן פֿון זייערע געוועלבער, און פֿאַרגלייזן די אויגן צום הימל און ענטפֿערן־אָפּ אָמן נאָכן קדיש, וואָס הערט זיך פֿון בית־המדרש אַרויס... דאָס בית־המדרש איז אָנגעשטאָפּט מיט יידן, יונג און אַלט. אין גאָטס הויז הערט אַ וואַרעמקייט. יידן האָבן זיך געגעבן אַ נעם צוריק צום רבונו־של־עולם. אַ מגיד איז געשטאַנען אויף דער בימה און האָט יידן מוסר געזאָגט, און מיט זיין זינגענדיקן, מגידהשדיקן קול האָט ער יידן אויפֿגעמישט דעם ייחוס, ווער זיי זיינען, און וואָס זיי זיינען, — אַז זיי זיינען גאָטס קינדער, גאָט וויל זיי נאָר פּרואוון און ער וואַרט יעדע מינוט, אַז יידן זאָלן צו אים צוריקקערן; און ער האָט זיי אַ משל געגעבן מיט אַ בן־מלך, וואָס האָט זיך פֿאַרזינדיקט צו זיין טאַטן דעם מלך, און האָט זיי אויסגעטייטשט אַ פּסוק אין ישעיה: „כה אָמר ה' — גאָט טוט זיך אַזוי זאָגן: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז דער גט, וואָס איך האָב אייער מוטער געגעבן?"

און יידן האָבן זיך געפֿילט ווי קינדער, פֿאַרוואָגלטע קינדער אין גלות, פֿון זייער טאַטן אין הימל. און נאָך דער דרשה האָבן זיך יידן געגעבן אַ נעם צום מעריב.

דער זעלבער וואָכעדיקער „והוא רחום", וואָס דערמאָנט אָן דעם ווינטער־לאָמפּ, דער זעלבער ר' אָשר־אַהרן־קל־וחומרס הייזעריקער ניגון (ר' אָשר האָט שוין זיין חזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער מעריב. עס לעבט עפּעס צווישן דעם שוואַרצן עולם, וואָס איז באַהאַלטן אין דער האַלב־טונקלקייט פֿון בית־המדרש; אַ פֿאַרגעסן בענקשאַפֿט הייעט צווישן עולם, דאָס בענקשאַפֿט פֿון פֿאַרטריבענע פּרינצן צו זייער פֿאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפֿאַלן, אַ טונקל־טרויעריקער גלאַנץ, אַ באַהאַלטענער גייסט, וואָס האָט יידן אַ בשותפֿותדיקע נשמה געגעבן. און דער פּראָסטער, וואָכעדיקער „והוא רחום" איז אַן אַנדערער געווען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור — אַ נשמה האָט געלעבט צווישן דעם פּראָסטן עולם, די נשמה פֿון יידישן כלל, די פּראָסטע, די וואָכעדיקע פֿון דער חברה תהילים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקל, די ליכטלעך פֿאַרן עמוד האַלטן שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין באַהאַלטענע ווינקעלעך, טוקן זיך טראָפּן ליכט אין אַרומיקע ימים פֿינצטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ געהאַנגען. דער איינציקער טלית צווישן דער מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזען ווי אַ לעבעדיקער צווישן טויטע שאָטנס: אַן עולם פֿון שוואַרצע שאָטנס באַוועגן זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סודותדיקער ווינט וואָלט אין זיי געבלאָזן און געבייגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק ווי אַ ווינט וואָלט זאַנגען גערייגט... צווישן עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרן. דאָ און דאָרט האָט זיך אַן „אוי, טאַטע!" אַרויסגעריסן פֿון אַן אַלטער, פֿאַרקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטנס, ווי ער וואָלט מסכים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ באַהאַלטענעם סוד געשאָקלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דער שטיל צווישן עולם מתפּלל געווען, און די תפֿילה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געווען...

*

8. The Sabbath

Sabbath morning—the sun rises in the heavens and the light of day spreads over the village. The day comes of itself; it needs no human help. The shops are closed and locked; no one is as yet awake. Not a soul is to be seen. A peasant comes driving into town with his wagon; he stops to feed his horses. From the deserted aspect of the street, he knows this is the Jewish Sabbath, then somewhere a little Je‥ appears in his doorwa‥, in his newly washed underwear. He yawns openly and freely before the world. And presently a Chassid walks by, on his way back from his ritual bath, with water still dripping from his wet ear curls, falling on the newly laundered collar of his shirt, which is carefully folded over his coat collar. A tall thin Jew with a long white beard suddenly appears in the midst of the market place. He opens wide his mouth, and calls out like a trumpet, "Into the synagogue!"

And then women begin to appear in pressed white jackets; they run and beat on the windows, crying "Sarah, didn't you hear the call?" Iron latches are unfastened, shutters are opened, and white bed linen may be seen through the open windows. The sleepy ones gaze out toward the clock on the tower of the town hall. "What time is it?"

Now, one by one, the women come forth in their Sabbath finery. From one Sabbath to another, they labor lovingly over their garments, so that they may emerge in their best, to show themselves in the house of God. The fashion now is for wide silken gowns that are narrow at the top and grow wider and wider, until the women look as though they live with half a dozen children in their gowns. They love to strut in their embroidered jackets, and the most elaborate of these are left as legacies from mothers to daughters. Every coat is embroidered around the sleeves and the neck with broad designs in silk. On their heads they wear a sort of half cap made of two flowers wound together over upright wires, enveloped in a "Turkish" scarf, sometimes known as a synagogue scarf. Young wives of the modern world wear little two-pointed collars, tied with a silken shawl from Leipzig, and the two ends of the shawl are drawn into a wide bow over their hearts. This is very becoming, and heightens their feminine appeal. On their smooth marriage wigs they wear a cap of black embroidery, with a long black feather, tied with two silken ribbons around their throats. The maidens, dressed for Sabbath in their freshly pressed gowns with their white petticoats, stand in their doorways or in the windows along the entire street watching all who pass. Those who are all dressed up feel as though they are on parade, and walk slowly with a special manner, knowing that a hundred eyes are watching them and that everyone is discussing their every movement, and that all they wear is being weighed and measured by a hundred tongues.

Little boys walk before their mothers or their aunts carrying the women's prayer books wrapped in a handkerchief. And then the family men and householders come out in their long Sabbath coats and clean collars on their spotless shirts. Some already wear their prayer shawls, and some of them have their prayer shawl and their prayer books carried by their little sons who walk behind them. Chassidim appear in their long satin coats and fur hats, and white collars and silken ties, their neat attire attesting to the excellent housekeeping of their wives. Some are going to the ritual bath and some are coming from it. The street becomes ever livelier, more cheerful, filled with Sabbath atmosphere. The sun pours down from the heavens—a fresh new sun especially brilliant for the Sabbath. She pours her light upon the one side of the street, leaving the other in shadow. And on the leaves of the trees that blossom before the doorways the dew of night still glistens.

But the synagogue stood in waste and ruin, fenced around with boards, a coffin of a synagogue. All that remained standing after the fire was a sort of wailing wall, a pitiful remnant of the synagogue, and they went past it groaning and then went on to pray in the little house of study.

The prayer was already under way in the house of study; the cantor had prepared a few new songs for the faithful congregation of the town rabbi. There stood the cantor surrounded by his choir, by the boys, and by the obscure folk who wander about the streets all the year without anyone paying much attention to them, but who suddenly become important on the Sabbath day when they can make the congregation joyous or sad and when it is in their power to carry the villagers' prayers up to the heavens. At the door stood the "experts," the handkerchief maker with his little split beard and all of his companions. As usual, they were criticising the chorus, twitching their noses from time to time, or tapping with their feet, covering their eyes, or suddenly turning their heads and listening. "There . . . like that!"

עס איז שוין נאַכט געוואָרן.

פֿון די טאַפּאָלן, וואָס זיינען אויפֿן „שוואַרצן וועג" צום בית־עולם צו, זיינען די ניגונים פֿאַרשטומט געוואָרן. אָפּנים די „הויכע דייטשן מים די לאַנגע בייטשן" האָבן זיך צו־פֿרי שלאָפֿן געלייגט. און פֿון דאָרטן ווייען קאַלטע ווינטן. אין געסל איז טונקל. אַלץ איז אין שוואַרצע יילעכער געהילט. די לאָדן זיינען איבער די פֿענצטער פֿאַרמאַכט, און פֿון די לאָדן־שפּאַלטן דרינגען שטראַלן ליכט פֿון די אָנגעצונדענע לעמפּלעך אַרויס. יידן זיצן ביי דער אַרבעט שוין. עס הערט זיך אַ קלאַפּן פֿון אַ שוסטערס אַ העמערל אויפֿן שוסטער־שטיין, און דאָס קלאַפּן שלאָגט אָפּ אין געסל, ווי עפּעס באַקאַנטס, איינגעבוירענס, ווי די גריל אין אויוון... און דער־מאָנט דעם עולם אָן די לאַנגע, פֿינצטערע ווינטער־נעכט ביים ווערק־שטעלכל. אין האַרצן קלאַפּט עס מיט שרעק: ביי נאַכט.

אַרום דער שטאָט און אין דער שטאָט זיינען די הייזלעך פֿאַרטרונקען אין ימים גרין־באַוואַקסענע ביימער פֿון די שטאָט־סעדער, וואָס האָבן זיך אין שטעטל אַריינגענומען און געמאַכט עס פֿאַר אַ גרויסן בלומען־טאָפּ. די בני־ישראל האָבן אין די סעדער גערוט, דאָ און דאָרט האָבן פֿון דעם טונקלען גרינס פֿייערלעך אַרויסגעשיינט, און אַ רויך טראָגט זיך פֿון די סעדער: אַ סעדערין קאָכט אָפּ וועטשערע, און די ליכטלעך צווישן די טונקעלע גרעזער האָבן מיט אַ ליבער, פֿרומער אימה פֿאַרסודעט דאָס שטעטל, און אין דער שטיל געצויגן צו זיך. און דאָ און דאָרט זיינען צווישן די טונקעלע גרעזער אַרויסגעפֿלויגן ברענענדיקע ווערעמלעך, ווי פֿונקען פֿייער, ווי פֿאַרלוירענע נשמות...

און גאָטס וועלט איז געווען ווי אַ פֿאַרליבטע, צנועהדיקע כלה, וואָס שפּאַצירט איינע אַליין ביים עק וועג, אין געסל אַראָפּ, צום שוואַרצן וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימל האָט קריאת־שמע געלייענט איבערן שטעטל: המפּיל שנה על עיני — טוט וואַרפֿן אַ שלאָף אויף מיינע אויגן, ותנומה על עפֿעפּי — און אַ דרימל אויף מיינע ברעמען...

קאַפּיטל צען

נאָך יום־טוב

אַריבער די ימים־טובים. דאָס שטעטל האָט זיך אָפּגעפּאַסט אַ תענית און דערפֿאַר נאָך דעם געקראָגן אַ שמחת־תורה. אין דער פֿרי האָט נאָך אהרון־לייב שוסטער מיטן בלינדן אויג אָנגעטאָן זיך פֿאַר אַ טערק מיטן טלית אויפֿן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעטל מיטן ספֿר־תורהלע און גע־קלאַפּט אין טיש פֿון בית־המדרש מיטן פֿויסט: „אונדזער משה רבנו, אונדזער..." האָט זיך אָבער צוגערוקט די ערשטע נאַכט פֿון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיקע חשון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבענע נאַכט, — קיין הייזל, קיין ליכט. קאַלטע ווינטן בלאָזן און רייסן זיך אָן אָן אָנהויב, אָן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאָלט זיך אויס אַ שאָטן פֿון אַ שטייענדיקן בוים, וועלכער באַוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ גלגול פֿון אַ געשטאָר־בענעם בוים. דער שאָטן פֿון זיינע פֿאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגן שיידט זיך אָפּ און שרעקט אין דער פֿינצטערניש פֿון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסל אַראָפּ, דוכט זיך, גייט פֿאַר־מעלעך דער שאָטן פֿון רחל־לאה, פֿון דער געשטאָרבענער מאַמע. זי גייט פּאַמעלעך אין אירע ווייסע תכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדן פֿון איר שטוב, צי פֿייניקט נישט די שטיף־מאַמע אירע קינדער... דאָ און דאָרט שפּילט זיך דער ווינט מיט אַן אָפּגעריסענעם בלעך, מיט אַ שילד ערגעץ פֿאַר אַ געוועלבל, און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פֿאַרלאָזטער רינע, טריפֿן טראָפּן וואַסער, און די טראָפּן קלאַפּן, בלאָנדזשענדיק אין דער רינע... ווייט אין געסל הערט זיך אַ רעשן פֿון אַ גרויפּן־מילעכל. די גרויפּן פֿאַלן אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאָגט זיך, האָט פּרעטענציעס — ווייס איין גאָט, אויף וואָס און אויף וועמען ...

אין דער טויטער נאַכט הערן זיך איינזאַמע טריט, אָפּקלאַפּנדיק אָן שטיינער, עס גייט שוין אַ ייד מיט אַ טלית־זעקל אין בית־המדרש אַריין תהילים זאָגן, און אַ קאַלטער „גוט־מאָרגן" קלאָגט אין געסל. פֿון אַ הויכן פֿענצטער דרינגט אַ ליכטל אַרויס, ווי עס וואָלט אין דער לופֿטן געהאָנגען, און אַ שטיל קלאַפּן פֿון אַ ניי־מאַשין צערייסט די געשטאָרבענע נאַכט: אַ שניידער איז אויפֿגעשטאַנען צו דער אַרבעט. פֿון אַ הינטער־געסל הערט זיך אַ וואָגן שפּאַנען, און ווער לויפֿט דאָס ווייט אין דער פֿינצטערער נאַכט אין געסל?...

די נאַכט ליגט נאָך טויט איבערן שטעטל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבן פֿון שטעטל, פֿון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הייבט אָן אַרויסצוקוקן ווי דורך באַהויכטע ברילן. עס שניידן זיך אַרויס פֿון גרויען שטח שאָטנס פֿון הויכע, הילצערנע געביידעס, און ווי ניי־באַשאַפֿן נעמען זיי ערשט אָן אויף זיך פֿלייש און ביינער... פֿון די פֿענצטער ווייזן זיך מאָרגן־ליכטלעך. אַ קאַל־טער ווינט בייגט די ביימער אין געסל, און עס דוכט זיך, אַז די הילצערנע געביידעס לאָזן זיך אויך בייגן נאָכן ווינט... אין מיטן מאַרק שטייען פּויערישע פֿורן געשפּאַנט. יידן לויפֿן מיט פּעקלעך, קאַסטנס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פֿאָרט אויפֿן מאַרק אינם צווייטן שטעטל אַריין.

פֿון געסל קומט אָנצופֿאָרן ר' משה פּעלצנמאַכער, ער פֿאָרט אַרויס מיט די פּעלצן־פֿעלכלעך צו וואַשן זיי אין טייך. דער נאַכט־טוי הויכט נאָך אויף זיין וואָגן. דער הימל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך איינגע־וויקלט, און האַלט ערשט ביי „מה טובו". די הייזלעך שטייגן און שיידן זיך אָפּ אַלץ בולטער פֿון גרויסן שטח. דאָ און דאָרט פֿאַרלעשן זיך שוין די ליכטלעך אין די פֿענצטער, און ווי זיי וואָלטן פֿון זיך אַ סוד אַראָפּגע־וואָרפֿן, שטייען זיי, ווי אָנגעקומענע פֿון אַן אַנדער וועלט, מיט אונטער־טעניקייט: אָט אַזוי זיינען מיר, אַזוי ווי איר זעט אונדז!...

בחורים, באַלעבאַטישע קינדער אין וואַרעמע פּאַלטאָס מיט די תּפֿי־לין־זעקלעך גייען אין בית־המדרש אַריין לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאָג, און פֿון בית־המדרש שיינען נאָך אַלץ אַרויס אָנגעצונדענע ליכט.

Reb Yechezkiel and the groom arrived a little bit late as is fitting for a groom and a Chassid. Avrimel was welcomed with a psalm; the women looked down from their balcony, marveling at the cantor's rendering of the chant.

After the prayer, Reb Yechezkiel invited the congregation to come to his house for the blessing of the wine. Malka delayed the plain folk in another room, where the fish was being warmed, while Reb Yechezkiel waited for the Chassidim to arrive. Then Ozarel appeared with Reb Yitzchak Yudels and all his followers. They began to push and to shove, without sense or reason, pushing the plain folk aside. And in the great commotion that they made, the Chassidim stretched out their arms and seized whatever was on the table. Malka was filled with pride to find Chassidim in her house, learned men! And Reb Yechezkiel had virtually turned into a Chassid himself. The Chassidim pulled him into their circle and slapped him on the back while several of them began to sing.

Everything became quite merry. Malka handed out the fish, and everyone sat down to table; then people from all over town began to bring in delicacies as a gift for the groom. "Mother sends a pudding for the groom," the maidens would say, carrying in a platter that was covered over by another plate, with a napkin wrapped around the whole.

"Thank you, thank you!" Mother Malka would say. "Thank you in God's name. And when your own groom is sitting at your table, we will repay you with flasks of wine!" Her happy voice rang out over the room.

The table was covered with puddings, for each housewife in the village was recognized by the taste of her pudding. A well-made noodle pudding certainly came from an old housewife whose kitchen was managed in the ancient traditional style; a narrow pudding filled with raisins and other dainties was certainly from a modern "lady," scarcely a pudding any more but halfway a cake. A dry pudding well browned with goose fat, containing a sprinkling of raisins but plenty of pepper—that certainly came from a Chassidic table.

The street was still lively and gay. Through a number of windows one could still see people sitting at their tables, taking their day of ease. A number of family heads were drowsing over their prayer books in the midst of the blessing. The younger element and the schoolboys were stealing away from their tables. Before the blessing was finished, they ran out into the street, and up the hill at the edge of the town where the young men and maidens went strolling.

And the Sabbath lay over the hill. The town drowsed sweetly beneath its mother's apron, and this was the enjoyment of Sabbath. Schoolboys were gathered on the hill; they stood on the top, pretending to be generals spying out the town through telescopes, which they made out of their closed fists. Children slid down the hill one after another, tearing their Sabbath coats and their Sabbath boots. Women promenaded along the lane at the bottom of the hill and halted to shout up at the hillside, "Nahum, your Sabbath coat!" "Chaim, come down from there! Are you coming?" The lads pretended not to hear and kept on sliding one after another down the hill.

But suddenly a boy called out, "Here comes the rabbi! The rabbi!" and then the whole flock of them took to their heels, vanishing in the distance. Far behind the hill, the road continued, and there was the stream that cut through the town, and beyond was the watermill. The slapping of the water against the wheel could be heard from a distance. And beyond the watermill the older lads, the students of the Torah, went strolling far along the road.

After the meal, as is customary in a good man's house on Sabbath, Reb Yechezkiel crawled under the covers for a nap, and Malka did the same.

Leabeh, wearing a Sabbath dress with a white apron, went into the salon like a modern bride and sat herself by the window, reading a modern romance. Her groom walked back and forth in the salon, a bit more at home. They now felt a little as though they belonged to each other, although they had not yet spoken an intimate word to each other. She kept on reading, no longer disturbed or abashed by his presence, for after all they had been made bride and groom. She said nothing but tasted her joy within herself, feeling her happiness in her heart. For he was hers, a little groom all her own, and she counted his steps within her heart. Now they were no longer ashamed to keep their eyes on each other for after all this was certainly not forbidden. But they had nothing to say to each other, and so they remained silently together in the same room.

"Perhaps Avrimel would like to drink a glass of soda water?" she suddenly asked him, gaining a little boldness.

"Thank you very much," he replied.

עס הערט זיך לערנען, דאַווענען — האַרעם מה אינגעזייניק זיין... איבער די דעכער, איבער די פלויטן ליגט פאַרהויכט דער ווייסער מאָרגן־טוי, פריש, קאַלט, און שניידט פון דער ווייטן — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימנס גייט אַ רויך אַרויס: אַ יידענע קאָכט שוין דאָס אָנבייסן — דעם אָסיענדיקן קרויט־באָרשטש מיט קאַרטאָפליעס, און איבערן שטעטל פאַרגרויט זיך אַ קאַלטער תחינה־טאָג...

*

טייל מאָל האָט זיך די זון פלוצלינג אין הימל אַנטפלעקט, ווי פון דער העלער הויט אַרויסגעקראָכן, ווי דעם חוב עפּעס אָפּגעפּטרט. אַ מינוט האָט זיך אין האַרצן האָפענונג געפּילט. באַלד אָבער האָט אַ ווינט אין מאַרק געבלאָזן, געכאַפּט דאָס ביסעלע שטויב מיט די פּאָר שטרויען, וואָס די דאָרפס־פורן האָבן אין מאַרק איבערגעלאָזט, מיט נאָך שמאַטעס און לאַטעס, וואָס דער גוטער יאָר ווייסט זיי, פון וואַנען זיי האָבן זיך אין מאַרק פאַרבלאָנדזשעט, און דער ווינט האָט מיט זיי אַ טענצל אין קאָן געמאַכט. דאָס שדים־טענצל האָט אין פּנים ווי מיט ריטער פון אַ בעזים געשניטן, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס אין האַרץ יעדן שטיקל האָפענונג אויסגעקערט...

די סוכות שטייען נאָך פון נעכטן, דער ווינט נעמט אַ ביסל סכך אַראָפּ און טראָגט עס אין מאַרק, און ווי פאַרשעמט בלייבן זיי שטיין, די סוכות, בגילוי־ראש, גאַרנישט, — פיר ליידיקע ווענט, צוזאַמענגעקלאַפּט פון העלצלעך און ברעטלעך, אָן אַ דאַך, אָן אַ שטיקל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שיין פּנים האָט דאָס!

און די דריי ביימער אין דער יידישער גאַס שטייען איינגעטונקט אין זייערע אָפּגעוועלקטע בלעטער. די ביימער מיט די נאַקעטע צווייגן קוקן שטום און טויט, ברייט און ווייט אין מאַרק אַריין. טייל מאָל זיינען זיי, ווי עפּעס מסכים אויף וואָס, שאָקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטל אויף איר שפּיץ — אַ זכר פון זומער: אַזוי, אַזוי, מיינע קינדערלעך!

נעכטן איז שמחת־תורה געווען, און אָן אַלץ האָט מען געהאַט פאַרגעסן: איין מאָל אין יאָר פריילעך זיין — איז מען פריילעך געווען. האַלב־שיכור האָט מען זיך שלאָפן געלייגט, האָט מען זיך אויפגעכאַפּט אין דער פרי האָט עס פון די בעטן געהויבן. איבער יום־טוב האָט אַ יידישער קרעמער דאָס ביסל מעל פון זעקל אויפגעגעסן, ביי אַ יידישן באַלמעלאָכע איז דאָס העמערל מיט דער צוואַנג ערגעץ־וואו פאַרפאַלן געוואָרן...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן־ומזומן אַ גראָשן געלט צו פאַרדינען. דער ווינט בלאָזט. אַ „בעל־יכול" דרייט זיך אין מאַרק אַרום, אַריינגעקראָכן און צעלייגט זיך אין זיין שאָפּן־פּעלץ, איינער נאָך אין זיין יום־טובדיקן, זיידענעם הוט (דער וואָכעדיקער איז אים ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פאַרפאַלן געוואָרן). יידן דרייען זיך אַרום, קוקן אויס אויף אַ פור ווי אויף משיחן. איינער איז אויפן צווייטן ברוגז, פון דער ווייטן, פאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' לייבוש עפּשטיינס געוועלבל שטייען מעקלערס, פירן אין די כאַלאַטלעך, עס הייסט, ווי זיי האָבן שוין גאָרנישט וואָס מער צו טאָן. דער „בעל־יכול" קויפט אַ רעטעך אין גאַס ביי די שטעלן צום מיטאָג. יידן קוקן אים נאָך און קרעכצן, טייטן אויף אים מיט די פינגער, אַלע קלערן איצט איין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאָג עסן...

אין געסל דערהערט זיך אַ געראָדער. דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאַלדרעס פאַר פּאַדאַטקעס, אַ יידענע לויפט נאָך, בעט זיך, — דער סטראַזשניק הערט נישט. יידן ציטערן אין די לייכטע כאַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלט...

קינדער גייען נישט אין חדר אַריין. פון אַלטן חדר אַרויס און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרייט מען זיך דערווייל פּוסט און פּאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגן. די מאַמעס שילטן, כאַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאָזט זיך. אין קצבישן געסל זיינען אויסגעשפּרייט פּעלצן־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פאַרשפּרייט ווינטער־אויבס, עפּל, פלוימען, כאַפּט מען הויפנס פלוימען און מען לויפט אין שטאָט־פעלד אַראָפּ, וואו די בהמות פּיטערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלץ, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעמט צוזאַמען צווייגן, שטענגלעך פון טערקישן ווייץ, איבערגעבליבן סכך און מען מאַכט פייער, מען בראָט קאַרטאָפל, מען זעצט זיך אַרום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אָוועקגעגנבעט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פייער גייט אויף און לייגט זיך שוואַרץ איבערן שטעטל, קינדער האָבן דאָס שטעטל איינגענומען...

מלמדים דרייען זיך אין מאַרק אַרום, חנפענען די אָרעמע באַלעבאַטים. אָנגעגעסענע טאַטעס האָרכן אויס די גוטע רייד און שאָקלען צו מיטן קאָפּ... בחורים קומען־אָן צו פאָרן פון דער פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פּלייצעס און נייע קאַפּאָטעס (געמאַכט אויף יום־טוב), גייען אין די הייזער אַרום שאַפן זיך טעג. מאַמעס באַגלייטן זייערע בחורימלעך אויסער דער שטאָט אַרויס, נאָכשלעפּנדיק נאָך זיי די קעסטלעך, שיקן זיי אין דער פרעמד לערנען, קלערן אויף אַ תכלית...

דאָס גאַנצע שטעטל האָט פאַר עפּעס מורא. עס ציטערט, ס'קלערט אויף אַ תכלית...

הינטער דער שטאָט אַרויס שפּאַצירט אַ ייד אַ שניידער מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד און פאַרלאָפענע אויגן מיט אַ הויכן, דאַרן געזעל. אַ יונג, אָנגעטאָן אין אַ נייעם „סאַק־ראָק" — זיין זומער־לוין. גייט מיט אים דער שניידער, זאָגט אים גליקן צו, דער יונג שווייגט שטיל. און דאָרט אויפן וועג לאָזט זיך שוין איינער מיט אַ פּעקל אויף די פּלייצעס ווייט אין דער וועלט אַריין, זוכנדיק ערגעץ אַ שטיקל ברויט אין דער פרעמד, און אַ מאַמע גייט נאָך און בענטשט און וויינט...

פאַר נאַכט קומען־אָן די פורן צו פאָרן פון מאַרק, מיט פּעק, קאַסטנס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפּלעך אַרויס.

So she brought him a glass of soda water, setting it down close to him. Then he picked up the glass and made a loud blessing, and she felt as though the blessing now included herself, and so she answered with a half-whispered amen. Then she felt deliriously happy, as though she had joined him and they had made a blessing together.

Then they were silent again. He went on walking back and forth in the room. He had an impulse to tell her the story of the lad from Lowitsch in the study house. But then he remembered that she was only a girl. How could she understand such matters? And she had an impulse to talk to him about her circle of girls—but after all he was a man. And so they were silent, yet they felt that it was good to be together, for now they were bride and groom, and after that—but they did not dare to think any further.

From outdoors the Sabbath sun shone through the windows and poured her light on the window sill and came into the room, brightening the silver candlesticks and the glassware. Outside the open window, where the blossoming tree shimmered, one could hear the laughter and the liveliness of the youngsters who were sitting on the benches in front of their houses. Maidens strolled by in the street, glancing into the window as they passed, to catch a glimpse of Leabeh and her groom.

In the afternoon the street was filled with the sound of prayer. From every window voices rose. Reb Yechezkiel, like a good family head, sat down, as was his habit, and first read through the entire weekly portion. After that the grandchildren began to pour into the room, and Reb Yechezkiel listened to each of them reciting his portion, while their grandmother dispensed their Sabbath delicacies, a pear, an apple, a handful of berries, swelling with pride over her flock.

The groom sat at his studies on the other side of the table. He recited in a loud full voice from the endless Gemara, recited to himself, held arguments with himself, disputed over the commentaries with himself, and finally apologized to himself. Presently he allowed himself to escape into the path of ecstasy and delved deeper and deeper into the mysteries.

Reb Yechezkiel was silenced in his simple Bible reading by the imposing flights of the holy Gemara that rose about his ears. To think that in his own house, under his own roof, the words of the exalted scholars of all the ages were flying about and contending with each other! Oh, father of all the rabbis! How beautiful this was, how wonderful this was!

On chairs in front of the door sat Malka and the partner's wife, and her daughter-in-law and her daughter. In their silks and their velvets, with their golden necklaces, they watched the strollers in the street.

With slow Sabbath steps, the sun went down below the village. Jews were on their way home to eat the third meal of the day. They walked leisurely, deep in conversation, the women in their Sabbath garments, and after them—let no evil eye befall them—swarmed their children and their children and their children. The little ones tugged at their mothers' aprons, demanding "Sabbath presents! Sabbath presents!" and the women pretended not to hear, walking on in quiet dignity. From the open window the groom's voice resounded, reaching out over the street, enveloping it in the holiness of Sabbath. The passers-by halted for a moment. "Listen to the groom! Listen to the groom!"

Leabeh sat quietly playing with her golden chain, listening to her groom.

Darkness had already come. Here and there little candle flames appeared in the dark of the windows, as they began to dispel the blackness that came into the rooms. From far away a little forgotten melody came wandering into the lane, a melody that was being sung at the evening meal at the wonder rabbi's table, and it passed through the little street and flew on to another world.

A few shops opened, and here and there a woman with a kerchief hastily wrapped around her head hurried through the streets with a worried complaint, "Heavens! My husband has fainted." Some ran into the apothecary's for soda water, some ran to the doctor's for the hot-water bag, and the ladies' man dashed from house to house with his smelling salts.

A fright ran through the town, as though the angel of death had brushed it with his wing. They were afraid actually to speak of the matter, but it cut into their hearts.

The plague?

The moon made a path for itself between the dark clouds and appeared so pleasant, so friendly, that it could only be wishing a good week to all.

Here and there little groups of Jews stood and bade the moon welcome.

And far away the frogs croaked in the water . . . but who could tell what the future had in store?

די הימלען זײַנען פֿאַרכמאַרעט, ליגן געדיכט [illegible] איבערן שטעטל, אַ קאַלטער רעגן קאַפּעט — אַזוי איז שוין, אַז עס איז מאַרק־טאָג מוז רעגענען — מיט איין מאָס, מיט איין כּוונה, אָדער גאָר אָן כּוונה. די רינשטאָקן ווערן ברייטער, פֿולער מיט וואַסער, געמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פֿון איין זײַט גאַס צו דער צווייטער. מען שטייט אויף די שוועלן און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פֿון די רינשטאָקן קומט אַרײַן אין די געוועלבלעך, וועלכע ליגן מיט די שוועלן אין דער ערד אײַנגעקאַפּעט. ייִדן שאַרן אַרויס דעם אומגעבעטענעם גאַסט מיט לאַפּעטעס, פֿלעדער־ווישן. דורך איין טיר גייט ער אַרויס, דורך צען צוריק אַרײַן, און גזלט אַרויס שטיקער האָלץ און ברעטלעך פֿון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסל. די ווײַבער לויפֿן נאָך: כאַפּט, האַלט־איין, האַלט־איין!

אין געסל שפּאַצירט אין בית־המדרש אַרײַן גדליה יודלס, דער טויט אַליין, אַ ייִד אַ סוכּאָטניק פֿון טאַטן און זיידן, הויך ווי אַ ייִד און שמאָל ווי אַ ייִנגל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זאָל זיך נישט דורכברעכן. זײַן דינער האַלדז איז מיט אַ דיקער פֿאַטשיילע פֿאַרבונדן. ער כאָרכלט און קוקט מיט די גרויסע אויפֿגעריסענע אויגן. דאָס שטעטל ווייסט, אַז ער וועט שטאַרבן דעם חודש, דער ערגסטער חודש פֿאַר סוכאָטניקעס, און זיי קוקן אויף זײַער גלייכן, וואָס איז נאָך הײַנט מיט זיי, און מאָרגן וועט ער שוין געהערן צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי באַהאַלטן פֿון אונדז און וואָס מיר האָבן אַזוי מורא דערפֿאַר. אין געסל ווערט שטיל, אַז גדליה יודלס גייט דורך, מען הייבט אָן אין די הערצער תשובה צו טאָן, ווי דער מלאך־המוות מיט זײַנע ברייטע, שוואַרצע פֿליגל וואָלט דורכן געסל דורכגעפֿלויגן. ייִנגלעך שטייען און סודן זיך אין אויער, און ווײַזן מיטן פֿינגער אויף אים... און דאָס געסל האָט דרך־ארץ פֿאַרן טויט...

*

בײַ נאַכט זײַנען די באַלעבאָסטעס געזעסן מיט די שכנות אַרום דעם אויוון, אין וועלכן עס האָבן זיך געבראָטן עפּעלעך פֿאַר די ייִנגלעך, וואָס לערנען אין חדר בײַ נאַכט. דער ווינטער־לאָמפּ האָט זיך אויפֿן טיש געברענט, און ווײַבער זײַנען געזעסן אַרום, די ווינטער־וועש פֿאַרריכט און מעשׂיות דערציילט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האָבן די באַהעלפֿערס שוין פֿון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלן פֿון גמרא־חדר קומען און אָנהייבן דאָס גרויסע שפּיל, זיצן זיי דערווײַל בײַם קליינעם קינדערשן טישעלע און שפּילן „העגלעך". אין שטוב איז דערווײַל נאָך שטיל. דורך די פֿינצטערע פענצטער קוקט אַרײַן די פֿינצטערע נאַכט. אין דרויסן איז נאַכט — און דאָ זײַנען מיר אין דער היים, „בײַ דער מאַמען".

פֿון לאַוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט אירע פּעק און קאַסטנס מלכּהלע, ר' יחיאל גאַמבינערס ווײַב. ווי אַן אַלטע באַלעבאָסטע איז זי געפֿאָרן אויפֿן מאַרק אײַנקויפֿן דעם אויסשטײַער פֿאַר לאַהלען, דער ייִנגסטער טאָכטער. אַז זי איז געקומען מיט די פּעק און די קאַסטנס, איז זיך צונויפֿגעקומען דאָס גאַנצע הויז־געזינט, די גאַנצע משפּחה, און אַלע נאָענטע און ווײַטע באַקאַנטע, איטל און הינדעלע, און רחל־לאה מיט די מומעס, באַקוקן די זאַכן, זאָגן מבֿינות, וויפֿל עס קאָסט, און ווינטשעווען דער כּלה. מלכּהלע האָט אויסגעפּאַקט דעם ציץ מיטן קאַרט, די טיכער און די געצויגענע ליילעכער, און פֿון יעדן שטיקל באַזונדער זײַן היסטאָריע דערציילט, די טרעפֿענישן און די געשעענישן, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרן געקויפֿט און די „שיעורן", וואָס האָבן זיך געטראָפֿן ווי די האָר אויפֿן קאָפּ. די ווײַבער האָבן יעדער זאַך באַזונדער געטאַפּט, געוואויגן און געמאָסטן און געגאַנגען טרעפֿן, וויפֿל עס קאָסט און קיין מאָל נישט געקענט טרעפֿן: אָדער אַ ביסל צו פֿיל, אָדער אַ ביסל צו ווינציק. אַליין צו פֿאַרשטיין, האָבן די ווײַבער, ווי דער שטײַגער איז, פּונקט קאַפּויער געטראָפֿן, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בוידעם, האָט די צווייטע געמוזט פּונקט טרעפֿן קעלער. איז דאָרט אַרויסגעקומען אַ ביסל מינעס, מיט מויל־פֿאַרקרימענישן, נו, נו... איז געקומען צו גיין דער קאַלישער ווײַבערשער שנײַדער, אַ שוואַרצער יונגערמאַן נאָך דער חתונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקייט ליגט אים נאָך אויפֿן פּנים אויסגעגאָסן. דער מיטן אַכט־קאַנטיקן היטעלע, וואָס לייענט מעשׂה־ביכלעך, וואָס אַלע שבת טאַנצן בײַ אים יונגען מיט מיידן, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט די ווײַבער צו קיצלען הינטער די אָרעמס, אַז ער נעמט זיי די מאָס, און וואָס טאַקע איבער דעם האָט ער שוין נישט איין מאָל געקראָגן אויסגעפּאַטשט פֿון אָרענטלעכע באַלעבאָטים. ער איז געקומען מיטן בוך, וואָס ער רופֿט עס „זשורנאַל" — אַזאַ מין בוך מיט ווײַבערשע מענטעלעך — און האָט געוויזן, ווי מען טראָגט אין פּאַריז קליידער מיט שמאָלע אַרבל און אַרום האַלדז אַזעלכע פֿרענדזלעך, איינס אויפֿן צווייטן פֿאַרוואָרפֿן, און האָט דערציילט, ווי מען טראָגט אין פּאַריז אַזעלכע מיני מאַנספּערשוינענדיקע קאַפּאָטעס מיט באַשליקן פֿון הינטן. ער ווייסט, זאָגט ער, ווי צו אַרבעטן, ווי מען טראָגט אין דער וועלט. נאָר דאָ איז נישטאָ פֿאַר וועמען. טאַקע דערפֿאַר וועט ער באַלד נאָך פּסח פֿאָרן קיין לאָנדאָן, אויפֿן ים, ער האָט שוין אין דער היים אַ שיפֿס־קאַרטע ליגן. און דאָס אַלץ האָט ער „געשפּראָכן" אין אַזאַ מין ניי־מאָדנער שפּראַך, מיט דײַטשע ווערטער, פֿון די ביכער אַרויס. אַזאַ שנײַדער־ייִנג איז דאָס, קיין ייִד וועט שוין פֿון אים נישט זײַן...

אין קיך שטייען אויסגעשטעלט אַלע קינדער, ייִנגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פֿון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאָך אין די לאַמטערנדלעך). אין מיטן צווישן זיי שטייט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פֿון אַ גרויסער שירץ אַרויס קליינע האָניק־לעקעכלעך, לאַנגע פּלעצלעך, געמאַכט ווי פֿייגעלעך, וואָס זי האָט פֿאַר זיי געבאַקן, וואָרעם אַזוי איז שוין דער מנהג פֿון לאַנג, צו טיילן די קינדער לעקעכלעך אין דער נאַכט, ווען מען גיט אַוועק דעם אויסשטײַער צו נייען.

The Holy Month

Now the early days of autumn came to town, and with them they brought the wool dealer who appeared every year just before the high holidays.

No one really knew whence he came or who he was, but he was the first visitor of winter. In the days of early autumn, before the high holidays, when the householders sat before their doors after breakfast, giving the children their coppers as they went off to school; in those days when the sun still reached into the streets but no longer warmed them, then the wool man suddenly appeared. He must have come from somewhere far away where winter had already arrived, for he wore high snow boots; he carried a great bundle of wool under his arm, for knitting woolen stockings. He was a thin little man, and he wore a wool scarf around his throat even on the hottest days, as a sort of reminder of winter. He was a mysterious little Jew who seemed to be sent into town as a harbinger of winter, and when he was seen in the town, everyone felt a shock and a feeling of apprehension.

The first bird of winter.

After him all sorts of newcomers appeared in the village, people who were not seen the entire year round, people with odd hats and strange coats cut in a foreign fashion, peddlers with packs of ritual vests, with strange charms and amulets and toys and horn rings for the children. From their presence one felt that far, far away somewhere there was a world, and in that world lived Jews, and that the poplar-lined road led to and from that world, away from and into our town. . . .

Strangers arrived in their little covered wagons, bringing blind orphans, or Jews with wooden legs, or lonely women. There were respectable-looking Jews with flowing beards, and there were families who came with written documents in their hands, stating that their homes had burned down.

Other visitors came, Jews who had the faces of Gentiles and even Gentiles with Jewish prayer books in their hands, relating how their fathers had been important landowners and generals and how they had been overcome by love for the Jewish faith and had given up everything in order to undergo circumcision at their ripe age. Somehow in their hearts the Jews cherished a fear of these newcomers, who were at once Jews and yet not Jews at all.

In the little street of the synagogue there was a pleasant feeling of excitement as the booksellers arrived in their covered carts with all sorts of literature—little prayer books and psalm books that carried the scent of Warsaw, of Berditchev, and also the scent of travel. The schoolboys pulled hairs out of the horses' tails, plagued them, and then led them out in the street where they could mount them. The booksellers lived in the little prayer house, setting up house behind the high cage where torn and discarded volumes of scripture were kept. There they brewed themselves tea while the Jews were at prayer; they spread out their volumes on long tables, and the lads of the town pestered their mothers for money for new little prayer books, for new study books—and what Jewish mother would not take the bread out of her mouth to save a few pennies for her boy to buy a little prayer book or a study book?

And then all sorts of sick people came riding into the town to visit the wonder rabbi. There was a Jew with an evil spirit in him that kept crying out like a rooster, there was a woman with an evil spirit that shrieked out of her belly, there were all sorts of Jews with all sorts of ailments, and each one had another pack of troubles. And suddenly there arrived a man who sought a trial before the court of the Torah against a dead man who gave him no peace but came every night demanding that he accompany him to the court on high. The whole town gathered at the wonder rabbi's to hear the dead man speak from behind a curtain.

And upon all this there lay a kind of Jewish charm, a spirit of familiarity with the other world of mystery, a veil, like the coat of dust that lies upon ancient holy books. One might have imagined that such a Jewish other world actually existed somewhere—a Jewish world consisting of one immense house of prayer, where the whole Jewish community lived as though in a case of discarded leaves out of the scriptures, enveloped in holy dust, and that upon all this there lay the spirit of Jewish family love and of longing.

It was a fine clear day. The women sat by their doorsteps knitting stockings and scarves. From a yard somewhere the voices of little children came out into the market place as they sat in school repeating the words of the holy Torah. And a woman repeated a phrase out of the women's prayer, *"In the name of the little innocent children who reached out their little necks toward God."*

קאַפּיטל עלף

דריי חופות

מזל־טוב, מזל־טוב! היינט איז לאהלעס חתונה.

אַ שטילע, קלאָרע טבת־נאַכט.

נאָך אַ פּאָר טעג, ווי דער שניי האָט אָן אויפהער געשאָטן אויפן קליינעם שטעטל און באַשאָטן עס פון קאָפּ ביז צו די פיס, איז אין אַ שיינעם פאַר נאַכט די לבנה אָנגעקומען. זי האָט זיך געמאַכט אַ וועג דורך די וואָלקנס און האָט דאָס שטעטל ליכטיק געמאַכט אַזוי, אַז די קינדער, וואָס זיינען אַהיימגעגאַנגען פון חדר מיט די ברענענדיקע לאַמטערנדלעך, האָבן זיך מיט זיי מער באַנוצט פאַר אַן אילומינאַציע, ווי אויף צו באַלייכטן דעם וועג. נאָך דער לבנה זיינען אַרויסגעשוואומען די שטערן, יעדערער איינציקווייז, פון די באַהאַלטענע ערטער, וואו זיי ליגן אין זייער רו. און האָבן זיך אַ לאָז געטאָן צווישן די גרויסע ריסן פון איין וואָלקן און צווייטן אין די עקן וועלט אַריין. די שטערן האָבן געשימערט און באַלויכטן די בערג שניי, וועלכע האָבן געהויערט איבערן שטעטל און אין שטעטל, ווי סטאַדעס ווייסע שעפּסן, איינס ביים צווייטן...

אין שטעטל איז היימלעך. די געוועלבלעך זיינען אָפן, די לעמפלעך שיינען אַרויס, יינגלעך כאַפּן זיך אַרויף אויף די שליטנס, וואָס קלימפּערן אין גאַס. אין שטעטל איז אַ שמחה: דריי חופות! דער גביר פון שטעטל, ר׳ יחזקאל, מאַכט התונה זיין יינגסטע טאָכטער, לאהלע. ר׳ יחזקאלס פערד־יונג נאָטע פירט אונטער דער חופה יחזקאלס קעכין יענטען. און דער בלינדער עקיבא גיט איין אַ ספר־תורהלע. ביי ר׳ יחזקאלן וועט דער רבי אַליין מסדר־קידושין זיין. אַזוי פיל חסידים, נגידים זיינען אָנגעקומען אויף דער חתונה, מיט אַ מוזיק פון סאַמע פידלען, און ר׳ נח בדחן איז אויך דאָ — עס וועט זיין אַ לעבן!... אויך נאָטעס חופה וועט זיין ניט אַבי ווי, נאָטע וועט צודעקן יענטען דעם קאָפּ פאַר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אַזאַ מנהג ביי די אַלטע באַלעבאַטים חתונה צו מאַכן אַ דינסט אין איין טאָג, ווען מען גיט די יינגסטע טאָכטער אויס. און היינט דער יום־טוב פון אַריינגעבן דאָס ערשטע מאָל אַ ספר־תורה

דאָס גאַנצע שטעטל איז פול מיט מחותנים און מחותנתטעס, מען ראַמפּלט אַרום אויף שליטנס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אַלע גאַסן. יונגען כאַפּן זיך פון הינטן אַרויף, און עס איז אַ ליאַרעם און אַ געטומל. עס באַווייזן זיך חסידים אין זיידענע היט, סאַמעטענע היט, אין שטריימלעך און ספּאָדקעס, געקנייטשט אין דרייען, טיילן זיך כיבודים אין דער גאַס. עס באַווייזן זיך יידן אין אויסגעשמירטע שטיוול מיט אייל, אין שבתדיקע, טוכענע קאַפּאָטעס מיטן שניט פון הינטן; מחותנתטעס מיט הויכע הייבן, מיט שלייפעלעך און זיידענע ברייטע קליידער. ברוגזדיקע מומעס שטייען פאַר די טירן, אָנגעטאָן מיט די קייטעלעך, מיט די בראָש־קעלעך און וואַרטן אויף דעם שליטן, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט נאָך די חתונה־געסט — אַ ניי־מאָדישער אויפטו — כאָטש זיי האָבן נאָר איניקע טריט אַריבערצוגיין. מיידלעך, באַלעבאַטישע קינדער, וואָס אַ פּאָר טאָג פאַר דער חתונה זיינען זיי נאָך אַרומגעגאַנגען מיט קליינע צעפּלעך, וועלכע זיי האָבן זיך געפלאָכטן, כּדי די האָר זאָלן זיין „געקאַרבט״, זיינען אויסגעצירט אין ווייסע קליידלעך מיט בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענט האַלטן זיי סאַמעטענע בייטעלעך אויף טאַנץ־געלט. עס גייען צום חתן בחורים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין סאַמעטענע היט, טייל אין משפחה־שטריימלעך, וואָס איז אַ צייכן, אַז דער בחור האַלט ביי אַ שידוך טאָן. עס באַווייזן זיך יינגלעך אין קאַפּעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואָגענע קעפּלעך, וואָס גייען מיט די מאַמעס אויף דער חתונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסל. מען טאַנצט, דאָס גאַנצע שטעטל קומט אָן אויף איין פּלאַץ און מען טאַנצט אין שניי. יונגען קנעטן קוילן שניי, און גרייסן זיך אָן, ווען מען וועט חתן־כלה צו דער חופה פאַרן שול־הויף פירן... און די לבנה שטיפּט אויך אַרום, באַגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואָס ליגט ווי אַ וואַרעמער דעק איבערן שטעטל. ליכטיק, היימלעך, ווי ביי טאָג. די שטערן ווינקן אַראָפּ, דער שניי פינקלט אַרויף, ברילייאַנטן פליען אין אַוויר אַרום, און די הייזלעך שטייען אין די ווייסע קאַפּקעלעך אויפן קאָפּ, און שליטנס ראַמפּלען, גלעקלעך קלינגען, רוישן, און יונגען כאַפּן זיך אויף פון הינטן אויפן ברעטל.

אין גאַס האָבן זיך געהערט פידלען שפּילן חסידישע, לאַנגע, אויס־געצויגענע ניגונים. ר׳ שלמה לינטשעצערס פידעלע זינגט אין דער גאַס, און עס האָט זיך אַוועקגעלאָזט אויף אַ שטייגער. די שטערן אין הימל, די ווייסע וועלט אַרום און אַרום שווייגט און האָרכט זיך איין. חסידים זינגען זיסע ניגונים. פון די פענצטער ווייזן זיך ליכט און לאָמפּן. אויפן געסל ווערט העל, ליכטיק, ווייבער שטעלן זיך פאַר די טירן מיט אָנגעצונדענע קין־העלצלעך. די פייערן צעפלאַקערן זיך. מען פירט דעם חתן מיט דער כלה צו דער חופה פאַרן שול־הויף. עס הייבן אָן גיין חסידים אין שוואַר־צע שטריימלעך — אַ ים שוואַרצע סאַמעטענע היט, אַטלעסענע קאַפּאָטעס. עס שיטן זיך ווייבער אין בלאַנקענדיקע שטערנטיכער און מיט ברילייאַנטן, וואָס זיינען איינגעזעצט ווי שטערן. ברייטע, זיידענע קליידער רוישן. כפול־שמונהדיקע הבדלות פלאַקערן אין די הענט. שוואַרצער סאַמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שוואַרצע שטראָמען וואַסער אין ווייסן שניי. דער רבי איז אין אַ ווייסן כאַלאַט אין מיטן, און די שוואַרצע סבי־בה איז אַרום אים. די לאַוויטשער רביצין אין דעם ברייטן שטערנבאַנד טאַנצט פאַר חתן־כלה, שיט ראָזשינקעס און מאַנדלען, קליינע חדר־יינגלעך, מיידלעך כאַפּן די ראָזשינקעס, וואָס פאַלן איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרייבן פונאַנדער די קינדער, מאַכן אַ וועג. עס ווייזן זיך חתן־כלה. זיי גייען בייזאַמען, פאַרדעקנדיק זיך די אויגן מיט די נאָז־טיכלעך. די מחותנים גייען פון בידע זייטן. ר׳ יחזקאל אַליין איז אין אַ שטריימל, אין שיך און זאָקן גלייך מיטן מחותן. די מחותנתטעס פירן די כלה אונטן אַרום. דאָס אַלץ וואַרפט אָן אַריסטאָקראַ־טישן גלאַנץ, חסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּילן און די חסידים זינגען מיט און די הבדלות ליכטן מיט...

There was never such a sun in heaven or on earth; her sunbeams lingered over the market place like guests reluctant to depart, and suddenly one heard the blast of a ram's horn. The sound trembled in the air, startling young and old.

So the women sat on the doorsteps of their homes, knitting and embroidering. And wagons came driving up to their doors, and distant cousins and aunts from far away came visiting, wearing their mourning clothes, for this was the season for visiting the graves of their fathers in the old cemetery.

The old cemetery was spread out on the hill, with every tombstone hidden by a tree, and under every tree a sleeping soul, and they all looked down forever into the village. The rabbi of each generation lay surrounded by the good folk of his time in a separate little corner of this holy place, and here one could count the generations of the fathers of the village. Many of the names of the dead could still be found among the living; some of the names had been graven upon the stone and wood of the village, had become the names of streets or of courtyards. Reb Johanan's, Reb Mosheh's Yard. . . . It was quiet in the cemetery. From somewhere behind a tombstone an angry cat meowed, and elsewhere a mad dog's eyes glittered. The town billy goat with his harem of she-goats clambered over the graves, pasturing among them, and a quiet little breeze swayed the branches of the trees. Here and there living persons knelt among the graves, and a steady quiet sobbing rose from the tall wild grass, as was fitting in a cemetery, and one could scarcely tell whether the sobbing came from the dead or from the living. In one corner Chane Esther, the cemetery woman and the oldest crone in town, guided a young woman to where her father's bones lay resting. And the cantor's little children climbed into the apple trees, and between one requiem for the dead and another, they knocked down the little green apples.

At this time of year the man from the land of Israel appeared to gather up the money that had been dropped into the little collection boxes fastened on the door frames of all the Jewish houses, just below the amulet of holy words, the mezuzah. In every Jewish house this money was gathered for the land of Israel; whenever a housewife blessed the Sabbath candles, she dropped a little blessing money into the box.

He arrived like a shadow, a tall lean man with a pale, ascetic face; in his high furrowed forehead a deep secret seemed to rest, the secret of God's reason for the long, long exile, the secret of the time of the coming of Messiah. . . . He was one of those Jews in whose existence everyone believed; surely they lived somewhere, but no one knew where. The sight of such a Jew recalled something familiar to our hearts, though we could not say what it was. He aroused a forgotten loyalty, deep down in us, and made us feel as though we somehow belonged together. The man from the land of Israel wore a white satin coat, and he had long black ear curls, and he sat in an obscure corner in the house of prayer. A group of old Jews had gathered around him. There was Reb Mosheh David, who had taken upon himself the holy duty of burying the torn and worn leaves of the holy books in the cemetery, and there was Reb Yoshiahu Wolf, and Reb Nota, all those who spent the days of their old age sitting in the prayer house, long-standing members of the circle of psalm readers. They were the bodyguard of our teacher Moses and the faithful friends of David the King. They had long ago prepared their burial garments and made ready the little sacks of earth that they had procured from the land of Israel. And these old men listened well to what the man of Israel had to tell of the motherland.

They were never tired of gazing upon him, for in the folds of his garment there was the dust of holy land, the dust that blew upon the graves of the holy forefathers, and over the tomb of the holy mother Rachel, and within this dust there was a secret from afar.

Out of his pack he drew bits of stone that he himself had chipped away from the Wailing Wall, for he had stood there, reciting the evening prayer with a congregation of Jews. Each of the old men took the bit of stone in his hands, setting his iron-rimmed glasses upon his nose while he studied the true stone out of the Wailing Wall from the ancient temple in Jerusalem. This was the very stone from the temple, this bit of stone was from the days of old. The high priests had perhaps leaned against it, and this stone had seen the passing of every pilgrim who came with his sacrifices to Jerusalem. Then the man from Eretz Israel drew out a little sack of earth from his pack. This was the earth from the grave of Mother Rachel, there too he had been, on the road to Ephrat, as it is written in the Scriptures, there where our father Jacob buried our mother Rachel, on the road to Bethlehem—from there he had taken this bit of earth.

And the Jews studied the earth from the ancient tomb, from the

נאָך דעם ערשטן צוג האָט זיך באַוויזן דער צווייטער. געפירט יענעמס אונטער דער חופּה. פון פאַרנט איז געגאַנגען אַ יונג און האָט גע־
טראָגן די שול־לאָמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבן און בערן, וואָס
יעדערער פון זיי האָט זיך געברענט אין אַן אַנדער קאָליר. עס האָט זיך
געהערט יעקלס מיט די אַרומגעבונדענע באַקן־בעמבע: בים־באַם, בים־
באַם! עס האָט געהילכט און געקלונגען דאָס געסל. אַ יונג האָט ערגעץ־
וואו דערפּאַקט דעם שטאָט־גרעגער, וואָס הענגט אויפן קלאָץ פאַר דער
קאַזע, און האָט אָנגעהויבן צו גרעגערן. יידן באַלעגאַלעס האָבן אַרויס־
גענומען די שטורקאַצן פון די וועגן און חתן־כּלה באַגלייט. רחל־לאה די
מומע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ באַלעגאַלע ביי די הענט אָנגענומען און
האָבן פאַר התן־כּלה געטאַנצט. און די בעמבע קלאַפּט־צו, און די יונגען
פייפן־צו, כאַפּן קוילן שניי, קנעטן זיי פעסט און לאָזן אין די קעפּ. דער
חתן פירט די כּלה. נאַטע זעט אויס אין זיין שבת־היטל, ווי גאָר אַן
אָרענטלעכער מענטש, נאָר די אויגן ווינקען לאַבוסעוואַטע פון הינטער דער
חופּה אַרויס... די כּלה יענטע, אָנגעטאָן אין אַסתּרלס שבתדיק קליידעלע,
וויינט אויפן קול. דער שטאָט־רב גייט צווישן די מחותּנים, באַלעגאַלעס,
וואָס זיינען אין קאַרטענע כאַלאַטלעך, אין אויסגעשמירטע שטוול און אין
שוואַרצע שבתדיקע טוך־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותּנתטע
אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדן, און מיט אַ שלייפעלע אויפן קאָפּ, פאַר־
לייגט די הענט אויף די זייטן און, אָננעמנדיק אַ פאַרזאָרגטן מחותּן ביי
די באַקעס, טאַנצט זי מיט אים אויף איין אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט
האָב איך אויסגעפירט.
זאָל איך אַזוי לעבן,
זאָלן מיינע שונאים צעפּלאַצט ווערן!

און יעקלס מיט די געשוואָלענע באַקן בעמבע באַמבלט צו: בים־
באַם! בים־באַם!

נאָך דעם צווייטן צוג איז אָנגעקומען פון אַ הינטער־געסל דער דריטער
פון דער „חבֿרה־תּהילים". די טראַמייטערס האָבן פאַרויס פאַר זיי אַ וועג
אויסגעשאָלט אין שטעטל. וואָס איז? צי איז משיח אין שטעטל געקומען?
אויף די פערד רייטן פאַרשטעלטע יידן. דאָרט רייט אַ טערק מיט אַ טלית
אַרומגעבונדן אויפן קאָפּ, אַ מכשפה אין אַ קיטל רייט אויף אַ בעזים אין דער
הויך, עס קומען אַנצולויפן ווילדע ברואים און פירן דעם שטאָט־באָק אין אַ
קאַפּאָטע אָנגעטאָן. האַלאַוועשקעס אין סמאָלע געטונקען, אין פייער געצונדן
און אין הימל געוואָרפן. שראַט אַן שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקן גייען אין
הימל אויף. צי ווילן זיי יריחוס מויערן איינגעמען? שוואַרצע מאַסן יידן,
ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די
הענט, מיט ניגונים אויף די ליפּן, טאַנצן אַרום דעם בלינדן עקיבא, וועלכער
האַלט דאָס קליינע ספר־תּורהלע און האָפּצעט דערמיט בלינדערהייט:
אונדזער ספר־תּורהלע! אונדזער ספר־תּורהלע! קיין וואָרים לעפל עסן האָט
דער סגי־נהור קיינמאָל נישט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפן, אין
די הייזער געגאַנגען, אַ גראָשן צו אַ גראָשן צוגעלייגט, און אויף דער על־
טער אַ ספר־תּורהלע זיך געלאָזט שרייבן, אַ ספר־תּורהלע, אַ קינד, אַ קדיש
נאָך זיך. און יידן, די חבֿרה־תּהילים, האָפּצען מיט אים און זינגען מיט אים:
„אונדזער ספר־תּורהלע, אונדזער ספר־תּורהלע!" אהרן־לייב דער שוסטער
האָט די קאַפּאָטע פון זיך אַראָפּגעוואָרפן, דעם פעלדשערס קאַפּעלושל זיך
אָנגעטאָן, מיט פעדערן עס נאָך באַפּוצט, געכאַפּט דאָס ספר־תּורהלע און אַ
טענצל אין קאָן דערמיט געמאַכט. דער בלינדער עקיבא פאַטשט מיט די
הענט: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאָך אים. ער קושט עס. יידן מיט די
קינדער אויף די הענט טאַנצן אַרום דעם ספר־תּורהלע, קושן עס, האַלדזן
עס: אונדזער ספר־תּורהלע, אונדזער ספר־תּורהלע! און די גלעקלעך קלינ־
גען מיט, און די פייערלעך קנאַקן מיט, און די טראַמייטן שאַלן מיט, און
די יידן מיט געזאַנג, מיט געוואַלדן, טאַנצן־צו, שפּרינגען־צו, און יונגען
קנעטן קוילן שניי און שיסן־צו און וואַליען־צו...

אויף דעם הויף פון דער שול, וועלכער איז געווען אַרומגערינגלט
מיט אַ נידעריקן פּלויט פון שוואַרצע, האַלב־פאַרברענטע ברעטער, זיינען
די דריי חופּות אָנגעקומען. הינטער אַ ווייסן צודעק שניי, וועלכער האָט
געגרייכט ביז צום פּלויט, איז די חורבה געלעגן צוגעדעקט. די באַשנייטע
חורבה האָט געקוקט מיט איר ווייסער קאַפּקע אויפן קאָפּ אין הימל אַריין;
די לבֿנה האָט זי מיט ליכט באַגאָסן.

ביי דער חורבה האָבן זיך די דריי חופּות אָפּגעשטעלט. די ניגונים
פון די אַלע דריי חופּות האָבן זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט
אין איינעם. יעדער ניגון פון יעדער כּלי איז זיך זיין באַזונדערן וועג
געגאַנגען, פאַר זיך, און האָט באַזונדער אָפּגעקלונגען. און עס האָט זיך
געדאַכט, אַז די ניגונים האַלטן צווישן זיך מלחמה, איין כּלי מיט דער
צווייטער. די אידעלע, חסידישע פידלען, די באַלעגאַלישע בעמבע און די
באַלעבאַטישע טראַמייטן האָבן זיך געקריגט, און איינע האָט די אַנדערע
געוואָלט גובר זיין...

*

הינטער דער שטאָט איז די וועלט אַרום און אַרום אין ווייסן געווען
באַדעקט. שטיל און רואיק איז געווען אַרום, ווי אויף אַ גרויסן בית־עולם.
אין דער לופטן איז ווייט געהאַנגען אַ נישט־באַשטימטע ווייסע כמאַרע, וואָס
האָט צוזאַמענגעוועבט הימל און ערד. די לבֿנה האָט איינע אַליין אַרום־
געשפּאַצירט אין דער ווייסער, שטומער אומענדלעכקייט. אויפן ווייס־
באַשנייטן באַרג איז אַלץ נאָך געלעגן אויסגעשפּרייט דער בית־עולם, און
צווישן זיינע מצבֿות, וואָס האָבן קויב פון הינטער דער ווייסער דעק
אַרויסגעשטאַרט, האָט די לבֿנה אַרומגעשפּאַצירט און וואו־נישט־וואו און
ווען־נישט־ווען אַ הויכע מצבֿה מיט ליכט באַגאָסן. הינטער דעם פּלויט
פון בית־עולם איז דער שוואַרצער טייך געגרונען, דער טייך, וואָס מען
זאָגט וועגן אים אין שטעטל, אַז ער רינט פון משה רבנוס שטיין אַרויס,
און וואָס זיין וואַסער איז אַ רפואה צו קראַנקע אויגן. נאָר דער טייך
אַליין האָט זיך נישט געלאָזט צודעקן הינטער דעם ווייסן צודעק. דאָ און
דאָרט האָבן זיך אין זיין שוואַרץ וואַסער שטיקער שניי קעגנאיבער דער
לבֿנה געגעצט, וואָס האָבן אויסגעזען ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצן אויף
די אייער... ווייט הינטערן בית־עולם האָט דער שוואַרצער טייך, אַ
שוואַרצע רינע, אין דער ווייסער אומענדלעכקייט זיך פאַרבלאָנדזשעט, און
מען האָט נישט געוואוסט וואו זיין סוף איז.

איצטער אַליין, מיט דער פּעקל אויף דער פּלייצע און מיטן שטעקן
אין דער האַנט, איז דער וואַנדלער בעטאַנגען איבערן ווּנק. וואָס פירט

grave of our mother Rachel, the grave that had been dug by our father Jacob with his own hands.

A voice seemed to speak within their hearts, *And thus have I not done. And in my coming up on the way from Padan, there your mother Rachel died upon me, and this was in the land of Canaan which is in the land of Israel and on the way to Ephrat.* Of this Rashi says in his commentary, *And therefore it was that I did not bring her into Ephrat, in order that I might bury her in the land of Israel. And since Thou art perhaps angry with me, I say unto Thee that all this was according to the word in the prophecy, for when the Jews should be driven into exile by Nebuzradan, then our mother Rachel would appear out of her tomb and plead for mercy, as it is written in the chapter. A voice of pleading shall be heard and then God would be kind unto her as it is written in another chapter: There is an answer unto thy deeds.*

And the old Jews were filled with longing, and here and there a tear dropped upon their spectacles.

Dusk had fallen upon the town and from a faraway land a wind blew upon the street; now and again an old man showed himself in his winter overcoat. Yes, he had already put on his winter clothes, and with his head bent into the wind, he went into the study house to recite the evening prayer. The young lads, the tailors' and the shoemakers' apprentices, put aside the canes they had carried when strolling in the fields and in the gardens, while they paid court to the pretty girls in the summertime, and now they went into the house of study like old men with their prayer books under their arms, and they recited a few psalms between the prayers of evening and of night, for the beginning of autumn, the month of Elul. Out of the little shops wide beams of light came from smoky lamps, giving the lane a synagogue atmosphere. On one side the sky burned with a hellish red glow; down there the evil ones were being roasted and burned and their blood streamed into the fire, flaming and flickering. Beneath the trees, the street was empty of life, not a lad was to be seen, nor a maiden. Dutiful little women rubbed their hands against the moist windowpanes of their shops as a substitute for the washing of hands, before they raised their eyes piously toward the heavens and uttered an amen to the blessing that could be heard from the house of prayer down the street. The prayer house was crowded with Jews, young and old. There was warmth in the house of God. With all their souls, the men had turned to their eternal creator. A preacher stood in the pulpit, exhorting them in his sonorous voice, reminding them of their glorious task, reminding them that they were God's children and that the Lord had only wanted to test their faith in Him, and that at every moment the Lord awaited their return. He told the parable of a prince who sinned against his father the king, underlining the parable with a passage from the Prophets: *"If thou wilt return, saith the Lord, return unto Me."*

And then the congregation felt themselves to be like little children wandering in exile, lost from their Father in Heaven. After the preacher's admonitions they devoted themselves energetically to their prayers. It was the same weekday prayer for mercy that seemed to carry with it memories of the winter lamp burning in the little room, and it was led by the same Reb Osher Aaron with his same hoarse voice, but still it was not the same; something had come to life in the dark congregation, half hidden in the dim house of prayer. A forgotten longing stirred among the people, the longing of the exiled prince for his father the king. A shimmer fell upon them, a darkling, melancholy shimmer, as of a hidden spirit that entered into them and gave them a universal soul, and the simple weekday prayer became something altogether different, became a renewed word of God. A spirit glowed among the simple folk, the spirit of the Jewish congregation, the simple weekday members of the praying circle.

mes-sianic theme

The congregation stood to the prayer of the eighteen verses. The prayer house was half dim; the little candles before the holy Ark were already dying; only somewhere in an obscure corner little drops of light fell into the ocean of darkness. A heavy silence lay over the heads of the worshipers. The single prayer shawl among the multitude of black coats was like a living being among dead shadows. A multitude of black shadows swayed this way and that, as though a wind of mysteries were blowing upon them and bending their heads one way and another. There was not a word uttered in the entire congregation, not even a cough was heard, but now and again, "O Father above!" was torn from an old ailing breast, and the silent multitude of shadows swayed with its secret swaying as though speaking an amen to his groan. A mute soul, wrapped in its black cloak, prayed in the darkness together with the multitude, and the prayer too was mute and dark.

פֿארבײַ דעם בית־עולם, צווישן די הויכע, ווייס־באַשטויבטע טאָפּאָלן, וועל־
כע האָבן אין ליכט פֿון דער לבנה אויסגעזען ווי גײַסטע עדות. דאָ איז אַלץ
רואיק און שטיל געווען, געלעבט זײַן סוד לעבן. אַלס־קאָמער האָט פֿון
דער ווײַטן פֿאַרנומען די ניגונים פֿון די פֿידלען, די צעריסענע טענער
פֿון די געזאַנגען און דעם ווײַטן שאַלנדיקן עכאָ פֿון די טראָמייטן און
פֿון דער בעמבע. נאָר דאָ האָבן זיך די ניגונים נישט געקריגט, נישט
איינער געוואָלט דעם צווייטן גובר זײַן. שטיל און רואיק, ווי פֿון אַ באַ־
האַלטענער וועלט, האָבן די טענער אַהער געבלאָנדזשעט, און האָבן זיך
דאָ אין איינעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדערער האָט געגעבן
זײַן טאָן אין ניגון, די חסידישע פֿידל, דער באַלעבאַטישער טראָמייט, די באַ־
לעגאַלישע בעמבע, און עס איז איין ניגון געוואָרן פֿון איין שטעטל...

און דער וואַנדלער צוזאַמען מיט דעם ניגון האָבן זיך אין איינעם
מיט דער שוואַרצער וואַסער־רינע ערגעץ ווײַט אין דער ווײַסער אומ־
ענדלעכקייט פֿאַרבלאָנדזשעט...

And now it was night. The voices of the poplars that stood on the black cemetery had become muted as though the "Germans tall" had gone early to sleep. Cold winds blew from there, and the lane became dark; everything seemed to be wrapped in black; the shutters were closed over the windows, and from the cracks in the shutters little streams of lamplight escaped. The Jews were already at their labor, a cobbler's hammer could be heard tapping on his last, and the tapping resounded in the street, something familiar, like the chirping of the cricket behind the stove. It reminded people of the long dark winter evenings in the workshops lying ahead.

In and around the town the cottages were drowned in a sea of orchards. The sons of Israel stirred in the groves. Here and there a fire shone through the dark green gardens, and smoke arose. Somewhere a man's wife was cooking his supper, and the little flames among the dark green branches lent a loving pious atmosphere to the village and seemed to draw people to it. Here and there in the dark foliage little glowworms appeared like sparks of fire or like lost souls.

And God's world was like a chaste and loving bride who walked all alone at the edge of the road, down the little street, toward the black lane.

The dark silent sky seemed to utter the prayer of night over the village: *"Cover mine eyes with sleep and mine eyelids with dreams."*

After the Holiday

The high holidays had gone by. The villagers had fasted for the Day of Atonement, and afterward, as every year, they had had their joyous recompense in the Festival of the Torah. Early in the morning Aaron Leib, the one-eyed cobbler, had wound a prayer shawl round his head, Turkish fashion, and danced through the village with the scroll of the Lord pressed to his bosom, and he had banged his fist on the table of the house of prayer, singing, "O Moses our teacher, O Moses our teacher!" But now the first night after the holidays crept upon them, the first night of winter.

It is a mute dead night! Not a light shows in the village; cold winds rip and blow without beginning or end. Here and there the shadow of a tree outlines itself, its naked branches swaying like the ghost of a dead tree in the night. The fantastic shadows of its bare branches make fearful shapes in the darkness. All about is silent, dead, and dark. Far down in the little street it seems that the form of dead Aunt Leah walks slowly along. In her white winding sheet she leans against the window of her kitchen to see whether her children are being mistreated by their stepmother. Here and there the wind plays with a torn sheet of tin roofing or with a swinging shop sign, banging it one way and another. Somewhere water is dripping, and the drops rattle down a trough. Far down the street one hears the grinding of a little mill; the kernels fall on the millstone, and it groans protestingly, pretentiously, as though it had knowledge of God and was complaining—the Lord only knows against what.

Lonely steps are heard in the dead of night. They echo upon the stones, and a Jew appears on his way to the study house carrying his little prayer-shawl sack. He is on his way to say the morning prayers. And a frigid "good morning" reverberates in the street. A little light shines out of a high window as if hanging in the air, and the stuttering of a sewing machine rips through the dead night; a tailor is already beginning to work. From a back street there come the sounds of a wagon being hitched . . . and who is running there in the dark street in this dark night?

The deadly weight of the night still lies on the village and yet one already hears the life of the village struggling from beneath the burden of the night.

The night becomes grayer, and the morning begins to peer out as though through misty glasses. Out of the gray mist the forms of tall wooden houses begin to appear; they seem to be in the process of creation, slowly taking flesh and bone upon themselves. Morning lights show in the windows, a cold wind bends the trees in the street, and one might imagine that the wooden houses also bend a little in the wind. Peasants' wagons stand already hitched in the market place. Jews begin to busy themselves with parcels and crates, with boards and rods. They are going off to the market in a neighboring town.

Reb Mosheh the furrier comes riding down the street; he is hauling a wagonload of skins down to the river to be washed. The dew of night still clings about his wagon. The sky becomes grayer, as though it were wrapped in a prayer shawl, repeating the morning service, and had only got as far as *"How goodly are thy tents . . ."* The houses stand out more clearly against the gray background; here and there the lights in the windows are already extinguished, and the houses stand out now as though they had dropped their mystery, as though they had just come out of another world, crying, "Here we are as you see us."

They sat around the fire roasting potatoes and weaving switches out of palm leaves stolen from the Succoth remains. The smoke rose from their fire and hovered darkly over the town. It looked as though the children had captured the town.

The teachers wandered around the market place trying to flatter the poor little storekeepers, the fathers of their pupils. The parents listened to the pleasant words, nodding their heads. Talmud students came riding into town with their little boxes of belongings. Still dressed in their new holiday clothes, they took their boxes on their shoulders and went from house to house, seeking the customary pledges of "table days" in different homes so that they might receive their meals in each of them one day of the week. And the lads of this village started out to studies in other towns. Their mothers accompanied them to the edge of town, helping them to carry their little boxes, sending them off to study among strangers, hoping that all would go well with them. The whole town seemed to be afraid of something. It trembled and worried for the future.

Beyond the town there walked a tailor with a long yellow beard and with swollen eyes, talking to a tall thin apprentice. The lad was dressed in a new sackcoat, which represented his summer's earnings. The tailor walked along with him and promised him all sorts of things. The young man listened silently. And there on the road, someone was already off with pack on his back, going into strange foreign places in the wide world, seeking his bit of bread somewhere, and his mother followed him for a distance, blessing him and weeping.

Toward evening the wagons returned from market, loaded with parcels, wooden cases, and boards. The lights shone out of the little shops and the sky was darkly clouded, the clouds lay thick over the little town and a cold rain fell; for so it had always to be; it always had to rain on market day. Perhaps it was on purpose; perhaps for no reason at all. The drainage ditches filled with water, and the water flowed over half the street. One could no longer pass from one side of the street to the other. People stood in their doorways looking across at each other. The ditch water ran into the shops whose thresholds lay even with the street. The Jews cleaned out the unbidden guest with shovels and rags, but the water that was shoved out of one door came back in through another. It took up a board, a plank, and carried it off into the street. The women ran after, crying, "Stop! stop!"

The sickly Gedalia Yudels walked along the house of prayer, looking as ill as death itself. He suffered from a lung disease inherited from his father and grandfather. Though as tall as a man, he was thin as a boy, so that one constantly feared that his tall body would snap in two. A heavy scarf was wound round his scrawny neck; he coughed and looked about with large wide-open eyes. Everyone in the village knew that he would probably die this month, for this was the worst month for tuberculosis, and they looked upon their fellow being who was still with them today, and who tomorrow would be a part of the great mystery hidden from us all, which we all so greatly fear. All became quiet in the street as Gedalia Yudels passed by; people began to say the prayer of repentance in their hearts, as though the angel of death with his long black wings had flown down the street. Little boys stood whispering together, pointing. And the street was filled with the fear of death.

In the evening the housewives sat with their neighbors around the ovens where apples were baking for the older lads who were studying the Gemara late into the night; the winter lamp stood lighted on the table, and the wives sat around it, mending winter clothes and telling tales. The young children, in the early grades, had been brought home by the teachers' helpers, and they sat by their little table playing their little games, waiting for their elder brothers and sisters to come home and amuse them. Meanwhile the house was still quiet; the dark night looked in through the dark windows; outside all was night, and here they clustered at home around their mothers.

Reb Yechezkiel's wife Malka had also returned from the market in Lowitsch; she was laden with packages and boxes. Like a good experienced housewife she had ridden to market to buy a trousseau for Leabeh, her youngest daughter. When she arrived with the boxes and packages the household gathered, the entire family and all their close and distant acquaintances, Iteh and Golde and Rachel Leah, and all the aunts, to examine the purchases, offer their opinions, and wish luck to the bride. Malka unpacked calico and cotton, the sheets and the linen, the tablecloths and all that went with them, and she related the history of each separate piece, how she had found it and how she had bargained for it, exactly where and how she had made the purchase, and told of the miracles that had taken place, which were as numerous as the hairs on her head. The women felt each separate item, weighed and measured it, and tried to guess how much it cost. And they never once hit it right. They were always a little too high or a little too low. As is natural and customary with women, their opinions were completely opposite one from the other; if one were to say "cellar," the other would have to say "garret," and so there began to be angry words and tightened lips. Then the women's tailor from Kalish appeared, a dark young man who had just been married and whose face still wore a youthful cheerfulness. He sported an eight-cornered hat, and was known as a reader of storybooks. Every Sabbath eve his house was filled with young people, and there was dancing. He was well known for his habit of tickling the women under their arms when he took their measurements, and indeed more than once he had received a slap from an outraged husband for this habit. He had brought along a large volume that he called his "journal." It was a book of women's fashions, and he showed them how the women of Paris were wearing dresses with narrow sleeves and layer over layer of frills around the throat. He informed them that in Paris women were wearing mannish coats with hoods hanging down the back. He was an expert in his work, he told them, and he knew all the latest fashions in the great world, but here there was no one for whom he could properly exercise his craft. Therefore he intended to leave for London right after Passover. He would cross the sea; in fact he already had his passage; he had his tickets at home. He told them all this in a fashionable new dialect filled with German words, right out of the storybooks. There was a modern tailor for you! A fellow like that—how could anyone ever make a good pious Jew out of him!

The children were gathered in the kitchen, boys and girls. The boys had just returned from the house of study, and the lights still burned in their little street lanterns. Among the children stood Rachel Leah, sharing out little honey cakes from her large apron. The cakes, shaped like little birds, she had baked especially for the children, for this was the custom from long ago—to hand out honey cakes to the children on the evening when the bride's wedding dress was given out to be sewn.

Three Weddings

Mazel tov! Mazel tov! For this was Leabeh's wedding day.

A quiet clear winter night. For a few days the snow came ceaselessly down over the little town, covering it from head to foot, and then one evening the moon came up. She found her way through the clouds and made the village so bright that the children on their way home from the house of study used their little lanterns more for amusement than to light their way. After the moon, the stars appeared, each from its secret resting place, and they swam from one cloud to another on their great journey, until they reached all the corners of the earth. The stars shimmered down upon the banks of snow that lay around and within the town like great flocks of white sheep huddled close to one another.

All was cheerful and homelike in the town; the shops were open; lamps shone from the windows; and youngsters jumped on the sleighs that glided through the streets. For there was great festivity in the town. Three weddings. The richest man in town, Reb Yechezkiel, was marrying off his youngest daughter Leabeh. Reb Yechezkiel's driver Nutta was leading Yente the cook under the wedding canopy, and the blind Akiba was presenting a scroll of the Torah to the synagogue.

The wonder rabbi himself would perform the ceremony at Reb Yechezkiel's. A whole army of Chassidim and of other important folk had arrived for the wedding; there was even a string orchestra, and Reb Noah, the clownish master of ceremonies, was also on hand. Oh, what a wedding this would be! Even Nutta's wedding would be quite a ceremony, for Nutta was going to stand before all Israel to put the veil upon his bride. Not for nothing was there a custom among the old families to marry off a servant on the same day as the youngest daughter of the house. And on the very same day there would be the festival for the presentation of a scroll of the law, the first ever given to the circle of early-morning psalm readers!

The entire village was filled with relatives of the bridal couple. They rushed about in sleighs whose bells jingled through the streets. The children jumped on behind to catch rides, and there was turmoil and commotion everywhere. One saw Chassidim in silken hats, velvet hats, fur hats, and special fur tricorne hats; they all did each other honor in the streets. Jews appeared with their boots polished in oil, in new-style holiday coats, with a split in the back. There were female relatives in towering headdresses, all beribboned, and in wide silken gowns. Aunts stood impatiently

Lads and good children wrapped in their warm fur coats, with their prayer sacks under their arms, enter the house of study for the day's lessons. It is full day now, but a few candles still shine out from the house of prayer. One hears voices in prayer and in study; it must be warm in there. Over the rooftops the white morning clouds lie cold and fresh; the first breath of winter blows from afar. Smoke rises from a number of chimneys; the women are already cooking breakfast—thick, fall cabbage borsch with potatoes—and a cold day of reckoning rises over the village.

Sometimes the sun suddenly appeared in the heavens, as though she had crept out to pay a debt, and for a moment people would feel optimism in their hearts, but almost immediately a wind would blow across the market place, stirring up the dust and the scraps of straw left over by the peasants, together with other rags and bits of refuse; the Lord only knew from whom or from where all this came to litter up the market place. The refuse danced in the wind, whipping into people's faces like the end of a witch's broom—a broom that swept away all hope. The little huts that had been built for the harvest festival of Succoth were still standing, but now the wind tore off their fir branches and carried the foliage away to the market place, and the bare little houses remained standing naked and ashamed, nothing but four empty walls knocked together from bits of wood, without a roof, without a bit of green; what use were they? What a sight!

And the three trees in the Jewish street stood drowned in their fallen leaves. The trees looked mute and dead, staring off into the market place. Now and again, seeming to come to agreement about something, they shook their bare branches, one of which still held a leaf at the end of a twig; they were mourning the summer. "So it is, so it is, my children."

Only yesterday the townsfolk had celebrated the Festival of the Torah as a veritable marriage feast. All their troubles had been forgotten. For this day, once in a year, people were bound to be happy. And so they had made merry. They had gone to bed half drunk, and when they woke in the morning, the stench was still upon their beds. As soon as they awoke they were restless, for during the holidays the Jewish grocer had consumed the bit of flour that remained in his sack, and a craftsman remembered that the pincers in his shirt pocket had somehow got lost together with his shirt. And so they came into the market place, stick in hand, ready and eager to earn a few pennies. The wind blew. A master-of-all-trades wandered around the market place, wrapped in his sheepskin coat. One after another appeared, some wearing their silken hats because their weekday hats had got lost somewhere in the merrymaking. The Jews wandered about, waiting for the peasant carts to appear, as for Messiah. They quarreled for no reason at all. On the threshold of Reb Zekiel Epstein's shop a number of grain dealers stood around, freezing in their little coats; there was nothing for them to do. The man-of-all-trades bought a radish for his lunch from a cart in the market place; the others watched him, sighing, and pointing at him with their fingers, for more than one of them was thinking to himself that no one else would eat lunch today.

Now there was a commotion in the street—the sheriff was carrying off two Sabbath candlesticks and a set of impounded Sabbath covers. A woman ran after him begging and screaming for mercy, but the sheriff paid no attention. The Jews stood there in their light coats, and their hearts began to tremble, "Oh, oh, the rent!"

The children were not in school; they had finished with their old classes and not yet gone into the new, and in the meantime they are wandering empty-handed and idle, getting in the way of their mothers. Their mothers scolded them, so they snatched a bit of bread for their pockets and ran about their business. In the Street of the Butcher, hides were spread out to dry in the sun, and fruit lay spread out on large sacks, apples and plums and winter berries. They snatched a handful of plums and ran out into the meadows, where the village herd grazed. A heavy fog lay over everything, but this did not matter to them. They gathered twigs and corn stalks and straw left in the fields and built a fire.

before their doors, bedecked with chains and brooches, waiting for the sleighs that had been sent out to fetch the wedding guests, a newfangled idea, since they had only a few steps to go to Reb Yechezkiel's. Young girls who only a few days before the wedding were running about in pigtails, which they had tightly braided so as to make their hair curly for the wedding, now appeared decked out in white gowns, with blue ribbons and white shoes. They carried little velvet bags in their hands, with money for the fiddlers. And for the groom there appeared young men in satin coats and silk hats; some wore fur hats of their family pattern—a sign that they were about to become betrothed. And then little boys appeared in new hats, and girls with their hair freshly washed came walking with their mothers to the wedding.

Music was already heard in the street; the whole town assembled, and there was dancing in the snow. Children made snowballs, in preparation for the moment when the bride and groom would be led through the courtyard of the synagogue toward the wedding canopy. And the moon joined in the sport, pouring her light upon the snow that lay like a warm blanket upon the town. All was bright and cozy; the stars winked down, the snow shimmered upward, jewel-like flakes whirled into the wind, and the white-capped cottages stood by, and the sleighs skimmed along, with their bells ringing, while little boys leaped up on the backboards.

Violins were heard in the street, playing long-drawn-out Chassidic tunes; Reb Schmuel Lintchester's violin sang into the street, rising in a crescendo. The stars in the sky were listening, and all the white world around gave ear. Chassidim sang sweet melodies; candlelight and lamplight shone through the windows; the streets became bright with light; women appeared in their doorways with lighted torches. The waiting horses beat their hoofs. The bride and groom were about to be led to the wedding canopy in the synagogue courtyard. Chassidim in black fur hats began to pour out into the street, a sea of black velvet hats and satin coats; women stood by in glittering kerchiefs with diamonds strung like stars across their foreheads. Their ample silk dresses rustled in the street; wax candles flickered in their hands; black velvet mingled with the bright silk gowns like black streams of water in white snow. In the midst of the procession was the rabbi in his long white gown, and all around him were his black-garbed followers. The *rebbetzen* of Lowitsch, with her wide kerchief bound around her temples, danced before the bride and groom, scattering raisins and almonds, while little boys and girls caught the raisins as they showered down. The rabbi's helpers drove away the children, clearing the path. And now the bride and groom appeared. They walked together, veiling their eyes with their handkerchiefs; their parents walked on either side. There was Reb Yechezkiel himself, wearing a tall fur hat and white shoes and stockings, just like the Chassidic father of the groom. The mothers were arm in arm with the bride, and the whole made a most aristocratic impression. The rich, and the Chassidim. The fiddles played, and the Chassidim sang, and the candles illuminated the procession.

The second procession followed immediately. Nutta led his bride to the wedding canopy. A little boy ran before them carrying his school lantern, with cut-outs of lions and bears glowing in different colors. Then came Yaeckel, the drummer; he had his swollen cheeks in a bandage, bim-bom! The whole street rang and reverberated. A lad had somehow got hold of the town alarm, which hung on a post in front of the town hall, and he began to sound it vigorously. Wagon drivers had taken the storm lamps off their wagons and were lighting the way of the bride and groom. Aunt Rachel Leah had joined hands with a wagoner who was a distant relative, and they danced before the bride and groom, while the drum banged away and the youngsters whistled and scooped up handfuls of snow, packed them tight, and let them fly at people's heads. The groom led the bride. In his Sabbath hat Nutta looked like quite a respectable fellow, but his eyes winked mischievously from under the wedding canopy. Yente the bride, dressed in Esther's Sabbath clothes, cried at the top of her lungs. The town rabbi appeared, amid the relatives and the wagoners, who wore their best coats and their black cloth Sabbath hats and had their boots greased. Here and there a woman in a wide beribboned dress, with a white bow on her head, sprang out of the crowd, seized an unhappy male guest, put her hands on her hips, and danced on one spot with him.

After the second couple, the third procession appeared out of a side street—the procession of the companions in prayer. Trumpets heralded their way through the village. What was this? Had Messiah come to town? Jews in masquerade were mounted on steeds. There rode a Turk with a prayer shawl wound around his

head; a witch with rattling chains rode aloft on a broom; wild lads came running along, leading the town goat dressed in a long coat. Tar-dipped torches flamed skyward. Grapeshot rattled against the stones. The commotion reached to heaven. Did they want to bring down the walls of Jericho? Black masses of Jews with children clinging to their hands, seas of black velvet hats and coats, they came dancing with songs on their lips, dancing around the blind Akiba, who clutched the little scroll of the law and hopped about blindly with it. Our Torah! Our own Torah! The poor man had never swallowed a warm spoonful of food in his life, he had slept on stones, he had begged from house to house, put aside copper after copper, and in his old age he had ordered a Torah to be inscribed for him, a scroll of the law that would be as an offspring, to bless him after he was dead. And the Jews, the companions in prayer, leaped and danced in the street with him, and sang with him, "Our little Torah! Our own little Torah." Aaron Leib the cobbler threw off his coat, put on the barber's cap, and embellished it with chicken feathers. He seized the scroll of the law and danced and whirled with her. The blind Akiba clapped with his hands; his child, his heir, his good deed that would live after him! He kissed the Torah. Jews with their children in their arms danced around the book of the law, kissed it, hugged it. "Our little Torah! Our little Torah!" and the little silver bells that ornamented the scroll rang out with them in their joy, and the torches crackled in unison, and the trumpets sounded, and the Jews sang and cried out and danced and leaped about, and the little boys made snowballs and bombarded the procession as they danced along with it.

The three wedding processions reached the courtyard of the synagogue, which was surrounded by a low fence of half-burnt boards; under a white blanket of snow that reached as far as the fence lay the ruin. It seemed to peer upward to heaven from under its white cap. The moonlight poured down upon the destroyed house of worship. The three processions halted by the ruin, yet the music of the three did not mingle together; each melody from each instrument seemed to go its own way, sounding out separately, and one might have thought that the melodies were holding a contest in which each instrument vied with the others. The delicate Chassidic violins, the plain people's drum, and the common trumpet seemed to be struggling, each to drown out the other.

Outside the village, the whole world around was garbed in white. All was quiet and peaceful as though in a great cemetery. A strange white fog hung far over the sky, weaving together heaven and earth. The moon wandered all by herself in the silent wide infinity, and the cemetery lay upon the white hillside, with her graves scarcely visible above the white snow blanket. The wandering moon above picked out a tombstone here and there, upon which to pour its light. Beyond the fence of the cemetery, the dark river flowed. The townspeople declared that the river's source was beneath the rock of our teacher Moses and that its waters would heal diseased eyes. The water of the river, alone of all that was visible, was not yet covered by the white blanket of snow. Here and there in the black waters, lumps of snow had settled, and in the moonlight they made strange shapes—like weird animals sitting on their eggs. Far behind the cemetery, the black river lost itself like a black ribbon disappearing into white infinity, and no one could tell where its end might be.

All alone, with a pack on his shoulders and a stick in his hands, a wanderer passed along the road that went by the cemetery; he walked between the tall snow-laden poplars that stood shining in the moonlight like white-clad witnesses. Here all was silent and still; everything led its dead existence. From a distance old Kasner heard the tunes of the violins, snatches of song, and the distant echo of the trumpets and the drums. Only here there was no more struggle between the melodies; they no longer seemed to try to drown each other out; gently, as though they came from a hidden world, the melodies wandered here, and flowed together, mingling into one song. Each instrument contributed its tune, the violins of the Chassidim, the trumpet of the plain people, the drum of the wagoners. And it became the single melody of the village.

And the wanderer, together with the melody, and together with the dark ribbon of the river, became lost somewhere far in the distant white infinity.

= [48]